STASYS YLA

JURGIS MATULAITIS

Biografinė apybraiža

Antrasis leidimas

Mokslo ir enciklopedijų leidykla
Vilnius, 1993

UDK 27(474.5):929 Matulaitis J.
Il-03

Nihil obstat
Sac. Jonas Boruta
Censor ad hoc deputatus
Vilnius, 1992 m. liepos mėn. 4 d.

Imprimatur
+Audrys Juozas Bačkis
Archiepiscopus Metropolita Vilnensis
Vilnius, 1992 m. liepos mėn. 30 d.

Pirmąjį leidimą 1977 m. išleido Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo seserų vienuolija.
Putnam, Connecticut, USA

ISBN 5-420-01090-9

ANTROJO LEIDIMO PRATARMĖ

Švenčiant Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejų, Šventasis Tėvas Jonas Paulius II 1987 m. birželio 29 d. paskelbė arkivyskupą Jurgį Matulaitį-Matulevičių Palaimintuoju. Ši džiaugsminga žinia sutapo su akivaizdžiu stebuklu – mūsų tauta vėl atgimė ir kaip 1918 metais staigiai ėmė veržtis į laisvę. Matyt, neatsitiktinis sutapimas ir tai, kad šis dvasios milžinas, visą savo gyvenimą paaukojęs tėvynei, pirmaisiais nepriklausomybės metais tapo Vilniaus vyskupu ir daug nuveikė, kad Lietuva vėl atgautų deramą vietą tarp kitų tautų, o dabar, kai nepriklausomybę atkuriame irgi sudėtingomis sąlygomis kaip ir tuomet, Jurgis Matulaitis tampa mums pavyzdžiu, rodančiu, kaip reikia blogį nugalėti gerumu, kaip atgauti visišką laisvę ir tapti kūrybinga demokratiška visuomene. Šiandien daugelis mūsų, dėl kol kas ribotų katalikiškos spaudos galimybių nepažindami šios kilnios asmenybės, nesuvokiame, kodėl Jurgis Matulaitis, o ne kuris nors kitas tapo visos tautos ir kiekvieno mūsų globėju bei mokytoju.

Suprasdami šią mūsų visuomenės padėtį ir siekdami ją bent kiek pagerinti, ryžtamės Lietuvos skaitytojui pateikti 1977 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose išleistą kunigo Stasio Ylos (1908–1983 m.) biografinę apybraižą „Jurgis Matulaitis". Palaimintojo gyvenimą autorius aprašo, remdamasis įvykiais, pokalbiais, dienoraščių ir laiškų ištraukomis, buvusių mokinių ir bendradarbių liudijimais. To meto istorinė aplinka buvo audringa ir prieštaringa, kupina politinių ir tautinių aistrų. Arkivyskupo Jurgio Matulaičio asmuo ir

vaidmuo šiuose įvykiuose daugeliui skaitytojų bus tikras atradimas. Nuostabus lietuvis, dvasios milžinas pristatomas realiai, nuoširdžiai ir pagarbiai. Knyga nuo pirmųjų puslapių patraukia skaitytoją. Apskritai svarbiausias S. Ylos raštų bruožas – įdomiai ir aktualiai, gyvai ir vaizdžiai charakterizuoti istorinius įvykius bei asmenybes*.

Knygos kalba, galima sakyti, beveik netaisyta, visų pirma patikslinti ir suvienodinti kai kurie terminai, vietovardžiai ir pavardės, be to, atnaujinta knygos iliustracinė dalis.

Nuoširdžiai dėkojame Patnamo (Putnam, JAV) Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo seserų vienuolijai už suteiktą teisę pakartotinai išleisti šią knygą. Taip pat tariame ačiū už patarimus ir pagalbą Bažnytinės informacijos tarybos pirmininkui J. E. vyskupui Juozapui Matulaičiui, kunigui Pranui Račiūnui, Lietuvos marijonų vadovui, ir kunigui Jonui Borutai, Lietuvos jėzuitų provincijolui.

Tikimės, kad antrasis knygos leidimas padės Lietuvos žmonėms geriau pažinti naująjį mūsų Palaimintąjį ir sekti juo.

Leidėjai

---

* Išsamiau apie autorių ir jo kūrybą žr.: *Merkys V.* Stasys Yla ir jo atsiminimai//*Yla S.* Žmonės ir žvėrys Dievų miške. K., 1991. P. 388–398.

Prisimenu

Buvo 1926 metai, sausio 18 diena. Arkivyskupas Jurgis Matulaitis, naujasis apaštalinis vizitatorius Lietuvai, lankė Kauno kunigų seminariją. Iškilmės vyko didžiojoje seminarijos auditorijoje. Klierikai laukė svečio susitelkę, ir jis atėjo lydimas mūsų vyskupų bei prelatų. Žengė per salę paprastu, ramiu žingsniu. Ramybė dvelkė iš jo veido. Nesistebėjo nei gausiu jaunų žmonių būriu, nei jų ovacijomis.

Žengė tiesiai į katedrą, iš kurios profesoriai kalbėdavo studentams. O virš jos, sienoje, buvo įmūryta juodo marmuro lenta su aukso raidžių įrašu lotynų kalba: „Iš šios vietos 1920 metais sausio 30 dieną kalbėjo apaštalinis vizitatorius mons. Achilles Ratti, dabartinis popiežius Pijus XI". Lipdamas į katedrą, svečias pastebėjo šį įrašą ir pradėjo savo žodžius apie tą, kuris prieš septynetą metų buvo prabilęs šios seminarijos auklėtiniams. Pasakojo apie Achilles Ratti kaip mokslininką, Milano Ambraziejaus bibliotekos (*Biblioteca Ambrosiana*) prefektą, turėjusį reikalų ir pažinčių su mokslo pasauliu. Jis buvęs ir didelis sporto mėgėjas, alpinistas.

Arkivyskupo J. Matulaičio kalba priartino mums popiežių kaip asmenį. Bet kartu įdomus pasidarė pats kalbėtojas. Būtum galėjęs klausytis ir klausytis. Kalbėjimo būdą sunku net nusakyti. Žodžiai paprasti, forma vaizdi, laikysena santūri, kukli. Nebuvo jo kalbėsenoje nieko, kas verstų žavėtis ar stebėtis. O tačiau viskas smigo į sąmonę, į širdį.

Buvo tai trumpi įspūdžiai. Arkivyskupo asmuo švystelėjo ir nusėdo kažkur giliau, ir nebeišdilo kartu su jo žodžiais, veidu ir tomis nuostabiai giliomis akimis.

1927 metų sausio 27-osios rytą ar pusiaudienį pradėjo gausti Kauno bažnyčių varpai. Kilo įtarimas, kad įvyko kažkas nepaprasta. Tuoj buvo pranešta, kad Hagentorno ligoninėje mirė arkivyskupas J. Matulaitis. Visus apgaubė liūdesys

ir rimtis. Rodos, popiety atskubėjo pas mus kunigas profesorius I. Česaitis, buvęs prie arkivyskupo paskutinėmis valandomis. Buvo susijaudinęs, pasakojo, kaip arkivyskupas davęs paskutinius nurodymus marijonams, kalbėjęs priešmirtines maldas lotyniškai, liepęs gailestingajai seseriai pasaulietei klauptis prie jo lovos ir kartoti jo žodžius, kurie buvo Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo seserų vienuolijos įžadų formulė. Paskutiniai jo žodžiai buvę: „Rikiuokitės ir pasišvęskite!" Visos aplinkybės, prisimenu, mums atrodė nepaprastos.

Buvau antrametis seminarijos auklėtinis, tad nesitikėjau, kad mane su kitu vyresniu klieriku siųstų į Hagentorno ligoninę budėti prie mirusiojo arkivyskupo. Buvo gal aštunta valanda vakaro, kai mudu pasiskambinom į ligoninės duris. Ta pati gailestingoji sesuo, kuriai arkivyskupas buvo padiktavęs vienuolės įžadus, įleido mus į vidų ir įvedė į velionio kambarį. Jis gulėjo toje pačioje lovoje, kurioje mirė. Buvo dar nepašarvotas, atrodė miegantis, ligi pusės užtiestas antklode. Veidas ramus, kaip miegančio, tik išvargęs. Rankos sunertos ant krūtinės lyg maldai.

Mes suklupome prie pat lovos. Mūsų žvilgsnis visą laiką buvo įsmeigtas į velionio veidą. Rodos, šiandien jį matau, kiek pasikreipusį į mus. Pakritusių plaukų sruogos savo spalva beveik susiliejo su išbalusiu veidu, kuris buvo mielas, traukte traukė į save, ir, man rodos, mudu daugiau į jį žiūrėjome, negu meldėmės.

Sausio 28 dieną lydėjome arkivyskupo kūną iš ligoninės į Marijonų* bažnytėlę. Buvo šaltas vakaras. Žmonių gatvėse buvo nedaug. Be mūsų, klierikų ir kunigų, giedančių pakaitomis psalmes, lydėjo studentų atstovai ir nemažas būrys pasauliečių. Ilgai mus sekė Karmelitų** bažnyčios varpai, paskui prisijungė Įgulos, pagaliau – mažiausias Marijonų (Šaričių) bažnytėlės varpas. Šią vietą pasiekus, pašarvojus velionį bažnytėlėj, vėl pamačiau jo veidą, atidengus karstą. Neskubėdami skirstėmės iš bažnytėlės. Neprisimenu, ar taip buvo patvarkyta, ar toks buvo tada mano noras, kad iš bažnytėlės išėjau su paskutiniaisiais, tebežvelgiančiais į velionio veidą.

Laidotuvių dieną, sausio 29, arkivyskupo karstas buvo perneštas į katedrą. Iškilmingoms pamaldoms suplaukė tiek žmonių, kad milžiniška katedra buvo kimšte prikimšta. Buvo

---

* Šv. Gertrūdos. – *Red.*
** Šventojo Kryžiaus. – *Red.*

prezidentas A. Smetona, vyskupai, prelatai, diplomatai, vyriausybės ir kariuomenės atstovai. Buvo ir studentų, miesto darbininkų, apylinkės kaimiečių. Visi, sakytum, jautė pareigą, nekviečiami ir neraginami, atsisveikinti su tuo, kuris mokėjo suprasti ir mylėti visus.

Č. Sasnausko Missa de Requiem giedojo operos choras, tad klierikai choristai buvome laisvi. Man vėl teko būti arti karsto, nes buvau paskirtas laikyti žvakę prie vyskupo Karoso. Tai man leido iš arti stebėti ir girdėti atsisveikinančiųjų kalbas prie katedros rūsio. Buvo pirmos laidotuvės, kokias ligi tol ir po to esu matęs, kurios išsiskyrė iš kitų kažkuo nelengvai aptariamu.

*

Po keleto metų, kai Kauno rūsius buvo užliejęs potvynio vanduo, mus pasiekė žinia, kad buvęs išjudintas arkivyskupo J. Matulaičio karstas. Po to rūsys buvo vėdinamas ir jo durys laikomos atviros. Kartą teko įeiti į vidų. Tikrai karstas buvo kiek pakreiptas iš savo vietos. Kiti – Valančiaus, Paliulionio, Cirtauto – Žemaičių vyskupų karstai buvo savo vietose. Ar tai, kad šis karstas buvo paliestas, ar dėl to, kad jis aukščiau kitų iškeltas, ar tie visi buvę įspūdžiai iš seniau, vertė jam skirti ypatingą dėmesį. Rodos, visų mūsų sąmonėj anksčiau neaptarti įspūdžiai buvo jau išsikristalizavę į kanauninko J. Tumo žodžius „jis mirė *in odore sanctitatis* – šventumo kvapsnyje".

Išjudintas Kauno katedros rūsyje, J. Matulaitis pagaliau turėjo visai išsikelti – grįžti į gimtinės Marijampolės, Marijonų centro, bažnyčią. Tai buvo 1934 metų rudenį, spalio mėnesį. Buvau tada kunigas, antrametis. Prisimenu, spaudoje buvo paskelbta paprasta žinia, kad bus J. Matulaičio kūnas perkeltas iš Kauno į Marijampolę. Nebuvo jokio ypatingo garsinimo. Pasiruošimas perkelti daugiau rūpėjo Marijampolei, o Kaune, rodos, nebuvo jausti nieko, kas atkreiptų žmonių dėmesį. Pagaliau buvo prabėgę jau keletas metų, kurie turėjo išdildyti gyvus velionio prisiminimus. Tačiau Kaunas vėl parodė nelauktą dėmesį. Mane stebino, kad kunigų atvyko net iš tolimų Lietuvos vietų ir jų buvo gausu. Vėl suplaukė nekviestos žmonių minios, kurios palydėjo arkivyskupo kūną ligi Kauno stoties.

Negreitai teko nuvykti į Marijampolę. Jau iš kitur buvo pasiekusios žinios apie žmonių pamaldumą prie jo sarkofago. Atvykęs radau koplyčią, kur po grindimis buvo jo karstas, o

sienoje – bareljefas. Buvo ir žmonių, kurie čia meldėsi. Neprisimenu, ar ko specialiai prašiau, bet jutau norą užtrukti ilgiau.

*

1945 metų gegužės pradžioje trys lietuviai, du pasauliečiai ir ašai, išlaisvinti iš vokiečių kaceto, ieškojome kelio į Lietuvą. Mums buvo pasakyta, kad Varšuvos marijonai galį turėti žinių apie padėtį tėvynėje. Užsukome į jų vienuolyną Varšuvos priemiestyje Pragoje. Laukiamajame radome J. Matulaičio fotografiją šalia Pijaus XI. Marijonai mus išalkusius pavalgydino. Informacijų negalėjo suteikti, bet patarė nesiskubinti grįžti į Lietuvą. Tada aš prašiau, ar jie negalėtų išduoti man raštą, kad esu kunigas. Jaunas gudų kilmės kunigas pasižymėjo mano duomenis ir išėjo ieškoti viršininko, kuris tokį raštą pasirašytų. Jis užtruko, o mūsų laikas į traukinį artėjo. Manydamas, kad viršininkas nenori man tokį raštą duoti, išsiskubinau su draugais. Bet netoli Vyslos tilto pasivijo jaunasis kunigas ir viršininko padėjėjo vardu kvietė pasilikti. Taip atsiskyriau nuo draugų.

Kitą dieną atsirado pats viršininkas Tėvas W. Łysikas. Jis sakė, kad jų seminarijai Bielianuose reikią dėstytojų, ir jis nugabeno mane ten. Patyręs dėstymo sąlygas, atsiprašiau, nes buvau fiziškai išsekęs. Tada marijonai nukreipė mane pas seseris Pliacuvkos miestelyje. Šios buvo Jėzaus Vardo kongregacijos, įkurtos prieš Pirmąjį pasaulinį karą, ir jų konstituciją buvo skaitęs bei tikslinęs J. Matulaitis.

Pas jas būdamas, dažnai galėjau lankytis Bielianuose, kur J. Matulaitis atkūrė Lenkijos marijonus. Turėjau progos pažinti jaunuosius kunigus ir jų klierikus, taip pat ir vieną kitą vyresniųjų. Jie turėjo daug apaštalinės dvasios ir jų dėmesys savo atnaujintojui buvo gyvas. Tada nesupratau, net nemaniau, kad toks nelauktas ir netikėtas mano padėties pasikeitimas, būtų galėjęs turėti ryšio su J. Matulaičiu.

Prieš tai savo maldose turbūt retai jį prisimindavau. Bet būdamas pas seseris, gavęs į rankas jo užrašus, buvau giliai įtikintas šio vyro šventumu. Tačiau melstis į jį nebuvau greitas. Visai kitoks buvo mano draugas, vėliau atsiradęs pas marijonus, dr. Antanas Kučas. Jis prisipažino dažnai meldžiąsis į Matulaitį. Tada jis vertė į lenkų kalbą didįjį leidinį apie arkivyskupą Jurgį, išleistą Lietuvoje 1933 me-

tais*. Vos tik jį baigė versti į lenkų kalbą, tą pačią dieną buvo pranešta, kad yra atvykęs kunigas André Pelletier, dominikonas iš Prancūzijos. Su juo buvau susipažinęs prieš karą. Dr. A. Kučas jo nepažinojo. Mūsų sutiktas kunigas A. Pelletier dar tą patį vakarą pasiūlė mus išgelbėti iš sovietinės Lenkijos. A. Kučas tikėjo, kad išgelbėjimas atėjo, užtariant J. Matulaičiui. Matyt, buvau reikalingas ir aš kaip įrankis suvesti A. Kučą su dominikonu, bet kartu išgelbėjimas atėjo ir man.

*

Nemaniau, kad po penketo metų teks suartėti su originaliu J. Matulaičio kūriniu – Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo seserų kongregacija. Lietuvoje su jomis nebuvo ryšių. Su jų atžala Amerikoje mano ryšys buvo atsitiktinis: dvi šios kongregacijos seserys 1940 m. buvo pasitraukusios iš Lietuvos, apsistojusios Berlyne, ir man teko jas išlydėti į Ameriką. Pats nedariau jokių žygių vykti į JAV. Priešingai, net neturėjau aiškaus noro. Tačiau įvyko taip, kad pačios seserys parengė formalumus. Ar tai pasidarė ne be J. Matulaičio užtarimo, nebandau spėlioti. Nūn esu J. Matulaičio dvasinių dukrų tarnyboje, turiu progos iš arti stebėti jo paliktą, įkvėptą ir palaikomą dvasią. Iš vaisių sprendžiama apie medį, iš vaikų – apie tėvą. Nesistebiu, kad šios kongregacijos namuose pakabintas „Editto" dėl Dievo Tarno Arkivyskupo Jurgio beatifikacijos bylos.

---

* Arkivyskupas Jurgis Matulevičius. Marijampolė, 1933. – *Red.*

Gyvenimas

JAUNYSTĖ, MOKSLAS, SKRUZDĖS

Visi dainuojame „Kur bėga Šešupė", o ji bėgo pro jo gimtinę Lūginės kaime, esančią už penketo kilometrų į šiaurę nuo Marijampolės. Kaimas nedidelis – aštuonių gyventojų, išsiskirstęs į vienkiemius. Matulaičių ūkis, 64 margai (32 ha), buvo kaimo gale, įsiterpęs tarp miško ir Šešupės. Pastaroji skalavo sodybos sodą, o čia pat į ją krito mažas upelis, apsupęs dalį trobų ir sodą. Trobos erdvios, tvarkingai sustatytos. Žemė lygi, derlinga.

Lūginėje Matulaičiai gyveno turbūt iš seno. Žinomas senelis Jonas buvo vedęs Agnietę Vaišnytę. Iš jo ūkį paveldėjo sūnus Andrius, ir jis vedė Uršulę Matulytę iš Vaitiškių, turėjusią brolį kunigą Feliksą. Gal dėl to pirmasis jų sūnus buvo pakrikštytas dėdės kunigo vardu – Feliksu. Toliau gimė Magdė, Jonas, Vladas, Marijona, Andrius ir Emilija. Feliksas pasimokęs pradėjo raštininkauti valsčiuje, bet netrukus mirė. Magdė ištekėjo už Mačio į Klevinės kaimą. Vladas išėjo į žentus Bliūdžiškių kaime. Namuose dar buvo Jonas, Marijona, penkiolikmetis Andrius ir Emilija, berods, 8 metų.

ATEINA Į ŠEIMĄ AŠTUNTASIS

Šeima atrodė baigta. Bet vieną pavasarį, balandžio 13 (1871), gimsta penktasis sūnus. Po savaitės, balandžio 20,

jis buvo pakrikštytas Marijampolėje. Krikštijo senųjų marijonų vienuolis Jurgis Česna ir į metrikus įrašė lietuviškai: JURGIS-Boleslovas MATULAITIS. Kažin, ar broliai džiaugėsi naujuoju „ateiviu", bet jis buvo didelė paguoda pusamžio sulaukusiems tėvams. Jį vadino Jurgučiu ir jis, kaip visi vaikai, sulaukę ketvirtų metukų, sekiojo tėvą, jį nuolat klausinėjo ir džiaugėsi, kai tėtis užmaudavo jam ant galvelės savo kepurę. Vieną dieną tėtis, kitų lydimas, išvažiavo į Marijampolę ir nebegrįžo. Jurgis Česna, klebonas, sėdo rašyti naujų metrikų: 1874 metais, lapkričio 13, aprūpintas šventais sakramentais, mirė ūkininkas Andrius Matulaitis, 55 metų, palaidotas parapijos kapinėse.

Liūdesio šešėlis ir rūpesčių slogutis užgulė šeimą. Ūkiu teko dabar rūpintis motinai, o jai padėjo Jonas, likęs vyriausiu po Felikso. Jis žinojo perimsiąs ūkį, turėsiąs išmokėti dalis netekėjusioms seserims ir leisti į mokslą Andrių. Ko panorės mažius, dar buvo sunku pasakyti. Jonas nėrėsi iš kailio prie darbų ir spaudė pinigą.

Jurgučiui buvo 9 metai, kai pradėjo lankyti mokyklą Marijampolėje. Lietuviškai skaityti jau buvo išmokęs namie iš „Šaltinio" ir M. Valančiaus knygelių. Mokyklos mokytojas buvo vietinis – Tomas Žičkauskas, bet dėstė rusiškai, nes taip buvo įsakyta. Buvo susipratęs lietuvis – aušrininkas, tad vaikų nerusino. Tikybos mokė marijonas kunigas Vincas Senkus ir ją dėstė lietuviškai. Marijampolės gimnazijoje buvo geriau, nes čia dar buvo mokoma ir lietuvių kalbos. Šią gimnaziją prieš metus baigė brolis Andrius ir išvyko studijuoti fizikos bei matematikos į Maskvos universitetą. Jis eidavo pėsčias iš namų, o dabar, lyg jį pakeisdamas, keliavo ir mūsų Jurgutis.

Antraisiais mokslo metais, pačiame pavasario žydėjime, kažkas baisiai nudiegė per širdį, kažkas susvyravo vaiko pasaulyje. Staiga, gegužės 15 (1881), mirė mama, eidama 58 metus, prieš tai sirginėjusi. Sesuo Magdė (matyt, Marijona. – *Red.*) jau buvo išsikėlusi į Kalvariją – ištekėjusi už Radzevičiaus. Liko glaustis prie Emilijos.

Jurgučiui mokslas pusėtinai sekėsi. Tik, grįžęs iš mokyklos, mažai galėjo prisėsti prie knygų. Jonas, perėmęs ūkį, varė jį prie darbų. Jis darbų nesibaidė, tik tas Jono tonas: eik, eik, nesižvalgyk, skubink! Ir tai dar būtų nieko, bet kažkas pasidarė su koja. Niekam jis nieko nesakė, dėl to niekas ir nežinojo. Tik draugai pastebėjo, kad jis šlubčioja eidamas į mokyklą. Šlubčioja ir namie, prie darbo – tai matė Jonas, bet nekreipė dėmesio. Kaimynai spėliojo, kad

vaikai jį pastūmę ir užsigavęs. O gal, vaikščiodamas su kojokais, pats kritęs ir sutrenkęs.

Praėjo gedulo metai po motinos mirties, ir Emilija išėjo iš namų į paprūsę – ištekėjo už pasienio prižiūrėtojo. Rudeniop ir brolis Jonas vedė Veroniką Vitkauskaitę iš Putriškių kaimo. Jurgutis toliau lankė mokyklą eidamas iš namų ir grįždamas. Taip darė ir kiti kaimynų vaikai. Jų susidarydavo visas būrys, iš kurių Jurgutis daugiau susibičiuliavo su Šlekių Vincuku iš kaimyninio Mokolų kaimo. Buvo pakeliui, tad užeidavo pas Vincuką, o paskui abu traukdavo į mokyklą. Šlekienė pastebėjo, kad Jurgučio apdaras labai menkas – ploni marškoniai, beveik vasariniai. Kartą jinai išsigando, kai, orui atšalus, Jurgutis pasirodė tarpdury visas pamėlęs. Įtraukė jį į vidų, trynė rankutes, veidą, graižė prieš kūrenamą krosnį, kad atšiltų („Šaltinis", 1935, Nr.4). Nuo peršalimų pablogėjo koja – atrodė, lyg skruzdės ją kandžiotų.

Atėjus vasarai, jis ganė gyvulius, prižiūrėjo žąsis, dirbo lauko darbus, miegojo daržinėje. Iš Maskvos grįžo brolis Andrius ir jiedu šį sykį labai susidraugavo. Apie tai Andrius rašo: „Man buvo malonu su juo dirbti ir vaikščioti. Jis domėjosi kiekviena žolele, kiekvienu gamtos reiškiniu. Klausinėjo, iš kur atsiranda žaibas... Žodžiu, visa jam rūpėjo". Andrius nutarė parengti Jurgutį gimnazijai, ir jiedu atliekamu laiku dirbo (AJM, p. 183).

MARIJAMPOLĖS GIMNAZIJOJE

1882 metų rudenį jis išlaikė egzaminus į I klasę. Į tą pačią klasę pateko ir Justukas Staugaitis, būsimasis Telšių vyskupas, bene trim metais vyresnis. „Buvo tai malonus, kuklus vaikutis, – rašo J. Staugaitis, – bet niekuo ypatingu nepasižymėjo... Matyt, silpnai buvo paruoštas I klasei, mokėsi tad vos vidutiniškai ir dažnai dėl ligos apleisdavo pamokas... Jis tuomet vadinosi Jurgis Matulaitis" (AJM, p. 87).

Džiaugsmas, kad esi gimnazijoje, buvo toks didelis, jog galėjai užmiršti ir koją. Bet ji buvo neužmirštama, ypač žiemą. Naktį įsupdavo ją šilčiau ir užmigdavo. Sapnuodavo, kad apniko jį skruzdės, ir jis bėga, purtosi... Niekam nesiskundė. Tik draugai pastebėdavo, kad jis kartais lyg pavargęs, pabalęs. Po pamokų matydavo, kaip užbėga į bažnyčią ir eina kryžiaus kelius.

Su ta koja vargo ligi V klasės, kol atsivėrė žaizda ir turėjo pertraukti mokslą. Tuo labai susirūpino brolienė, kuri savo vaikų neturėjo, tad Jurgutis pasidarė lyg savas. Kalbino vyrą, kad vežtų pas daktarą, o šis spyrėsi. Pagaliau ji pati nuvežė pas gydytoją Pavalkį. Šis atėjo prie vežimo, apžiūrėjo ir pasakė, kad koją reikia pjauti. Vargšė išsigando ir pasuko arklį pas kitą gydytoją – Smolskį. Šis pripažino sausgėlą, davė vaistų ir liepė daugiau gulėti. Niekam neatėjo į galvą, kad tai kaulų džiovos pradžia.

Grįžęs namo, mokėsi iš pasiskolintų vadovėlių ir šiaip taip baigė V klasę. Toliau mokytis nebuvo vilčių. Jonas pasakė užteks, nebūsią naudos. Tą vasarą nebevarė prie darbų – paliko saugoti sodybos.

Jurgis gulinėjo ant priesvirnio, atvirame ore, vartojo vaistus, vaikščiojo su paramsčiu. Juo buvo susirūpinęs brolis Vladas. Matydamas Jurgučio bėdą, jau IV klasėje užmokėjo už mokslą ir pasamdė kambarį Marijampolėje, kad nereikėtų daug vaikščioti. Dabar, kai buvo gydomas, ką gi daugiau bepadėsi. Likęs namie, Jurgis nebesiskyrė iš visos pilkumos: dėvėjo sunešiotus drabužius, pasidarė medines klumpes. Vieną sykį, atostogaudama Lūginėje, ponia notarienė Kocelienė nupirko jam išeiginę eilutę, kad galėtų padoriau bent į bažnyčią vykti.

Nežiūrint bėdų, Jurgio nuotaika palyginti buvo gera ir giedri. Žmonės jį vis dar vadindavo „studentuku", atseit – moksleiviu, tik vaikai kartais pajuokdavo „šlubiu". Neišsiskyrė iš kitų kaimo jaunuolių, tik nemėgo daug kalbėti.

Stengėsi būti naudingas ūkiui. Eidavo arti jaučiais – tada dar su medine žagre, kaustyta noragais. Kai šie atšipdavo, nešdavo į kalvę, traukdavo dumples, o kartais ir pats, ėmęs kūjį, išplakdavo noragus. Žiemą šerdavo gyvulius, nešdavo jiems vandenį ąžuoliniais kibirais. Kartais važiuodavo su broliu į mišką padėti jam nuleisti medžius. Vakarais paimdavo į rankas knygą, gautą iš knygnešių, arba perversdavo vadovėlius, paskolintus draugų.

Taip praėjo dveji metai, o jam suėjo aštuonioliktieji. Mokytis vis dar norėjo. Svajojo apie kunigystę. Užsimindavo broliui, bet šis arba nieko neatsakydavo, arba neaiškiai numykdavo. Ir štai 1889 metų vasarą pasirodo Lūginėje pusbrolis, tėvo brolio sūnus Jonas Matulaitis, mokytojas dirbantis Lenkijos Kelcų gimnazijoje, jau pasidaręs Matulevičiumi. Besisvečiuodamas susidomėjo Jurgiu, išsikalbėjo ir pasiūlė važiuoti kartu į Lenkiją.

KUNIGŲ SEMINARIJOJE KELCUOSE

Parsivežęs į Kelcus, J. Matulevičius pirmiausia pasirūpino, kad gydytojai sutvarkytų jo koją. Tas reikalas užtruko, bet Jurgis galėjo mokytis toliau. Mokėsi privačiai, padedamas pusbrolio, kuris buvo geras lotynistas. Po poros metų, atnaujinęs mokslo žinias ir pasipildęs naujomis, o ypač gerai apvaldęs lotynų kalbą, jau 20 metų vyras pasiprašė į Kelcų kunigų seminariją ir buvo priimtas. Dokumentuose pastebėjo pakeistą savo pavardę: kaip ir pusbrolis buvo įrašytas Matulewicz. Visi tačiau žinojo, kad jis lietuvis, ir toks buvo vienintelis seminarijoj. Netrukus pajuto, kad lotynų kalbos profesorius, kur buvęs, kur nebuvęs, vis griebia litviną. Šis nesidavė, dar labiau stengėsi. Lietuvio nemėgėjas, pats nenorėdamas, padarė jį geriausiu lotynų kalbos mokiniu.

Pusbrolis apmokėjo už mokslą ir davė pinigų vasarą parvykti į tėviškę. Anksčiau Jurgis gal nevertino krūmais apaugusių paslaptingų Šešupės pakrančių ir pašonėje esančio miško. Dabar siurbė jų grožį ir ramybę. Nuvykdavo pas brolį Vladą, nes iš ten būdavo arčiau į Marijampolės bažnyčią, tik pora kilometrų. Nueidavo kas rytas išklausyti mišių.

Jono žmona jį palepindavo valgiu, ir tai nepatikdavo vyrui. Kartą, prieš išvykstant, ji nupirko geros rūšies nosinių po rublį, ir vyras sužinojęs ją labai išbarė. „Skūpūs Matulaičiai", – pamanė ji. Jurgiui teko keletą kartų prašyti pinigų grįžti į seminariją. Jonas pagaliau atnešė 30 rublių variokais, surinktais už parduotus obuolius, ir še tau. Ką gi su tais variokais darysi, ir Jurgis apsiašarojo...

Antrieji metai (1892) Kelcų seminarijoje buvo neramūs. Ištiko du gaisrai: vienas – rugsėjo, antras – spalio mėnesį. Trečias Naujųjų Metų išvakarėse palietė klierikų bendrabutį, o sausio pabaigoje – vėl gaisras bažnyčioje, kuri buvo sujungta su seminarija. Kilo įtarimas, kad tyčia kas padega iš pačių klierikų. Padaryta krata patvirtino. Malūnininko sūnus Paulius Gawrońskis prisipažino, kad kenkė rusų įkalbėtas. Kaltininką atidavė rusų valdžiai, ir ši kuriam laikui jį įkalino. Bet kovo 13 d., anksti rytą, šimtinė žandarų apsupo seminariją, užėmė profesorių butus, apstatė koridorius ir pradėjo kratą. Išrengė klierikus, nuplėšė jų škaplierius, padarė kratas kambariuose. Nieko ypatingo nerado, tik keletą patriotinių knygų. Policija buvo apgulusi seminariją daugiau nei savaitę, o po to visus profesorius ir dalį klierikų išvežė į Varšuvos tvirtovę, vėliau išskirstė į Rusijos kalėjimus. Dalis pasilikusių klierikų turėjo ieškotis vietos kitose seminarijose.

PERKELTAS Į VARŠUVĄ

Jurgis buvo pasiųstas į Varšuvą. Su juo nuvyko dar du klierikai – daugiau nebuvo vietos. Varšuvoje tuo metu mokėsi 132 klierikai. Jis pateko į III kursą, kuriame buvo 32 lenkai. Jurgis buvo vėl vienas lietuvis, priimtas gana draugiškai, o kai kurių netgi šiltai. Tarp bendrakursių buvo ir Henrikas Przeździeckis, vėliau vyskupas. Jis rašo: „Nuo pirmos susipažinimo valandos mes pasijutome pagauti didelės jo inteligencijos, nepaprastų gabumų ir dvasios kilnumo. Tuojau jis laimėjo mūsų tarpe pirmąją vietą. Tylus, nepaprastai darbštus, draugiškas, degąs Dievo meile, patraukė jis mūsų širdis. Mes žinojome, jog jis yra lietuvis. Mes gerbėme jo jausmus – jis gerbė mūsų" (AJM, p. 101).

Čia Jurgis išbuvo beveik dvejus mokslo metus, ligi 1895 metų pavasario. Paskutiniaisiais metais į Varšuvą turėjo atvykti naujasis caras Nikolajus II. Suvažiavo visi Lenkijos vyskupai pasitarti seminarijų reikalais ir ta proga dalyvauti caro vizito iškilmėse. Varšuvos seminarija pakvietė svečius į akademines diskusijas, kurias vedė patys klierikai. Buvo diskutuojama apie Švenčiausiąją Trejybę. Pagrindinis referentas – Jurgis, ir jis visus nustebino teologiniu pasirengimu ir ypač klasikine lotynų kalba. Jau prieš tai seminarijos vadovybė buvo nutarusi: „Jeigu jis bus toks uolus moksle ir toks pavyzdingas", tai siūlysianti Kelcų vyskupui siųsti į Petrapilio akademiją. Po šio pasirodymo, kuris plačiai nuskambėjo, nebuvo abejonių, kad kandidatas tikrai to vertas, Kelcų vyskupas Kulinskis ne tik leido, bet ir pažadėjo vyskupijos stipendiją.

Tėviškė laukė grįžtančio kunigo, o jis pasirodė nešventintas, nes siunčiamas toliau mokytis. Vis dėlto buvo miela, kad vienas studijų tarpsnis baigtas. Pasidžiaugė tėviškėje, aplankė kitus saviškius, susitiko su buvusiais gimnazijos draugais, ypač kaimynu ir klasės draugu Vincu Šlekiu. Baigęs gimnaziją, V. Šlekys ketino steigti slaptą „Sietyno" draugiją lietuviškoms knygoms platinti ir 1894 m. ją įsteigė. Jurgiui pasipasakojo savo planus, ir jiedu daug apie tai kalbėjo kažkokioje Šlekių kamarėlėje. V. Šlekys ruošėsi vykti į Ameriką, buvo kviečiamas redaguoti „Garsą", bet dėl „Sietyno" reikalų užtruko. „Atostogas mudu praleidome beveik nesiskirdami... Jis persirašė mano retesnių žodžių surinktą žodynėlį, aš persirašiau jo žodynėlį, – rašo V. Šlekys. – Svajojome apie spaudos atgavimą, skaitėme vienas kitam pasiskolindami knygas" („Šaltinis", 1935, Nr. 4, p. 45).

„Kiekvieną vasarą atostogas praleisdamas tarp lietuvių klierikų, – rašo P. Būčys, – Jurgis per porą mėnesių prisivydavo lietuvybės darbuose savo draugus seiniškius, kurių lietuviškas veikimas pasireikšdavo mokslo metu. Tarp seiniškių klierikų ir tarp J. Matulevičiaus tebuvo skirtumas tas, kad jie, seiniškiai, lietuviškosios dvasios daugiausia įsigydavo ir lietuvybės eigą sužinodavo seminarijoje, o J. Matulevičius – per atostogas" (AJM, p. 30).

PETRAPILIO AKADEMIJOJE

1895 m. rugpjūčio pabaigoje Jurgis atsisveikino su tėviške ir rugsėjo 1 jau buvo Petrapilyje. Iš Seinų seminarijos rado atvykusį Praną Būčį, kuris Marijampolėje mokėsi žemesnėje klasėje. Iš Varšuvos atsirado to paties kurso Henrikas Przeździeckis. Buvo ir daugiau lietuvių, lenkų, gudų – iš viso 26 pirmame kurse.

Petrapilis – rusų sostinė – nebuvo taip šnipinėjama, tad kūrėsi naujas jausmas, teikiantis daugiau drąsos. Akademija tuo metu, pasak P. Būčio, buvo pačiame žydėjime: profesūra – aukšto lygio, dėstymas – pagal jėzuitų mokslo kryptį.

J. Matulaitis, kaip ir Varšuvoje, pirmavo savo kurse. Menkesnių pažymių negaudavęs kaip geriausius. Išsiskyrė ir dvasiniu savo brandumu. Buvo už tai giriamas, keliamas, bet nesvaigo. Buvo „paprastas, ramus, kuklus, be melagingo nuolankumo" (AJM, p. 12). Įsijungė į akademijos lietuvių studentų draugiją ir savo didesniu brandumu pasidarė jos „žymus narys" (AJM, p. 30).

Tie pirmieji metai praėjo gana laimingai. Antraisiais atsirado žandarai ir pranešė vadovybei, kad turi daryti kratą studento Jurgio Matulevičiaus bute. „Matulevičius tuo metu vaikščiojo akademijos sode", – rašo P. Būčys. Buvęs pakviestas pas inspektorių, kur laukė žandarų pulkininkas ir prokuroras. Visi trys palydėjo J. Matulaitį į jo darbo kambarį. Kratos metu rado lotyniškų spausdintų ir litografuotų knygų, be to, rankraščių. Labiausiai susidomėjo rankraščiais, bet jie buvo rašyti jiems nesuprantama kalba. Inspektorius paaiškino, kad tai studento istorijos paskaitų užrašai lotynų kalba. Žandarų pulkininkas juos atidavė inspektoriui. Surašę protokolą, žandarai išvyko. Inspektorius pasikvietė J. Matulaitį, grąžino užrašus ir tarp jų rastą lietuviškai rašytą straipsnį „Tėvynės sargui". Įspėjo, kad būtų atsargesnis (P. Būčys. Atsiminimai I, p. 174–176).

Krata, pasirodo, buvo daroma, reikalaujant Marijampolės žandarų viršininkui Andriui Vonsiackiui, kuris suiminėjo „Sietyno" draugijos narius. Jis kratą buvo daręs ir pas Vinco Šlekio tėvus, o tėvą pasodinęs mėnesiui į kalėjimą.

Laimingai praėjo tas žandarų įsibrovimas. J. Matulaitis vėl rašinėjo laikraščiams, siuntė referatus į Seinų bei Kauno seminarijas slaptiems tenykščiams būreliams. Vieną jo referatą, skirtą kitų seminarijų draugams, rašytą 1896 m., gavo kunigas A. Milukas Amerikoje ir atspaudė „Dirvoje-Žinyne" (1903, Nr.9, p. 43–69) pavadindamas „Keli žodžiai mūsų kunigėliams". Ten J. Matulaitis kėlė tokį klausimą: „... ar gerai darome mes, jaunieji kunigai ir klierikai, užsiimdami lietuvyste?" Ieškodamas atsakymo, prieina prie fakto, kad visos tautos kyla – vengrai, čekai, slovakai, airiai, „kils ir mūsiškė, ir jau kyla... Laiko rato sukantis nesulaikysi, prieš vėją nepapūsi... Jau taip Dievo leista, kad žmonės į tautas skirstytųsi... Bažnyčia gi niekad prieš žmogaus gymį rankos nekelia, tik tobulina jį, pašvenčia, aukštyn kelia Dievop. Taigi, tautų naikinti nevalia". Toliau klausia: „Kas tai yra tėvynė? Ar tiktai toji žemė, kur mes gimę... Ne, nes pirm visko jos dvasiški turtai, jos tiesos, laisvė, papročiai, padavimai ir toji kalba, kurios mus motina išmokino, ir tie broliai, tarp kurių gyvename, ir toji katalikų tikyba, kurią mums po savo galvos tėvai paliko. Ar krikščionis gali mylėti tėvynę? Ne tik gali, bet ir turi, nes Dievas tą meilę įpylė širdysna..."

Dėstė jis „lietuvystės" darbo uždavinius ir taktiką taip įtikinamai, konkrečiai, kad Kauno seminarijos rektorius Justinas Dovydaitis, gavęs iš klieriko Šultės paskaityti referatą (tos pačios redakcijos), pasakęs: „Tai teisybė, bet ir dinamitas". Dinamitas, nes, tokį referatą užčiupę, rusai būtų likvidavę Lietuvos seminarijas panašiai kaip Kelcų.

Savo pažiūras į tautybę ir tautinius santykius J. Matulaitis dar gilino, kaip rašo P. Būčys, „būdamas trečiame ir ketvirtame akademijos kurse... Atsidėjęs rankiojo veikalus ir brošiūras apie tautybę, tyrinėjo tautininkų nuomones ir neigiančių tautybę, patriotizmą ir internacionalizmą, stebėjosi tais krikščionimis, kurie šiek tiek nepasitiki tautiškumu ir dėl to ypač gvildeno klausimą, kaip tautybė ir patriotizmas išrodo krikščionybės šviesoje". Tos pažiūros vėliau radusios atgarsį ir jo atnaujintoje Marijonų vienuolijos konstitucijoje (AJM, p. 31).

1897 metų rudenį atsiliepė Vincas Šlekys iš Amerikos, pasirašęs slapyvardžiu, – prašė „Garsui" straipsnių. „Jei ga-

lėsiu, tai ir daugiau, ir tankiau parašysiu", – atsakė J. Matulaitis, o tuo tarpu pasiuntė korespondenciją ir prašė pasveikinti A. Miluką, su kuriuo kuone viename suole sėdėję gimnazijoje. Vienas laiškas, rašytas V. Šlekiui rugsėjo 25-ąją (1897), buvo ypatingas:

„Vincuti, Broleli! Nė pats nežinai, kaip aš Tavęs išsiilgau! Tarsi manosios brangiosios dalelės dalis mane apleido. Senapilė (Marijampolė. – Y.) tarsi tuštesnė tapo. Kiek mislių į galvą veržėsi, kiek jausmų kilo, o nebuvo su kuo jais pasidalinti. Gal ir Tu ne kartą pameni tas mielas valandėles, kurias drauge praleidome užsidarę ankštam kambarėlyj, o mislėmis skrisdami toli, toli, ten, kur Nemunėlis, kur Dauguva, kur Vilija teka, kur Kaunas ir Vilnius, ir kur tiek mūs broleliai lietuviai vargsta. Ir vaikščiojom po tą brangią mūs Lietuvą – motinėlę, ir jos vargus rinkom, ir žaizdas, ir kalbėjom, ir tarėmės, ką daryti, kaip gelbėti mūsų mielą tėvynę. Jau dabar ir tas kambariukas tuščias, ir Tavęs ten nėr, ir tų knygų. Jei ir liko kokios, ir tos nelabos rankos išvartytos, suveltos.

Daug kartų taikiausi pas Tave rašyt. Ale mat toj pati galybė, ką... širdį apgriuvo, mintis aptemdė, kelią užkirto. Tik dabar jau išsipainiojęs iš visokių žabangų, atkakęs į šiaurius (Petrapilį. – Y.), galiu liuosiau kvepteit... Tik jau paminėsiu, kad aš jau atsikračiau nuo žandarų. Visus popiergalius, ką buvo paėmę, sugrąžino. Klausinėjo daug apie Tave. Sakiau, kad Tave gerai pažįstu, bet paslapčių Tavo jokių negaliu žinoti... Baigiantis vakacijoms, buvo pas Būčį krata. Žinoma, nieko tokio nerado. Tik vertimą Liurdo, ką buvo žadėjęs jumis prisiųsti, nučiupo. Todėl jau jo neišvysit. Kažin, ar da grąžins. Būčys pats atkako į Petrapilį, tik po lengva priežiūra raudonsiūlių pasiliko... Lik sveikas, Brolau, ir, Dieve, Tau padėk triūsti. Atrašyk, ką su savim padarei ar bent misliji padaryt. Jurgis" („Šaltinis", 1935, Nr. 4, p. 56).

Prieš baigdamas studijas, Jurgis parvyko namo iš Petrapilio diakonas ir, prašomas marijonų, pasakė pamokslą. Kalbėjo apie pasididžiavimus ir ėmė pavyzdžių iš gyvenimo. Girdi, piemenukas keliasi į puikybę, kad geriau papliaukši botagu, vyrai, kad daugiau išgeria ir t.t. Išėję iš bažnyčios, pypkes užkūrę, gaspadoriai komentavo. Patiko jiems suprantamas, savas būdas, paprastas ir nuoširdus. Ilgai žmonės prisiminę jo žodžius (AJM, p. 172–173).

Baigiamąjį magistro darbą jis pasirinko iš Maironio dėstomos moralinės teologijos apie karo teisę ir amžinąją taiką

(„De iure belli et de pace aeterna"). Išlaikęs egzaminus, gavo aukso medalį ir tokį įvertinimą: pirmas su aukščiausiu pagyrimu („cum eximia laude, cum nota primus"). Prieš tai, 1898 lapkričio 20, buvo įšventintas kunigu ir ten pat Petrapilyje atlaikė pirmąsias mišias. Buvo 28 metų vyras, jau visiškai subrendęs. Fizinės negalės, atrodė, likusios praeityje. Reikėjo tik nertis į darbą.

Pasisvečiavęs tėviškėje, išvyko į Kelcus, nes į šią vyskupiją buvo įrašytas. Gavo vikaro vietą Dalešycų parapijoje, apie 6–8 kilometrus nuo Kelcų. Rusų valdžia jį patvirtino ir paskyrė algą. Klebonas apgyvendino kažkokioje pašiūrėje, kurią skrodė vėjai, varvėjo lietus. Tokioje padėtyje vėl staiga atsigavo senoji negalė. Manė, kad reumatizmas. Laukė porą mėnesių ir nutarė ieškoti gydytojų pagalbos. Atrodė, bus geriausiai vykti į Vokietijos Kroicnachą, garsiąją reumatikų gydyklą su radioaktyviomis vandens versmėmis. Gavęs rusišką užsienio pasą ir pasiskolinęs iš pusbrolio pinigų, išvyko. Kurorto gydytojas dr. Kreuzeris nepajėgė nustatyti ligos priežasties ir, skausmui nesiliaujant, išrašė pažymėjimą vykti į Merano gydyklą Alpėse, tuometinėje Austrijoje. J. Matulaitis pasiuntė gydytojo pažymėjimą į Varšuvą ir prašė pratęsti pasą ketvertui mėnesių, bet gubernatūra pratęsė tik 4 savaitėms. Tada J. Matulaitis išvyko į Šveicarijos Friburgą tvarkyti sveikatos ir studijuoti.

ŠVEICARIJOS FRIBURGE

Friburge atsirado 1899 m. gruodžio pabaigoje, įsirašė į universitetą Montvydo vardu (prisidengti nuo rusų) ir įsikūrė bendrabutyje „Canisianum". Čia rado anksčiau atvykusį Praną Būčį, Joną Totoraitį ir keletą kitų su lietuviškais slapyvardžiais. Dirbę parapijose, kiti turėjo santaupų, o jis buvo priverstas ieškoti darbo.

Gavo vikaro vietelę priemiestyje, Šv. Jono parapijoje. Klebonija buvo senas mūrinis namas prie Sarinos upės kranto, slėnyje. Vėl drėgmė! Bet kitos išeities nebuvo. Pradėjo sakyti pamokslėlius prancūziškai, lankyti ligonius, krikštyti. Iš gauto atlyginimo turėjo mokėti už valgį ir kambarį kas mėnesį 50 frankų. Ne kas jam likdavo, bet atrodė – galės verstis.

Dvigubas darbas – parapijoje ir universitete – sėmė jėgas, o tariamasis reumatas nesiliovė varginęs. Skaudėjo ne tik koją, bet ir ėmė gelti ranką. Kreipėsi į gydytoją dr.

Clementą, kuris turėjo gerą vardą, bet buvo brangininkas. Šis išklausinėjo ligos istoriją, padarė tyrimus ir rado kaulų tuberkuliozę. Patarė operuotis. Operacija užtruko pustrečios valandos. Po to išbuvo klinikoje keletą savaičių ir ištisus metus gydytojo priežiūroj. Eidavo pas jį kas savaitę, kad suleistų vaistus, o jie buvo labai skaudūs. Kai gydymas atrodė baigtas, J. Matulaitis paklausė, kiek turės atsilyginti. Dr. Clementas nusišypsojo ir pasakė: „Už operaciją ir vaistus 200 frankų" (P. Būčys. Atsiminimai I, p. 273). Kitam toks gydymas būtų kainavęs tūkstantį ar daugiau.

Grįžęs prie parapijos darbo, gavo geresnį kambarėlį ir toliau tęsė studijas. Pagrindinę studijų šaką buvo pasirinkęs apologetiką pas garsųjį A. M. Weissą, šešių tomų veikalo autorių. Kitos studijų šakos buvo dogmatika ir sociologija. Universitete buvo vartojamos dvi kalbos – vokiečių ir prancūzų, tad išmoko abi. Buvo gabus kalboms, sakysim, graikų mokėjo ne tik senąją, bet ir naująją kalbą (AJM, p. 105).

Friburge įsikūrė lietuvių studentų draugija „Rūta", ir J. Matulaitis „buvo uolus tos draugijos narys, visuomet įmokėdavo nario mokestį, atidirbdavo pareinantį jam darbą. O tas darbas buvo skaityti savo straipsnius draugams ir paskirtu laiku dežuruoti skaitykloje... Susidarė lietuvių skaitykla ir archyvas. Ne jis sumanė tuos dalykus, bet jis prisidėjo darbu prie jų" (AJM, p. 31).

Lenkai turėjo savo draugiją „Liga Narodowa". Jie kalbino J. Matulaitį ir P. Būčį suorganizuoti lietuvius lenkų pavyzdžiu į tautinius demokratus (Demokracja Narodowa). „J. Matulevičius pirmutinis pastebėjo to pasiūlymo pavojus, – rašo P. Būčys, – ir atkreipė mano dėmesį į juos, todėl mudu atsisakėme pasiūlymą priimti. Atsisakėme neskubotai, ištyrę dalyką... Betyrinėdami sužinojome kai ką, ko šiaip lenkai nebūtų mudviem pasakę ir parodę, jei nebūtų turėję vilties mudu patraukti į savo organizaciją". Už tą „apvylimą" lenkų tautiškoji demokratija vėliau keršijo ypač J. Matulaičiui (AJM, p. 31).

Sveikata, atrodė, neblogėja, bet dr. Clementas įspėjo, kad eiga gali atsinaujinti. Patarė nepersistengti studijose. Buvo ketinęs jas baigti per dvejus metus, bet baigė 1902 metais. Liepos 21 įteikė disertaciją „Rusų teologų doktrina apie pirmųjų žmonių teisumo būklę" („Doctrina russorum de statu iustitiae originalis"). Darbas buvo įvertintas kuo geriausiai (*praeclarissime*), po metų išspausdintas Krokuvoje. Juo susidomėjo Vakarų teologai, nes ligšiol nebuvo literatūros rusų teologijos klausimais.

Šio laikotarpio J. Matulaitį apibūdina du kolegos – lietuvis ir lenkas. Pirmasis, kunigas A. Sabaliauskas, rašo: „Man jis pasirodė labai ramus, nedaug šnekąs, gilių išmintingų didelių akių ir drauge labai meilus, prie kurio iš karto prisiriši ir su kuriuo iš pirmos dienos susidraugauji". Iškėlęs gabumą kalboms ir patirtį svetimoje pastoracijoje, A. Sabaliauskas priduria: „Jau tada aiškėjo kun. Jurgio dydis... Tas žmogus netilps vienoj tautoj, vienoj valstybėj" (AJM, p. 104).

Antrasis kolega, jau pažįstamas iš anksčiau – Henrikas Przeździeckis rašo: „Turėjau progos dažniau su juo susieiti... Niekuomet ir niekur jame nemačiau iškylant jo „aš" ar ieškančio paties savęs... Stebėdavaus ta skaisčia siela, jos užsidegimu, dideliu išsimokslinimu, aiškiu painių teologijos klausimų sprendimu, teisiniu, moksliniu, visuomeniniu nusimanymu". H. Przeździeckis dar pastebi, kad Friburgo universiteto profesoriai rašę Romai, atkreipdami dėmesį į nepaprastus jaunojo teologijos daktaro gabumus (AJM, p. 101).

Po studijų tuoj grįžo į Kelcus, ir čia jau laukė jo rusų policija: kur taip ilgai buvęs, kodėl neprašęs pratęsti paso, kas, jam nesant, ėmęs algą ir t.t. Jis aiškinosi per vyskupą, kuriam pristatė visus atsivežtus pažymėjimus – gydytojo, universiteto, šveicaro vyskupo. Buvęs ilgai gydomas ir operuojamas, negalėjęs nė paso pratęsti, o algą įgaliojęs paimti pusbrolį už paskolą. Vyskupui teko ilgėliau laukti, kol rusai patvirtins jį seminarijos profesoriumi. Seminarijoje pradėjo dėstyti tik nuo antrojo pusmečio, t.y. nuo 1903 metų pradžios. Dėstė bažnytinę teisę kaip pagrindinį dalyką, o priedą – filosofiją ir lotynų kalbą. Bažnytinė teisė – paragrafų miškas, o jis nepasimetė – vėrė teisinio, visuomeninio gyvenimo akiračius. Įterpdavęs išmintingų patarimų, raginęs mokytis svetimų kalbų. Klierikai jautę jo palankumą ir pagarbą kiekvienam. Veidas būdavęs giedras, besišypsantis.

Antraisiais mokslo metais buvo priverstas vykti į Varšuvą, nes skruzdės vėl ėmė pulti koją ir ranką. Tai buvo ženklas, kad kaulų tuberkuliozė atsinaujino, kaip sakė dr. Clementas. Pasitaręs su specialistais, grįžo į Kelcus ir vėl važiavo. Kartą, ilgiau užtrukęs, grįžo metaliniais saugikliais apkaustyta koja ir ranka. Jam vaikštant, buvo girdėti metalo žvangtelėjimas. Per mišias taurę ir ostiją keldavo tik viena ranka. Kurį laiką dar dėstė, bet 1904 lapkričio pradžioje atsisveikino ir nebegrįžo.

PAVOJINGIAUSIAS MODERNISTAS

Atsisveikinęs su Kelcais, J. Matulaitis vyko į Varšuvą be didesnių vilčių. Su koja ir ranka buvo kažkas negera. Ne geriau buvo su kišene. Pusbrolį Joną paliko sergantį, tad nebedrįso maldauti paskolos. Pragoje, Varšuvos priemiestyje, buvo ligoninė vargšams. Joje gydė nemokamai. Nuvyko ten, gavo lovą bendroje palatoje ir atgulė.

Ligonių buvo daug, o gydytojai – tik savanoriai. Bene vienintelis nuolatinis gydytojas dr. Raumas buvo kartu ir ligoninės direktorius. Jis apžiūrėjo J. Matulaitį ir pradėjo gydyti – leisti vaistus. „Su mano koja, – rašė vienam kapucinui, – daktaras turi daugiau vargo, negu tikėjosi... Gydymo būdas skaudus ir nepakenčiamas, bet pamažu žmogus prie visko pripranta".

GRAFAITĖ ATPAŽĮSTA MATYTĄ VEIDĄ

Begulint ligoninėje, prasidėjo (1905) revoliucija prieš caro valdžią. Jaunimas ir darbininkai išėjo į gatves. Rusai juos šaudė, bet nesulaikė įsibangavimo. Uždarė universitetą ir mokyklas. Miesto normalus gyvenimas buvo sujauktas, ir tai atsiliepė ligoninės priežiūrai bei tvarkai.

J. Matulaitis atrodė pusiau marinamas. Tokioje padėtyje jį rado seselės širdietės*, be kita ko, iš vienos privačios mergaičių gimnazijos. Gimnazijos steigėja ir globėja buvo Cecilija Platerytė-Zybergaitė**. Seselės širdietės papasakojo jai radusios vargšų ligoninėje merdėjantį inteligentišką kunigą.

---

* Taip buvo vadinamos vienuolės – Jėzaus Širdies tarnaitės. – *Red.*

** Latvijos grafų dukra (g. 1853), baigusi gimnaziją, nuo 1870 gyveno Šlosbergo dvare, Kurše. Dvaro kapelionas buvo kunigas J. Tamulevičius, pas kurį vasaromis lankėsi „Anykščių šilelio" autorius. Mergaitė susidomėjo jo poezija ir panoro mokytis lietuviškai. A. Baranauskas jai padėjo, o toliau mokė kunigas Just. Dovydaitis, buvęs M. Valančiaus sekretorius, nūnai Jekabpilio klebonas, dvaro kaimynas. Jis skatino mergaitę socialinei veiklai. Tapusi slapta vienuole, ji steigė iš paveldėto turto žemės ūkio mokyklas mergaitėms, priimdama ir lietuvaites. Aukštesniąją žemės ūkio mokyklą įkūrė Chyličkų dvare, Piasečne, o gimnaziją su pensionu – Varšuvoje.

C. Platerytė tuoj nuskubėjo į ligoninę ir nustebo atpažinusi matytą kažkur veidą. Ar tik ne Piasečne, pas kanauninką Feliksą Matulį?

– Tai mano dėdė, – pratarė ligonis.

Grafaitė paėmė ligonį į savo globą, pergabeno į savo įstaigą ir gydytojui Sawickiui pavedė rūpintis tolimesniu jo gydymu. Šis gydė panašiai kaip dr. Clementas, ir ligonis pamažu pradėjo atsigauti. Tada rašė kitam lenkų kunigui, kad su jo sveikata buvę labai blogai: „Galima sakyti, kad negyvenau, tik vegetavau. Dabar protas jau pradeda kiek veikti... Dėkoju Aukščiausiajam, kad jau galiu laikyti šv. mišias ir kambary pajudėti su lazda" (Listy O.J. Matulewicza, rankraštis, p. 172).

Ligonį lankė pati globėja, jos bendradarbiai ir pažįstami. Tarp jų buvo ir Eugenijus Jarra, kuris šioje mokykloje slapta dėstė Lenkijos istoriją dviem paskutinėms klasėms. Talentingas, daug žadantis teisės studentas rašo:

„Nuvestas į erdvų saulėtą kambarį pirmame aukšte su stiklinėmis durimis į žolynų kiemą, pamačiau lovoje antklode apsiklosčiusį jauną vyrą, kokių trisdešimties metų, pilno apvalaus veido... Iš po tirštų blakstienų žvelgė linksmos, žvitrios, draugiškos, bet ir susikaupusios, išmintingos tamsios akys... Iš pirmo žvilgsnio toji asmenybė traukė kažkokiu nepaprastumu, žadino pasitikėjimą ir norą suartėti" (atsiminimai iš leidinio „Nasz Ojciec Odnowiciel", p. 52).

Atėjus vasarai, jis buvo išvežtas ilgesniam laikui į smėlėtus pušynus. Čia pradėjo akivaizdžiai stiprėti ir grįžęs, dar gana silpnas, sutiko dėstyti tikybą grafaitės mergaičių gimnazijoje. Mokykloj buvo viena lietuvaitė – J. Žukauskaitė, vėliau Jokantienė, kuri pasakoja, kaip naują dėstytoją atvesdavę du vyrai, paėmę už rankų, ir pasodindavę į kėdę. Nevaldęs vienos rankos ir viena koja sunkiai judėjusi. Mergaitė tada buvo septintoje klasėje, ir jis dėstė joms apologetiką. Dėstė be vadovėlio taip įdomiai, kad ateidavę klausytis net mokytojai. Kai kurios mergaitės buvusios priešiškos religijai; jos buvo atėjusios iš gimnazijų, kurias rusai uždarė dėl revoliucinių nuotaikų. Būdavę įvairių klausimų, ir jis prašydavęs juos užrašyti ant kortelių ir padėti ant katedros prieš jam ateinant į klasę. Aiškindavęs klausimus vaizdingai ir plačiai. Pats buvęs visada ramus, malonus, kantrus. Revoliucinė dvasia gimnazijoje pamažu nykusi (AJM, p. 107–108).

Buvo ir kita lietuvaitė, kuri ateidavo į jo kambarį patarnauti. Kartą ji atnešė jam užkąsti, kai buvo užėjęs E. Jar-

ra. J. Matulaitis padėkojo mergaitei ir kažką pasakė. E. Jarra nesuprato ir paklausė, kokia tai kalba.

– Mergaitė iš mano krašto. Jai malonu išgirsti savą kalbą, – pasakė J. Matulaitis.

E. Jarra manė, kad J. Matulaičio sava kalba yra lenkų – taip gerai ją vartojęs. O iš pokalbių apie Lenkijos problemas atrodė, kad geriau jas jaučia už pačius lenkus. Ne tik jaučia, bet ir rūpinasi padėti jas spręsti.

50 000 DARBININKŲ ARMIJOJE

Jautriausia Lenkijos problema atrodė socialinė. Daug vargo buvo mieste ir krašte, o rūpintis nebuvo kam. Net kunigai nesusivokė, ko krikščionybė nori ir ką ji gali. Abu dalykai atrodė skubūs, ypač toje kaitroje, kurią sukėlė socialistinė revoliucija.

Jis ėmė veikti dviem kryptimis: teikdamas idėjų ir siūlydamas konkrečių darbų. Pirmoji mintis buvo rengti paskaitų ciklą ir aiškintis socialinius bei ekonominius klausimus. Iš katalikų nebuvo pajėgesnio žinovo, o kviesti kitokių pažiūrų bijota. J. Matulaitis patarė kviesti žinovą, nors kairų, negu kataliką, ne ką išmanantį. Publika buvo ribota, bet rinktinė – žmonės, kurie galėjo turėti įtakos viešajame gyvenime. Jie rinkosi į C. Platerytės įstaigą tris sykius per savaitę. Ateidavo ir J. Matulaičio mokslo draugas Henrikas Przeździeckis, nūnai profesorius Varšuvos kunigų seminarijoje. J. Matulaitis sėdėdavo nuošaliai ir atidžiai žymėdavosi akademiko L. Krzywickio mintis. Diskusijose pasisakydavo gana drąsiai. Prelegentas kritikuodavo kapitalizmą, o J. Matulaitis pasakydavo, kur jo mintys sutampa su katalikų etikos reikalavimais.

Paskaitų ciklas truko trejetą–ketvertą mėnesių. Iš to gimė praktiški užmojai – pirmiausia organizuoti akademinį jaunimą. Šio darbo ėmėsi E. Jarra, ir iš to kilo „Odrodzenie" („Atgimimo") sąjūdis, panašus į lietuviškųjų ateitininkų. Iš Varšuvos sąjūdis persimetė į Krokuvos ir Lvovo universitetus, buvo pradėta leisti „Prąd" („Versmė") žurnalą.

Kita darbo kryptis buvo darbininkai. Juos pradėjo telkti Visų Šventųjų parapijos klebonas prelatas Marcelis Godlewskis, baigęs Seinų seminariją ir mokęsis sociologijos Romoje. Bet tai buvo parapinis sambūrėlis. J. Matulaitis išplėtė būrelių veiklą po visą Varšuvą, įkūrė krikščionių darbininkų sąjungą, ją įteisino ir pats ėmėsi redaguoti dvisavaitinį

„Darbininko draugą". Legalizuojant sąjungą, buvo iškelta sąlyga nesikišti į politiką, kuri iš tikrųjų jam ir nerūpėjo. Organizacija sparčiai augo ir sutelkė 50 000 narių. Konkreti veikla darėsi socialinės minties sąjūdžiu. J. Matulaitis populiarino tas mintis per laikraštį ir paskaitas.

Kitas žingsnis buvo socialiniai kursai, kurie turėjo įvykti dar 1906 metais, bet rusai neleido. Kursams rengti buvo sudarytas komitetas, kuriam vadovavo Varšuvos sufraganas Kazimieras Ruškys, lietuvis, vadinamas Ruszkysu arba Ruszkewizc, kilęs iš Marijampolės parapijos, J. Matulaičio kaimynas. Rusai pagaliau davė leidimą, ir kursai įvyko 1907 rugpjūčio 27–30 dieną. Prelegentų buvo 11, dalyvių – 700 su viršum dvasininkų ir pasauliečių, tarp jų ir nemažas būrys iš Lietuvos. Kursų programos autorius ir moderatorius buvo J. Matulaitis. Jis ir pradėjo kursus paskaita apie nuosavybę. Kalbėjo ilgokai, apie porą valandų; pusę laiko skyrė teorijai, antrą pusę – pritaikymams; buvęs atviras ir drąsus, ypač antroje dalyje. Visiems įstrigo jo kartojami ypač šie žodžiai: „Duokit mums žmonių, sugebančių ir pasiryžusių dirbti socialinėj srity, nes žmonės daugiau verti negu mūrai (namai), daugiau negu pinigai".

Kursų dalyviai iš Lietuvos, daugiausia kunigai, vieną vakarą susirinko atskirai, pasikvietė J. Matulaitį ir tarėsi, kaip populiarinti socialines krikščioniškąsias idėjas Lietuvoje. Sutarė rengti panašius kursus Kaune, prieinamus platesnei visuomenei ir pritaikytus Lietuvos reikalams. J. Matulaitis pasidžiaugė šiuo nutarimu ir pažadėjo prisidėti („Draugija", 1909, Nr.31–32, p. 264).

KONSERVATORIŲ NERIMAS

Dar prieš kursus buvo sudaryta (1906) speciali socialinių reikalų komisija ir jos pirmininku Varšuvos arkivyskupas paskyrė sufraganą K. Ruškį. Šis pavedė J. Matulaičiui parengti socialinės veiklos gaires, kurios netrukus buvo atspausdintos atskiru leidiniu „Krikščioniškoji demokratija". Tuo pačiu klausimu platesnio straipsnio paprašė J. Matulaitį ir katalikų lenkų enciklopedija, ir jis buvo įdėtas į naują tomą.

Kodėl buvo pabrėžiama *krikščioniškoji* demokratija? Tarp lenkų veikė tautinės demokratijos grupė (Demokracja Narodowa, trumpai – ND, populiariai – endekai), kurią sudarė katalikai, ir jai priklausė nemaža kunigų. Grupė buvo pernelyg nacionalinė, be krikščioniškų socialinių pagrindų. Endekų

iniciatyva· 1906 metų žiemą buvo šaukiamas Varšuvoje kunigų suvažiavimas reformoms aptarti. Apie suvažiavimą nieko nebuvo pranešta vietos arkivyskupui, ir jis galėjo jį uždrausti. Bet buvo nepatogu, o leisti atrodė nesaugu, turint galvoj, neramų laiką ir įerzintus rusus.

Arkivyskupas pakvietė J. Matulaitį ir H. Przeździeckį, tarėsi, ką daryti, ir šie pasisiūlė gelbėti padėtį. Jiedu nuvyko į suvažiavimą, kuriame buvo iš visur atvykę apie 400 kunigų, atsisėdo atskirai, įsijungė į svarstymus ir taip sumaniai juos lenkė, kad viskas užsibaigė be politinio skandalo, priešingai – visiškai teigiamai. Laimėjimas buvo pasiektas gal nevisiškai krikščioniškos demokratijos prasme, bet buvo sulaikyta ir nuo vienpusiško politinio nacionalizmo.

Pažangi, drąsi ir sėkminga socialinė veikla, kuriai J. Matulaitis vadovavo, kėlė nerimą tarp konservatyvių katalikų. Prasidėjo prieš jį skundai pirmiausia Varšuvos kurijai. „Buvau net Bažnyčios priešu apšauktas: liberalu, socialistu, čekistu ir t.t.", – rašo pats J. Matulaitis (Užr., p. 81). Kurija, žinoma, tų skundų nepaisė. Jie buvo siunčiami toliau – į Romą. Šios akcijos vadas, kaip vėliau paaiškėjo, buvo grafas Ostrowskis. Romoje buvo prelatas Umberto Benigni, vadovavęs slaptam integristų sąjūdžiui kovoti prieš modernistus pačioj Bažnyčioj. Sąjūdis leido slaptą biuletenį, skaitomą visuose Europos kraštuose, kur veikė integristų grupės. Viename biuletenių buvo įrašytas ir J. Matulaitis, kaip „vienas pavojingiausių modernistų pasaulyje" (plg. E. Pulat.Integrisme. Tournai, 1969, p. 190).

J. Matulaitis užsibuvo Varšuvoje dėl ligos. Iš pradžių manė, kad liks niekam nenaudingas invalidas. Dabar suprato, kad ir silpnybėje yra stiprybės. Varšuvos eksperimentas pravėrė plačią veiklos dirvą. Tuo tarpu buvo pririštas prie Kelcų vyskupijos ir turėjo į ją grįžti. O grįžti dar negalėjo ir kitų buvo kalbinamas pasilikti Varšuvoje. Rašė vyskupui Kulińskiui – prašė, kad atleistų iš vyskupijos. Vyskupas nesutiko – patarė grįžti, gydytis vietoje. Po kiek laiko vėl rašė: ligos ir mirties esanti tokia galybė, kuri nepaiso jokių būtinumų, nė varžtų; išvengęs prarasti koją, vis tiek esąs reikalingas patyrusių gydytojų, o tikros pagalbos Kelcuose negalėtų rasti. Tad vėl prašė atleidžiamas. Vyskupas neatleido, ir tai truko ligi 1907 metų, kol jis mirė, ir tik naujas vyskupas šį prašymą patenkino. Tuo metu gavo kvietimą iš Petrapilio akademijos dėstyti sociologiją.

Tai buvo nauja problema, ir J. Matulaitis turėjo apsispręsti. Kas kita buvo praktinis socialinis darbas ir vėl kita

– akademinis sociologijos dėstymas. Kokios gi kvalifikacijos? Už jį galėjo atsakyti kiti, kurie jį geriau pažino. Toks buvo minėtasis E. Jarra, vėliau socialinių mokslų profesorius Anglijos Oksforde. „Didelis eruditas, – rašo apie J. Matulaitį, – uoliai sutelkiąs visus išsamius šaltinius spręsti jį dominusius klausimus. Bet jis nesiėmė grynojo mokslo tyrinėjimo... Mokslas jam buvo tik priemonė į pasirinktą tikslą, ne pats tikslas... Jį matydavau užgulusį ant knygų, bet niekad nepastebėjau ruošiančio savo knygą". Nepaprastai gyvastingo proto, reiškiąs mintis tiksliai ir visiems suprantamai. Ta prasme kalbėtojas ir iškalbus, tačiau be gražbylystės, be pozavimo (atsiminimai iš leidinio „Nasz Ojciec Odnowiciel", p. 59).Kitas, arčiau pažinęs J. Matulaitį, Pranas Būčys mano, kad Friburge jis pakankamai susipažinęs su sociologijos mokslu, Kelcuose, dėstydamas kanonus, pagilinęs teisinį išsilavinimą, Varšuvoje studijavęs sociologinę literatūrą ir sprendęs praktines problemas. Svarbiausia, buvęs stiprus teologas, žinojęs ribas, kaip toli galima eiti su socialiniais sprendimais. Dėl to neturėjęs baimės, galėjęs būti drąsiai pažangus. Sociologijoje tai esąs retas ir brangus derinys (plg. AJM, p. 19–20).

STUDENTAI „GATAVI NEŠIOTI ANT RANKŲ"

Teologijos akademija, perkelta iš Vilniaus į Rusijos sostinę, ligi šiol neturėjo sociologijos kurso. Negalėjo turėti, nes ši studijų sritis buvo draudžiama, ypač kunigams; juos net bausdavo už literatūrą, rastą jų namuose. Po 1905 metų įvykių akademija nutarė (1906) įsteigti šių mokslų katedrą, ir rusų valdžia sutiko. Sunkumų iškilo rasti tinkamą profesorių. Kviestis iš Vakarų buvo neįmanoma. Sustota ties J. Matulaičiu, kuris garsėjo socialine veikla, ir jis kviečiamas pagaliau sutiko.

Atvyko į Petrapilį 1907 rugsėjo pradžioje ir atsivežė nemaža literatūros, kurią vėliau dar kaupė. Įžanginei viešai paskaitai pasirinko temą apie nuosavybę, būtent – kokia teise ji remiasi. Susirinko visi studentai ir profesoriai – tokio visuotinio susidomėjimo iš naujų profesorių buvo susilaukęs tik Kazimieras Jaunius, fenomenalus kalbininkas. „Pats objektas buvo naujas, – rašo B. Česnys, – anksčiau nedėstytas, o tiek viliojąs! Nemažiau mus domino ir pats naujo dalyko dėstytojas prof. Matulevičius".

Pirmąją paskaitą jis dėstė gražia lotynų kalba, vėliau kitas – išdailinta varšuvine lenkų kalba – geriau už tikruosius lenkus. „Visus žavėjo, – tęsia B. Česnys, – jo žinių gausumas ir dėstymo metodingumas. O labiausiai stebino ypatingas proto aiškumas. Ir pirmiau, ir paskui man teko klausytis daug šaunių profesorių, bet tokio minties aiškumo, koks spindėjo prof. Matulevičiaus kalbose, kitur, rodos, neteko rasti. Prie to viso pridėk dar be galo malonų būdą ir gražią malonią išvaizdą, tada dar apyjaunio vyro... Akademija buvo gatava jį nešioti ant rankų... Auditorija nebetalpino besigrūdančių į paskaitas" (AJM, p. 108–109).

Dėstė visiems keturiems kursams teorinę ir pritaikomąją sociologiją. Ryškino bendruosius socialinius principus ir specifiškai krikščioniškuosius, kėlė socialines žaizdas, kurioms gydyti siūlė reformines gaires. Per jo paskaitas vėrėsi nauji akiračiai bei galimybės, kaip spręsti visuomenines aktualias problemas, kaip padėti darbininkijai, moterims, jaunuomenei.

Studentai buvo apsvaigę nuo šių aktualybių, nuo kaitinančių idėjų – svėrėsi iš kitų pasirinktų specialybių į šią, ir J. Matulaičiui tekdavo ne vieną sulaikyti. „Ir aš pergyvenau tą „ligą", – rašo būsimas dogmatikas B. Česnys. – Bet protingas profesorius... sudraudė ir liepė laikytis, kaip seniau, profesoriaus Būčio... „Tamstai jau per vėlu, ir ne viena sociologija tėra mums reikalinga, dar reikalingesnė yra teologija. Sociologijoje tegu specializuojasi jaunesnis jūsų draugas Jurgutis". Paklausiau ir nesigailiu paklausęs" (AJM, p. 109).

J. Matulaitis, pasak P. Būčio, rūpestingai ruošdavęs savo paskaitas ir jas pasirašydavęs. Buvo susidariusi medžiaga leidiniams, bet atspausdinęs tik įžanginę savo paskaitą. Paskirtas (vėliau) vicerektoriumi, neberadęs laiko savo raštų pabaigti. Kaip profesorius, savo gabumais pralenkęs tuos, kurie pirma jo buvo atėję į profesūrą (AJM, p. 20–21).

SĄLYTIS SU PETRAPILIO LIETUVIAIS

J. Matulaičiui rūpėjo ne tik darbas auditorijoje. Jį traukė žmonės ir praktinė veikla. Petrapilis buvo internacionalus, pilnas įvairių tautybių, tarp jų ir lietuvių. Tada skaičiuota, kad jų yra apie 25 000 – darbininkų, amatininkų, valdininkų, moksleivių, studentų ir kaimiečių, atklydusių ieškotis geresnių uždarbių. Iš seno čia veikė keletas šalpos bei labdaros organizacijų, kurias rusai tuo metu leido. Po 1905 metų kū-

rėsi nauji lietuvių sambūriai. J. Matulaitis visu tuo domėjosi ir ėjo, kur buvo kviečiamas. Ne kartą skaitė paskaitas visuomeniniam lietuvių katalikų klubui, ateidavo laikyti pamaldų ir pasakydavo pamokslą vokiečių vaikų prieglaudos koplyčioje susirenkantiems lietuviams (AJM, p. 116).

Daugiau nei lietuvių Petrapilyje buvo lenkų. Rusai nepasitikėjo jais – neleido kurti kai kurių naujų organizacijų, įtardami politiniais siekimais. Bet leido steigti darbininkų draugiją „Oświata" („Apšvieta"), panašios sąrangos ir tikslų kaip buvo Varšuvoje. J. Matulaičio Varšuvos kūrinys, jam pasitraukus, pasuko politine kryptimi, įsivėlė į kovas, ir iš 50 000 narių sumažėjo ligi 5000 (AJM, p. 111). J. Matulaitis, lyg norėdamas gelbėti pirminio kūrinio idėją, sutiko būti išrinktas draugijos „Oświata" pirmininku.

Su pamokslais buvo kviečiamas į Petrapilio katedrą ir Šv. Kotrynos bažnyčią, kur rinkdavosi tikinčioji liaudis. Studentams, įvairių tautybių katalikams, vesdavo konferencijas Maltos ordino bažnyčioje. Susitikdavo su mokslo žmonėmis ir dalyvaudavo jų diskusijose. Taip jo ryšiai plėtėsi ir veiklos barai šakojosi. Visur pirmiausia jam buvo žmonės, o prieiti prie jų, sakoma, turėjęs nepaprastą sugebėjimą. Jo lietuviškasis patriotizmas, pasak Liudo Noreikos, nekliudęs jam atsidėjusiai dirbti ir kitų tautų žmonėms (AJM, p. 119).

SOCIOLOGIJOS PASKAITOS KAUNE

J. Matulaitis neužmiršo 1907 m. Varšuvoje duoto pažado tautiečiams. Šie, grįžę iš kursų, tuoj pasirūpino gauti vyskupo M. Paliulionio pritarimą, o 1908 m. sausyje sudarė 3 narių organizacinį komitetą, kurį paskui papildė ligi 12. Komitetui ėmėsi vadovauti Žemaičių sufraganas G. Cirtautas.

Norėta neatsilikti nuo Varšuvos kursų, dargi juos pralenkti. Ten buvo 11 kalbėtojų, čia parinkta 18: 11 – iš lietuvių, 3 – iš lenkų ir 4 – iš rusų. Tarp kviečiamųjų buvo numatyta ir grafaitė C. Platerytė-Zybergaitė iš Varšuvos.

Rusai ir lenkai atsisakė dėl nepatogaus laiko, būtent vasaros. Atkrito ir gera dalis kviestųjų lietuvių. Teko keisti ne tik programą, ją siaurinti, bet ir laiką. J. Matulaitis ir du jo kolegos akademikai – Maironis ir P. Būčys – gavo kvietimą atvykti tik per 1909 metų kalėdines atostogas – sausio 3–5 dienomis (sen. st.).

Rusų leidimas buvo gautas vos 3 dienas prieš žmonėms susirenkant. O jų susirinko ir dalyvavo pirmą dieną 200,

antrą dieną, sekmadienį, – 250. Paskaitos vyko Liaudies namų salėje. Kursus pradėjo vyskupas G.Cirtautas, prabilęs lietuviškai. Visi kursai vyko tik šia kalba.

Pirmasis išėjo kalbėti J. Matulaitis ir jo tema buvo „Šių dienų socialinis klausimas".

„Socialinis judėjimas, – pradėjo, – kaip srauni upė pavasarį, sniegui paleidus, eidamas pirmyn vis putoja, kaskart naujus žmonių sluoksnius savo srovėn įtraukdamas.., kaskart naujus reikalus apimdamas, kaskart naujas gyvenimo sritis pagaudamas".

Jis nagrinėjo tris klausimus: 1. Ką reiškia šių dienų socialinis klausimas; 2. Iš kur jis kilęs ir 3. Kas ir kaip gali prisidėt prie jo sprendimo.

Po jo tą dieną kalbėjo antras akademijos profesorius P. Būčys tema „Bažnyčia ir sociologija".

Antrą dieną, sekmadienį, žmonės rinkosi į paskaitas 3 valandą po pietų. Pirmuoju paskaitininku buvo Justinas Staugaitis, J. Matulaičio klasės, ir jam teko svarstyti visuomeninės labdarybės tvarkymą. Po jo A. Jakštas skaitė kunigo A. Kaupo atsiųstą pranešimą apie lietuvių išeiviją Amerikoje. Tretysis buvo vėl J. Matulaitis ir šį kartą jis svarstė miestų ir pramonės darbininkijos klausimą.

Darbininkas esąs rankpelnis – samdinys, dirbantis pas svetimus ūkyje ar pramonėje. Jo žymė, kad minta iš savo rankų uždarbio diena iš dienos be savo įrankių, be savo turto. Tokių esama nuo 42 ligi 85%. Darbininkų klausimo pradžia kilusi iš ekonomijos principo ir etikos dėsnių priešingumo. Ekonomija nepaisė dirbančio žmogaus – jo sąlygos sunkios ir morališkai nepakeliamos. Lygybės klausimas gražiai skamba teoriškai, bet ne gyvenime. Šio klausimo teisingu sprendimu turi rūpintis visi: ekonomistai, įstatymdaviai, politikai ir tikėjimo bei etikos atstovai. Svarbus jis ir lietuviams, nes „mūsų broliai ir seserys šimtais ir tūkstančiais keliauja į Ameriką, Prūsus, Rusiją ir ten pakliūva į darbininkų – beturčių eiles". Pažangos srovė „ir mūsų šalį kaskart labiau įtraukia į kapitalizmo sūkurį".

Trečią – paskutinę kursų dieną – pirmasis kalbėjo prof. J. Mačiulis-Maironis, Petrapilio akademijos vicerektorius, ir jo tema buvo „Krikščioniškos socialinės tvarkos mokslas pagal Leono XIII enciklikas". Po jo vėl išėjo kalbėti J. Matulaitis apie „Bažnyčią ir nuosavybę". Senas tai klausimas ir jautrus: juo rūpinasi lygiai visuomenės tvarkytojai, lygiai mokslo žmonės. Esą trys dalykai esminiai: kam turtas turi priklausyti, kaip jį naudoti ir kaip geriau jis valdyti. Jam

tenkanti pareiga plačiau paaiškinti, kiek nuosavybės klausimu rūpinasi Bažnyčia ir kiek bei kaip tuo reikalu yra pasisakiusi.

Didžiausią kursų naštą J. Matulaitis išnešė ant savo pečių: iš 7 jam teko 3 svarbios paskaitos ir jos, pasak „Šaltinio" (1909, Nr.4), buvusios „gražiai sustatytos". „Draugijos" žurnalas visas paskaitas paskelbė atskiru numeriu (1909, Nr. 31–32). „Šaltinis" įdėjo visų paskaitininkų nuotraukas, J. Matulaičio dar niekur nematytą – jauno, pakelta galva, per šoną skirtais garbanotais plaukais, vyriškos, sukauptos, drąsios išvaizdos, sakytume, tikro vado *a la* Paltaroko ar Krupavičiaus. Į tokį įsižiūrėjęs tikrai galėtum pagalvoti:

– Pavojingiausias pasaulio modernistas!

Šis titulas J. Matulaitį aukština, nes į modernistus prelatas U. Benigni buvo įrikiavęs ir tokius būsimus kardinolus kaip belgų Mercier ir prancūzų Verdier. Pasirodo, paradoksų netrūksta ir Bažnyčioje.

IŠ SOCIOLOGIJOS Į TEOLOGIJĄ

Kursai neabejotinai davė gerų vaisių. Visų pirma tai buvo kažkas nauja ir brandu, be to, atlikta savomis jėgomis – viskas lietuviškai. Ano meto Kaune tai buvo drąsus ir džiugus reiškinys. Su šiuo įvykiu atsirado lyg nauja spalva jau gerokai šoktelėjusiame lietuvių katalikų sąjūdyje, būtent – socialinės dinamikos spalva. A. Jakštas, žinoma, neiškentė nebrikštelėjęs:

„Tos paskaitos bus naudingos ir mūsų pirmeiviams bei socialistams, pripratusiems žiūrėti į Bažnyčią iš aukšto ir su panieka. Iš tų prelekcijų mūsų socialistai pamatys, jog Bažnyčia į socialinį klausimą žiūri plačiau ir giliau, negu apie tai menkutėse socialistų brošiūrėlėse iki šiol buvo rašoma. Be to, gerb. mūsų pirmeiviai ir socialistai, nepaliaujantieji skųstis, kad kunigai juos keikia, iš tų prelekcijų pamatys, kad tikrame Bažnyčios moksle apie visuomenės sutvarkymą nėra jokio keiksmo, bet yra daug tiesos, kurios ir pats socializmas laikosi" („Draugija", 1909, Nr.31–32, p. 386).

Nežinia, ar ryšium su kursais, Kauno kunigų seminarijoje buvo įvestas visuomenės mokslas ir sociologija, kurią dėstyti ėmėsi kursų komiteto sekretorius kunigas K. Šaulys, vėliau Nepriklausomybės akto signataras. Jis parengė veikalėlį „Sociologija" (1920). K. Šaulį pakeitė K. Paltarokas ir savo paskaitas pradėjo spausdinti „Draugijoje", paskui (1914) iš-

leido pirmą lietuvių kalba didelį ir išsamų veikalą „Socialinis klausimas".

Galėtume sakyti, kad daugiau ar mažiau tai buvo susieta su prof. J. Matulaičio įtaka bei įtaiga. Bet štai Kauną pasiekia žinia, kad J. Matulaitis nuo rudens (1909) atsisako dėstyti sociologiją, ją perleidžia jaunam lenkui A. Wojcickiui, o pats pereina į dogmatikos katedrą. Šis įvykis sukėlė rūpesčio ir neaiškumų. A. Jakštas vėl neiškentė nereagavęs viešai – jau kur kas vėliau. Girdi, J. Matulaitis, labai gabus ir iškalbus žmogus, perėjęs iš sociologijos į teologiją ar ne dėl to, kad praktišką gyvenimą, matyt, mažai pažįstąs ir „įpratęs į jį žiūrėti *sub specie aeternitatis* („amžinybės žvilgsniu"; „Draugija", 1913, Nr. 83).

Tikrųjų motyvų niekas nežinojo, o ir pats J. Matulaitis, norėdamas nebūtų galėjęs niekam pasakyti. Keitėsi profesoriai, kodėl negalėjo keistis ir dėstomieji dalykai? Reikėjo gi kam nors pavaduoti išėjusį į vyskupus dogmatiką J. Cieplaką arba išvykstantį į Kauno kunigų seminarijos rektorius moralistą Maironį. Beje, po Kauno kursų Maironis netrukus gavo šį naują paskyrimą, o jo vicerektoriaus pareigas akademijoje laikinai perėmė J. Matulaitis. Petrapilio lietuviai surengė tautos dainiui išleistuves, ir J. Matulaitis įteikė jam visų vardu dovaną (AJM, p. 116).

Ar perleidęs sociologiją dėstyti kitam, J. Matulaitis nuo jos nusigręžė, matysime toliau. Tais metais jis darė didelį naują sprendimą.

GENEROLAS BE ARMIJOS

Gyvenęs kitų rūpesčiais, apie savuosius J. Matulaitis tylėjo. Planavo reformas, padėjo kitiems planuoti. Turėjo gražaus jaunimo, kuris siurbė jo idėjas – galėjo paruošti naujų darbininkų ateičiai. Kodėl apsisprendė trauktis iš akademijos ir tą jaunimą palikti? Kodėl persisvėrė į naują, nelauktą darbą – atkurti mirštančią vienuoliją? Kas jį lenkė, skatino ir vertė taip daryti – reali dabartis ar ateities vizija?

SUPLANUOTOS ATOSTOGOS

Buvo 1908 metų pavasaris. Mokslo metai artėjo į galą. Jurgis jau buvo kalbėjęs su Pranu Būčiu apie reikalą. Sutarė kartu vykti atostogų. Pasiruošė, susikrovė valizas ir sėdo į traukinį. Per ilgą kelionę prisiminė Friburgo laikus.

Nedidelis buvo būrys – biblinio septyneto, visi sūduviai ir visi kunigai. Tik vienas sirgo tuo reikalu, dėl kurio dabar jiedu vyksta į Marijampolę. Keistas sutapimas: ta pati pavardė, o negiminė – Matulaičių Kazimieras, atsiradęs Šveicarijoje su Juozu Stankevičium – pirmieji lietuviai, abu jau vikaravę, o Kazimieras – Marijampolėj pas mirštančius marijonus. Kur buvęs nebuvęs, vis apie tuos baltuosius tėvelius. Įkyrėjo, pameni, Racevičiui ir Jusaičiui jo kalbos.

– Bus nuostolis, didelis nuostolis Lietuvai, jeigu jie išmirs neatgaivinti.

– Nuostolis gal Marijampolei, ne Lietuvai, – erzino Stankevičius.

– Nežinai istorijos.., šimtą metų jie švietė, mokė, apaštalavo. Visi lietuviai, geri pamokslininkai. Jų iškalbumu naudojosi 20 parapijų Sūduvoj, o Marijampolėj jų klasikinę mokyklą lankė 100 mokinių...

– Gerai, gerai. Nuostolis Sūduvai, bet ne visai Lietuvai, – nesidavė kunigas Juozas. – O atgaivinti, niekas jų neatgaivins, kol rusai mus valdo.

– Ne ką daugiau už kitus pasakydavom ir mudu. O jau Totoraitis, tikrai nieko (plg.: P. Būčys. Atsiminimai I, p. 264)*.

Nuo tų kalbų va jau bus netrukus 10 metų. Tiek laiko reikėjo sėklai bręsti. Įdomu, ką dabar pasakys senukas V. Senkus, baltųjų generolas?

– Generolas be armijos... – atsiduso, lėtai tardamas, Pranas.

– Greit liks ir be adjutanto, – tęsė Jurgis. – Rodos sakiau, antrasis visiškas ligonis, arti mirties (mirė tą metą rugsėjo 14). Vikarai – jau pasauliniai kunigėliai...

Pasiekę Marijampolę, jiedu pasibeldė į vienuolyno duris ir paprašė pakviesti V. Senkų. Šis atėjo ir atpažino parapijietį Jurgį ir kartais užklystantį Praną.

– Su kokiom žiniom – gerom ar „marnom" judu čia dabar iš taip toli? – klausė V. Senkus.

---

* Toliau dialogai, prie kurių nenurodyti šaltiniai, yra sukurti autoriaus. Visi kiti imti iš autentiškų užrašų, dienoraščių ar laiškų.

– Tuoj pasakysim, tuoj, tik kad būtų storos sienos!

Senukas suprato, kad kunigėliai nejuokauja, ir tuoj užsivedė į atskirą kambarį. Pirmasis pravėrė burną J. Matulaitis.

– Mudu su Pranu apsisprendėm stoti į baltuosius.

Senukas išskėtė rankas, lyg norėdamas apglobti.

– Bet, palaukit, reikalas ne toks paprastas. Turėsim pasilikt, kur esam – akademijoj, bent kurį laiką. Reikės gauti vyskupo pritarimą ir Romos sutikimą, o svarbiausia ir pirmiausia – jūsų žodis.

Visi trys svarstė reikalą. Žingsnis nelegalus, prieš valdžią. Neįprastas gal atrodys ir Romai. Tik du kandidatai! Jei nebus daugiau, nėra ateities. Jei atsiras daugiau, kas ir kur juos paruoš, kaip ir kur įdarbins ir palaikys ryšį? Jei nėra perspektyvų ir garantijos, ar verta pradėt?

Apsvarstę padėtį, numatę galimus pavojus ir nesėkmes, vis dėlto sutarė nebelaukti ir pradėti parengiamuosius darbus. V. Senkus davė įgaliojimus J. Matulaičiui susirišti su vyskupais ir, kai tik bus galima, siekti Romos.

Po šio susitarimo J. Matulaitis ir P. Būčys atsisveikino. Atostogas baigė, lankydami kunigus – tuos, kurie galėtų tikti į jų būrį. Taip sau, apsižiūrėti iš tolo, patyrinėti nuotaikas, užmegzti artimesnį ryšį. J. Matulaitis berods pasiekė Seinų vyskupijos valdytoją prelatą J. Antanavičių, kurį reikėjo informuoti.

DVASIOS VADOVO PAREIGOS

Grįžęs į Petrapilį, J. Matulaitis gavo naujų pareigų – būtent studentų dvasios vadovo – kapeliono. Turėjo pasiruošti pirmosioms naujųjų mokslo metų rekolekcijoms ir jas tris dienas vesti. Toliau kas savaitę organizuoti konferencijas, o per gavėnią – vėl trijų dienų rekolekcijas. Su ta pareiga, aišku, bus ilgesnis bei dažnesnis sėdėjimas klausykloje ir praviros kambario durys užeinantiems pasitarti dvasiniais reikalais.

Vis dėlto tai bus dėkinga pareiga. Ir koks sutapimas! Nespėjai tapti vienuoliu, o jau pradėk, duok kitiems, nelaukdamas. Studentai rašo, ką tais mokslo metais jie gavo iš J. Matulaičio. „Kai pasklaidai užrašus, permeti padarytąsias santraukas bei pastabas (J. Matulaičio konferencijų bei rekolekcijų. – Y.), pamatai, kiek ten būta moksliško gilumo, žmogaus sielos supratimo, gyvenimiško praktiškumo, kiek ten

karštai žmones mylinčios taurios sielos įdėta! Jo skelbiamoji asketika buvo atremta į teologiją, prigimtąją etiką, psichologiją, pedagogiką, o ne į svajones bei asmeniškas nuožiūras" (vysk. M. Reinys. – AJM, p. 97).

Kalbėjimo būdas buvo panašus kaip ir per paskaitas: ramus, nuoširdus, logiškas, aktualus. „Kalbėdavo, rodos, be jokio susirūpinimo: dažniausiai kiek atkišęs kairiąją ranką su užriestais pirštais ir žiūrėdamas į tų pirštų galus" (AJM, p. 97).

„Praktikos pradas J. Matulevičiaus gyvenime buvo stipresnis už teorijos pradą, – pastebi P. Būčys, – (dėl to) ir profesoriaudamas jis laisvu noru imdavosi tų darbų, kurie tiesioginiu būdu pakelia dvasią" (AJM, p. 21). P. Būčys turi galvoj kaip tik dvasinį vadovavimą rekolekcijoms ir konferencijoms.

O kaipgi su tais reikalais, kurie buvo aptarti Marijampolėje? Jis susisiekė su Mogiliovo arkivyskupu A. Wnukowskiu ir, išsiaiškinęs reikalą, gavo jo pritarimą. Liko dar susisiekti su Varšuvos sufraganu K. Ruškiu, kuris rūpinosi slaptų vienuolių reikalais.

Po socialinių kursų Kaune J. Matulaitis buvo užsukęs į Marijampolę ir informavo kunigą V. Senkų, kas jau atlikta. Artėjant vasarai, viskas buvo paruošta. Reikėjo tik užsienio paso ir jį netrukus parūpino pati akademija.

PIRMIEJI ĮŽADAI BE NOVICIATO

Romą pasiekė, berods, rugpjūčio pradžioj (1909). Prisistatė Vienuolių kongregacijos prefektui Vives y Tuto ir įteikė jam savo planą bei rekomendacijas. Prefektas Tuto dar tarėsi su Konsistorinės kongregacijos prefektu kardinolu Lai ir Valstybės sekretoriumi kardinolu Merry del Val. Po to pakvietė J. Matulaitį ir visi trys jį klausinėjo. Šio atsakymai, matyt, buvo pagrįsti, įtikinami, ir jis gavo visišką pritarimą, o po to – audienciją pas popiežių. Popiežius Pijus X leido J. Matulaičiui daryti įžadus be noviciato, o P. Būčiui pradėti noviciatą ir nepertraukti profesoriavimo.

Viską sutvarkęs, gavęs reikiamus leidimus raštu, J. Matulaitis tuoj paliko Romą ir grįždamas sustojo Varšuvoj. Iš čia pranešė V. Senkui ir P. Būčiui, kad viskas tvarkoj, ir prašė tuoj atvykti pas jį. Pats pradėjo įžadines rekolekcijas. Aniems atvykus, rugpjūčio 29-ąją vyskupo K. Ruškio privačioje koplyčioje J. Matulaitis, V. Senkaus akivaizdoje, pada-

rė marijono įžadus. P. Būčys tuo metu buvo priimtas į noviciatą (P. Būčys. Atsiminimai II, p. 108–111).

Iš Varšuvos visi trys grįžo į Marijampolę. P. Būčys panoro rekolekcijų, ir Jurgis vadovavo jam vienam (AJM, p. 21). Po to, prieš vykdami į Petrapilį, jiedu užsuko pas kunigą Paulių Dogelį, jauną katedros vikarą Kaune. Pasisakė organizuoją marijonus, iešką kandidatų. Prisiminė ir kunigą E. Turauską, Karmelitų bažnyčios vikarą. Pas jį, matyt, buvo ar ruošėsi užsukti. Paliko regulos egzempliorių ir, jei norės, tegul jiems praneš. Su vyskupu susitarsią jie patys. P. Dogelis rašo, kad jiedu su E. Turausku apsisprendė stoti į marijonus ir apie tai jiems pranešė, bet vyskupas G. Cirtautas nesutiko išleisti (AJM, p. 121).

Nelaimėję dviejų gerų kandidatų, jie išsivežė į Petrapilį tik Joną Totoraitį. Tą metą akademija pasiūlė J. Matulaičiui perimti dogmatiką. Sociologijai esąs numatytas naujas sociologijos daktaras A. Wojcickis, apgynęs Liuvene tezę „Les ouvriers polonais" („Lenkijos darbininkai"). J. Matulaitis buvo geriau pasiruošęs dogmatikai, tad manė – mažiau teks rengtis pamokoms, o tą laiką panaudos vienuolijai. Taip ir sutiko.

Buvo žadėjęs Romai netrukus pasiųsti naujus Marijonų įstatus, pritaikytus slaptai veiklai ir papildytus naujais uždaviniais. Rudenį baigė darbą, o 1910 m. pradžioje slapta atspausdino ir pasiuntė Vienuolių kongregacijai su kunigo V. Senkaus prašymu juos patvirtinti. Patvirtinimą gavo 1910 lapkričio 28.

Būdamas dvasios tėvu, įsidėmėjo vieną kitą studentą, kuris ieškojo gilesnio dvasinio gyvenimo. Dabar vienam kitam iš jų davė pasiskaityti savo vienuolijos patvirtintus įstatus. Kai kurie, jau tapę kunigais – lietuviai ir lenkai, pasiprašė priimami į jo vienuoliją.

Buvo tretieji jo dėstymo metai ir, juos baigęs, ketino pasitraukti iš profesūros, bet, išvykdamas atostogų, to nepranešė vadovybei. Grįžęs rudenį, rado naują paskyrimą – akademijos vicerektoriumi. Atsisakyti nebuvo kaip, nes apie tai buvo pranešta rusų valdžiai. Sutiko šias pareigas eiti vienerius metus. Teko eiti ir rektoriaus pareigas vietoj A. Kakowskio, paskirto arkivyskupu į Varšuvą.

Studentai tuo džiaugėsi. Geresnio auklėtojo ir švelnios, protingos disciplinos diegėjo akademija negalėjo pasirinkti. Kolegos smilkė, girdi, tai pakėlė į vyskupus – sufraganus. Kelcų vyskupas padarė jį garbės kanauninku (plg. Užr., p. 81). Tuo tarpu rusai pradėjo uostinėti, ieškoti slaptų or-

ganizacijų (ten pat). Tai buvo ženklas, kad ilgiau kaip metus tikrai nedera pasilikti akademijoj. Kartu ir įspėjimas – vengti tokių susibūrimų, kad ir rekolekcijų kaip 1910 metais Pohuliankoje. Svarbiausia, kur dėtis su noviciatu, jei Petrapilis nebėra saugus.

GENEROLAS BE ARMIJOS

Buvo dar nepasibaigę mokslo metai, kai mirė paskutinysis baltųjų marijonų generolas Vincas Senkus. Telegrama pasiekė J. Matulaitį tą pačią mirties dieną, balandžio 10 (1911). Į laidotuves išvyko P. Būčys. Grįžęs pranešė, kad velionis užrašęs testamentu 6000 rublių J. Matulaičiui tariamos skolos.

Rusai tarėsi užvertę šios vienuolijos paskutinį puslapį, o jis buvo tik ką naujai atverstas. V. Senkaus testamento rusai nepripažino, ir J. Matulaitis negavo vienuolijos pradžiai skirtų pinigų.

Tą vasarą baigė noviciatą trečiasis kandidatas Jonas Totoraitis, istorikas iš ano Friburgo septyneto. J. Matulaitis atsisakė profesūros bei vicerektorystės ir grįžo vasarai galutinai. Su juo parvyko atostogų ir P. Būčys. Visi trys sutarė vykti į Gelgaudiškį „pasisvečiuoti". Klebonas gražiai priėmė. Po vakarienės dar ilgai kalbėjo. Svečiai panoro užeiti į bažnyčią pasimelsti. Šeimininkas nutarė nesimaišyt į akademikų bei daktarų reikalus su Dievu, o šie to ir norėjo.

Pasimeldė, ir tada Jonas Totoraitis, dviejų liudininkų akivaizdoje, padarė pirmuosius savo įžadus. Buvo dar vienas svarbus reikalas – nutarti, kuris iš trijų perims V. Senkaus pareigas. Vėl visi meldėsi, ir tada P. Būčys pasiūlė J. Matulaitį, o J. Totoraitis pritarė. Toliau svarstė, ką daryti su noviciatu. Kitos išeities nebuvo, kaip keldinti į saugiausią vietą – Šveicariją.

Kitą rytą jie skirstėsi kas sau. J. Matulaitis skubėjo į Kauną, nes Žemaičių ordinaras G. Cirtautas buvo prašęs kunigams dvejų rekolekcijų: birželio 21–25 ir liepos 5–11. Į pirmąsias susirinko 80 kunigų, senų ir jaunų, lietuvių ir lenkų arba sulenkėjusių, bet mokančių lietuviškai. J. Matulaičiui atrodė netikslinga dėl lenkiškos mažumos atsisakyti savo liežuvio. Pasitarė su vyskupu, ir šis pritarė.

„Parapijos kunigas, – pradėjo J. Matulaitis lietuviškai, – yra labiau apleistas, negu jo parapijiečiai. Jiems sakomi pamokslai, primenamos jų pareigos. Gi kunigui ten niekas nie-

ko nesako. Net kai eina išpažinties pas savo draugą, vargiai gauna kokį pamokantį žodelį... Dirbote parapijai ištisus metus – padirbėkite, Broliai, nors 5 dienas sau. Palikite savo parapijas Dievo apvaizdai. Nieko ten bloga per šias dienas neatsitiks... Užmirškite visa. Matykite tik Dievą ir savo reikalus..."

Kunigai, pajutę tėvišką gaidą, pradėjo šniukšėti. „Pakėliau akis, – rašo kunigas Jurgis Tilvytis (poetas Žalvarnis), – matau šluosto ašaras ir vyskupas G. Cirtautas" (AJM, p. 123).

„Šias rekolekcijas reiktų pavadinti greičiau „asketiškais kursais", – rašo A. Dambrauskas-Jakštas. – Kasdien sakė po 4 konferencijas ir du kartu į dieną padėdavo daryti sąžinės sąskaitą... Klausytojai tiesiog buvo nustebinti tų prakalbų gyvumu ir lietuviškos kalbos dailumu. Net ir abstraktiškiausi bei filosofiški dalykai išeidavo pas gerb. vadovą lengvai suprantami ir nenuobodūs. Šios pirmutinės lietuviškos rekolekcijos ne tik padarė į klausytojus didelį įspūdį keldamos jų dvasią.., bet ir parodė viešai, kaip dailiai galima skelbti Dievo Žodis gryniausia, nė vienu polonizmu nesuteršta lietuvių kalba. Yra tai svarbi pradžia, turėsianti, be abejo, ir tolimesnes dar svarbesnes pasekmes („Draugija", 1911, Nr.54, p. 196).

Po antrųjų rekolekcijų liepos pradžioje J. Matulaitis pasiėmė vieną naujoką ir išvyko į Šveicarijos Friburgą. Netrukus atvyko daugiau kunigų ir pasauliečių – visi apsigyveno studentų bendrabutyje „Canisianum" (AJM, p. 42).

Noviciatas buvo paslėptas po studijų priedanga, o kai gavo atskirą patalpą, ją pavadino Studijų namais. Be studijų universitete, svarbiausias dalykas buvo pasirengti vienuoliškam gyvenimui. J. Matulaitis nustatė programą ir jai vadovavo – ėjo magistro pareigas.

Po keleto savaičių išsiruošė į Romą.

„PRISIEKIAU PRIE APAŠTALŲ KARSTO"

Nuvykęs į Romą, užėjo į Studijų kongregaciją, kuri tvarko kunigų seminarijas ir katalikų universitetus. Įteikė pranešimą apie Petrapilio akademijos padėtį ir paliko jos leidinius. Vienuolių kongregacijoje sutiko sekretorių monsinjorą Caroli, įteikė jam du prašymus: įteisinti noviciato įkūrimą Friburge ir patvirtinti naują Marijonų vyriausiąjį (generolą), t.y. jį patį.

Tai atlikęs, lankė bažnyčias ir meldėsi. Darė vizitus ukrainiečių ir lenkų dvasininkams, dirbantiems kolegijose arba Romos kurijoje. Susipažino su lenkų kilmės grafu Sergiejumi Grum-Grzymajła iš surusėjusios ir stačiatikiais tapusios giminės, dabar katalikų kunigu. Rusų valdžia apie tai nežinojo, dėl to jis galėjo nepersekiojamas gyventi Rusijoj ir išvykti į Vakarus.

Kur tik lankėsi, vis buvo klausinėjamas apie padėtį Rusijoj. J. Matulaičiui tai nepatiko. „Man išrodė, kad per daug čia rūpinamasi politika ir diplomatija. Aš gi atvažiavau ko kito. Kad Bažnyčiai patarnaučiau... Daugiau tikiu į darbą, Dievo dvasios vedamą, negu į gudriausias diplomatijas ir kombinacijas" (Dnrš., 1911.XI.21).

Naujoje konstitucijoje buvo įrašęs, kad marijonai stengtųsi susipažinti su kitų vienuolijų veikla. Dėl to užsuko į Jėzuitų generolo būstinę, kur dirbo Tėvas Ledóchowskis, vėliau jų generolas. Papasakojo apie marijonų atsikūrimą ir teiravosi, ką jėzuitai laiko svarbiausia vienuolių gyvenime bei jų paruošime ir kas tiktų marijonams. V. Ledóchowskis iškėlė įvairių dalykų ir palietė asketizmą, jautrią sritį vienuoliams ir svarbią kunigams. Čia jis pastebėjo, kad jo krašte (Lenkijoj) askezė esanti nelabai sveika, su sentimentalumo atspalviu; tai rusų priespaudos poveikis. Sveika asketika turinti remtis teologiniais ir filosofiniais pradmenimis.

Grįžo vėl į Vienuolių kongregaciją ir sutiko tą patį monsinjorą Caroli. Šis pranešė, kad visi jo dalykai patvirtinti. Paaiškėjo tačiau viena taktinė klaida, kurią bus padaręs: reikėjo, girdi, savo reikalus pirmiausia pristatyti pačiam prefektui – kardinolui Tuto. J. Matulaitis išsiaiškino taip: „...Bažnyčios vadovai nori pažinti žmones, ir (kad) pažintys daug sveria" (Dnrš., 1911 XI.24).

Tą pačią dieną aplankė Šv. Petro baziliką ir prie apaštalo karsto, rašo, prisiekęs, kad „nei aš pats, nei kongregacija, nei jos nariai netarnautume jokiems pašaliniams tikslams, bet vien tik Dievui, Bažnyčiai ir sielų išganymui".

GUNDYMAS DIPLOMATINEI KARJERAI

Sutikęs vėl kunigą S. Grum-Grzymajłą, sužinojo, kad jis persikeliąs į tą patį viešbutį, kur apsistojęs J. Matulaitis. Čia būdami, jie galėjo dažniau sušnekti. Pasirodo, slaptasis kunigas yra didelis eruditas, baigęs Insbruko jėzuitų universitetą, mokantis daug kalbų, turintis didelį popiežiaus pasiti-

kėjimą. Turbūt jo patariamas, J. Matulaitis ryžosi susitikti su monsinjoru Adomu Steponu Sapiega, dirbusiu Valstybės sekretoriate, Nepaprastųjų reikalų skyriuje. Šis paprašė užeiti pas jį vakare, po darbo. A. Sapiega (lenkiškai Sapieha) buvo ketvertą metų vyresnis už J. Matulaitį, bet jau iškilęs Vatikano tarnyboje. Tą vakarą jiedu kalbėjo apie Bažnyčios reikalus apskritai, bet staiga A. Sapiega pasuko kalbą kitur. Siūlė J. Matulaičiui persikelti į Romą ir čia atstovauti Rusijai, Lietuvai, Lenkijai, net Poznanei ir Galicijai ir informuoti Apaštalų Sostą apie Bažnyčios padėtį tose šalyse. Tuo reikalu jau esąs kalbėjęs su kongregacijos prefektu kardinolu Lai. Toks atstovavimas Romoje esąs būtinai reikalingas.

Pasiūlymas buvo nelauktas ir J. Matulaičiui nepriimtinas – reikėjo tik kaip nors mandagiai išsisukti. Jis rašo dienoraštyje: „Iš savo pusės pasakiau, kokias matau kliūtis: a) aš pradėjau tarnauti savo naujai atgimusiai kongregacijai ir to darbo negalima mesti; b) aš lietuvis, ar manim norės pasitikėti lenkai? c) nemoku itališkai, bet tai dar menkas dalykas, nes lengvai galima išmokti; d) savyje nejaučiu diplomatinių gabumų, prancūziškai kalbu silpnai, nemoku priiminėti svečių. Daugiau esu iškalbus, kai kalbu su atskirais asmenimis, bet viešuose susiėjimuose kalbu mažai ir nemoku palaikyti kalbų; e) apskritai kalbant, mano gyvenimo idealas kitoks. Iki šiol gyniausi nuo garbių vietų..."

Monsinjoras A. Sapiega nesidavė paveikiamas. Klausė, ar negalima Marijonų kongregacijos tvarkymą perkelti į Romą ir abu dalykus suderinti. Prašė pagalvoti ir duoti atsakymą lapkričio 28 d.

J. Matulaitis tarėsi su kitais. Visi, net kunigas S. Grumas ragino imtis siūlomo darbo. Vis dėlto J. Matulaitis negalėjo priimti: „Man nepatinka mūsų kongregacijos ar jos narių traukimas į diplomatiją ir politiką... Vidujinė dvasia man kalbėjo, kad, nepaisant msgr. Sapiegos, nė kun. Grumo, turiu varyti pradėtą darbą". Toliau vėl svarsto dienoraštyje: „Matome, kad vieni, užimdami aukštas vietas, mažiau nuveikia dėl Dievo, o kiti, žemiau pastatyti, daug padaro. Teko matyti net tą patį žmogų, kuris, žemiau stovėdamas, darė daugiau naudos, o aukščiau pakeltas, nebetiko. Taigi, bus geriau... varyti toliau pradėtąjį darbą".

Sakytą dieną J. Matulaitis užėjo pas A. Sapiegą ir pareiškė, kad apie minėtąjį pasiūlymą būtų galima kalbėti nebent po dvejų metų. Atsisveikinęs sėdo į tramvajų ir netikė-

tai čia sutiko Tėvą Ledóchowskį. Priminė jam minėtą A. Sapiegos pasiūlymą ir rūpestį dėl savo pradėto darbo.

– *Age quod agis*, – pasakė V. Ledóchowskis, – daryk, ką darai!

FRIBURGO NOVICIATE

Išbuvęs dvi savaites Romoj, grįžo pas naujokus ir rado viską, kaip buvo palikęs. Nuotaikos tos pačios: darbo metu – tyla, per pertraukas – juokas ir juokas. Atrodė jau susigyvenę, lyg sulipę į vieną šeimą. Trinties tarp lietuvių ir lenkų nebuvo. Vieni mokėsi lietuviškai, kiti mokėjo arba bandė mokytis lenkiškai. Bene uoliausias „lietuvnikas" buvo kunigas Marjanas Wiśniewskis, J. Matulaičio mokinys Kelcuose ir Petrapilyje.

Magistras visus jungė, derino, stūmė pirmyn. Išėjęs į miestą, grįždavo su parinktų knygų pundu. Niekad negrįždavo tuščiomis rankomis, todėl biblioteka kaskart didėjo. Negi nesuprato naujokai, kam jis tas knygas velka, dėl to jomis naudojosi. Studijos ir skaityba turėjo padėti sveikam asketizmui. Antra vertus, buvo svarbu užgrūdinti, ištobulinti prigimtį. „Būkit žvalūs, – sakydavo, – lavinkit akis, rankas, liežuvį, kalbą. Savo mintį stenkitės reikšti aiškiai ir tvirtai. Kiekvieną skiemenį ištarkit be mikčiojimo, be užsikirtimo".

Jaunasis kunigėlis, kuris uoliai mokėsi lietuviškai, rašo: „(Matulaitis) mėgo mus išvesti pasivaikščiot po liepomis – *unter den Linden*, netoli nuo namo, nes ilgesnė kelionė per daug vargindavo apraišiotą ir geležimis suspaustą koją... Matydami jo visada giedrą ir besišypsantį veidą, mes nenujautėme jį sunkiai kenčiant. Visą laiką koplyčioje klūpojo kietoje klaupkoje, kol susipratome padėt jam po nesveikom kojom minkštą patiesalą".

„...Mokė mus ir nuolat darydavo bandymus, bet visada labai švelniai, – tęsia M. Wiśniewskis. – Jis buvo priešingas visoms dvasinio „mankštymo" ypatingom priemonėm, kurios kenkia žmogaus kilnumui, pvz, klaupti prie vyresniojo kojų... Mokėjo nežymiai... savimylą aplamdyt... Būdavo, pavyzdžiui, pasigiri, kad sekėsi su kuo nors padiskutuoti. Tėvas Matulevičius smulkiu žodelyčiu pakreipdavo kalbą į kokį nors mažmožį ir nutraukdavo mano įkarštį. Pajusdavai žmogus, lyg kas nosį būtų nušluostęs... Susigėdęs žiūrėdavai į Mokytoją, o jis nusišypso, pažvelgia į akis ir vėl grįžta prie

nutrauktos kalbos. Padariniai būdavo puikūs: gydė savimylą, bet netramdė žmogaus".

„Ko jis, matyt, nepakentė mano išpažintyse ar negalėjo... kitu būdu pataisyti, tai ėjo išpažinties pas mane. Tą padarė taip paprastai ir nuolankiai jis, mano Mokytojas ir Generolas, kad iki šiol negaliu pamiršti savo susijaudinimo..."

„Kaip giliai ir plačiai ateitin siekė jo numatymai ir pastabos! Ir tik dabar stebiuosi mūsų mylimojo Mokytojo tolregybe, kuri buvo jo nenuilstamo uolumo, darbštumo.., daugmetinio patyrimo vaisius" (AJM, p. 112–113).

Darbštumas, o gal pareigingumas vertė kelti anksčiau. Paryčiais, 3–4 valandą, naujokai matydavę pro durų tarpus šviesą jo kambaryje. Neabejotinai jis pavargdavo. Kartais jį rasdavo dienos metu lovoje, nemiegantį, o skaitantį. Sakydavo, tai darąs, kad skruzdės išeitų iš kūno. Kartais prarasdavo skonį valgiui. Vienas naujokas paklausė, ar nereiktų jam apsimarinti, o J. Matulaitis atsakė:

– Dėkok Dievui, kad gali valgyti, nes ateis laikas, kai negalėsi.

Tarp naujokų iškildavo diskusijų apie tautas. J. Matulaitis neleisdavo nė apie vieną tautą, net apie rusus, kalbėti neigiamai. „Dėl vieno ar kito negero žmogaus, nereikia smerkti tautos", – sakydavo.

Korespondencija jam ateidavo iš įvairių kraštų, įvairiomis kalbomis. Tas nakties valandas, matyt, paskirdavo laiškams. Jo žodžio laukė „slaptieji broliai", o kur geradariai, buvę bendradarbiai ir daug daug pažįstamų.

Kartą jis parašė į Anglijos Londoną kunigui K. Matulaičiui, kuris nuo 1902 m. buvo lietuvių klebonu. Aiškino, kodėl bendrapavardis Jurgis atsidūrė Friburge su būriu, didesniu nei anuomet, kai buvo kalbama apie baltuosius tėvelius. Kunigas Kazimieras, atrodo, suprato, o pats džiaugėsi statąs naują bažnyčią. Išeisią, girdi, iš prastų Dievo namų ir turėsią kunigaikštiškus. Naująją bažnyčią remianti kunigaikštienė Magdalena Radvilienė su viena sąlyga, kad nebūtų jokių lenkiškų pamaldų, nei pamokslų. Kvietė atvykti į bažnyčios pašventinimą.

Į Angliją J. Matulaitis nesiruošė. Labiau rūpėjo Amerika, kur buvo didžioji lietuvių išeivija ir laisvė vienuolijoms. Susirašinėjo su kunigu Staniukynu, globojusiu besikuriančias seseris kazimierietes. Ar būtų galimybė ten, Čikagoje, įdarbinti keletą savų brolių? Į Lietuvą grįžę, jie pabirs, o reikia, kad būtų prie vieno židinio. A. Staniukyno atsakymas buvo drąsinantis, ir J. Matulaitis ėmė ruoštis.

KELIONĖ Į AMERIKĄ

Buvo liepos pradžia (1913). Jis ir du kunigai, baigę noviciatą, – Feliksas Kudirka ir Julius Kazakas, – pajudėjo iš Friburgo. „Kelionė (laivu) gana gerai pavyko, – rašė kunigui Dvaranauskui. – Nuvažiuojant sirgti nereikėjo, tik galva sukosi, buvo sunki ir lyg nerami" (Užr., p. 129). Niujorką jie pasiekė liepos 19-ąją ir čia užtruko trejetą dienų. Aplankė vietos bei apylinkės lietuvius kunigus ir išsiskubino į Čikagą. Greit gavo audienciją pas arkivyskupą E. J. Quigley ir, išdėstęs reikalą, J. Matulaitis prašė leisti kurtis šiame mieste. Arkivyskupas pritarė, tik prašė palaukti, kol suras tinkamą vietą.

Kunigas Staniukynas tuoj pasiūlė „gerą darbą" – vesti 10 dienų rekolekcijas seserims kazimierietėms. Po to J. Matulaitis rašo: „Pataisiau ir papildžiau jų įstatus pagal kanonus ir Bažnyčios reikalavimus. Pasakiau trijose parapijose paskaitas apie socialinį klausimą" (Užr., p. 129).

Rugpjūčio 18-ąją arkivyskupas perleido marijonams šv. Mykolo parapiją, klebonu paskyrė F. Kudirką, o vikaru – J. Kazaką. (Po dvejų metų atvyko iš Friburgo po noviciato dar kunigas Vincas Kulikauskas, o 1916 m. iš Petrapilio akademijos atsirado ir prof. P. Būčys.)

Atsisveikinęs su Čikaga, J. Matulaitis dar užsuko į Niujorką. Čia Brukline rašo: „Pasakiau du pamokslus bažnyčioje ir paskaitą salėje apie socialinį klausimą. Ta paskaita gana triukšminga. Socialistai užsipuldinėjo ant manęs, bet viskas gana gerai pasibaigė" (Užr., p. 129).

Amerikoje išbuvo apie mėnesį. Grįžęs į Friburgą, parašė savo įspūdžius Seinų „Vadovui" (1913, p. 192–196). Amerikos lietuviai esą kinta: rėdosi gražiai, perka namus, imasi biznio, kai kurie lavinasi. Būdas ir elgsena sušvelnėjusi. Tiesa, „daug kruvinai uždirbto lietuvių turto suėda smuklės". Bet esą dosnūs bažnyčioms, mokykloms ir Lietuvai – sudėję nemaža pinigo „Saulės" ir Tautos namams. „Žiūrint į Amerikos lietuvius, nejučiomis apima rūpestis: kas bus su jaunomis kartomis? Ar jos nepaskęs amerikiečių-anglų jūrose? Ar neištautės?" Išvada tokia: daug priklausys nuo savų lietuviškų mokyklų. Tam darbui ruošiasi kazimierietės, ir jas reikia remti. Džiaugėsi, kad lietuviai kunigai remia savą spaudą, aukoja Lietuvos reikalams, skiria stipendijas „Motinėlei".

PO METŲ Į LIETUVĄ

Amerikoje pagavo jį platus ir gyvas lietuvių gyvenimas. Grįžęs pasijuto suspaustas ir uždarytas tuose Studijų namuose. Naujokų – tik saujelė: iš pradžių buvo 11, per trejus metus nepakilo ligi 20. Ar reikėjo dėl tos saujelės palikti tiek studentų akademijoj, tiek kunigų, laukiančių rekolekcijų, ir žmonių, ištroškusių tiesos bei padrąsinimo?

„Ar išeis kas iš mano sunkaus ir vargingo darbo, vienas Dievas težino, kuris viskam duoda derėjimą, – rašo laiške broliui Jonui. – Nors žmonės mano darbą vadina tuščiomis svajonėmis, bet svajoti aš neturiu kada. Man tenka sunkiai dirbti nuo ryto ligi vakaro, nelabai turiu kada išeiti nė pasivaikščioti... Ką žmonės apie mane pasakys, tai jų darbas" (Užr., p. 128).

Guodėsi, kad Bažnyčios vyresnybė jam pritaria. O katališkas ir vienuoliškas Friburgo universitetas žiūrėjo įtariai. Kokia čia grupė, ar nebus susimetę modernistai? Apie tai pranešė Romai, bet ši nereagavo – žinojo, kas yra J. Matulaitis ir ką jis ten veikia. Apie noviciatą jis nebuvo pranešęs universiteto vadovybei, kad paskui nepasiektų rusų ausis ir naujokai nebūtų sukliudyti grįžti į savus kraštus. Modernisto etiketė vėl jam buvo segama turbūt ne be ryšio su anuo monsinjoro U. Benigni biuletenio įspėjimu.

Atsargumas dėl rusų pasirodė reikalingas. Kunigui Feliksui Kudirkai rašo (1914.II.17): „Kun. Matulaitis iš Londono buvo čia atsiuntęs neva rusą, norintį būti katalikų kunigu. Patyrinėjęs tuoj supratau, kad tai žydas ir dar beveik tikras esu, kad tai šnipas. Nesitikėjo jis, kad aš buvęs Peterburge, Maskvoje, kad žinąs rusų teologiją ir t.t. Žinoma, tuoj nusikračiau tuo ponu".

Pavasariop (1914) J. Matulaitis gavo iš Seinų ir Kauno vyskupų kvietimą atvykti į Lietuvą ir vesti rekolekcijas kunigams Kaune ir Marijampolėje. J. Matulaitis greit atsakė vyskupams, kad atvyksiąs. Džiaugėsi, kad galės susitikti saviškius, atsikvėps savu tėvynės oru ir patarnaus broliams kunigams. Išvyko gegužės 25-ąją per Lenkiją, nes turėjo reikalų Krokuvoje, Čenstakavoje ir Vloclaveke.

Pirmiausia vedė rekolekcijas Žemaičių vyskupijos kunigams Kaune. Buvo dvi grupės: pirmoji – didesnė, 250 kunigų, antroji – mažesnė. Pirmajai vadovavo liepos 1–5, antrajai – liepos 7–11. „Pavyko gerai", – rašė kunigui F. Kudirkai į Čikagą; kalbėjęs ta proga su vyskupu Karevičium apie moterų vienuolijos steigimą. Mat Šveicarijoj, prie savo

noviciato, turėjo dvi kandidates lietuvaites – Agotą Kudirkaitę ir Marcelę Jurevičiūtę. Neatsikvėpęs tuoj išvyko į Marijampolę pas Seinų vyskupijos kunigus.

Seiniškių čia susirinko gausiai – vien lietuvių, nes vyskupija buvo mišri. Susidomėjimas buvęs didelis: „Mes stačiai buvom sužavėti, – rašo J. Staugaitis, – kun. Jurgio minčių brandumu ir giliu dvasinio gyvenimo supratimu" (AJM, p. 89). Per rekolekcijas užeidavo, ypač vakarais, kunigai: vieni su asmeniškomis bėdomis, kiti jau žinojo atsikuriančius marijonus ir svarstė savo pašaukimą, o J. Totoraitis ir V. Dvaranauskas – naujieji slapti marijonai, susirūpinę vienuolijos padėtimi ir ateitimi. Su šiais dviem iškilo klausimas dėl Marijampolės parapijos: ar neprašyti vyskupo, kad čia bent vieną jų skirtų ir leistų pamažu perimti į savo rankas. Atsargumas tačiau sakė: dar ne laikas.

Po rekolekcijų norėjo J. Matulaitį sutikti kunigai veikėjai: J. Laukaitis, J. Staugaitis, M. Gustaitis. Pastarasis globojo „Žiburio" draugijos mergaičių progimnaziją Marijampolėje. Rusai esą nepatenkinti, kad dėstomoji kalba yra lietuvių, bet tėvai dėl to noriau leidžia savo dukras. Mokyklos dvasią kelianti direktorė Marija Pečkauskaitė, puiki pedagogė, mergaičių idealizuojama. Ūkiški reikalai pagerėję: neseniai gauta 2000 rublių auka iš kunigaikštienės Magdalenos Radvilienės.

Buvo sunku atitrūkti nuo žmonių ir jų reikalų. Bet rūpėjo ir saviškiai. Juk čia pat, Marijampolėje, buvo brolis Jonas su žmonele Veronika, kuri tiek širdies parodė jam vaikystėje. Likęs be ūkio ir be sveikatos, Jonas atrodė lyg nepatenkintas savimi ir Dievu. Vladas tebesilaikė Bliūdžiškiuose, o Magdalena – Klevinėje, abiejų šeimos išaugusios. Toliau gyvenančių negalėjo pasiekti, nes skubėjo grįžti atgal.

Buvo paskutinė liepos diena. Rusų kariuomenė judėjo ir judėjo, bet vis buvo sakoma – manevrai. Ir štai, besiruošiant vykti ir atsisveikinant, rugpjūčio 1 dieną žinia lyg griaustinis – *karas*! Vokiečių siena uždaryta, traukiniai sustabdyti. J. Matulaitis skubėjo į Kauną, kad iš čia per Vilnių ir Varšuvą galėtų prasmukti tolyn į Šveicariją. Deja, pasiekė tik Varšuvą.

ĮSTRIGĘS PAKELIUI Į FRIBURGĄ

Negavęs traukinio į Vakarus, J. Matulaitis susirado vežiką ir paprašė vežti į gatvę Pienkna 24. Namų sargas pravėrė duris ir išskėtė rankas:

– Tėvas Jurgis! Tuoj bėgu pranešti panelei grafaitei.

Jis buvo įkurdintas toj pačioj Platerytės mokykloj ir paprašytas niekuo daugiau nesirūpinti, ilsėtis ir laukti, kol atsiras galimybė išvykti į Šveicariją.

Tuo tarpu svečias skubėjo išsiųsti telegramą į Friburgą, kad negalįs laiku atvykti. Telegrama nukeliavo. Tada sėdo rašyti laišką. Iš Friburgo netrukus gavo atsakymą. Ryšys, bent toks, su neutralia Šveicarija pasirodė galimas. J. Matulaitis nurimo.

SUSITIKIMAS SU VYSKUPU RUŠKIU

Pirmiausia apsilankė su vizitu pas arkivyskupą A. Kakowskį, buvusį Petrapilio akademijos rektorių, o ta proga ir pas sufraganą Kazimierą Ruškį. Šis nustebo ir kartu apsidžiaugė. Susirūpinęs svečio veidas tarsi klausė, kaip ilgai teks laukti? Vyskupas K. Ruškys nežinojo, ką atsakyti, bet užtikrino, kad nelaikys jo be darbo. Varšuva, girdi, dar neužmiršusi jo paskaitų ir pamokslų.

– Turėčiau ir konkretų pasiūlymą, – kalbėjo K. Ruškys. J. Matulaitis sukluso.

– Gal girdėjai apie tokią ponią Magdaleną Radvilienę?

– Girdėjau visai neseniai iš kunigo Motiejaus Gustaičio. Ar ne Jūs šventinote jį 1893 metais Varšuvoj?

– O ką jis pasakojo?

– Kunigaikštienė paaukojusi didelę auką lietuvių mergaičių progimnazijai Marijampolėje. Kunigas K. Matulaitis, londoniškis, taip pat rašė, kad jo naują lietuvių bažnyčią parėmusi 200 svarų auka.

– Dabar ji neduoda ramybės Varšuvos kurijai. Prašo surasti ir paskirti lietuvį kunigą klebonu Kūdikėlio Jėzaus bažnyčiai. Žinot, toji Moniuškos gatvėje, miesto centre. Nori ją perleisti lietuviams.

– O kokia jos teisė į tą bažnyčią? – teiravosi kunigas Jurgis.

– Savininkė, patronė, paveldėtoja iš Radvilų.

– Radvilai, berods, nebelaiko savęs lietuviais...

– Ji Zavišaitė, rodos, Juodųjų Zavišų, kauniškių. Senelis buvęs Adomo Mickevičiaus draugas, Lietuvos patriotas. Senelė – kitų Zavišų, kęsgailinių. Atsigimė, matyt, į juos, gyvena dabar Lietuvos romantika, globoja Varšuvos lietuvių draugiją, jos chorą ir dramos ratelį. Vargšai neturi salės, o jinai jiems – ne tik salę, bet ir bažnyčią.

J. Matulaitis klausėsi.

– Tai gražu iš jos pusės. O kunigą nebus sunku surasti.

– Dėl to ir kalbu, – pasigręžė vyskupas į svečią. – Duokit lietuvį marijoną, perimkit šią bažnyčią į savo globą. Vienas netiks, atsiųsit kitą. O pasaulietis kunigas, žinot – paskirsi kokį, dar išvaikys žmones, apvils fundatorę, ir bus juoko Varšuvai.

– Mielai duočiau, jei būtų. Atsimenat, per socialinius kursus kalbėjau: „Duokit žmonių, paruoštų žmonių!" Mes jų dar neturim. Gal vėliau, jei Dievas duos...

Abu nutilo. Vizitas užsitęsė, ir J. Matulaitis atsiprašęs pakilo atsisveikinti.

UŽMIRŠK ŠVEICARIJĄ IR LIETUVĄ

Rugsėjo pradžioje kreipėsi kunigų seminarijos rektorius. Prašė vesti klierikams mokslo metų pradžios rekolekcijas. J. Matulaitis tokiais atvejais nežinojo žodžio „ne". Sutikęs, pamanė, ar nebus čia prisidėjęs vyskupas K. Ruškys: „Nelaikysim, girdi, be darbo!"

Pradėjo ruoštis – žymėjosi planą. Friburgo rūpestis slūgo, lyg nustumtas kažkur į pasąmonę. Temą pasirinko apie šventumą. Rekolekcijų klausėsi ne tik klierikai. Buvo visi profesoriai ir pats rektorius. Po to atgarsiai: buvę kažkas labai nauja, gyva, realu. Nieko panašaus nei girdėta, nei skaityta.

Praėjo kiek laiko – ir vėl kvietimas. Girdi, rengiamos konferencijos inteligentams. Jau pakviesti du žinomi kalbėtojai – prof. kunigas Szelągowskis ir arkivyskupas Teodorowiczius. Ar negalėtų J. Matulaitis būti trečiuoju? „Turbūt vėl vyskupas K. Ruškys panoro įterpti mane, kad nesirgčiau šveicariška liga", – pamanė. Po konferencijos varšuviškiai, mėgstantys komplimentus, dėkojo už nuoširdžias mintis ir apaštališką ugnį.

Keletą vakarų teko pasigrožėti M. Radvilienės bažnyčia Moniuškos gatvėje. Čia buvo moksleiviams trumpos pamaldėlės su religinėmis instrukcijomis. Jam teko jas vesti. Savo ruožtu C. Platerytė panašaus „darbo" parūpindavo mergaičių gimnazijoje.

Neužmiršo ir marijonų reikalų. Varšuvoj buvo kunigas Wladislowas Łysikas ir kunigas Kazimieras Bronikowskis. Su jais susitikęs, svarstė, ką toliau daryti. Rusai buvo toji grėsmė, kuri sulaikė ką nors didesnio planuoti. Sutarė tik ieškoti naujų kandidatų.

Atėjo 1915 metų pavasaris. Tirpo sniegas, pradėjo sprogti medžiai. Kažkas pajudėjo frontuose, ir rusai ėmė trauktis. Žmonės laukė aštrių kovų – buvo didelė įtampa. Bet vokiečiai labai greitai pasirodė, o rusai dar greičiau pasitraukė.

J. Matulaitis, ilgai nelaukęs, ieškojo vokiškų įstaigų, kurios duotų leidimą išvykti į Šveicariją.

– Ar diplomatas? – klausė kariškis.

– Ne.

– Šveicarijos pilietis?

– Ne.

Bandė aiškinti, kad turįs svarbų darbą.

– Karas! – nutraukė vokietis. – Keliauti niekam negalima. Sėdėk, kur esi. Užmiršk Šveicariją!

Dar bandė, kiek palaukęs, teirautis leidimo į Lietuvą. Klausimai buvo panašūs:

– Kieno pilietis – Rusijos? Kokios vyskupijos kunigas – Kelcų ? Negalima!

Tai įstrigau, galvojo J. Matulaitis, nei pirmyn, nei atgal. Jei taip, reikia imtis darbo, nebelaukti. O koks kitas darbas, jei ne *age quod agis.*

SAVO ŽIDINIO BEIEŠKANT

Nutarė užeiti pas vyskupą K. Ruškį – ne į kuriją, o į Šv. Kryžiaus parapijos kleboniją, kur gyveno. Vos pravėrė duris, o vyskupas ir klausia:

– Gal jau turit lietuvį marijoną?

– Yra vienas – kunigas Leonas Kulvietis.

– Marijonas? Nežinojau! – stebėjosi vyskupas. – Paskyrėm jį Zamoiskio gimnazijos kapelionu.

– Friburge baigė noviciatą, padarė įžadus ir grįžo į Lietuvą. Nežinau, kaip čia dabar atsirado – gal mane vijosi, – juokavo J. Matulaitis.

– Jei taip, tai mes jį perkelsim iš gimnazijos į Radvilų bažnyčią.

J. Matulaitis tylėjo ir kažką mąstė. Pagaliau, lyg pakeitęs toną, tarė:

– Jei galima, prašyčiau šį reikalą dar atidėti. Turiu kitą, skubesnį. Dėl to ir atėjau.

Jis dėstė vyskupui naują padėtį. Išvažiuoti niekur negalima, o čia likus ir rusų pavojui praėjus, reikia skubiai tvarkyti vienuolijos reikalus. Pirmas reikalas įsteigti noviciatą. Antras – suburti kunigus, padariusius įžadus, į vieną vietą, kad sudarytų bendruomenę. Prašymas toks: padėkit marijonams surasti kokį židinį.

– Bielianai! Ar girdėjot tokią vietą? – pakėlė galvą vyskupas. – Buvęs Kamaldulių vienuolynas. Rusai vienuolius išsklaidė ir numarino, vietą sekvestravo, norėjo įrengti cerkvę. Žmonės priešinosi – rusai nebedrįso įrengti cerkvės, bet pasidarė poligoną, ir per keletą metų pastatus nuteriojo. Dabar rusų nebėra, o vokiečiai nenorės į laužyną kojos kelti. Arkivyskupas, manau, sutiks perleisti, bet...

– Norėčiau išgirsti tą „bet", – įsmeigė akis J. Matulaitis.

– Turėsit daug vargo, kol atstatysit. O jūsų gi nedaug.

– Darbo, rodos, nebijau. O marijonai atkuriami ne vien maldai.

– Dar palaukim truputį, – kalbėjo K. Ruškys. – Nuvažiuokit pasižiūrėti, tik 7 kilometrai nuo Varšuvos į šiaurę. Jei apsispręsit, praneškit man, o aš tuoj pakalbėsiu su arkivyskupu.

BIELIANAI – MARIJONŲ ŽIDINYS

J. Matulaitis pasiėmė W. Łysiką su K. Bronikowskiu ir nuvyko į Bielianus. Vieta buvo nuošali – didelis parkas ar miškas, kurį iš vienos pusės ribojo kelias iš Varšuvos, iš antros – Vyslos upė. Bažnyčia ne per didelė, bet stilinga. Už jos – buvę kamaldulių namukai. Kiti pastatai – pusiau ūkiški, pusiau gyvenami. Viskas, tiesa, labai apleista ir sunaikinta. Reikėtų daug darbo, vyskupo žodžiais, ir vargo, bet delsti negalima. Sutarė imti ir apie tai pranešė vyskupui K. Ruškiui.

Arkivyskupas Kakowskis patenkino prašymą ir perdavė šią vietą marijonams, o bažnyčios klebonu paskyrė K. Bronikowskį, vyresnio amžiaus kunigą. Netrukus persikėlė čia iš

C. Platerytės gimnazijos ir J. Matulaitis. Įsikūrė viename iš buvusių kamaldulių namukų.

Apie marijonų įsikūrimą Bielianuose sužinojo miesto valdyba ir kreipėsi labai skubiu reikalu. Esą pora šimtų našlaičių ir neturį kam jų patikėti. Ar nauji vienuoliai nepriglaustų, ar nepasirūpintų jų globa? Kiek tų vienuolių, miestas nesidomėjo. J. Matulaitis sprendė šį klausimą su dviem patarėjais. Šie nelabai norėjo, bet J. Matulaitis įtikino, kad tai pirmaeilė pareiga. Tokiais atvejais jis nežinojo žodžio „ne".

Vaikų priežiūrai bei globai reikėjo seserų vienuolių. Vyskupas K. Ruškys patarė kreiptis į slaptąsias Marijos Šeimos seseris pranciškietes, ir jos sutiko. Prasidėjo vaikų perkėlimas ir įkurdinimas. Namukai dar buvo nesutvarkyti. Seselės plušo ir šiaip taip juos išvalė. Netrukus tuose namukuose įsikūrė 200 visokio amžiaus vaikų.

Buvo vasara. Reikėjo tik juos valgydinti ir užimti. Miestas žadėjo padėti, bet nepajėgė. Teko nukreipti akis į vokiečius, kurie kontroliavo maisto išteklius. J. Matulaitis mokėjo vokiškai ir keletą kartų ėjo į komendantūrą. Pajuto, kaip sunku ką nors iškaulyti. Su didele kantrybe, nurijęs grubumą ir pasityčiojimą, gauni tik nuobiras. Sugalvojo kitą būdą. Prieglaudos vedėja buvo seselė Urszula Herman, vokiečių kilmės, gerai mokanti šią kalbą. Paimdavo ją savo vertėja ir nuėjęs pristatydavo kaip „Schwester von Herman". Vokiečiai, išgirdę „von", tuoj pakeldavo galvas, dėmesingiau išklausydavo, mandagiau elgdavosi ir greičiau patenkindavo prašymą.

Su medžiagine pagalba kartais pasirodydavo ir C. Platerytė. Jos vienuolija, širdietės, buvo labiau prasikūrusios, be to, turėjo daugiau ryšių su turtingais savo mokinių tėvais.

Prie našlaityno buvo suorganizuota pradžios mokykla, kad vaikai galėtų čia pat mokytis. Ateidavo į mokyklą ir iš apylinkės gyventojų. Našlaičių globa domėjosi jaunos mergaitės ir ateidavo padėti seselėms. J. Matulaitis buvo girdėjęs, kad Varšuvoj veikia merginų amatininkių draugija. Jis pakvietė jas surengti šioms ateinančioms apylinkių mergaitėms siuvimo ir kirpimo kursus. Merginų amatininkių draugija buvo pusiau vienuoliška. J. Matulaitis padėjo joms sutvarkyti įstatus ir pristatė arkivyskupui – taip jos pasidarė diecezinės vienuolės. Iš dėkingumo jos daug padėjo tvarkyti apleistą vietovę.

Be šių rūpesčių, nebuvo užmirštas ir noviciatas. J. Matulaitis netrukus turėjo būrį jaunų kunigų ir brolių. Keletą

valandų praleisdavo su jais instruktuodamas, o kitu laiku visi ėjo dirbti. J. Matulaitis neatsilikdavo nuo jų – stengėsi, nors nebuvo lengva. Grįžę vakarienės, jauni vyrai kartais užmigdavo prie stalo iš nuovargio. Jie stebėjosi, kaip ištveria jų magistras. Matydavo jį kartais atsikeliantį 4 val. ryto ir ką nors, žiūrėk, darantį.

Po vargingos dienos J. Matulaitis kartais nueidavo prie Vyslos, kuri tekėjo netoliese, už kamaldulių namukų. Ji skalavo parko pakraštį, panašiai kaip Šešupė Lūginės sodybą. Pavasariais čia suokdavo lakštingalos kaip jo gimtinės sode. Mintimis ir svajonėmis grįždavo į Lietuvą. Tiek jau metų nebeparvyksta vasaroms, kaip kitados! Bet svajoti ir ilgėtis nebuvo kada. *Age quod agis!*

LIETUVIŲ BAŽNYČIA VARŠUVOS CENTRE

Ponia Radvilienė nerimo. Įtarė Varšuvos kuriją lenkišku šovinizmu – nenoru patarnauti lietuviams. Vyskupas K. Ruškys prašė J. Matulaitį greičiau duoti atsakymą. O šis svarstė: lengva pažadėti Lietuvos marijonų vardu, bet ar bus įmanoma ištesėti, t.y. reikalui esant, pakeisti vieną . nigą kitu. Atsiklausti? Betgi ryšio su Lietuva nebuvo jok... Vis dėlto įkalbino kunigą L. Kulvietį, kad, mokslo metams pasibaigus, sutiktų būti skiriamas į Radvilų bažnyčią rektoriumi lietuviams. Šiam sutikus, pranešė vyskupui K. Ruškiui. Netrukus, 1915 m. liepos mėnesį, arkivyskupas A. Kakowskis pasirašė raštą, kad bažnyčia pavedama marijonų globai ir rektoriumi skiriamas kunigas Leonas Kulvietis.

Kiti informacijos šaltiniai (LE, t. 22, p. 392 ir t. 33, p. 196) teigia, kad Varšuvos miesto pirmuoju lietuvių klebonu buvęs kunigas A. Petrauskas (marijonu tapęs tik 1926 metais). Iš tikrųjų, jis rūpinosi Varšuvos lietuviais nuo 1911 metų, būdamas rusų karo apygardos kapelionu. Jiems pamaldas laikydavo Šv. Pranciškaus bažnyčioje. M. Radvilienei nutarus perleisti lietuviams savąją bažnyčią, gal kunigas A. Petrauskas perkėlė lietuvių pamaldas čionai, susitaręs su tuometiniu bažnyčios rektoriumi lenku. Jis gi patarnavo lietuviams tik ligi 1914 metų.

Pirmasis oficialus šios Radvilų bažnyčios *lietuvis* rektorius kunigas L. Kulvietis, marijonas, nebuvo aplenkėjęs, kaip vienas minėtų šaltinių teigia. Tik toji bažnyčia turėjo aptarnauti ir lenkus. Sekmadieniais būdavo 7 mišios. Į bažnyčią galėjo tilpti apie 500 žmonių, o lietuvių tiek nesusirinkdavo

nė per vienas mišias. Jie gyveno daugiausia priemiesčiuose. Sekmadieniais susirinkę, giedodavo paprastas giesmes, kartais būdavo ir chorelis, kuris per karą, deja, buvo apsilpęs. Išklausydavo ir lietuviško pamokslo. Šiokiadieniais ateidavo daugiausia lietuvės tarnaitės, dirbusios miesto centre pas ponus. Joms mišios būdavo labai ankstyvos.

Lietuviai vis dėlto galėjo čia jaustis kaip savuose Dievo namuose: turėjo savo kunigą ir savo globėją – donatorę. Lenkai nuo to laiko šioj bažnyčioj buvo tik svečiai. Šiuo padėties pasikeitimu, sakoma, labiausiai džiaugėsi aušrininkas Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, senas, pamaldus Varšuvos gyventojas. Turbūt džiaugėsi ir pati kunigaikštienė Radvilienė, praturtinusi dar vienu žygiu savo labdaringumą tautai, iš kurios buvo kilusi. Berods, po to ji tapo Varšuvos lietuvių draugijos garbės nare.

Kunigas L. Kulvietis, tiesa, neilgai buvo rektoriumi – susirgo ir staiga 1919.V.21 mirė. Po to keitėsi kunigai – Linartas, Alekna. O kai ryšiai su Lietuva nutrūko (po Zeligowskio žygio, užimant Vilnių), šios bažnyčios rektoriumi tapo marijonas Marjanas Wiśniewskis, J. Matulaičio auklėtinis, gerai išmokęs lietuvių kalbą. Po jo, rodos, buvo kunigas Vencius, suvalkietis, marijonu tapęs 1928 m. (mirė 1962). Per Antrąjį pasaulinį karą Radvilų bažnyčia buvo subombarduota ir nebeatstatyta.

J. Matulaitis atstatė Bielianus ir gerokai patvarkė Lenkijos marijonų reikalus. Našlaičių globa dar plėtėsi. 1917 metais kunigaikštienė Woronecka perleido marijonams namus Pragos priemiestyje, Vilniaus gatvėje, su sąlyga, kad būtų įrengtas našlaitynas berniukams. Vedėju šiai naujai vaikų įstaigai J. Matulaitis paskyrė kunigą Łysiką. Kai našlaityne našlaičių nebeliko, marijonai įrengė savo junjoratą – gimnaziją.

Su Varšuvos lietuviais jo ryšiai buvo artimi. Ateidavo į pamaldas, pasakydavo pamokslų, vesdavo gavėnios rekolekcijas. Pažino jį visi. Tarnaitės, dirbusios pas ponus, sutikusios gatvėje jį kartais sveikindavo lenkiškai, o jis joms: „Ar nebemoki lietuviškai, ar užmiršai?" Neišleido iš akių lietuvaičių, kurios mokėsi C. Platerytės žemės ūkio mokyklose. Pasirūpino, kad joms būtų lietuvių kalbos pamokos, ateidavo į jų arbatėles ir kalbėdavo, kad reikia branginti kas sava, lietuviška, mylėti savo kraštą. Jo žodis darė įtaką – matydavo, kokią pagarbą jam reiškia mokytojai ir pati C. Platerytė. Jo dėka aštuonios lietuvaitės baigė žemės ūkio institutą Chyličkuose, grįžo į Lietuvą, įsijungė į profesinį darbą, o

viena – Kotryna Paliulytė – tapo Dotnuvos žemės ūkio akademijos profesore. Buvo lietuvaičių ir širdiečių vienuolijoje. Jis jas lankydavo, klausė išpažinčių ir vis primindavo, kad turės grįžti į Lietuvą, ten dirbti.

Vokiečiai pradėjo pavargti kare. Okupuotuose jų kraštuose – Lenkijoje ir Lietuvoje – kilo valstybių atsikūrimo banga. Rusijoje jau vyko revoliucija. J. Matulaitis pradėjo nerimti. Atrodė, laikas grįžti namo. Jau trys su puse metų kaip čia įstrigęs. Gal taip reikėjo, kad padėtų atsikurti Lenkijos marijonams. Betgi anksčiau pradėjęs Marijampolėje, nieko ryškesnio dar ten nepadarė...

NEIŠVENGSI PAKOPOS VIENUOLI!

„Sutvarkęs šiaip taip vienuolijos reikalus Varšuvoje, – rašo J. Matulaitis, – galėjau jau važiuoti į Marijampolę atgaivinti ten Marijonų vienuolyną... J.E. Pr. Karevičius, Kauno vyskupas, man išrūpino iš vokiečių valdžios sunkiai tuomet gaunamą leidimą. 1918 metais kovo 1 dieną išvažiavau iš Varšuvos... Važiavau trečia klase" (AJM, p.195).

Vakare, pasiekęs Vilnių, apsistojo pas brolius doloristus. Pasidėjęs daiktus ir užkandęs, – rašo, – „užėjau pas J.M. prel. Michalkevičių, diecezijos valdytoją. Jis paklausė, ar aš atvykęs jau diecezijos valdyti. Iš karto to klausimo nesupratau, tik toliau bekalbant, paaiškėjo buvęs pasklidęs gandas, kad aš paskirtas Vilniaus diecezijos valdytoju" (AJM, p. 195).

KANDIDATAI Į VILNIAUS VYSKUPUS

M. Michalkevičius, gimęs Rytų Aukštaitijoj (Žemaitkiemio parapija), bajoraitis, jaunystėje jautėsi lietuvis. Rūpinosi lietuviais ir tada, kai rusai 1908 m. ištrėmė vyskupą E. Roppą ir jis perėmė valdyti vyskupiją. Bet tolydžio, vietos lenkų veikiamas, svėrėsi į jų pusę. Dabar J. Matulaičio akivaizdoje jautėsi kažkaip nejaukiai, lyg norėdamas teisintis.

Pasirodo, 1917 m. M. Michalkevičius buvo pasiuntęs Vokietijos kancleriui raštą, prašydamas Lietuvą prijungti prie

Lenkijos; raštą buvo pasirašę Vilniaus lenkai kunigai ir inteligentai. Apie tai sužinojo lietuviai ir pasiuntė tam pačiam kancleriui savo memorandumą: Lietuva siekianti savo nepriklausomybės, o anas lenkų raštas rodąs tik jų imperialistinį siekimą. Tarp pasirašiusiųjų buvo ir šie lietuviai kunigai: kan. J. Kukta, prof. T. Brazys, dr. J. Bakšys, dr. J. Stankevičius, A. Petrulis, V. Mironas, K. Stašys, K. Ribikauskas, A. Varnas.

M. Michalkevičius penkis iš jų – J. Bakšį, J. Kuktą, J. Stankevičių, T. Brazį ir A. Varną – suspendavo (atleido) mėnesiui. Šie pasiskundė popiežiui Benediktui XV, pasiuntę raštą per nuncijų E. Pacelli Miunchene. Priminė, kad lietuviai Vilniaus krašte neturi tinkamų teisių, nes vyskupijos valdymas esąs lenkininkų rankose. Lietuva siekia nepriklausomybės ir viliasi, kad Vilniui bus duotas lietuvis vyskupas.

M. Michalkevičius, matyt, manė, kad J. Matulaitis visa tai žino, dėl to „teisinosi man, kodėl buvęs priverstas mesti suspensą kunigams lietuviams, pasirašiusiems po memorialu, įteiktu vokiečių valdžiai. Anksčiau to atsitikimo nebuvau girdėjęs, tai ir iš tos kalbos nedaug ką supratau" (AJM, p. 195).

Kitą rytą J. Matulaitis išvyko į Kauną. „Miestas, – rašo, – labai ištuštėjęs, pabėgėliai (į Rusiją. – *Y.*) dar negrįžę, tik visur pilna vokiečių kareivių; visur parašai vien vokiški" (ten pat). Kaune vedė rekolekcijas seminarijos klierikams, o kitas dvejas – žmonėms: vienas lietuviškai, antras lenkiškai.

Aplankęs vyskupą P. Karevičių, sužinojo, kad Lietuvos Taryba, paskelbusi nepriklausomybę, dabar eina laikinosios vyriausybės pareigas. Ji rūpinasi, kad sostinė Vilnius gautų lietuvį vyskupą, ir savo kandidatą kanauninką K. Olšauską jau pristačiusi Romai. Bet esąs ir kitas kandidatas, kurį remia rusų nušalintasis Vilniaus vyskupas E. Roppas ir jį palaiko Žemaičių vyskupas. J. Matulaičiui paaiškėjo, kad tuo antruoju yra jisai.

Ta žinia lyg nedarė įspūdžio: gal nelabai tuo tikėjo, o svarbiausia – skubėjo greičiau išvykti į Marijampolę. Leidimą turėjo gauti pas vokietį Altmanną, kuris atrodė malonus ir palankus. Kitą dieną pasirodė labai oficialus: kelionei į Marijampolę reikalavo Kelcų ir Seinų vyskupų sutikimo. J. Matulaitis pareiškė, kad jam, vienuoliui, Kelcų vyskupo leidimas nereikalingas, o Seinų vyskupas žino, kokiu reikalu ten vykstąs, būtent steigti vienuolyną. Jam steigti vienuolyno neleisianti Lietuvos Taryba, pareiškė Altmannas. Tik tre-

čią dieną po griežto pokalbio Altmannas davė leidimą 15 dienų; jei reikės ilgiau, galėsiąs pratęsti vietos vokiškoje įstaigoje.

Pakeliui į Marijampolę pradėjo didėti nerimas dėl antrojo kandidato. Buvo giliai įsitikinęs, kad ramiu darbu, būdamas vienuolijoje, daugiau padarys Bažnyčiai ir visuomenei, negu, neduok Dieve, patekęs į vyskupo sostą (plg. AJM, p. 196).

MARIJAMPOLĖJE TIK SVEČIAS

Vos spėjo pasirodyti savame mieste, iš visų pusių – prašymai, pirmiausia rekolekcijų, nes buvo gavėnia. „Čia vedžiau rekolekcijas gimnazijos ir (mokytojų) seminarijos mokiniams, o paskui trumputes ir liaudžiai. Vienuolyno būklė pasirodė esanti sunki" (AJM, p. 197). Buvo tik du marijonai, niekam dar nežinomi – Vincas Dvaranauskas ir Justas Navickas. Jie vadovavo parapijai, o „parapijos darbo daugybė – visas organizacinis darbas" (ten pat). Jie buvo taip užimti, kad J. Matulaitis negalėjo su jais net dorai sušnekti.

„Vienuolyne gyveno keli pasauliniai kunigai (mokyklų kapelionai. – *Y.*). Nuolatiniai svečiai ir kunigų suvažiavimai. Laisvesnio laiko beveik niekuomet nebuvo" (ten pat). Kunigai suvažiavę norėjo su juo spręsti rūpimus klausimus. Seinų kurija dėl karo buvo pakrikusi, o kunigų seminarija dar neveikianti. Prašė J. Matulaitį, kad tarpininkautų iš vokiečių gauti leidimą bent seminarijai. Girdi, mokąs jų kalbą, Vakaruose baigęs mokslus – gal labiau skaitysis. Leidimas buvo gautas su sąlyga, kad seminarijoj viskas būtų dėstoma lotynų ir lietuvių kalba. Kunigai vėl jį prašė, kad sutiktų būti seminarijos rektoriumi. „Griežtai atsisakiau", – rašo J. Matulaitis (ten pat).

Iš Rusijos pradėjo grįžti pasitraukę žmonės, tarp jų ir kunigai. Pastarieji, ypač sūduviai, sustodavo Marijampolėj ir praleisdavo keletą dienų vienuolyne. Jų noras buvo susitikti su J. Matulaičiu ir pasikalbėti. Kai kurie iš jų, atrodė, galimi kandidatai į marijonus. Atsirado susidomėjusių marijonais ir vienas kitas iš mokinių, kuriems jis vedė rekolekcijas. J. Matulaitis džiaugėsi, kad, Dievui padedant, atsiradę šiek tiek kandidatų, todėl įsivedė bendruomeniško gyvenimo tvarką: kartu valgė pietus ir vakarienę su dvasiniais skaitymais, aiškinosi įstatus. Į miestą pagaliau išsikėlė įnamiai, nepriklausantys vienuolynui.

Grįžęs prie vienuolijos reikalų, J. Matulaitis sėdo rengti instrukcijas, kaip marijonai turi tvarkyti savo bendrą gyvenimą, kokių darbų imtis, kaip naujus žmones ruošti. Dirbo naktimis. Rūpėjo ir kitas planas, kurį karas buvo sutrukdęs. Ketino steigti lietuvaitėms vienuoliją. Buvo radęs dvi mergaites ir jas pasiuntė prieš karą į Šveicariją baigti noviciatą Ingenbolyje, pas šveicares Šv. Kryžiaus seseris. Atvykęs į Marijampolę, rado dar šešias, norinčias į tokią vienuoliją stoti. Pradėjo rengti joms įstatus. Rašė lotynų kalba, o juos vertė į lietuvių kalbą Kalvarijoje gyvenęs Juozas Laukaitis, kalbos žinovas, atvykęs keletui dienų į Marijampolę. Naujai vienuolijai J. Matulaitis davė Vargdienių seselių, t.y. seselių vargdieniams, vardą, o titulą paliko tą patį kaip ir marijonams, būtent – Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo. Pradžiai surinko 8 seseles – dvi buvusias Šveicarijoj ir šešias naujas, paskyrė joms viršininkę kunigo Uoginto seserį Petronėlę. Seinų vyskupas A. Karosas patvirtino įstatus vėliau – 1918 spalio 15, ir ši data buvo oficiali naujos vienuolijos pradžia.

Berengdamas seselių įstatus, gegužei besibaigiant, parašė laišką vyskupui P. Karevičiui. „Vis girdžiu Jūsų Malonybę mane teikiant Vilniaus vyskupu. Labai dėkui už tą pasitikėjimą... Bet ilgiau pagyvenęs Marijampolėj ir viską gerai apsvarstęs po Dievo akim, matau... mūsų kongregacijos dar tik pradžia, dar viskas joje tebetvarkoma, naujai statoma; mano iš jos pasišalinimas būtų jai baisus smūgis... Jau esu pradėjęs ir seserų kongregaciją lipdyti čia Marijampolėje. Įstatai jau kone baigti. Be manęs, ir tos sesutės turėtų pakrikti.

Lietuvoje iš tikrųjų reikia ir vyrų, ir moterų vienuolynų; tai, man rodos, visiems aišku... Jei patekčiau Vilniun, toje kivirčų, barnių, kovų knypavoje, neilgam mano sveikata tesėtų; aš ten, nieko nenuveikęs, žūčiau. Aš silpnos sveikatos, tiek kartų tuberkulais esu sirgęs".

Parašė laišką vyskupui P. Karevičiui ir kunigas J. Laukaitis, buvęs Rusijos dūmos narys, įtakingas to meto lietuvių veikėjas. Atvykęs į Marijampolę, išsikalbėjęs su J. Matulaičiu, įsitikino, kad geriau šį vienuolį palikti ramybėje ir nevarginti jo vyskupystėmis. „Būtinai reikia žmogaus, – rašo J. Laukaitis, – kuris sugebėtų jas (vienuolijas) įkurti ir atgaivinti. Vienintelis tam darbui vyras, tai kun. Matulevičius, kuris vienuolijų klausimu pas mus didžiausias specialistas". Dėl to prašo nesiūlyti jo į Vilniaus vyskupus.

Vyskupas P. Karevičius pažadėjo daugiau tos kandidatūros „nebestumti" – palikti Dievo apvaizdai.

TAUTOS TARYBA SVARSTO...

Lietuvos Tarybos nariai dėl Vilniaus vyskupo skyrimo lankėsi 1918 m. du kartu pas nuncijų Pacelli Miunchene. Antrą sykį nuncijus jiems pareiškė, kad, palaikydami anksčiau siūlytą savo kandidatą (kan. Olšauską), jie sugaiš daug laiko, ir vargiai jis bus priimtinas Apaštalų Sostui. O Vilniaus vyskupo paskyrimas esąs pribrendęs ir skubus – atidėlioti negalima. Jei Taryba neturėtų nieko prieš J. Matulaitį, tai jo paskyrimas galėtų būti patvirtintas net telegrama (AJM, p. 92).

Taryba turėjo abejonių. Kai kuriems nariams atrodė, kad, ilgai gyvenęs Lenkijoje, J. Matulaitis galįs būti menkas lietuvis. „Daug man teko padirbėti, – rašo buvęs Tarybos vicepirmininkas J. Staugaitis, – kol įtikinau, kad Matulevičius mums nepavojingas" (AJM, p. 89).

Prieš atsakydama nuncijui Pacelli, Taryba dar pasiuntė du savo delegatus pas J. Matulaitį į Marijampolę pasitikrinti, kokios politinės krypties ir taktikos jis manytų laikytis, eidamas vyskupo pareigas Vilniuje. J. Matulaitis, kaip rašo vyskupas J. Kukta, taip atsakęs:

„Aš matau, jūs norėtumėt, kad būsimas Vilniaus vyskupas būtų nelyginant kaip koks plaktukas, kuris ten suskaldytų lenkams kunigams galvas... Bet toks aš negalėčiau būti, nes kiekvienam vyskupui Bažnyčios kanonai nustato normas santykių, kurie turi būti tarp vyskupo ir kunigų. Aš iš anksto žinau, kad, laikydamasis kanonų, negalėčiau nei vienai, nei kitai pusei įtikti" (AJM, p. 91–92).

Išleidęs delegatus, J. Matulaitis pats išsiruošė į Vilnių susitikti su Antanu Smetona. „Nuvažiavęs į Vilnių, įrodinėjau Tarybos pirmininkui, – rašo jisai, – kad aš, likdamas paprastu vienuoliu, Bažnyčiai ir visuomenei galėčiau gal naudingiau veikti; vienuolynai ir Lietuvai reikalingi" (AJM, p. 197). Tarybos vicepirmininką J. Staugaitį taip pat nuoširdžiai prašė nekelti jo kandidatūros. „Aš gi jam atvirai pasakiau: „Žinau, kad būti vyskupu Vilniuje nelengvas yra dalykas. Bet kad mes geresnio kandidato neturime" (AJM, p. 89).

Vokiečiai dar valdė Lietuvą, ir buvo žinoma – nenori kandidato lenko. Rinko žinias ir apie lietuvius kandidatus, kad galėtų paremti arba sukliudyti. Tai jautė, o gal ir žinojo J. Matulaitis. Grįždamas iš Vilniaus, sustojo Kaune ir užėjo pas vokiečių politikos skyriaus vedėją dr. Erichą Zechliną: „Prašiau nepiršti manęs į Vilnių". Sako rašęs ir nunci-

jui Pacelli į Miuncheną, „prašydamas palikti mane veikti Marijampolėje" (AJM, p. 197).

Taryba, ilgai netrukusi, apsisprendė už J. Matulaitį ir apie tai pranešė nuncijui Pacelli į Miuncheną (AJM, p. 92). Tuo tarpu vokiečiai nutarė pašalinti iš Vilniaus vyskupijos valdytoją prelatą M. Michalkevičių – ištrėmė jį į Vokietiją. Įvykis buvo labai nemalonus Lietuvos Tarybai, todėl prašė J. Matulaitį, kuris nutarė pats vykti pas nuncijų Pacelli, pranešti jam, kad dėl prelato Michalkevičiaus ištrėmimo jinai nėra niekuo kalta. J. Matulaitis atliko šį uždavinį, o dėl savo vizito pas nuncijų trumpai taip rašo: „Miunchene buvau ir, deja, išsinešiau įspūdį: į mano pasiaiškinimus Šv. Tėvas vargu atsižvelgs" (AJM, p. 197).

„TĄ NAKTĮ NEGALĖJAU UŽMIGTI"

Taryba, matyt, jautė vieną pavojų: J. Matulaitis, net nominuotas vyskupu, gali atsisakyti. Pasiuntė du kunigu – A. Petrulį ir J. Purickį, kad įtikintų nebesipriešinti. Šie atvyko į Marijampolę ir po vakarienės išsivedė į vienuolyno sodą kalbėtis be liudininkų. J. Matulaitis ramiai klausė, o jo veidas rodė didelį susirūpinimą. Pagaliau tarė:

– Na ką gi, jei Lietuvai reikalinga mano auka, aš neatsisakau. Bet žinokite, kad jūs mane siunčiate į pražūtį. Pavojaus aš nebijau ir savo asmens nebranginu, man tik baugu, kad save paaukosiu ir nieko negalėsiu padaryti (AJM, p. 200).

Apie savo rūpestį J. Matulaitis buvo anksčiau informavęs marijonus Varšuvoje: „Paplitę gandai, kad mane gali išsiųsti į Vilnių, pradeda mane gąsdinti. Malonėkite paprašyti J.E. arkivyskupą, kad mane gelbėtų, už tai jam būsiu dėkingas... Pagaliau aš Vilniuje nesusiorientuočiau; nežinau, ar tenai visiems įtiktų ir dangaus angelas. Tikrai, jei tenai nuvykčiau, būčiau apšmeižtas ir užguitas... Man rodos, kad tenai nieko nepadaryčiau, o mūsų reikalai labai nukentėtų. Taigi prašau mane gelbėti nuo tos nelaimės".

Antrą kartą, birželio 6, vėl jiems rašė: „Mano kandidatūrą į Vilnių vėl išstatė. Paskyrimas padarytų daug žalos mūsų vienuolijai... Vilniuje nepatenkinčiau nei lenkų, nei lietuvių, nei pagaliau baltgudžių, o pats būčiau politinių intrigų auka. Gelbėkite mane. Kreipkitės į nunciatūrą, arkivyskupą, į vysk. Przeździecki, į T. Ledóchowskį, parašykit į Friburgą;

jie irgi turi rūpintis, kad mane nepaskirtų Vilniaus vyskupu" (Užr., p. 147).

Varšuvos marijonai kreipėsi į Achilles Ratti, naująjį vizitatorių Lenkijai ir Pabaltijo kraštams, atvykusį į Varšuvą 1918.III.30. Išklausęs jų, susirūpinusių, kad neteks generolo, vizitatorius pasakė:

– Visa tai patvirtina, kad teisingai išrinkome. Teesie tai jums paguoda (ten pat).

Vizitatorius Achilles Ratti, būsimasis popiežius, o tuo metu dar tik prelatas, gavo per rankas paties J. Matulaičio raštą, rašytą Marijampolėje. Dėstė jis savo motyvus, jau mums žinomus, ir prašė apsaugoti jį nuo vyskupystės. Spalio viduryje gavo atsakymą tuo pačiu keliu – per pasiuntinį. Atplėšęs laišką, J. Matulaitis pastiro: jau paskirtas vyskupu. Ir prierašas: jei bandysiąs atsisakyti, popiežius atsisakymo nepriimsiąs. Tą naktį, sako, negalėjęs užmigti. Pajutęs visą užgriūvančią naštą.

KRYŽMINĖJE UGNYJE

Oficialų pranešimą spalio 18 dieną monsinjoras A. Ratti pasiuntė ir Vilniaus kapitulos vikarui prelatui Jonui Hanusowicziui. Kapitula padėkojo spalio 22 dieną ir, be kita ko, pareiškė: „Lietuvio vyskupo paskyrimas sukėlė skausmą ir net priešingas nuotaikas Šv. Sostui". Tarp pasirašiusiųjų penketo buvo ir du, kilę iš lietuviškųjų Vilnijos parapijų: Jonas Ušyla (Uszyłło) iš Eišiškių ir Karolis Lubėnas (Lubianiec) iš Rodūnios. Pastarasis buvo šito rašto autorius.

Kapitulos rašte vizitatorius įžiūrėjo nepaklusnumą popiežiui ir savo laišku lapkričio 12-ąją stipriai reagavo. Žadėjo dar pasikalbėti atvykęs į Vilnių. Kapitula pasijuto priremta prie sienos ir nauju raštu bandė švelninti savo pareiškimą. Netrukus ji vis dėlto pasiuntė savo delegatus pasveikinti naujai nominuotą vyskupą.

Žinia pasklido tarp Vilniaus miesto kunigų. Kai jie susirinko į įprastines savo konferencijas, buvo jaučiama bendra pasitenkinimo nuotaika. Apie tai prisimena J. Kukta, vilnietis, vėliau Kaišiadorių vyskupas. Jis rašo, kad vienas susirinkusiųjų net atvirai pareiškęs savo džiaugsmą. „Į tai atsiliepė kitas kunigas, sakydamas, kad jis gailėsis šito paskyrimo, nes su Matulevičiaus taktingumu sunku jiems būsią kovoti ir jį įpinti į netaktus. Jis geriau džiaugtųsi kitu kokiu nors, netikusiu kandidatu, nes jiems būtų lengviau iš Vilniaus iš-

graužti, ir vieton lietuvio gautų vyskupą lenką" (AJM, p. 92).

Atvyko į Marijampolę Tarybos atstovai aptarti konsekracijos ir ingreso. Pageidavo, kad konsekruotųsi ne Kaune, o Vilniuje. Jie norėjo, kad vyskupas per ingresą prabiltų lietuvių kalba, nes to reikalauja Lietuvos valstybingumas. „Atsakiau, kad aš vyskupu skirtas ne valstybei, o tik žmonėms, liaudžiai ir Bažnyčiai". Vilniuje lenkų daugiausia, tad derėtų, manė J. Matulaitis, prabilti pirma jų kalba.

Lapkričio pradžioje Kaune vyko pirmasis Katalikų veikimo centro suvažiavimas. Centras buvo naujai suformuotas jauno katalikų vado V. Endziulaičio. Tai buvo lietuviškasis Jarra – marijampoliškis kaip ir J. Matulaitis. Naują vyskupą domino toks reiškinys, kurio dar nebuvo nė Lenkijoje. Bet jam rūpėjo ne vien suvažiavimas: turėjo aptarti daug dalykų su vyskupu P. Karevičiumi.

Tuo metu iš Vilniaus vyko kapitulos delegatai į Marijampolę tartis dėl ingreso tvarkos. Atvykę sužinojo, kad J. Matulaitis Kaune, tad jį čia susirado. Prelatas Wołodźka ir kanauninkas Uszyłła pageidavo, kad vyskupas per ingresą pirmiausia prabiltų lenkiškai, o J. Matulaitis manė, kad derėtų kokiu nors būdu įterpti ir gudų kalbą. Abu atstovai griežtai pasisakė prieš gudų kalbos įvedimą į ingreso programą; gudų Vilniuje visai nesą. J. Matulaitis pastebėjo, kad „Dziennik Wileński", ginąs lenkų reikalus, gudų priskaito 17%. Dėl konsekracijos kapitulos atstovai pareiškė nenorintys, kad tai vyktų Vilniuje.

Lapkričio 11 d. J. Matulaitis gavo telegramą iš vizitatoriaus Achilles Ratti, kad šventintųsi vyskupu nieko nelaukdamas ir tuoj pat užimtų vyskupiją. J. Matulaitis dar neturėjo skiriamosios bulės, tad pasiuntė kunigą V. Dvaranauską į Varšuvą jos parvežti. Su vyskupu P. Karevičium sutarė, kad konsekracija įvyks Kaune gruodžio 8 dieną.

Kunigas V. Dvaranauskas grįžo, bet bulės neparvežė, tik vizitatoriaus raštą, rašytą lapkričio 2 d., kad jos nelauktų, o tuoj pat šventintųsi. Pasirodo skyrimo bulė esanti parengta, bet dar negauta iš Romos.

„KNIŪPSČIAS PARKRITĘS VYSKUPAS JURGIS"

Šis įspėjimas privertė atsisakyti pirmosios datos ir savaite paspartinti konsekraciją – būtent gruodžio 1 d. Laiko buvo nedaug. Reikėjo pakviesti du konsekratorius – Seinų vysku-

pą A. Karosą ir Minsko vyskupą Z. Łozińskį. Pastarasis negalėjo laiku patekti į traukinį, o pirmasis buvo išvykęs į Lomžą konsekruoti sufragano R. Jałbrzykowskio. Taip liko vienui vienas konsekratorius Žemaičių vyskupas Pranas Karevičius. Jam asistuoti buvo numatyti bent du prelatai: vienas iš Vilniaus, antras iš Seinų vyskupijos. Arkidiakonu buvo pakviestas Kauno seminarijos rektorius, buvęs mokytojas ir kolega, prelatas Jonas Mačiulis-Maironis, o šalia jo – būsimasis Panevėžio vyskupas K. Paltarokas.

Į iškilmes atvyko du Vilniaus kapitulos atstovai, tarp jų ir K. Lubėnas (Lubianiec), keletas kunigų bei dekanų lenkų ir lietuvių. Buvo ir Vilniaus lietuvių spaudos, Tarybos bei jos kabineto atstovų. Nemaža kunigų atvyko iš Žemaičių ir Seinų vyskupijų. Pilna katedra buvo liaudies, organizacijų atstovų, įvairių vėliavų. Vargonais grojo muzikas Juozas Naujalis, giedojo Kauno kunigų seminarijos klierikų choras.

Presbiterijoje, tarp kitų kunigų sėdėjo kunigas J. Tumas, tada „Lietuvos aido" redaktorius Vilniuje. Sekė kiekvieną naujai konsekruojamo vyskupo judesį, ir jam pasidarė graudu: „Kniūpsčias parkritęs vyskupas Jurgis prieš jį konsekruojantį vyskupą Karevičių rodės vienas... vienas... visoje minioje" (Vaižgantas. Raštai. K., 1922, t. 1, p. 139).

Iškilmės katedroje truko tris valandas, nuo 10 ryto ligi 13 po pietų. Vakare, 18 valandą, buvo pietūs kunigų seminarijoje. Daug kas sveikino, o labiausiai visus nustebino Mažosios Lietuvos delegatai su savo adresu. Vyskupas Jurgis atsakinėjo du sykius lietuviškai, o trečią – lenkiškai, ir pabrėžė, kad ne jo asmuo čia esąs svarbus. Svarbu Bažnyčia, kuri visais lygiai rūpinasi. Jis pasiruošęs visiems lygiai tarnauti. Kristus lygiai miręs už visas tautas... Tikėjimas esąs gyvenimo veiksnys. Malonu, kad tikėjimui skiria reikšmės laikinoji Lietuvos valdžia. Iš savo pusės vykdysiąs ne tik vyskupo, bet ir šalies piliečio pareigas (Vaižgantas. Raštai, t. 1, p. 142; AJM, p. 131–132).

Laikinoji Lietuvos valdžia jautėsi laimėjusi. Reikėjo daug pastangų – truko beveik visus metus. Nulėmė, žinoma, ir aplinkybės. Vilniaus sostas per ilgai buvo be ganytojo, ir Vatikanui rūpėjo kiek galima greičiau tą reikalą sutvarkyti. Kandidatas buvo išskirtinai geras – tuo įsitikino pagaliau ir pati valdžia. Jos privilegija buvo parūpinti vyskupui insignijas: mitrą, pastoralą ir žiedą. Lenkai būtų džiaugęsi, galėdami savo vardu tai padaryti. Insignijos buvo įteiktos J. Matulaičiui prieš

konsekraciją, ir jos buvo brangios bei meniškos – tai visi matė katedroje per iškilmes.

Karas buvo dar nepasibaigęs. Bet jau aižėjo iškilūs sostai. Kilo užgniaužtos tautos. Savo nepriklausomybę senojoje sostinėje paskelbė ir Lietuva. Vienintelis sostinės sostas bebuvo likęs realus – tai vyskupo sostas. Netrukus į jį kops pirmą sykį savas tautietis – vienuolis. Argi ne vienuolis buvo ir pirmasis Vilniaus vyskupas?

VILNIAUS SOSTO SPYGLIAI

Konsekruotas vyskupu, J. Matulaitis nebegrįžo į Marijampolę – liko Kaune. Keletą dienų praleido Aukštojoje Panemunėje, kunigo J. Staugaičio klebonijoje. Čia ramiau galėjo ruoštis ingresui – pasirašyti pirmąsias kalbas.

Vis neišėjo iš galvos kunigo J. Tumo žodžiai, pasakyti tą vakarą po konsekracijos. Įrašė juos į dienoraštį, nes nuostabiai atitiko jo paties norą: „Turime kunigų politikų, visuomenininkų ir kitų kitokių, bet neturime tėvo – ganytojo. Būk juo, vyskupe Jurgi!" Kokiais žodžiais reikės dabar prisistatyti Vilniui, kad priimtų kaip tėvą?

Besiruošiant, bemąstant ir besimeldžiant, štai Kauną pasiekia tokie gandai: lenkai per ingresą darys savo tautinę demonstraciją. Tokią demonstraciją jie buvo surengę per Dievo Kūno šventės procesijas – už tai vokiečiai ištrėmė prelatą M. Michalkevičių. Dabar dėl tų gandų vokiečiai įspėjo J. Matulaitį, kad vyktų į Vilnių iš vakaro – žadėjo parūpinti atskirą skyrių vagone. J. Matulaitis padėkojo – vyksiąs tačiau iš ryto.

INGRESAS VILNIAUS KATEDROJE

Gruodžio 8-ąją nuvyko į Kauno stotį ir atsistojo į eilę prie bilietų kasos. Vos vos gavo bilietą. Vagone nebuvo jam atskiro skyriaus – važiavo su visais kartu. Keleiviai atkreipė į jį dėmesį tik Lentvario stotyje, kur klebonas su parapijiečiais buvo atvykęs pasveikinti naują vyskupą.

Vilniaus stotyje jo laukė kapitulos, miesto ir Lietuvos Tarybos atstovai. Nebuvo jokio demonstracijų ženklo, tik gavo į rankas ministro pirmininko A. Voldemaro laišką. Iš stoties visi vyko ligi Aušros Vartų, ir čia vyskupui buvo pasiūlyta pasimelsti prie stebuklingojo paveikslo. Koplyčioje pasitiko prelatas Wołodźka, pasveikino ir pradėjo „Švč. Mergelės Marijos litaniją" lenkiškai. Gatvėje žmonės ją baigė „Tavo apgynimo šaukiamės" taip pat lenkiškai. J. Matulaitis užsuko į zakristiją ir perskaitė A. Voldemaro laišką. Ministras pirmininkas prašo per ingresą, katedroje, prabilti į gudus jų kalba, o po ingreso, jį sveikinant, pirmąjį žodį duoti Tarybai ir Ministrų kabineto atstovui. Su laiško turiniu vyskupas supažindino prelatą J. Hanusowiczių (sulenkėjusį Januševičių), vadinamą Anusu. Šis pareiškė, kad kapitula vienbalsiai nutarusi gudų kalbos per ingresą nevartoti.

– Jūs esate šeimininkai. Jūsų sprendimo nekeisiu, – pasakė vyskupas. – Bet.., – jis prašė visus taikinti, kad nebūtų nemalonumų.

Dėl Tarybos Anusas tiek pasakė: jei ši labai spirsis, gal būsią galima jai užleisti pirmąją vietą. J. Matulaitis apsidžiaugė ir prašė tai padaryti.

Iš Aušros Vartų tie patys atstovai lydėjo vyskupą toliau ligi katedros. Buvo 11 valanda. Tarpduryje pasitiko prelatas M. Michalkevičius, grįžęs iš tremties, bet neperėmęs valdyti vyskupijos. Padavė vyskupui pabučiuoti katedros patrono relikvijas, įdavė krapylą pašlakstyti žmones ir tada, pasveikinęs ganytoją trumpu žodžiu, užgiedojo „Te Deum". Vyskupas apsirengė liturginiais rūbais ir atsistojo po baldakimu, kurį laikė šešetas augalotų klierikų, seminarijos vadovybės parinktų iš lietuvių.

Katedros varpinė tylėjo, nes vokiečiai buvo konfiskavę jos varpus. Prabilo kitų bažnyčių varpai. Procesija pajudėjo į katedros vidų. Žmonių buvo pilnutėlė ir katedra, ir aikštė. Ties Šv. Kazimiero koplyčia procesija sustojo, ir vyskupas užsuko pasimelsti prie šventojo ir tautos patrono. Po to procesija slinko toliau ligi presbiterijos.

Čia buvo pilna dvasininkų, daugiausia iš Merkinės dekanato, visa kapitula, garbės kanauninkai, tarp jų Žemaičių vyskupijos atstovas kanauninkas K. Šaulys ir du Mažosios Lietuvos atstovai – J. Aukštuolaitis ir E. Simonaitis. Nebuvo tik Lietuvos Tarybos ir Ministrų kabineto, nes kapitula jiem neskyrė atitinkamos vietos; už tai čia sėdėjo lenkų slaptosios tarybos nariai. Atskiroje kėdėje presbiterijoje buvo Rygos vyskupas nominatas grafas O'Rourke.

J. Matulaitis atsiskyrė iš procesijos ir ramiu žingsniu įkopė į vyskupo sostą. Prie jo dabar ėjo iš eilės kapitulos nariai atiduoti pagarbos ir išreikšti savo ištikimybės. Prelatas Anusas turėjo skaityti popiežiaus bulę, bet ji nebuvo gauta iš Romos. Vietoj jos perskaitė Apaštalų Sosto vizitatoriaus Achilles Ratti raštą lotynų, lenkų ir lietuvių kalbomis. Buvo paruoštas vertimas ir į gudų kalbą, bet jo neskaitė.

Atėjo eilė tarti žodį ganytojui. Pakilęs iš sosto, jis ėjo į sakyklą, o jį lydėjo arkidiakonas, du garbės kanauninkai ir ceremonijų vadovas. Pastarasis perskaitė evangeliją lenkiškai, ir vyskupas pasveikino tikinčiuosius lenkiškai. Minia triukšmingai atsakė „per amžius". Vyskupo žodį keletą kartų pertraukė lenkiškas „tegyvuoja mūsų vyskupas". Tuos šūksnius iš sakyklos rankos pakėlimu dirigavo palydovas, stovintis už vyskupo, garbės kanauninkas S. Maciejewiczius, žinomas endekas. Baigęs lenkišką žodį, J. Matulaitis laukė, kad ceremonijų vadovas skaitys evangeliją lietuviškai, bet šis pasakė – tokio papročio nesą. Ganytojas vėl pasveikino žmones ir šie garsiai jam atsakė „per amžius" lietuviškai. Po to jis prabilo šia kalba.

Abi kalbos buvo to paties turinio ir truko tiek pat laiko. Pirmiausia prisistatė vyskupijos ganytoju, skirtu Šv. Tėvo. Prašė laikyti jį Kristaus tarnu, kuriam pavesta mokyti tiesos ir dorovės.

„Rūpinsiuos būti tėvu ir bičiuliu... Būsiu bičiulis mažiems vaikeliams... Būsiu bičiulis neturtėliams ir nelaimingiesiems. Guosiu pavargėlius, raginsiu turtingus, kad dalintųsi su jais. Neatstumsiu nuo savęs nė vieno... Rūpinsiuos, kad viešpatautų meilė, kad nebūtų barnių, neapykantų, nuoskaudų. Noriu būti atlaidus piktiems, parama silpniems, užuovėja geriems... Pasitikėkite manim! Atidarykite man savo širdis" (AJM, p. 203).

„Vyskupui pradėjus kalbėti lietuviškai, – rašo „Laisvoji Lietuva" (1918, Nr.6), – kai kurie lenkai pakilę norėjo išeiti. Bet prie durų sulaikė juos žmonės: „Jei vyskupas kalba lietuviškai, tai turbūt reikalinga".

Ingresas užtruko pusantros valandos, ir po to prasidėjo mišios.

PRIĖMIMAS VYSKUPO RŪMUOSE

Po mišių J. Matulaitis buvo palydėtas į savo rūmus. Čia jį su duona ir druska vėl pasitiko prelatas M. Michalkevi-

čius. Vyskupas buvo dar nevalgęs, tad nuėjo į atskirą kambarį užkąsti. Čia prisistatė kanauninkas J. Kukta ir prašė atsakymo į A. Voldemaro laišką. Vyskupas priminė J. Hanusowicziaus pritarimą, ir J. Kukta pasiuntė vežėją, kad atgabentų Tarybos atstovus. Vyskupui tebevalgant, atėjo kanauninkas K. Lubėnas ir pranešė, kad pirmieji vyskupą sveikins lenkų delegatai, nes jų dauguma. J. Matulaitis sunerimo.

„Čia jau civilinio mandagumo aktai, – tarė. – Bažnyčioje pirma kalbėjau lenkiškai, o paskui lietuviškai, kadangi lenkų dauguma. O čia Taryba vis dėlto yra valdžia, ją sveikino net Šv. Tėvas, su ja derybas vedė net nuncijus Pacelli Miunchene, jai pavedė vokiečiai savo valdžios dalį, ji atstovauja ir šalies žymiai daliai. Taigi šio civilinio mandagumo akte priderėtų jiems pirma vieta" (Dnrš., 1918.XII.8).

Tuos žodžius išgirdo kiti kapitulos nariai ir svečias vyskupas nominatas O'Rourkė. Jie pritarė J. Matulaičiui, spyrėsi tik vienas kanauninkas K. Lubėnas.

Buvo jau antra valanda. Reikėjo pradėti priėmimą ir sveikinimus. Tarybos narių dar nebuvo. Palaukė pusę valandos – vis dar jų nebuvo. Pasirodo, vežėjas pranešė Tarybai, kad atvykęs jų vežti pas kanauninką J. Kuktą. Vykti pas kanauninką nebuvo prasmės, ir šie vežėjui liepė grįžti. Tai buvo nesusipratimas ir kanauninko Kuktos neapdairumas.

Sveikinimus pradėjo lenkai ir jų buvo didelė eilė. Lietuvių vardu sveikino 44 delegacijos, atstovaujančios Vilniaus lietuvių draugijoms, spaudai, mokykloms, prieglaudoms. Lenkai tik sveikino, o lietuviai teikė jam ir dovanas. „Sveikino vyskupą, – rašo „Laisvoji Lietuva", – ir kelių gudų draugijų atstovai. Gudų kalbėtojas aiškiai ir energingai, nors jaudindamasis, pabrėžė Vilniaus vyskupijoje gudų tautai daromas skriaudas ir išreiškė tvirtą pasitikėjimą, kad naujasis vyskupas pašalins tas skriaudas ir paskirs Bažnyčioje pideramą vietą gudų kalbai. Vyskupas atsakinėjo lenkiškai ir lietuviškai. Gudams atsakė taip pat lenkiškai. Atsiprašė jų, kad, nemokėdamas gudiškai, kalba lenkiškai, ir prižadėjo netrukus išmokti jų kalbą" (ten pat).

Kalbėjo nuoširdžiai, ragino tautas laikytis krikščioniškos doros dėsnių, kurie neleidžia ko nors neapkęsti, niekinti ar skriausti. Nuo savęs žadėjo visus lygiai mylėti. Nežiūrint to, viena ponia rado reikalinga priminti vyskupui, kad jis nebūtų lenkams patėvis.

„Nežinau, – rašo savo dienoraštyje po iškilmių, – kodėl man niekad neišrodė taip menki, niekingi tie tautiniai gin-

čai, neapykantos, užsispyrimai, kaip dabar. Rodos, turint kiek geros valios ir nuolaidumo, buvo galima visus sutaikyti Kristuje. Daug kaltės man išrodė čionai iš pusės kai kurių kunigų. Mat patyriau, kad kapitula ir lenkai kunigai visiškai nepripažįsta Tarybos ir lietuvių valstybinės valdžios".

VIZITAS LIETUVOS TARYBAI

Kitą dieną J. Matulaitis padarė vizitą Lietuvos Tarybai ir A. Voldemaro kabineto nariams. Vakare jo laukė lenkų priėmimas, kaip vėliau paaiškėjo, suruoštas slaptosios lenkų tarybos. Pokylis buvo iškilmingas, lygiai kaip ir kalbos. Vienas dalyvių pakėlė tostą už Lietuvos-Lenkijos uniją ir išreiškė viltį, kad vyskupas padės ją įgyvendinti. J. Matulaitis visiems atsakė, o dėl unijos – negalįs ir nenorįs kalbėti, nes politinė sritis ne jam priklausanti. Jo pareiga tarnauti žmonėms, nešti taiką bei meilę. Apie dalyvių reakcijas užsimena kanauninkas J. Kukta: „Vienas lenkas advokatas, dalyvavęs minėtame lenkų pokyly, paklaustas savo brolio Lietuvos dvarininko, kas iš visų dalyvių geriausiai kalbėjęs, atsakė, kad vyskupas, nors mes pasiruošę kalbėjome, o jis tik į mūsų kalbas atsakė" (AJM, p. 94).

Pirmasis vizitas Lietuvos Tarybai, aišku, buvo formalus. Vyskupas norėjo artimesnio su ja sąlyčio. Pats nesijautė kaltas, kad taip įvyko ingreso dieną. Taryba atrodė įsižeidusi: atšaukė numatytą pokylį ir kapitulai parašė raštą dėl netaktų per ingresą.

Vyskupas porą dienų su vizitais lankė įvairias Vilniaus įstaigas ir svarbesnius asmenis. Tik ketvirtą dieną, gruodžio 12-ąją, pasiuntinys atnešė kvietimą pietų, kuriuos ruošia Lietuvos Taryba. Nuėjęs rado didelį priėmimą, kuriame, be lietuvių, dalyvavo gudai, žydai, norintieji būti lietuviais, bet nekalbantieji lietuviškai, be to, Mažosios Lietuvos atstovai, reformatai, laisvamaniai, socialistai. Priėmimas truko daugiau kaip 3 valandas. Iš lietuvių kalbėjo S. Šilingas, Myk. Biržiška, kunigas V. Mironas, kunigas J. Tumas, A. Voldemaras. Žydų vardu žodį tarė dr. Rozenbaumas, Tarybos narys. Kalbėjo ir kiti. „Visi, – pasak J. Tumo, – laukė iš naujo ganytojo, kad padėtų išbristi iš vargų. Ir visi liko sustiprinti" (AJM, p. 133).

„Visi buvo jaukiai nusiteikę, – rašo M. Biržiška. – Aš iš anksto nebuvau manęs kalbėti. Mat kaip „kito lagerio" žmogus (socialdemokratas. – Y.) bijojau sudrumsti jaukią

nuotaiką. Tačiau, sužavėtas vyskupo simpatiškumu bei humaniškumu, pasakiau ir sveikinimų bei linkėjimų kelis žodžius. Nors vysk. J. Matulevičius, atsakydamas į sveikinimus, manęs asmeniškai nepaminėjo, bet jis, bendrai kalbėdamas, davė atsakymą ir į mano kalbą. Tik tada aš pajutau, kad tarp vysk. J. Matulevičiaus ir manęs atsirado kažkas artimo" (AJM, p. 147).

Ką gi jis kalbėjo ir kaip visi rado jo žodyje sau atsakymą? Vaižgantas tą kalbą taip atpasakoja:

„Esu lietuvis, tačiau lenkiškai pramokau, kalbu taisyklingai ir daug esu dirbęs tikrojoje Lenkijoje, teatmindamas žmones. Žmones tematysiu ir dabar. Kalbų skirtumas neskirstys man žmonių, kaip neskirs jų valstybių sienos ar tikėjimas. Vienas tėra Kristaus pamatas dorai – visuomenės tvirtybei. Neskirs nė netikyba, nes žinau, kad tikėti tegalima gera valia, neliepiant; ir su tokiais gyvenau ir gyvensiu santarvėje. Neskirs nė partijų skirtumai, nes jas skiria ne „juodi" principai, kurie patyrinėjus stovi labai arti kits kito... Aš esu atstovas to, kuris laimina rimtį ir geros valios žmones, tai ir būsiu geros valios. Gi mano ištesėjimas bus ne mano vieno, tik kiek padėsite visi, rodydami taip pat gerą valią man, stovinčiam aukščiau visų partijų, krypsnių ir kitokių skirtumų... Gi aš melsiuos už visus, tarp jų ir už žydus, bendradarbius, už Tarybą ir valdžią. Ieškosiu ir pasergėsiu bet kurią gerą pradžią, geros valios reiškimą ir remsiu, kiek tik pajėgsiu. Gudiškai dar nemoku, bet gudus pažįstu..." (AJM, p. 133).

Šiuo Tarybos priėmimu buvo išlyginta drumstis, pasireiškusi per ingresą. J. Matulaitis džiaugėsi galėjęs šią rakštį išrauti. Jis rašo: „Taip Dievas padėjo man vėl sueiti su Lietuvos valstybe į dermę. Lietuviai, nusiminę dėl ingreso, paabejojo, koks aš būsiąs lietuvis, dabar nurimo" (Dnrš., 1918.XII.12).

Čia J. Tumas įterptų tokią savo pastabą: „Vyskupiją valdyti vyskupas Jurgis tad pradėjo „lenkiškai", ne lietuviškai ir ne gudiškai, ko norėjo Lietuvos valdžia. Berods ir per visą savo vyskupavimą neparodė ypatingo savo „lietuviškumo". Vis dėlto lietuviai kunigai (avinai) ir ganomieji (avelės) jautė Ganytoją esant savą žmogų, jautė tėvo širdį, ne šaltą biurokrato širdį" (AJM, p. 134).

NERIMAS ARTĖJANT BOLŠEVIKAMS

Prieš dvi savaites konsekruotas, J. Matulaitis ruošėsi pats konsekruoti naują vyskupą Eduardą Aleksandrą O'Rourkę, airių kilmės, išaugusį etnografinėje Lietuvoje, įšventintą kunigu Kaune ir čia kurį laiką buvusį kunigų seminarijos dvasios tėvu. Rygos vyskupo konsekracija įvyko Vilniaus katedroje gruodžio 15-ąją. Antruoju konsekratoriumi buvo Žemaičių vyskupas P. Karevičius.

Kitą dieną visi trys vyskupai aptarė keletą svarbių klausimų. Bolševikų armija artėjo prie Vilniaus. Buvo aišku, kad jie sieks užimti Pabaltijo kraštus. Kokios taktikos teks laikytis, kaip suderinti kai kuriuos administracinius dalykus? Vyskupų konferencijos rezultatais J. Matulaitis skubėjo pasidalyti su Vilniaus kunigais. Dar tą patį vakarą sukvietė juos pas save ir davė nurodymų, kaip elgtis bolševikams atėjus: vengti politinių klausimų per pamokslus, nedaryti iššišokimų, skelbti pozityviai Kristaus mokslą.

Trečią dieną mieste jau buvo sąmyšis. Be Lietuvos Tarybos ir slaptosios lenkų tarybos, pasiskelbė darbininkų (bolševikų) taryba. Vokiečių kariuomenė pradėjo krikti — kūrėsi vokiečių kareivių tarybos. Prasidėjo tylus lenktyniavimas, kas pirmieji gaus iš vokiečių ginklų ir perims miesto valdžią.

Vyskupas ruošėsi Kalėdų šventėms. Kūčių dieną lankė našlaitynus, prieglaudas — dalijosi paplotėliu. Kalėdų naktį atlaikė katedroje Bernelių mišias ir pasakė pamokslą. Po Kalėdų užėjo iš Varšuvos atvykęs S. Mickiewiczius, pasisakė esąs valdžios komisaras. Vizito tikslas vyskupui pasirodė keistas: pranešti, kad Varšuvos vyriausybė nusprendusi okupuoti Lietuvą ir leisti jai apsispręsti, ar norės dėtis su lenkais. Po poros dienų vyskupas gavo telegramą iš Berlyno. Dr. J. Purickis pranešė, kad vokiečiai neatiduosią Vilniaus nei bolševikams, nei lenkams. Telegramą perdavė Lietuvos Tarybai ir stebėjosi: vokiečiai, atrodė, jau traukiasi iš miesto.

Naujųjų Metų dieną, atlaikęs mišias ir pasakęs pamokslą, J. Matulaitis nustebo, kad vokiečių visai nebematyti. Žvilgterėjo į Gedimino kalną: vietoj vokiečių plevėsavo lietuviškoji trispalvė. Pasirodo, anksti rytą jie dingo, nukabinę savo vėliavą. Lietuviai skubėjo iškelti savąją ir pastatė septynių vyrų sargybą.

Vakarop staiga pasirodė lenkų legionieriai ir ėmė švaistytis gatvėse. Šaudė, kažką baugino ar tik reiškė savo triumfą.

Gyventojai lenkai ėmė būriuotis, kiti, jau pasipuošę baltais ereliais, reiškė savo džiaugsmą. Žydai, lyg ką nujausdami, dingo iš akių.

Legionieriai perėmė miesto valdžią, paskelbė karo stovį ir pirmiausia puolė bolševikų tarybos židinį Varnų gatvėje. Apsupo jų namus ir pareikalavo pasiduoti. Šie užsibarikadavo gintis. Per kautynes buvo aukų, tik keletas bolševikų pasidavė gyvi. Po to prasidėjo žydų areštai ir kratos pas lietuvius bei gudus.

Lietuvos Tarybai ir vyriausybei nebuvo kitos išeities kaip pasitraukti į Kauną; liko tik vyriausybės įgaliotinis Mykolas Biržiška. Vyskupas jau pirmąjį vakarą dienoraštyje užrašė: „Mano nuomone, legionieriai negalės atlaikyti Vilniaus, tik be reikalo savo šaudymais, areštais suerzino priešingų partijų žmones". O dėl vokiečių pridūrė: „Stebėtina vokiečių politika: visus sukiršino, patys viską išvežė".

Po penketo dienų, Trijų Karalių išvakarėse, legionieriai dingo. J. Matulaitis vėl rašė: „... Suerzino ir įpykino žydus, lietuvius, gudus, o labiausiai bolševikus. Gali tik užtraukti ant nekaltų žmonių bolševikų pagiežą ir kerštą... Dar liūdniau, kad daug kunigų lenkų į tai buvo įsimaišę, galima sakyti, jie tuos legionus sudarė, pagimdė... Kad ne kunigai, tai dvarininkai čia nieko neišdarytų. Nėra blogesnio dalyko, kaip tas kunigų kišimasis į politiką... Jis (kunigas) negali būti partijos žmogus, o juo labiau negali konspiracijos darbo varyti. Dieve, duok, kad išnyktų toji kunigų politikantų veislė iš mūsų mielos Bažnytėlės!"

ŠVIESIEJI PRAGIEDRULIAI

Pirmasis mėnuo buvo pilnas staigmenų ir nuovargio. Savimi ir savo padėtimi vyskupas negalėjo rūpintis. Gerai, kad pradžioje buvo atvykę iš Marijampolės marijonai – K. Rėklaitis ir V. Dvaranauskas, – padėjo bent įsikurti. Buvo ir Vargdienių seselių vyresnioji – kai ką sutaisė, pasiuvo, sutvarkė. „Vietinė lenkų visuomenė, matyt, niekuo nenorėjo prisidėti" (Dnrš., 1919.I.5). Didžioji pagalba buvo kanauninkas Juozapas Kukta, Visų Šventųjų parapijos klebonas. „Davė man ir namui reikalingų įrengimų ir ūkio daiktų, ir kas reikėjo supirko, kas reik patarė. Parodė tikrai brolišką širdį" (ten pat).

Kalėdoms nelauktai atvyko kunigas dr. J. Vaitkevičius, baigęs Varšuvos kunigų seminariją, 1911–1912 metais atlikęs

marijonų noviciatą Friburge, ten įsigijęs doktoratą. Per karą profesoriavo Vloclaveko kunigų seminarijoje ir dabar panoro grįžti pas Lietuvos marijonus. Apsistojo pas vyskupą ir pradėjo neoficialiai jam sekretoriauti.

Vyskupui reikėjo tarno, bet kur gauti patikimą ir tinkamą Vilniaus sąlygomis? Ir štai užeina pas jį lietuvių didžiosios prieglaudos berniukų skyriaus vedėjas Andrius Meciūnas. Kalba vyskupui apie savo gimtosios Rodūnios parapijos lietuviškuosius reikalus. O J. Matulaitis prisimena, kad jam reikia žmogaus, mokančio vietines kalbas ir žinančio vietos papročius. „Sako, girdėjęs iš marijampoliečių, kad aš noris stoti į Marijonų kongregaciją, tai, girdi, kaip tik dabar būsianti proga, jeigu ne, tai ar aš galėsiąs bent neilgam pas jį pasilikti. Sutikau ir greit persikrausčiau į vyskupo butą", – rašo A. Meciūnas (AJM, p. 139). Guvus jaunuolis pasidarė kukliu vyskupo įnamiu, visur pasiunčiamu, patarnaujančiu mišioms ir prie stalo, lydinčiu vyskupą pamaldų į katedrą, reikalų – į kuriją, pasivaikščioti popiečiais į Gedimino kalną ar Bernardinų sodą, pasitinkančiu ir išleidžiančiu vyskupo lankytojus.

Vyskupo durys nuolat buvo varstomos interesantų. Iš jų labiausiai nelauktas ir kartu visad laukiamas buvo kunigas J. Tumas. „Vyskupas Jurgis, – rašo jis, – buvo lengvai prieinamas, nes visados buvo namie ir ypatingo etiketo nesilaikė. Kas tik panorėjo, beldės į duris, ir tarnas tave veda ne į oficialų saloną, bet į privatųjį jo kabinetą be jokių papuošalų. Ir maišės ne oficialusis sekretorius... Man tekdavo dažnokai sudrumsti ganytojo ramybę kuriais nors naujais audringais sumanymais ir ekscentriškais įvertinimais bėgamųjų dalykų. Ganytojas buvo visados kantrus ir maloningas, bet ir tiesos žodį atvirai pasakydavo. Atmenu du jo įspėjimus".

Vienas, kad nenešiojo sutanos. Už tai Vilniaus davatkos prieš jį burnojo. „Tai buvo nepaprastai šlykštu, bet ir nepaprastai paprasta Vilniuje, kur viešpatavo fanatizmo sugadintoji kultūra. Pagaliau davatkos sudarė delegaciją pas vyskupą, kad jis uždraustų man trumpais vilkėti... Nežinau, kodėl vyskupas Jurgis garsiai juokėsi, bet ir pritarė... Aš nieko neturiu prieš ilgą surdutą ir juodą krūtinę; pats pusę amžiaus taip išvaikščiojau, o dabar šiose aplinkybėse tenka kitaip. Ganytojo reikalavimas nesunku buvo patenkinti; aš sutaną mėgstu".

Antras įspėjimas, rašo J. Tumas, buvęs dėl politikos. Bent du sykius vyskupas nurodęs tikrąjį jo pašaukimą –

„dailiąją literatūrą, o ne publicistiką, ne dienos feljetoną ir ne politiką. Ji man nesisekanti, tai lai ją kiti dirba... Mano „politika" vyskupas Jurgis čia laikė mano nesuvaldomą individualybę, kuria aš bridau per gyvenimą visiems įkyrėdamas: politikams ir nepolitikams, kunigams ir nekunigams. Dažnai turėdavau visus prieš save, eidamas savu baudu ir neatsargiai vartodamas papeikimo ir pašaipos žodžius net broliams kunigams. Jie skundės vyskupui... Viena iš Vilniaus teišsivežiau – politikos ir partijų nepakentimą šiaip jau ir kunigijoje ypačiai" (AJM, p. 134–135). Šiuo atžvilgiu vyskupo Jurgio ir kunigo J. Tumo pažiūros, atrodo, labai sutapo.

VIENUOLIS ŽAVISI VIENUOLIU

Kitas nelauktas interesantas, pradėjęs dažniau užeiti, buvo vokiečių karo kapelionas jėzuitas Fridrichas Muckermannas, rašytojas ir pamokslininkas, tada 35 metų amžiaus. Jis rašo:

„Be tų reikalų, kurie lietė tiesiogines mano pareigas, tarp mūsų užsimezgė dar draugiškumo ryšiai. Šis vyskupas buvo vienuolis ir dėl tokio savo ypatingo pašaukimo pasidarė man lyg giminė, nes ir aš esu Jėzaus Draugijos sūnus. Tą jo kaip vienuolio charakterį ir šiandien prisimenu. Iš pat pradžių pastebėjau, kad šis paprastas kunigas ir, vyskupo soste būdamas, nori gyventi lygiai taip, kaip jis pirmiau gyveno vienuolyne. Žmoguje tuoj galima pastebėti, ar jo religingumas tikras, ar ne. Greitai paaiškėjo, ar jis yra asketas. Apie vyskupą tokios nuomonės aš buvau nuo pat pirmosios pasipažinimo valandos. Tikroji dorybė visuomet yra maloni, ir aš turėjau jį mylėti ir gerbti".

„Kiek daug jis man pasakojo apie savąją kongregaciją... Mes palygindavome paskirų vienuolijų regulas; tai dažnai pasitaiko tarp žmonių, priklausančių skirtingoms vienuolijoms... Aš turiu pažymėti, kad mūsų pasikalbėjimai niekuomet neliesdavo kokių mažmožių... Su tokiu žmogumi, kuris visiškai ir taip giliai yra persiėmęs tikėjimo dvasia, paprastai, kad ir sunkiausiais laikais, galima kalbėti apie pačius opiausius reikalus".

„Tuo laiku Vilniuje tautiniai klausimai buvo ypač aktualūs. Retas kuris, ten gyvenantis, neišvengdavo ginčų ar nesutikimų. Su vyskupu Matulevičium apie viską buvo galima atvirai kalbėti, nes jis į viską žiūrėjo labai ramiai. Jis ieškojo sielų. Jis pažino ypatingą kunigo uždavinį. Jis jau gyve-

no toje šalyje, kur skamba šventųjų bendravimo tonas. Ten susirinkę žmonės iš įvairių tautų, tačiau bendrai garbina Viešpatį..."

„Vieną dieną patyriau, kad vyskupas mokosi baltgudžių kalbos. Jis tai darė, norėdamas geriau padėti toms sieloms. Jam skaudu buvo, kad daugelis šio reikalo visai neatjaučia..."

„Reikia paminėti, kaip maloniai veikdavo vyskupo Matulevičiaus asmenybė tiek mane, tiek kitus vokiečius, tuo laiku gyvenusius Vilniuje. Jau karo toks lėmimas, kad žmones vienus nuo kitų atskiria. Kas tada netrokšta ramybės ir galutinės taikos. Kaip tada skaudu, kad taip sunku sutaikyti tautas".

„Vyskupo Matulevičiaus širdyje viešpatavo taika Dievo, kurio saulė šviečia visiems žmonėms... Tai buvo tikėjimo kvėpavimas, meilės dvasios aplink jį dvelkimas. Tokį mes jį matėme, taip mes jį gerbėme. Susitikimas su vyskupu Matulevičium priklauso prie gražiausių mano gyvenimo valandėlių, kokias turėjau Aušros Vartų mieste" (AJM, p. 294–295).

Pažintis su F. Muckermannu pažadino naujus ganytojo Jurgio užmojus. Jam reikėjo jėzuitų Vilniuje, kaip kitados jų reikėjo vyskupui V. Protasevičiui. Kalbino F. Muckermanną atitrūkti nuo pabirusios vokiečių kariuomenės ir, pasilikus čia, apaštalauti tarp vietinių. Turėjo jis Petro Skargos iškalbą, buvo pramokęs lenkiškai, galėjo išmokti ir kitų kalbų... O F. Muckermannui, kaip ir J. Matulaičiui, ypač rūpėjo darbininkija.

KOVOJE PAJUTĘS JĖGĄ

Trijų Karalių dieną vyskupas atsikėlė 5 valandą, kaip paprastai. Žiūri pro langą – gatvė silpnai apšviesta. Moterėlės skuba į ankstyvąsias mišias. Viduriu gatvės žygiuoja būrys, paskui antras raudonarmiečių. Kiti rogėmis veža amuniciją.

Vyskupas nueina į koplyčią melstis ir užtrunka. „Bus taip, kaip Dievas duos, – sakė tiems, kurie išvakarėse ragino pasitraukti iš miesto. – Mirtis visur gali užklupti, o į dangų iš visur tas pats kelias".

Grįžta, žvilgteri vėl pro langą. Dar tebeeina kareiviai, suvargę, skurdžiai aprengti. Juos stebi būrelis vargingųjų miestiečių. Žydų mergaitės mojuoja – sveikina. Ponijos nė ženklo.

DARBININKŲ VALDŽIA

Buvo sunku susigaudyti, kas vyksta mieste. Bet pamažu žinios kaupėsi ir kūrė naujos valdžios vaizdą. Ji, pasirodo, sudaryta dar prieš užimant Vilnių – tą pačią dieną, kai vyko vyskupo ingresas. Vadinosi ji Laikinoji Lietuvos revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė. Jos viršūnę sudarė trys sūduviai – V. Mickevičius-Kapsukas, jo padėjėjas gydytojas S. Matulaitis, Z. Aleksa-Angarietis (vidaus reikalams) ir reikalų vedėjas aukštaitis V. Požėla. Buvę varpininkai, slydę į socialdemokratus, jie gana anksti persisvėrė į bolševikus. Užsilikę Rusijoje, talkino Leninui per 1917 m. revoliuciją. Atsirado Vilniuje tik sausio 7-ąją, kai raudonoji Pskovo divizija jau buvo užėmusi miestą. Čia jie sukomplektavo kitus vyriausybės narius iš socialdemokratų: Č. Petruškevičių – mitybai, V. Bielskų – žemės ūkiui, Vac. Biržišką – švietimui. Miesto valdžią perėmė P. Eidukevičius su taryba iš vienų bolševikų, daugiausia žydų. Jis taip pat buvo sūduvis, kybartiškis, susiuostęs su Trockiu ne vėliau, kaip Mickevičius su Sverdlovu ir Leninu.

Kunigas J. Tumas pasakojo pažįstantis juos beveik visus asmeniškai, su kai kuriais dirbęs Petrapilyje ir Vilniuje. Pasirodo, jau landžiojęs jų būstinėje Jurgio prospekte, netoli katedros. Kapsukas, girdi, nusavinęs sau Lietuvos Tarybos namus, esąs prieinamas, susidomėjęs naujuoju vyskupu. J. Tumas ketino jį „apšviesti".

„Aš Mickevičiui įrodžiau, kad Vilniaus ganytojas yra ne mažesnis demokratas už tuos, kurie tuo vardu vadinasi. Jis keliolika metų buvo darbininkų dvasios vadas ir darbininkiški jo nusistatymai yra aiškūs".

Nunešė jam ir Kauno socialinių kursų „Draugijos" sąsiuvinį, kur buvo atspaustos trys vyskupo paskaitos. V. Mickevičius „sakėsi tuojau tai pradėjęs skaityti" (AJM, p. 136).

Pas V. Mickevičių „interesantų ėjo voromis, bet jis juos priimdavo ir palydėdavo tuščiais žodžiais. Jis ir pats nenusimanė, kas jam bus veikti, ką galės ir ko negalės, nes tuo tarpu visą vykdomąją valdžią buvo pasisavinęs revkomas, revoliucinis komitetas, iš vienų kariškių" (ten pat).

Vyskupas buvo visiškai izoliuotas. Ryšiai su plačiąja vyskupija nutrūko. Jo paties kol kas nelietė, bet kunigus kliudė jau trečią dieną, laidojant legionierių nužudytus bolševikus. Netrukus juos paskelbė „už įstatymo ribų", atseit – beteisius.

J. Tumas norėjo įregistruoti lietuvių rašytojų draugiją. Susirado kažkokį naujai sudarytą miesto valdžios štabą, kur sėdėjo „šiaučiškos išvaizdos žydeliai". Sužinoję, kad J. Tumas – kunigas, draugijos neregistravo. Rašytojas pyktelėjo ir išėjo. Dabar buvo aišku: gali susikalbėti su viršūnėmis, kurias pažįsti asmeniškai, o ne čia, kur sėdi tikra, reali valdžia.

PIRMIEJI VALDŽIOS PASIREIŠKIMAI

Rašytojų reikalas nebuvo taip svarbus, kaip našlaičių, senelių, bendrabutiečių moksleivių. Šie alko daugiau nei visas miestas. Vokiečiai turėjo maisto sandėliuose ir pasitraukdami pardavinėjo už pusę kainos. Lietuviai supirko jo našlaitynams, bendrabučiams, prieglaudoms. Ir va raudonarmiečiai užtiko, pradėjo plėšti ir, žinoma, pirmiausia svaigintis. J. Tumas atbėgo pas vyskupą: ką daryti? Vyskupas manė, kad, girtaujančių kareivių nesutvarkę, nauji valdovai turės daug bėdos; jiems patiems bus geriau, jei tą dalyką sutvarkys greičiau. J. Tumas už kepurės – ir pas V. Mickevičių, o paskui – į revkomą. Kareiviai netrukus nustojo siautėję (AJM, p. 136).

Miesto štabas su „šiaučiškos išvaizdos žydeliais" įsakė sekvestruoti klebonijas ir ten apgyvendinti ateivius, atsiradusius su Raudonąja armija. „Išimties nepadarė nė vyskupo rūmams. Ten prikimšo pilna žmonių, o į priėmimų salę, kuri šalia vyskupo miegamojo ir kabineto, įdėjo šešias neapsakomai triukšmingas ir įkyrias jaunas žydes. Padėjimas, – sako J. Tumas, – pasidarė ne tik nebepakenčiamas, bet ir nebepatogus bet kam. Tuo reikalu buvau gavęs dvi *extra* audiencijas pas Vincą Kapsuką. Žydes iš salono atsiėmė" (ten pat).

Nauja staigmena buvo bažnytinių turtų nusavinimo dekretas. J. Matulaitis rašo: „Tas dekretas labai man parūpo. Ką galėdamas skaičiau: ir Bažnyčios įstatymus, ir įvairius jų aiškinimus, ir dėstymus, kurie Bažnyčios turtus ir nuosavybę liečia, kad nė kiek nenutolus nuo Bažnyčios minties ir dva-

sios. Tariausi su kapitulos nariais ir su tais, kurie jau Rusuose buvo komunistų revoliuciją pergyvenę".

Pasikvietė advokatą T. Vrublevskį ir paprašė parengti planą, kaip būtų galima apginti bažnyčias ir jų turtą. Advokatas paruošė įstatus, o vyskupas pakvietė žymesnius kunigus jų aptarti. Bažnyčių turtą pagal įstatus perima parapijiečių tarybos be kunigo; kitaip bolševikai nepripažinsią tarybų. To padaryti kanonai neleido be Romos žinios, ir vyskupas, pasitaręs su kunigais, atsisakė šiuos įstatus tvirtinti. Kunigams privačiai patarė vis dėlto sudaryti komitetus bent bažnyčioms ginti. „Pažiūrėsim, ką gyvenimas parodys", – pasakė. Laimei, šis dekretas dar nebuvo vykdomas (Užr., p. 170–171).

Naujas dekretas buvo dėl religijos ir kapelionų šalinimo iš mokyklų. Lietuviai mokyklų turėjo mažiau nei lenkai. Pastariesiems iškilo problema, ar siekiant išlaikyti religiją nenukentės mokyklos. Atsirado dvejopų pažiūrų grupės, kurios nesutarė, dėl to kreipėsi į vyskupą. Buvo nelengvas uždavinys jas suderinti. Vyskupas pritarė tiems, kurie buvo pasiryžę ginti religiją besąlygiškai. Bet nenorėjo užgauti tų, kurie lenkiškumo labui buvo linkę ramiai priimti valdžios patvarkymą. Vyskupas dėstė tokius principus bei taktiką: tėvai turi teisę ir pareigą reikalauti savo vaikams religijos mokymo, o mokytojai remiasi tėvais, kurie to reikalauja. Reikia viską daryti, kad religija paliktų mokyklose, bet, jei varu išmes, ką darysi. Jei bolševikinė mokykla pasirodys griaunanti vaikų tikėjimą, suprantama – tėvai negalės leisti vaikų į tokias mokyklas. Nusileidimas būtų pateisinamas nebent tada, jei būtų vilties, kad bolševikai ligi vasaros išeis ir nespės pakrikdyti vaikų. Jei bus reikalas, vyskupas žadėjo išleisti ganytojišką laišką su nurodymais, į kokias mokyklas pagal sąžinę tėvai gali leisti vaikus (Užr., p. 172–173).

Po šių pasitarimų vyskupas pasiuntė kunigą J. Tumą pas švietimo komisarą Vac. Biržišką. J. Tumas užėjo pirmiausia pas jo brolį Mykolą ir sužinojo, kad dekretas sulaikytas – nenori, girdi, sukelti katalikų visuomenę prieš valdžią. Kol Vac. Biržiška buvo komisaru, šio dekreto iš tikrųjų nevykdė.

Dėl tų dalykų vyskupui buvo daug rūpesčių. Jis, rašo, daug meldęsis, kad pavojai praeitų. „Tiek mūsų Bažnyčia kentėjo prie caro, dabar ir vėl naujos kančios, ir tai vardan sąžinės laisvės. Dieve, koks keistas šis pasaulis!.. Tie patys žmonės, kurie neseniai kovojo prieš cenzūrą, prieš spaudos laisvės varžymą, dabar neleidžia kitokių pažiūrų laikraščių... Tie žmonės, kurie taip karštai reikalavo susirinkimų ir susi-

būrimų laisvės, ir žodžio laisvės, dabar kitokių nuomonių žmogui neduoda nė lūpų praverti... Jie seniau reikalavo visiems lygių teisių, o dabar jas pripažįsta tik savo šalininkams. Iš tiesų, baisus daiktas tas politikavimas. Kaipgi dažnai čia taikomas laukinio nedorėlio doros dėsnis" (Užr., p. 174–175).

KRIKŠČIONIŲ DARBININKŲ PROVERŽA

Prašomas vyskupo, Vilniuje pasiliko Tėvas Muckermannas. Pramokęs lenkų kalbos, jis laikė pamaldas Šv. Kazimiero bažnyčioje, kuri rusų laikais, jau nuo XIX a. pirmosios pusės, buvo atimta iš katalikų ir pavesta stačiatikiams. Kitados ji priklausė jėzuitams, tad vyskupas davė vilčių F. Muckermannui, kad ateityje ši šventovė galės būti perduota jų ordinui.

Užsilikęs Vilniuje, jis ėmė garsėti savo pamokslais ir pasidarė labai mėgiamas. Traukė žmones ir pati bažnyčia, taip ilgai buvusi neprieinama dėl rusų užgrobimo. Be įprastinių pamaldų, jėzuitas, pasitaręs su vyskupu, pradėjo popiečiais rengti religines konferencijas darbininkams. Šie rinkosi taip gausiai, kad kilo mintis juos sutelkti į organizuotą sambūrį. Vyskupas pritarė, o gal ir pats pasiūlė sambūriui duoti Krikščionių darbininkų sąjungos vardą. Sambūris netrukus turėjo 9000 narių iš įvairių Vilniaus tautybių. J. Matulaitis paskyrė F. Muckermannui antrininką gudą kunigą Petrovskį, gerą kalbėtoją ir socialinių klausimų žinovą.

Vilniuje, pasirodo, veikė kita darbininkų organizacija – lenkų endekų ir jai vadovavo kunigas Olszański. Šis ėmė skųstis, kad jėzuitas daro jam konkurenciją. Vyskupas pakvietė abu pas save ir patarė, kad Olszański nedraustų saviškiams lankytis į F. Muckermanno konferencijas, o pastarasis, kad paragintų savuosius, kas nori, dėtis į Olszańskio organizaciją. Taip konfliktas išsisprendė.

Bolševikai iš pradžių nesusigaudė, kas čia darosi. Paskui siuntė žydukes su plakatais prieš F. Muckermanną, bet darbininkai nekreipė į tai dėmesio. Susirūpino labiau, kai patyrė, kad jėzuitas steigia savo darbininkams kooperatyvą aprūpinti maistu ir kitais reikmenimis. Kooperatyvą beorganizuojant, kilo mintis leisti savo laikraštį. Bolševikai tuoj konfiskavo pirmąjį numerį ir F. Muckermannui įsakė apleisti Vilnių per 24 valandas.

Buvo sekmadienis, ir darbininkai, kaip paprastai, rinkosi į bažnyčią. Atėjo ir F. Muckermannas. Kai pasakė, kad turįs išvykti valdžios įsakymu, darbininkai jo nebeišleido. Kiti rinkosi prie bažnyčios durų, ir minia gausėjo. Milicininkai, kurių dauguma buvo žydai, bandė minią skirstyti ir paleido keletą šūvių į bažnyčios langus. Minia įsiuto, nuginklavo milicininkus ir atidavė juos raudonarmiečiams. Bolševikai pabūgo, kad nebūtų pogromo prieš žydus, pašalino visus milicininkus iš gretimų gatvių ir vietoj jų pastatė raudonarmiečius.

Darbininkai siuntė delegatus pas valdžią ir prašė palikti jėzuitą Vilniuje. Geležinkelininkai ir elektros stoties darbininkai pagrasino streiku. Delegatai vyko ir pas vyskupą, kad ką nors darytų. Šis pasiuntė pas Kapsuką Emiliją Vileišienę, labai įtakingą lietuvių veikėją, bet ji grįžo nieko nelaimėjusi. Vyskupas siuntė porą žmonių pas žydų rabiną, prašydamas įspėti saviškius, kad neerzintų katalikų. Pagaliau įdavė raštą kunigui J. Tumui, kad nuneštų Kapsukui. Rašte dėstė, kad F. Muckermannas likęs Vilniuje jo prašomas ir darbininkus pradėjęs organizuoti su jo žinia ir įgaliojimu. Žmonės nurimsią, jei bus atšauktas jo trėmimas. Kapsuko atsakymas buvo toks: F. Muckermanno negalima palikti Vilniuje, o dėl bažnyčios – ji būsianti tol apsupta, kol žmonės pasiduos.

Ir ji buvo apgulta kariuomenės 3 dienas. Darbininkai laikėsi bažnyčioje – nesiskirstė. Moterys prasmukdamos nešė jiems maistą. Bolševikai prarado kantrybę: vasario 12-ąją nukirpo elektros laidus, įsibrovė į vidų, ėmė šaudyti į lubas, išsklaidė žmones ir F. Muckermanną suėmė. Dalį darbininkų taip pat areštavo ir uždarė Lukiškių kalėjime. Bažnyčią užrakino ir pastatė sargybas. Darbininkų būstinę nusiaubė.

VYSKUPAS GINA DARBO LIAUDĮ

Vyskupas pasiuntė per J. Tumą naują raštą Kapsukui. Prašė grąžinti Šv. Kazimiero bažnyčios raktus, nekliudyti žmonėms toliau melstis, paleisti F. Muckermanną ir suimtuosius darbininkus. Šį sykį Kapsukas atsakė vyskupui raštu: sutvarkysiąs prašomus dalykus, išskyrus F. Muckermanną. Jis jau esąs išvežtas į Minsko kalėjimą ir būsias teisiamas už šnipinėjimą.

Tada vyskupas sėdo rašyti ganytojišką laišką tikintiesiems. „Ganytojo priedermės verčia mane pastarųjų dienų atsitikimų proga tarti jums keletą širdingų žodžių... Jūs,

darbo žmonės, turite teisę, spiesdamiesi į draugijas, reikalauti ir siekti... tokių visuomenės gyvenimo sąlygų, kad galėtumėte gyventi tinkamą žmogui ir krikščioniui gyvenimą, ir turite teisę kviesti sau į pagalbą tokius žmones, kurie jums tinka, kuriais pasitikite. Jūs katalikai turite teisę reikalauti sąžinės laisvės, kad jūsų įsitikinimai, jūsų tikėjimas būtų gerbiami, kad nebūtų bjaurinamos ir iškoneveikiamos jūsų bažnyčios, turite teisę ir pareigą reikalauti, kad jūsų vaikai galėtų būti auklėjami katalikų tikybos dėsniais, kad tikyba nebūtų šalinama iš mokyklų. Turite teisę ir pareigą ginti savo Bažnyčią".

Priminęs buvusius (caro) laikus, kada „uždarinėdavo ir atimdavo mūsų bažnyčias", iškėlęs katalikų drąsą jas ginant, vyskupas tikisi, kad katalikų liaudis drąsiai laikysis savo tikėjimo ir bus jam ištikima.

Antroje laiško dalyje primena, kad, kovojant „dėl savo teisių ir įsitikinimų", nebūtų nutolta nuo Kristaus dvasios. Kristaus ginklai buvę dvasios galybė, auka, kančia ir meilė. „Žiūrėkite, kad nieks jūsų iš kantrybės neišvestų, nesiduokite provokuojami, žiūrėkit, kad kas jūsų nepastūmėtų prie neprideramų krikščioniui katalikui veiksmų".

Trečioje dalyje kreipiasi į tuos, „kurie nėra krikščionys (į žydus. – Y.), ir tuos, kurie yra priešingų mums įsitikinimų. Jūs pagerbkite mūsų tikybinius įsitikinimus, mūsų šventyklą, palikite tikrą laisvę mūsų religijai ir mūsų Bažnyčiai, mūsų draugijoms, mūsų Katalikų Veikimui, darykite įtaką savo tikėjimo draugams ir savo šalininkams, kad prisidėtų prie bendros ramybės ir taikos – visų piliečių sugyvenimo..." (AJM, p. 204–206).

Prieš skelbdamas šį laišką, vyskupas tarėsi su kai kuriais kunigais ir priėmė jų pastabas. Raštas, pasirašytas vasario 16-osios data, buvo slaptai atspaustas lietuvių ir lenkų kalbomis ir perduotas kunigams skaityti iš sakyklų. Tą patį sekmadienį vyskupas pasiruošė pats kalbėti šiuo klausimu katedroje. Kunigai ir pasauliečiai jį atkalbinėjo. Bolševikai, girdi, jį už tai suimsią. O J. Matulaičiui rodėsi, „kur pavojus, ten netinka vyskupui kitais dangstytis, reik pačiam stoti" (Dnrš., 1919.II.16).

Žmonės, lyg nujausdami, tą sekmadienį rinkosi ne tik į katedrą, jų buvo pilna ir aplinkui – gal keliolika tūkstančių. Ir vyskupas kalbėjo: „Nors neminėdamas bolševikų, kalbėjau prieš juos stačiai, griežtai, drąsiai, išdėstydamas jų mokslo nedorybes ir suktybes" (ten pat).

Grįžo iš katedros su jausmu, kad tai gali baigtis areštu. Sutvarkė svarbesnius reikalus ir parašė paskyrimus, kas valdys vyskupiją ir kas globos vienuoliją, jei jis atsidurtų kalėjime. Raštus – įgaliojimus įdavė kunigui J. Vaitkevičiui, kad laikytų saugioje vietoje. Tai padaręs, rašo:

„Dabar, prasidėjus kovai, pajutau, kad lyg nauja jėga, nauja kokia galybė į mane įžengia, pajutau, kad vėl iš naujo imu gyventi. Apėmė mane neišsakomas noras ginti mieliausiąją Bažnyčią, kentėti dėl jos, jai visiškai pasišvęsti" (ten pat).

Darbininkai važinėjo į Minską, prašydami Tėvą Muckermanną paleisti. J. Matulaitis rašė Minsko vyskupui Z. Łozińskiui, kad globotų kalinį ir gavo žinių, kad esąs aprūpinamas bent maistu. Tik po dviejų savaičių, kovo 2, bolševikai paleido dalį suimtųjų darbininkų, kitus dar laikė ir tardė. F. Muckermannui pavyko išsilaisvinti kiek vėliau. Grįžęs į Vokietiją, savo raštais, kalbomis ir pamokslais pradėjo dvasinio atgimimo sąjūdį, ypač tarp kultūros žmonių, bet dėl nacių grasinimo 1934 m. turėjo pasitraukti iš savo tėvynės.

BANDYMAS ĮVEIKTI LIETUVIUS

Bolševikai vykdė areštus nuo pat pradžių. Sausio mėnesį suėmė M. Biržišką ir A. Janulaitį – reikalavo, kad pasmerktų Lietuvos Tarybą. Neišreikalavę paleido. Per antrąją suėmimų bangą atsidūrė kalėjime advokatas V. Stašinskis, buvęs Tarybos ministrų kabineto narys. Per trečiąją bangą buvo įkalinti F. Bortkevičienė ir L. Gira, o iš kunigų – J. Vailokaitis ir P. Dogelis, kaip įkaitai už areštuotus Kaune komunistus. Vyskupas rūpinosi, kad kaliniai gautų maisto, o kunigai – ir priemonių mišioms laikyti.

Areštai atrodė nesibaigs... Štai vieną dieną užbėga pas vyskupą kunigų seminarijos profesorius M. Reinys ir katedros vikaras P.Bieliauskas. Klausia, ką daryti, nes bolševikai jau ieško – laukti ar bėgti?

– Darykit kaip tinkami, aš jūsų vietoj nebėgčiau, – pasakė.

Kitą dieną abu buvo areštuoti.

Vyskupas susirūpino, ar nebus patekęs į nagus ir kunigas J. Tumas – kelinta diena nepasirodo. Vieną rytą prieš mišias gauna jo kortelę – sergąs smegenų uždegimu, prašo aprūpinti sakramentais.

Po mišių J. Matulaitis išsiskubina pas ligonį. Šis graibstosi už galvos, matyt, labai ji plėšoma karščio. Vyskupas išklauso išpažinties ir ruošiasi duoti komuniją. O ligonis lipa iš lovos ir suklumpa ant grindų: šitaip jis įpratęs komuniją priimti. Atgal nebepajėgia įlipti – vyskupui tenka padėti.

„Man buvo labai jo gaila, – rašo vyskupas, – tai gabus rašytojas, jo raštai nepaprastai vaizdingi. Jis pats... doras, geras kunigas, skaisčiai grynos sielos žmogus, idealistas, labai karštai mylįs savo tėvynę, visa širdim jai atsidavęs... Iš tikrųjų jis sirgo ne smegenų uždegimu, o dėmėtąja šiltine. Dieve, duok, kad pasveiktų" (Dnrš., 1919.II.18).

Gaila kenčiančio, dar labiau – kraujuojančios tautos. Juk toji revoliucinė valdžia – savi tautiečiai, o štai smaugia kitų tautiečių pradėtą laisvės kovą. Jų rankose jau pusė Lietuvos – priartėjo ligi Kauno. Maskva vasario 20-ąją jau paskelbė Lietuvos–Gudijos sovietinę respubliką. Vis ta Maskva, kuri tiek laiko buvo pavergusi, prievartavusi, žalojusi mūsų tautos dvasią. Dieve, kada gi tai baigsis!

ATAKOS PRIEŠ VYSKUPĄ

Vasario 15-ąją vyskupą smarkiai puolė kai kurie kalbėtojai viename darbininkų mitinge. Darbininkai šaukė ir neleido kalbėti prieš vyskupą. Čia jie greičiausiai nieko nelaimės, pamanė vyskupas. „Ne tas kelias darbininkus paveikti ir mane įbauginti".

Netrukus pradėjo lankytis neaiškūs vyrai, aprūpinti „patikimų asmenų" rekomendacijomis. Siūlė vyskupui sprogdinti bolševikų susirinkimus, siunčiant kunigus, persirengusius civiliai, kviestis jėzuitus ir slapta įkurdinti Vilniuje, išpirkti įkalintus kunigus. Vyskupas svarstė, kaip geriau elgtis su tokiais „pasiuntiniais" – išprašyti ar mandagiai priimti ir kalbėtis. Apsisprendė už pastarąjį būdą. „Tegul sveiki patiria dalykų stovį iš manęs paties, iš pirmosios versmės... Greičiau nurims" (Dnrš., 1919.III.3).

Bolševikams nebuvo pagrindo jį areštuoti. Provokuojamas nesidavė, bauginamas nepabūgo. Blogiausia, kad jo pusėje buvo miesto varguomenė. Ji tiesiog saugojo vyskupą, einantį į katedrą ar kuriją ir grįžtantį. Per gavėnią, po mišparų katedroje jis pradėjo pamokslus apie Kristaus kančią. Žmonių rinkosi labai gausiai. Savo žvalgus siuntė ir bolševikai, gal vyskupas užkabins valdžią.

Pirmąjį pamokslą jis pradėjo Izaijo raudų žodžiais: „O jūs visi, kurie einate pro šalį, sustokite ir pažiūrėkite, ar yra kur tokia didi kančia, kaip mano". Kristaus kančia pati sunkiausia, nes kelia visos žmonijos negales ir nuodėmes. Kenčiame ir mes visi kūnu ir dvasia, ypač šiais karo laikais. Kančia, tiesa, mus slegia, bet ir valo mūsų dvasią, mūsų sielas.

Atsikvėpė ir skambesniu tonu, gilesniu jausmu kalbėjo toliau:

„Ar mes nesam mylimiausi Dievo kūriniai? Dievo, kuris mums davė savo dieviškumo dalelę – nemirtingą sielą? Ar leisim jai pražūti, nedarydami atgailos, neapgailėdami savo kalčių – didindami ir taip didžią Kristaus kančią?"

Žmonės klausėsi, lenkė galvas, o jis, grįžęs prie altoriaus, laimino juos monstrancija.

Kas sekmadienį rinkosi vis daugiau ir daugiau žmonių – reikėjo atverti duris į lauką, kad girdėtų neįtelpantieji. Vyskupo žodžiai veikė lyg balzamas – tokie paprasti, ramūs, nuoširdūs. Juose nieko nebuvo, prie ko galėjai prikibti... Vyskupą atlydėdavo į katedrą tarnas Andrius Meciūnas.

Po antrojo gavėnios pamokslo kaupėsi kažkoks rūpestis ir vis didėjo. Iškilo palyginimas rusiškosios revoliucijos su prancūziškąja. Anoji bangavo į Rytus, o ši randa atgarsių Vakaruose. Kas gi toji Bėlos Kūno tarybinė Vengrijos respublika, jeigu ne sovietinės Rusijos „respublikų" kopija? Ji atsirado „revoliuciniu keliu" nepraėjus mėnesiui, kai Maskva paskelbė Lietuvos–Gudijos respubliką. Kas tie spartakai Vokietijoje, jei ne tie patys komunistai. Jie, ne vien karo nesėkmė, pašalino kaizerį Vilhelmą nuo sosto ir privertė bėgti į Olandiją. Veimaro respublika atrodė tik tarpinė, kaip Kerenskio laikotarpis Rusijoje. Kur tada atsidurs Lietuva ir jos Bažnyčia, jei rusiškieji bolševikai prislinks prie Vokietijos sienų ir tos dvi revoliucinės galybės suartės? Ryšiai su Roma greičiausiai nutrūks, ir tada daryk ką daręs surištomis rankomis.

Vyskupas sėdo rašyti laišką apaštaliniam vizitatoriui į Varšuvą. Išdėstė padėtį ir prašė specialių įgaliojimų spręsti įvairius reikalus be Romos – tuo atveju, jei su pastarąja nutrūktų ryšys. Raštą įdavė pasiuntiniui. Kovo 19-ąją rašo gavęs „labai plačius įgaliojimus sau ir kaimynams vyskupams".

Tą pačią dieną gavo ir valdžios įsakymą išsikraustyti iš savo rūmų per 3 dienas. Nutarė nesikraustyti, tegu išmeta jėga. Žinia pasiekė miestą, ir žmonės sujudo. Pradėjo būriais

rinktis varguomenė ir darbininkai. Vyskupas susirūpino, kad nebūtų demonstracijų ir naujų areštų, dėl to pasiuntė pas V. Kapsuką ponią E. Vileišienę. Ketvirtą dieną, kovo 22, Kapsukas atšaukė įsakymą.

Kitą naktį, antrą valandą, bolševikai patys bandė įsiveržti į vyskupo rūmus, bet sargas neįleido. Kovo 30-ąją – vėl įsakymas išsikraustyti, nes atvykstąs iš Maskvos komisaras. Vyskupas laikė mišias savo koplyčioje ir išgirdo triukšmą ties namais. Komisaras jau buvo atvykęs. Žmonių būriai saugojo rūmus ir įnirtę šūkavo prieš atvykėlį. Vyskupas išėjo raminti žmonių ir patarė geriau kreiptis į valdžią.

Komisaras, pajutęs tokias reakcijas, laikinai pasišalino, bet po pietų vėl grįžo. Minia bematant vėl susirinko. Taip tęsėsi ligi balandžio 2 dienos. Komisaras vakarop pasiėmė savo automobilį iš kiemo ir daugiau nebepasirodė. Kitą dieną bolševikai pagavo gatvėje vyskupo tarną Andrių Meciūną ir uždarė į kalėjimą. Pas Andrių buvo prisiglaudęs mokinys J. Jusionis, vėliau gydytojas, vienas iš streiko prieš lietuvių bendrabučio bolševikinimą organizatorių. Jis perėmė laikinai Andriaus pareigas. Vyskupas sužinojo, kad jis moka gudų kalbą, tad pradėjo su juo kalbėtis gudiškai ir „ši kalba jam gana gerai sekėsi" (AJM, p. 184).

VISŲ VYSKUPAS IR VISIEMS

Buvo žadėjęs viešai, kad išmoks gudų kalbą, tad pradėjo mokytis. Žinojo, kad tai paniekintųjų ir suniekintoji kalba. Rusams ji buvo tik jų kalbos dialektas, o lenkams – stačiatikių kalba, kaip lietuvių pagoniškoji. Kunigai neįsileido jos į bažnyčias: nebuvo pamokslų nei katekizacijos. Gudiškai negalėjo žmogus prasižioti nė per išpažintį.

J. Matulaitis visa tai žinojo. Žinojo ir pasekmes: gudų liaudis nemoka katekizmo, nežino, kaip atlikti išpažintį.

POKALBIAI GUDŲ REIKALAIS

Vieno dalyko vyskupas nežinojo, kad kunigai gudai, uolūs ir sąmoningi, kelia sparnus apleisti savo liaudį. Štai užeina pas jį vienas ir prašosi išleidžiamas į Minsko vyskupiją.

– Kodėl? – klausia vyskupas.

– Noriu dirbti su savo tautiečiais.

– O kodėl negali dirbti čia, savoj vyskupijoj?

– Neįmanoma!

Ir kunigas pasakoja. Jei patarnauji žmonėms gudiškai, kiti kunigai tave pirštais bado ir persekioja. Kartą prie vyskupo Roppo, kai jis lankęs parapijas, jam tekę, vyskupui liepus, pasakyti keletą gudiškų pamokslų. Už tai dešimt metų jį lenkai persekioję. Būti gudu Vilniaus vyskupijoj laikoma nusikaltimu... Kas kita Minske – ten vyskupas Z. Łoziński sako gudiškus pamokslus, ragina kunigus rūpintis gudų kalba ir kultūra.

„Gudų atgimimui ir aš nesipriešinsiu, dargi remsiu, – kalbėjo J. Matulaitis. – Bet man rūpi, kad tas darbas eitų katalikybės vaga, kad atbudusioj tautoj būtų tvirtesnis ir religinis gyvenimas".

Pokalbis tęsėsi ir užtruko:

„Gerai, kad gudai atbunda, atgyja, kyla, bet, jei kunigai ir katalikai nekreips to judėjimo į tikras vėžes, tai jis nukryps ir eis prieš Bažnyčią.

Kunigai neturį trauktis nuo savųjų. Jų pareiga kelti žmonių dvasią ir patiems nepamiršti dvasinių savo reikalų. Reikia moterų ir vyrų vienuolynų, kurie gudų tautai galėtų daug pasitarnauti. Žadėjo ypač šiame darbe jiems padėti. Kunigams dera rūpintis ir buvusiais unitais bei stačiatikiais, o prie jų prieiti geriausiai, skelbiant Dievo žodį gudiškai" (Užr., p. 210).

Kas buvo tas kunigas, J. Matulaitis nemini. Gal vienas iš būsimų pirmųjų gudų marijonų – A. Cikota ar Abrantavičius, kurie, J. Matulaičio parengti, sukūrė Drujoje Gudų marijonų židinį.

Kiti gudai kunigai vis dar nebuvo tikri, ką vyskupas mano. Užeidami ar sutikti, jie teiravosi, ar gali vaikus mokyti katekizmo gudiškai.

– Aš nesuprantu, kaip galima kitaip, – atsakydavo vyskupas.

– O kaip su pamokslais, kur parapijos mišrios – lenkų ir gudų?

– Sakykit gudiškai gudams, lenkiškai lenkams, tik žiūrėkit, kad nebūtų riaušių.

Kovo 13-ąją atvyko iš Drujos parapijos trys vyrai, paprasti žmonės. Jie turį koplyčią Idoltoje, pasirengę statyti kleboniją – norėtų kunigo ir atskiros parapijėlės. Kalbėjo vienas visų vardu laužyta lenkų kalba. Vyskupas paprašė kalbėti „po prostu" – gudiškai.

„Žmonės kaip ne tie pasidarė, net jų veidai nušvito; pasidarė šnekūs, linksmi, drąsūs. Išsiklausinėjau apie jų vargus ir bėdas... Pasakiau, kad nesigėdytų savo kalbos, nes ji taip pat Dievo duota, kaip rusų, lenkų ir lietuvių... Žmonės džiaugdamiesi išėjo. Kiekvienam sava kalba mieliau ir gana. O man čia kunigai lenkininkai prisispyrę stengėsi įkalbėti, kad gudai puikiausiai supranta lenkiškai, kad jie nieku būdu nenorį, kad į juos kalbėtum gudiškai" (Užr., p. 212).

KAIPGI SU KUNIGŲ AUKLĖJIMU?

Jau buvo aplankęs mieste keletą seselių vienuolynų ir jų vadovaujamų mokyklų. Priėmimai visada būdavo labai patriotiški ir nieko religiško. Viršininkės, pasirodo, – iš Lenkijos, žiūri į vietines seseles iš aukšto, vadina jas „prakeiktomis litvinkomis".

Vyskupui kilo klausimas, kas gi seseles taip negerai nuteikia? Ir štai užeina lenkas inteligentas, vienos seselės tėvas. Pasakoja ir skundžiasi, kad seseris velia į visokias patriotines veiklas jų kapelionas, kuris kartu yra ir seminarijos dvasios tėvas. Jis, be kita ko, atkalbinėjęs jo dukrą, kad neitų išpažinties pas lietuvį kunigą. Vyskupas pasižymi dienoraštyje: „Ne visiems ir lenkams patinka kunigų tautinis veikimas. Ir pasauliečiai norėtų turėti kunigus katalikus".

Kitą sykį užeina lenkas kunigas ir kalba panašiai. Dėl nesveiko tautiškumo esanti kalta kunigų seminarija. Jos vadovai, ypač inspektorius, esą mato pavojų katalikybei dėl tautinio lietuvių, o dabar ir gudų sąmonėjimo. „Klierikai tai jaučia, ima slėpti savo tautybę, būdas genda, o paskui iš tokių išeina didžiausi tautininkai. Reikėtų visoms tautybėms duoti laisvę, visas lygiai gerbti ir globoti". O dėl kalbos – tai visi turėtų išmokti lietuviškai ir gudiškai.

„Aš to nereikalaučiau, – atsiliepė vyskupas. – Man būtų daug svarbiau, kad kunigas, išeidamas iš seminarijos, išsineštų tikrai kataliko apaštalo dvasią, kad būtų pasiryžęs be skirtumo visus ganomuosius globoti ir visiems tarnauti. Ta-

da jis išmoks, kur reikės, ir kalbos. Kas iš to, kad kai kurie kunigai moka kelias kalbas, kad jas naudoja tik savo politiniams tikslams, savo politinei partijai, o ne žmonių labui ir išganymui" (Užr., p. 199).

J. Matulaitis pradėjo užeidinėti į kunigų seminariją. „Vasario 24 d. lankiau iš ryto pirmąsias dvi pamokas: Šv. Rašto (Cichońskio. – Y.) ir moralinės teologijos (Uszyłłos. – Y.). Pasirodo, kad profesoriai visą ką ir dėsto, ir klausinėja vien lenkiškai. Tačiau vadovėlius mačiau lotynų kalba spausdintus vartoja" (Užr., p. 204). „Kovo 8 d. lankiau seminarijos paskaitas. Pastebėjau, kad kai kurie profesoriai ne laiku ateina, vėlinasi arba anksčiau išeina nebaigę pamokos, o kiti ir visai apleidžia pamokas" (ten pat). „Kovo mėn. 10–22 kiek atitrūkdamas vis lankiau seminarijos pamokas. Pastebėjau, kad kai kurie profesoriai ateina dėstyti nesiruošę. Bažnytinę teisę dėstydamas profesorius (Lubėnas. – Y.) tik patį kodekso tekstą lenkiškai atpasakoja... Bažnytinės istorijos profesoriaus (Z. Lewickio. – Y.) labai sunki ir nuobodi iškalba.., bet klierikus išklausinėti mačiau jį gerai mokant" (Užr., p. 204–205).

Vyskupo lankymasis padėjo be žodžio susitvarkyti profesoriams – laiku ateiti į pamokas, jų neapleidinėti ir geriau pasirengti. Dviejų profesorių visai nebuvo. Vienas, žinomas tautinis veikėjas, pabėgo su legionieriais į Varšuvą ir jo dalykai nebuvo dėstomi. „Pasikalbėjęs su Tėvu J. Vaitkevičium, kun. prof. Kraujaliu ir rektorium, nusprendžiau, kad kol kas fiziką ir geometriją dėstys Tėvas Vaitkevičius, o algebrą ir kosmografiją – kun. Kraujalis". Kitas, kunigas M. Reinys, buvo bolševikų areštuotas ir išvežtas. Jo dėstytą filosofiją vyskupas padalijo kunigui Petrui Kraujaliui ir kunigui Leonui Puciatai. Kai M. Reinys vis dar buvo kalinamas, vyskupas paskyrė jo dalykus dėstyti gudą kunigą J. Rešecą. „Lietuvių kalbą pavedžiau tuo tarpu dėstyti kunigui J. Skruodžiui... Taip, Dievui padedant, sutvarkiau seminarijos pamokas" (Užr., p. 206).

„Didžiausias dabar mano rūpestis, tai iš lengvo tikrai pastatyti seminariją, ypač padaryti ją katalikišką, iššlavus visokius tautinių šovinizmų raugus. Didžiausias mano troškimas, kad klierikai, baigdami seminariją, išsineštų apaštalo kunigo širdį ir dvasią, kad norėtų lygiai visų tautų žmonėms tarnauti kaip šv. Paulius" (ten pat).

Kovo 25-ąją vyskupas susitiko su klierikais atskirai. Šie skundėsi, kad jiems draudžiama tarp savęs kalbėtis gudiškai ir lietuviškai, stojantieji verčiami užsirašyti lenkais, kartais

savavališkai lenkinamos jų pavardės. Vyskupas klierikams trumpai tepasakė: „Aš nė vieno dėl tautybės ar kalbos neskriausiu" (Užr., p. 201).

Paprašė vadovybę siųsti jam paskutinio kurso klierikus po vieną patarnauti mišioms kas rytą. Kai kurie iš jų buvo taip įbauginti ar paveikti, kad nedrįso vyskupui prisipažinti nesą lenkai. Toks pasirodė esąs ir žemaitis iš Plungės L. Eidimtas, šiaip jau gražiai kalbąs lietuviškai (Užr., p. 203).

Kai kurie, grįžę iš vyskupo, džiaugėsi, kad ganytojas kitaip žiūri į tautinę kilmę bei kalbą. Apie tai ėmė kalbėti visa seminarija. Kaip į tai reagavo lenkai, paaiškėjo iš gandų, kuriuos paleido endekai. Esą vyskupas rengiasi pašalinti inspektorių K. Lubėną ir į jo vietą paskirti Tėvą Vaitkevičių. Endekų komentarai buvo tokie: vyskupas ima griauti lenkų tvirtoves.

PASIAIŠKINIMAS SU LIETUVIAIS

Naujas švietimo komisaras Leszczyński kovo 30-ąją pradėjo vykdyti mokyklų dekretą. Pašalino religiją ir kapelionus, atleido kai kuriuos mokyklų direktorius, tarp jų ir lietuvių mokytojų seminarijos vadovą J. Kairiūkštį. Ruošėsi vykdyti ir antrąjį – Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės dekretą. Lenkai ėmė karščiuotis – vyskupas turįs skelbti karą bolševikams, o J. Matulaitis neskubėjo. „Kai kurie lenkai kunigai ėmė skelbti, kad aš nenorįs jokio rašto prieš bolševikus leisti ar prabilti esą dėl to, kad lietuviai mane prašė to nedaryti, bijodamiesi, kad manęs bolševikai neišvežtų" (Užr., p.193–194).

Lietuviai kažkodėl visai nesirūpino vyskupo saugumu. Jų delegacija buvo užėjusi kitu reikalu. Girdi, lietuvių kariuomenė pradėsianti žygį į Vilnių ir Velykoms būsianti sostinėje. Kaip ją sutikti, su kokiomis iškilmėmis ir manifestacijomis, ir kiek prie to galėtų prisidėti vyskupas?

Ramiai išklausęs, vyskupas tarė:

– Netraukite manęs į jokias politines apeigas ir manifestacijas. Nepamirškite, jog aš čia Vilniuje visiems turiu tarnauti... Pirmiausia turiu žiūrėti Bažnyčios reikalų.

Delegatų veidai apsiniaukė. Vyskupas, tai pastebėjęs, tęsė:

– Manifestacijų tvarką nustatyti, man regis, reikėtų palikti tiems, kurie Vilnių paims. Kažin ar jiems iš viso rūpės manifestacijos. Gal teks skubintis pirmyn ar gintis. Geriau, kad lietuviai nemėgdžiotų kitų ir nekeltų didelio triukšmo,

jei teks jiems Vilnius, o kad visi kibtų į darbą, kad organizuotųsi ir nuo bado žmones gelbėtų...

Atrodė, kad šių žodžių dar per maža. Vyskupas atsikvėpė ir toliau kalbėjo:

– Ne manifestacijos padarys Vilnių lietuvišką, o tik rimtas patvarus darbas, įvairių įstaigų kūrimas, ėmimas į savo rankas prekybos, pramonės ir kitų darbų... Pagaliau mūsų šalies, o ypač Vilniaus, likimas dar neaiškus. Jį spręs Paryžiaus taikos konferencija. Tada tik, dalykams nusistovėjus, bus aišku, kas daryti.

Vyskupas vėl grįžo prie to, nuo ko pradėjo:

– Dabar man, vyskupui, reikia būti atsargiam, kad be reikalo neišsišokčiau ir dalies savo ganomųjų neįžeisčiau, neužgaučiau. Aš negaliu gyventi šia valanda, turiu žiūrėti ateities. Kas būtų buvę, kad būčiau paklausęs Tarybos ir būčiau daręs, ką mane vertė daryti? Būtų gal tekę, susidėjus savo daiktus, drauge su tarybininkais kraustytis iš Vilniaus į Kauną, o gal ir į Tilžę... Kaip norėtumėte, Tamstos, kad aš pasielgčiau ir kokią tvarką man apeigų siūlytumėte, jei kartais lenkų legionieriai Vilnių pirma paimtų? (Užr., p. 191–192).

J. Matulaitis kalbėjo labai nuoširdžiai, kaip tėvas, kad tautiečiai suprastų savo padėtį ir valdžios, kurios laukė, ir ypač vyskupo.

PASIŪLYMAI GELBĖTI VYSKUPĄ

Praėjo keletas dienų. Tarnas Andrius Meciūnas atvedė į kabinetą nepažįstamą poną, kuris prisistatė esąs Dybowskis, varšuvinės valdžios skirtas Vilniaus komendantu. Bolševikai, jo žiniomis, netrukus apleisią Vilnių, ir jo pareiga tuo metu saugoti žmones ir žiūrėti tvarkos.

Vyskupas paklausė, ar jis kalbėjęs su lietuviais? Dybowskis atsakė – nepavykę su jais susitarti. Kodėl jis čia atėjęs? Dėl vyskupo asmens saugumo, nes turįs žinių, kad bolševikai pasitraukdami jį suimsią ir išgabensią. Lenkai esą pasiryžę vyskupą gelbėti ir numatę jam saugią vietą.

J. Matulaitis padėkojo už rūpestį ir nukreipė kalbą į lietuvių, lenkų ir gudų santykius. „Aš jam nurodžiau Šveicariją, kaip ten žmonės gražiai sutarmėje gyvena, vieni kitus gerbia, vieni kitus sau lygiais laiko, visi išvien rūpinasi krašto gerove. Čia gi žmonės nenori vieni kitų pripažinti, gudų kai kam negalima nė paminėti. Taip negalima gyventi,

negalima prie nieko gero prieiti. Pagaliau pasakiau tam ponui: aš į jokias politikas čia iki šiol nesikišau ir toliau nemanau kištis. Vyskupas turi būti lygiai visų vyskupas ir visiems lygiai tarnauti..."

Ponas Dybowskis, prieš atsisveikindamas, reiškė susirūpinimą, „kad vokiečiai gali Vilnių užgrobti; lietuvių neminėjo. Sakiau, mano nuomone, nėra ko taip labai žiūrėti, kas Vilnių paims; jo likimas pareis nuo to, ką nuspręs Paryžiaus taikos konferencija" (Užr., p. 193).

Turėdami savo „komendantą", lenkai pradėjo ruoštis „pereinamajam" laikotarpiui. Moterys stojo į Patriotinę lygą ir, matyt, išsiplepėjo. Bolševikai tuoj sukišo jas į kalėjimą. Areštavo ir 30 turtingųjų žydų. Kunigai lenkai bėginėjo pas vyskupą – siūlėsi jį gelbėti. Vienas atvyko net su arkliais vežti į Maišiagalą.

– O Tamsta ką manai daryti, ar bėgsi? – paklausė vyskupas.

– Ne, – atsakė.

– Tai kodėl kalbini, kad aš bėgčiau?

– Ekscelencija kas kita, visai diecezijai reikalingas.

– Mano pavyzdys taip pat visai diecezijai reikalingas. Man pasišalinus ar pasislėpus, Dievas žino, kas galėtų mieste pasidaryti... Ne, aš nemanau niekur trauktis iš vietos. Vyskupui netinka toks darbas (Užr., p. 193–194).

Kitą dieną vėl bėginėjo tai vieni, tai kiti, įspėdami, kad bolševikai tikrai ateis jo suimti. Toji „gelbėjimo" akcija vyskupui atrodė kažką kita slepianti, ir jis geriau ruošėsi būti išvežtas. Surinko savo dienoraščius, vyskupijos bei vienuolijos svarbesnius raštus, be to, neseniai gautus vizitatoriaus įgaliojimus, padalijo juos į ryšulėlius ir perdavė geriems žmonėms, kad pasaugotų. Tai atlikęs, rašo: „atkalbėjau rožančių ir kuo ramiausiai užmigau" (Užr., p. 194).

GATVIŲ KOVOS PER VELYKAS

Kitą rytą, balandžio 19, atsikėlęs anksti, vyskupas išgirdo gatve bėgant kareivius. Žvilgterėjo pro langą; bėga ristele didelis būrys žydų milicininkų. Bėga katedros link. Netrukus pasirodė keletas raitų legionierių. Palikę arklius skersgatvyje, grįžo pėsti, pasistatė kulkosvaidį ir ėmė šaudyti Jurgio prospekto kryptimi. Šūviai atsiliepė ir iš tenai. „Legionieriai užklupo daugelį bolševikų dar tebemiegant... Mačiau, kad pas

juos nėra tvarkos, bet kad šitaip būtų davęsi užklumpami iš netyčių, nemaniau" (Užr., p. 195).

Pasirodo, tą naktį lenkų kavaleristai nepastebėti priartėjo prie Vilniaus ir puolė dviem kryptimis: viena – stoties ir Gedimino kalno, antra – Žaliojo tilto link. Po pirmųjų apsišaudymų greit viskas nutilo. Miestas atrodė užimtas, bolševikai pasitraukę.

Velykų rytą žmonės nedrąsiai rinkosi į katedrą. Vyskupas laikė Prisikėlimo mišias, klierikų choras giedojo. Tik besibaigiant mišioms, staiga prapliupo kulkosvaidžių, granatų ir artilerijos šūviai. Katedros langai pradėjo byrėti. Vargonai nutilo. Žmonės gulė ant grindų. Vyskupą skubiai nuvedė nuo altoriaus į zakristiją. Gerokai palaukus, šaudymas ėmė tolti kažkur gilyn į miestą.

Pasirodo, bolševikai nebuvo dingę, tik pasitraukę į šiaurinę ir vakarinę miesto dalį. Atsikvošėję ir persiorganizavę, bandė grįžti į miesto centrą ir atsiimti pozicijas. Kavaleristai šį sykį atlaikė, bet buvo pavojus neatsispirti toliau. Pasiuntė keletą vagonų atgabenti pėstininkų, ir šių batalionas atsirado prieš naktį.

Prasidėjo gatvių kovos, į kurias įsivėlė vietos gyventojai: vieni – lenkų pusėje, kiti – bolševikų. Tik trečią dieną atvyko į Vilnių generolas Rydz-Smigłas su savo pėstininkais ir galutinai įveikė bolševikus. Šie pasitraukė Maišiagalos kryptimi ir išsivarė įkaitus lietuvius ir keliolika lenkų. Vyskupas išliko nepaliestas, tik jo rūmus kliudė kulkos.

Lenkų visuomenė džiūgavo. Tuo tarpu lietuviai buvo priblokšti: laukė Velykoms saviškių, o štai atėjo Pilsudskio legionieriai. Buvo gandų, kad lietuviai buvę labai arti – matę Vilniaus bokštus. Tiesos niekas nežinojo, o ji buvo tokia.

Lietuvių žygį į Vilnių pradėjo dvi rinktinės: viena – iš Kauno kovo 31, antroji – iš Alytaus balandžio 3. Abiejų tikslas buvo prasimušti pro bolševikų mazgą ties Žasliais ir Daugais. Už to mazgo, žvalgybos žiniomis, buvusi „tuštuma" – ir kelias į Vilnių laisvas. Bolševikų mazgas pasirodė tvirtas – kovos truko 4 dienas. Netoli buvo vokiečių demarkacijos linija. Maskva, pajutusi pavojų, kreipėsi į Berlyną: kaltino vokiečius, kad jų priedangoje lietuviai, peržengę demarkacijos liniją, puola jų karines pozicijas. Vokietijos vyriausybė paprašė Lietuvos vyriausybę savo dalinius atitraukti, ir tai buvo padaryta balandžio 10 dieną (plg.: K. Ališauskas. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920. 1972, p. 188–193).

Lenkai pasinaudojo šia padėtimi – pasiskubino anksčiau užimti Vilnių. Skubėjo dėl to, kad Paryžiaus taikos konferencijai galėtų pristatyti Vilnių kaip savo laimikį.

DELEGACIJOS IR VIZITAI PAS VYSKUPĄ

Gatvių kovose žuvo civilių gyventojų ir apie 60 legionierių. Vilniaus kapitula susirūpino pastaruosius laidoti iškilmingai. Kreipėsi į vyskupą, kad jis toms laidotuvėms vadovautų. Vyskupui buvo aišku, kad tai bus tautinė manifestacija, dėl to vadovauti atsisakė – sutiko tik laikyti mišias katedroje. Antroji, „dvasiška", delegacija kalbėjo apie iškilmingas „lenkų pergalės" pamaldas, numatytas balandžio 23. Vyskupas neatsisakė mišių, o pamokslą tegu sako kas kitas, tik kad būtų religinis – nepolitinis.

Trečioji delegacija buvo kitokia. Du žydų rabinai, atėję labai nedrąsiai, skundėsi, kad legionieriai areštavę daug žydų, juos mušę ir kankinę, nusiaubę daug krautuvių. Prašė žydus užtarti ir, jei galima, gelbėti du jų veikėjus – Leo Joffę ir Samuelį Nigerį. Išleidęs rabinus, vyskupas pasiuntė kanauninką J. Kuktą ir kunigą J. Vaitkevičių į stotį, kur buvo laikomi žydų suimtieji, kad juos paguostų ir, kuo galės, padėtų.

Kitą dieną pasirodė jaunas kariškis, pasisakė esąs Świtalskis, generolo Rydz-Smigło adjutantas. Perdavė viršininko sveikinimus ir klausė, kada vyskupas teiksis priimti patį generolą. Vyskupas paliko jam pasirinkti patogų laiką ir priminė du žydų vadus – prašė juos paleisti. Adjutantas užsirašė pavardes.

Netrukus atėjo su vizitu ir pats generolas. Pirmiausia jis pranešė, kad minėti du žydai jau esą paleisti. Vyskupas apsidžiaugė ir padėkojo. Vizitas buvo trumpas, mandagiai oficialus.

Vakare atėjo rabinas Rubinšteinas ir dr. C. Šabadas. Vyskupas perdavė žinią, patirtą iš generolo. Pasirodo, tie du suimtieji ne tik nepaleisti, bet ir dar išgabenti į Lydos kalėjimą. Vyskupas savo dienoraštyje įrašė: „Rabinui ir Š. žadėjau, kur galėdamas ir kiek galėdamas, žydus ginsiu ir užtarsiu".

Po Rydz-Smigło vizito buvo užėjęs dar vienas ponas. Prisistatė esąs J. Osmołowskis, skirtas Rytų žemių komisaru. Vyskupas suprato, kad tai J. Pilsudskio žmogus. Tapęs (1919.II.8) „valstybės viršininku" – atseit valdžios galva ir

kariuomenės vadu, J. Pilsudskis siekė atkurti istorinę Lenkiją su Rytų žemėmis – Lietuva, Gudija ir Ukraina. Ne visi jam pritarė, bet jis savo darė, ir štai jau turi „Rytų žemių komisarą". Vyskupas laukė, ką jis pasakys. O svečias dėstė pilsudskinį planą – „lygių su lygiais vienybę", atseit „vienalytišką Lenkiją" su trimis rytinėmis provincijomis. Išklausęs vyskupas patarė tais klausimais kalbėtis su Lietuvos vyriausybe Kaune, o jei norėtų, – su jos įgaliotiniu Vilniuje Myk. Biržiška.

SKAUSMAS GANYTOJO AKYSE

Buvo pirmoji diena be šūvių gatvėse. J. Matulaitis atrodė ramus, bet širdyje kažkas kaito... Ketvirtoji nauja valdžia, nepraėjus pusmečiui, antrasis kraujo praliejimas gatvėse. Žmonės išvarginti, be maisto, be kuro – jo ganomieji, jo liaudis...

„Nuo to laiko, kai tapo vyskupu.., jo akyse galėjai įskaityti skausmą" (AJM, p. 102). Skausmas tačiau nereiškė lūžį. „Pradėjus darbą, reikia užsispyrus varyti ligi galo, pasitikint Dievu. Kai nepavyks, tai bent bus ramu, kad ne iš mūsų kaltės" (Užr., p. 182).

PILSUDSKIO VIZITAS

Popietyje užeina Świtalskis, generolo E. Rydz-Smigło adjutantas, ir praneša, kad rytdienos paradui atvyksta „valstybės viršininkas". Kviečia generolo vardu dalyvauti J. Pilsudskio pasitikime.

Vyskupas pasižiūri į jauną išdidų vyrą ir ramiai sako:

– Tai piliečių dalykas. Mes, vyskupai, sutinkame savo katalikus valdovus katedrose. Bet ponas Pilsudskis dar nėra Lietuvos valdovas.

Karininkas suprato ir atsiprašęs išėjo.

Vakarop kapitulos atstovai rinkosi į Aušros Vartus. Prelatas Wołodźka pasipuošė iškilminga kapa ir laukė – žvilgčiojo į gatvę pro didįjį koplyčios langą. Žiūri, atlekia automobilis, lydimas kitų, ir ... nesustoja, pralekia. Net kepurės

niekas nepakelia. Prelatas mosteli ranka ir grįžta su palyda į zakristiją.

Kitą dieną, balandžio 23, J. Pilsudskis pasirodo katedroje. Jam paruošta iškilminga vieta presbiterijoje. Kapitula neša bučiuoti relikvijas, per mišias smilko kaip valstybės galvą. Po vyskupo mišių – pamokslas. „Toks pamokslas būtų geriau tikęs seime", – rašo J. Matulaitis dienoraštyje.

Po pamaldų „viršininkas" daro vizitą vyskupui. Atėjęs atsiprašo, kad vakar nesustojęs Aušros Vartuose. Matyt, buvo pranešta, kad tai nepatiko kapitulai. Vyskupas nieko neatsako – ne jo gi buvo planas. Popietyje vyskupas revizituoja „viršininką", ir tuo viskas pasibaigia. Abu lietuviai, bet skirtingi pasauliai. J. Pilsudskis – tik *gente lituanus* (gimimo lietuvis), mokąs ir kalbą, bet *natione polonus* (pagal tautinį apsisprendimą lenkas), su Bažnyčia neturįs ryšio – socialistas, pasimetęs su žmona.

J. Matulaitis buvo girdėjęs, kad J. Pilsudskis romantiškai įsimylėjęs Vilnių – čia mokėsi, ilgiau gyveno. Ar dėl to jis norėjo išlaisvinti miestą? Neatrodė. Jo legionieriai čia nesustojo – brovėsi gilyn į Lietuvą. Tą patį vakarą užėmė Lentvarį ir Trakus.

PLANAI UŽVALDYTI LIETUVĄ

Netrukus J. Pilsudskis paskelbė atsišaukimą į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojus. Kariuomenė einanti jų vaduoti. Civilinė laikinoji valdžia būsianti vykdoma J. Osmołowskio – to paties, kuris buvo užėjęs pas vyskupą. Valdžia taikysianti visiems gyventojams lygybės principą. Gyventojų atstovai galėsią spręsti vidaus, tautinius ir religinius reikalus.

J. Osmołowskis jau turėjo sąrašą apskričių viršininkų ir kitų valdininkų, kurie turėjo pakeisti lietuvius. J. Pilsudskio noras *konfederuoti* Lietuvą su Lenkija senuoju unijos (lygių su lygiais) principu praktiškai nesiskyrė nuo endekų reikalavimo besąlygiškai *aneksuoti* ir įjungti į „vienalytišką Lenkiją" pagal gegužės 3 konstituciją. Netrukus paaiškėjo, kad gyventojai rinks po vieną atstovą nuo 50 000, o kad rinkėjų niekas nepainiotų, pradėta areštuoti įtakingesni lietuviai.

Cenzūra dar neveikė, tad lietuvių spauda galėjo atsiliepti. Drąsiai rašė ypač „Nepriklausoma Lietuva", kurią pasveikęs ėmėsi redaguoti kunigas J. Tumas. Vienas jo straipsnis ke-

deno vilniečio endeko kunigo Maciejewicziaus kalbą Varšuvos seime ir sukėlė audrą. S. Maciejewiczius išgarbino liberališkąją J. Pilsudskio administraciją, kuri užimtuose kraštuose leidžianti laisvai reikštis gyventojams, ir tokiomis sąlygomis niekas neprotestuos dėl tų žemių prijungimo prie Lenkijos.

J. Tumas klausė S. Maciejewiczių, „kas gi priešinsis?", kai toji „liberališka" administracija suiminėja lietuvius inteligentus, tremia susipratusius valstiečius iš savo gimtinių, šalina ir suiminėja lietuvius kunigus, terorizuoja net lietuviškų laikraščių skaitytojus?

Išvanojo S. Maciejewiczių ne kaip lenką, o kaip kunigą, kad taip negarbingai ir melagingai elgdamasis, žemina luomą, o turėtų atstovauti teisybei. Lenkų spauda puolė J. Tumą ir gynė savąjį endeką. Pastarasis tarėsi esąs įžeistas ir iškėlė J. Tumui bylą bažnytiniame Vilniaus teisme. J. Tumas pasiruošė dar kartą atskaityti pamokslą, bet kaltintojas teisme nepasirodė (plg. Merkelis A. Juozas Tumas Vaižgantas, 1955, t.1, p. 261–266).

PAS KALBININKĄ JABLONSKĮ

Vyskupas į tuos reikalus nebuvo veliamas. Lietuviai žinojo – buvo įprašyti, kad paliktų jį nuošaliai. J. Tumas tik užeidavo, kaip ir anksčiau, painformuoti ganytoją, kas dedasi mieste ir kaip laikosi tautiečiai, ypač rašto žmonės. „Aš jį vieną kartą paklausiau, – rašo J. Tumas, – kodėl, turėdamas tokį aiškų protą, tokio didelio pasirengimo būdamas, neduoda mūsų literatūrai daugiau raštų. Atsakė, kad jis nesąs rašymo žmogus, rašyti jam esą labai sunku... Nėra ko abejoti, – pastebi J. Tumas, – ligūstumas jam labai kliudė raštus rašyti" (AJM, p. 68). Tačiau vyskupui rūpėjo ir raštas, ir rašantieji.

Kartą, rašo J. Tumas, pasišaukė jį vyskupas Jurgis ir paprašė nuvesti pas J. Jablonskį – ligonį paralyžiuotomis kojomis, bet tebedirbantį prie rašomosios lietuvių kalbos. „Daviau žinią Jablonskiui, kad mes kitą vakarą ateisime. Jablonskis buvo nudžiugintas tokiu garbingu vizitu ir laukė. O mudu su vyskupu, kai jau gerokai sutemo, pėsti pasileidome į kalną, į Pohulianką".

„J. Jablonskį vizitavo vyskupas dviem tikslais: kaip lietuvis ir kaip kunigas. Vyskupui lietuviui itin rūpėjo lietuvių kalba. Apie tai ir buvo pradėta šnekėtis. Vyskupas Jurgis

primygtinai skatino gramatiką, kad jis pirmon galvon duotų linksnių mokslą tam tikroje sintaksės dalyje. Nurodinėjo, kokių prašmatnių, tiesiog neįtikėtinų konstrukcijų gyvoje kalboje esama, o mes, svetimomis kalbomis išlavinti, to nebejuntame. Ir pabėrė keletą nugirstų, bet tikrai neįtikėtinų pavyzdžių, ko linksniai reikalauja. J. Jablonskis džiaugėsi nurodymais ir sakėsi pasirūpinsiąs tą dalį sintaksės pirmiau parengti spaudai ir lenkės vyskupui labai žemai, lyg siekdamas jam ranką pabučiuoti, tačiau vyskupas šiaip jau pasibučiavo. Palikome Jablonskį sujaudintą".

„Grįžtant vyskupas vis kalbėjo, kad Jablonskis blogas (blogai atrodąs. – *Y.*), jo liga nepagydoma, kad už visa, ką gera jis yra lietuvių kultūrai davęs, mes, kunigai, privalome atsidėkoti jam rūpesčiu apie jo sielos išganymą, pastangomis, kad jis amželį pabaigtų ištikimu katalikų Bažnyčios sūnum... Deja, ta misija ne man teko", – užbaigia J. Tumas (AJM, p. 137–138).

NAŠLAITYNAS VYSKUPO REZIDENCIJOJE

J. Pilsudskio vardu valdžia grąžino vyskupui Trinapolį, buvusią Vilniaus ganytojų rezidenciją, paveldėtą iš vienuolių trinitorių su rūmais, bažnyčia, parku ir ūkiu. Šią vietą rusai 1832 metais buvo nusavinę ir perleidę savo metropolitui.

Rusams pasitraukus ir bolševikams atėjus, čia įsikūrė lietuvių vaikų prieglauda, kurią Rusijos tremtyje įkūrė ir su dideliu vargu pervežė į Lietuvą kunigas N. Raštutis. V. Kapsukas nesipriešino, dargi padėjo įsikurti.

Grąžindami šią vietą vyskupui, lenkai reikalavo, kad lietuvių vaikų prieglauda būtų iškeldinta. J. Matulaitis padėkojo ir pareiškė negalįs iškelti prieglaudos – nenorįs, kad dėl jo nukristų nors viena vaiko ašara. Lenkai apsiramino, o J. Matulaitis paliko kunigui N. Raštučiui toliau ja rūpintis, pats padėjo atkurti apleistą ūkį ir supirko ūkio inventorių. Tą ūkį iš tikrųjų sudarė tik dideli daržai, kuriuose nieko nesėjo, tik sodino.

Vietovė buvo 8 km nuo Vilniaus centro, nepaprastai graži ir rami, Neries upės pakrantėje. Vyskupas nuvykdavo ten pažiūrėti, atsikvėpti, pasidžiaugti vaikų pasauliu. Visa tai jam priminė anuos laikus, kai Bielianuose teko būti tuo, kuo dabar šiems vaikams buvo kunigas N. Raštutis.

Rūpintis ūkiu vyskupui buvo per sunku, tad jį išnuomojo Vilniaus lietuvių komitetui. Nuomininkai pagal sutartį turėjo duoti prieglaudai daržovių ir kito derliaus, o dalį pristatyti vyskupo virtuvei. Lietuvių komitetas kartais čia darydavo savo posėdžius, leisdavo atvykti ir šiaip lietuvių grupėms. Tai nepatiko lenkams: vyskupas, girdi, čia sukūręs lietuvių židinį. Kitas išgalvotas priekaištas, kad į prieglaudą surenkami lenkų bei gudų vaikai ir perauklėjami lietuviais. Tų kalbų vyskupas neėmė į galvą.

Jam rūpėjo kiti dalykai. Buvo įsitikinęs, kad Vilniaus padėtį galutinai ir teisingai išspręs Paryžiaus taikos konferencija. Lenkai jau buvo išsikovoję konferencijoje pilnateisio dalyvio vietą, nes juos rėmė prancūzai. Lietuviai, pasiuntę savo delegaciją vasario 15-ąją (1919), tokios vietos negavo – neturėjo stiprių rėmėjų. Liko tik stebėtojais ir budėjo.

Lenkai reikalavo teritorijos su Rytų žemėmis ir 20 milijonų gyventojų. Konferencija tam nepritarė. Tada lenkai taip elgėsi, kad konferencija tai priimtų kaip įvykusį faktą – skubėjo užimti tas žemes ginklu. Ligi birželio mėn. pusės jie užėmė Lietuvos žemių nuo Augustavo (per Varėną) ligi Daugpilio. Tolimesnį jų žygį sustabdė karinė santarvininkų komisija, nustatydama demarkacijos liniją.

KUR GANYTOJAS LAUKIAMAS

Per paliaubas J. Matulaitis išvyko į Kauną, kur liepos 13 buvo konsekruojamas žemaičių sufraganas Juozas Skvireckas. „Į tą iškilmę suvažiavo 200 kunigų... Konsekratorius buvo vysk. Antanas Karosas, Vilniaus gi vyskupas ir Žemaičių buvo asistentai. Buvo gandų, kad atvyksiąs ir Ratti.., bet neatvyko, nes liko paskirtas Varšuvoj Ap. Sosto atstovu" („Draugija", 1919, Nr. 11–12, p. 523).

Po iškilmių vyskupai dar tarėsi Lietuvos Bažnyčios reikalais, ir J. Matulaitis išsiskubino į Marijampolę. Čia priėmė keletą kandidatų į noviciatą, susipažino su marijonų bei seselių reikalais ir, grįžęs į Vilnių, išsiruošė lankyti parapijų.

Žmonės, nematę vyskupo daugiau kaip 50 metų, gausiai rinkosi jį sutikti ir sveikino su ašaromis akyse. Pirmą sykį J. Matulaitis pasijuto esąs laukiamas ganytojas visur, kur tik lankėsi. Ypač jo laukė lietuviai tolimose lietuviškose salose, pavyzdžiui, Lazūnuose, apie 100 km į pietryčius nuo

Vilniaus. Čia klebonu buvo Karolis Gumbaragis, žinomas švietėjas, o pas jį tą vasarą vaikus į Vilniaus lietuvių gimnaziją rengė tas pats mokytojų seminaristas Jonas Jusionis, kuris mokė vyskupą gudų kalbos.

J. Matulaitis apsidžiaugė ir pasivadino vaikiną į sodą. „Vieni du, – rašo J. Jusionis, – dvi ar tris valandas kalbėjom apie Lazūnus, jų žmonių savotišką kalbą, tarmę, labai įdomius papročius, būdą ir kita..."

– Joneli, čia užsirašinėk jų kalbos ypatybes, įvairius išsireiškimus, papročius... – bus naudinga.

„Tai aš ir dariau, tik Vilniuje lenkai, mane areštavę, konfiskavo visus tuos užrašus. Kadangi Lazūnų parapijoje buvo baltgudžių, tai vyskupas Jurgis kalbėjo ir baltgudiškai. Žmonės tuo buvo be galo patenkinti" (AJM, p. 185).

Kai vyskupas grįžo į Vilnių, lenkai jau buvo sulaužę demarkacijos liniją ir toliau tęsė karą prieš Lietuvą. Šiai aliarmuojant Paryžiuje, įsikišo santarvininkų kariuomenės vadas maršalas F. Fochas ir nustatė antrą demarkacijos liniją palei Gardino–Daugpilio geležinkelio liniją.

Netrukus ši linija taip pat buvo sulaužyta. Šį sykį lenkai pasigrobė Punską, Seinus, Daugus, užėmė Ziežmarius, Širvintas, Molėtus, priartėjo prie Ukmergės. Skubėdami susidoroti su Lietuva, rengė sukilimą jos vyriausybei nuversti ir tam panaudojo slaptą karinę organizaciją (Polska organizacja wojskowa). Sukilimas turėjo įvykti naktį iš rugpjūčio 28 į 29 dieną, bet buvo susektas ir likviduotas. Teismui buvo perduoti 117 asmenų, kiti buvo paleisti arba pabėgo į Lenkiją. Iš patekusių žvalgybai dokumentų buvo matyti, kad sukilimas buvo ruoštas pagal Varšuvos instrukcijas.

VIEŠNAGĖ VARŠUVOJE

J. Matulaitis spalio mėnesį išvyko į Varšuvą, kviečiamas A. Ratti, kuris buvo nominuotas arkivyskupu ir pakeltas nuncijumi Lenkijai (Lietuvai ir Latvijai liko toliau vizitatorius). Prieš konsekraciją nuncijus užsidarė Bielianuose, Marijonų vienuolyne, 8 dienų rekolekcijoms. Su juo, pasak vyskupo P. Būčio, buvo užsidaręs ir J. Matulaitis, iškviestas vadovauti šiam dvasiniam susitelkimui (Pijus XI, p. 338). Tokias individualias rekolekcijas jis buvo vedęs ne vieną sykį ir ne vienam asmeniui. Nestebėtina, rašo vyskupas H. Przeździeckis, kad būsimasis popiežius, kuriam vedė rekolekcijas J. Matulaitis, jį „vadino savo bičiuliu ir garsiai pa-

brėžė, kad ta bičiulystė daranti jam garbę" (AJM, p. 102). Abu teigimai atsirado po J. Matulaičio mirties, ir jais buvo tikėta. Beatifikacijos byloje paaiškėjo, kad A. Ratti atliko rekolekcijas pats vienas, be vadovo. Bičiuliais su J. Matulaičiu tapo dėl kitų priežasčių.

Vyskupas Jurgis atvyko į pačią konsekraciją, kuri buvo spalio 28. Suvažiavo 22 vyskupai, tarp jų ir mokslo draugas Henrikas Przeździeckis, tapęs Siedlcuose vyskupu tais pačiais metais, tik porą mėnesių anksčiau nei J. Matulaitis. Tarp kitų švytinčiųjų pastarasis atrodęs tylus ir paprastas. „Jo akyse mačiau skausmą", – prisimena vyskupas Henrikas (AJM, p. 103).

Pasveikinęs arkivyskupą A. Ratti ir jį konsekravusį Varšuvos ganytoją A. Kakowskį, pakeltą į kardinolus, J. Matulaitis ieškojo progos sušnekti su sufraganu K. Ruškiu, nūn taip pat paaukštintu tituliniu arkivyskupu. K. Ruškys pasakojo, kad Achilles Ratti, vos tik atvykęs į Varšuvą, stengėsi susipažinti su Lietuvos padėtimi, ieškojęs literatūros, dažnai kvietęs pas save lietuvį marijoną kunigą L. Kulvietį, Radvilų bažnyčios rektorių; ketinęs vykti į Vilnių ir Kauną jau 1918 m. pabaigoj, bet vokiečių Oberosto valdžia nepatarusi, o paskui, kai davusi leidimą, įvykiai komplikavosi, ir savo kelionę turėjo atidėti.

Pas marijonus Bielianuose rado naujai įkurtą berniukų gimnaziją, būrį naujokų ir kiek daugiau kunigų. Viską apžiūrėjęs ir aptaręs reikalus, skubėjo dar pamatyti seseles širdietes. Šios pirmiausia puolėsi prašyti, kad pertvarkytų jų konstituciją pagal naujai išleistus Bažnyčios kanonus. Kitas jų rūpestis – dėl lietuvaičių, kurios norinčios grįžti į Lietuvą. Ar laikas? J. Matulaitis pažadėjo pertvarkyti konstituciją, o lietuvaites patarė ilgiau neužlaikyti, nes ten jų labai reikia.

Atsisveikindamas su nuncijumi, patyrė, kad netrukus atvyksiąs į Vilnių. Grįžęs namo ir paniręs į rūpesčius, nepastebėjo, kaip atėjo konsekracijos ir ingreso metinės. Pastaroji diena, gruodžio 8-oji, pasirodė įsidėmėtina dėl dviejų sutapimų: prieš metus Maskva buvo patikėjusi Vilnių revoliucinei V. Kapsuko vyriausybei, o dabar Paryžiaus taikos konferencija pripažino Vilnių Lietuvai; pripažino, priėmusi Britų užsienio reikalų ministro G. Curzono pasiūlytą laikiną Lenkijos sieną su Rusija (ties buvusiomis austrų–rusų sienomis) ir su Lietuva (žemiau Vištyčio, palei Seinus, ligi Induros), paliekant Vilnių ir Gardiną lietuviams. Lietuva apgailestavo, kad lenkams paliktas Punskas, Seinai ir kitos lietuviškos sritys,

bet džiaugėsi, kad pagaliau grįš į savo sostinę. Šito belaukiant, priartėjo Naujieji Metai.

NAUJŲJŲ METŲ SVEČIAS IŠ KAUNO

Išvakarėse susirinko miesto kunigai ir vienuoliai sveikinti ganytoją. J. Tumas buvo išvykęs į Kauną, o iš ten atvyko Tėvas Benediktas Andriuška ir čia pat, įsimaišęs tarp susirinkusiųjų, stebėjo pirmą sykį matomą ganytoją. „Atrodė kiek pavargęs ir išbalęs. Jo akyse blizgėjo tėviškas palankumas visiems".

Po prakalbų vyskupas sveikinosi su visais kunigais. Tėvas Rudnickis, Vilniaus jėzuitų viršininkas, pristatė B. Andriušką kaip vienintelį jėzuitą lietuvį. „Ekscelencija maloniai nusišypsojo, – rašo B. Andriuška, – įsižiūrėjo į mane ir paskum, eidamas pro šalį, šnibštelėjo man į ausį: „Užeik pas mane vakarienės..."

„Paskirtą valandą nuvykau. Prie vakarienės, kuri buvo labai paprasta, tebuvome vieni du. Aš jau buvau suspėjęs kiek geriau susiorientuoti, kokia buvo Vilniaus tėvų jėzuitų tautiška pozicija Vilniuje, ir dar šiek tiek bendrai suprasti, kokia buvo lietuvių ir vyskupo padėtis. Šiuo pastaruoju atžvilgiu man atrodė, kad viskas prieš jį, o jis beveik vienas..."

„Vakarienės metu man rūpėjo išgirsti iš vyskupo lūpų apie tėvų jėzuitų darbus, ar ir jis išreikš apgailėjimą, kad krypstama į tautišką dalyką. Mano nusistebėjimui ir slaptam nepasitenkinimui, jis savo nuomonės nepareiškė, tik vos galėjau išsiteirauti įvairių faktų. Teiravaus taip pat apie tikybinius ir tautiškus dalykus apskritai. Niekuo jis nesiskundė, nieko neužsipuolė, tik spiriamas mano smalsumo, pasakojo faktus".

„Išsinešiau iš vakarienės kažkokį slegiantį įspūdį. Tas žmogus neša sunkią naštą... Tik kažin, ar ilgai jis pajėgs tą naštą nešti?.. O juk tai kiaurai pozityvaus darbo, kiaurai tikybiško ir kiaurai kilnaus būdo žmogus" (AJM, p. 188).

ARKIVYSKUPAS RATTI VILNIUJE IR KAUNE

Sausio 24 (1920) buvo šalta – 13°C žemiau nulio. Vilniaus stotyje Apaštališkojo Sosto vizitatorių pasitiko vyskupas J. Matulaitis, karinis Vilniaus viršininkas generolas Szeptyckis ir miesto atstovai. Iš stoties jis buvo palydėtas į

Aušros Vartus. Čia pasimeldęs ir pasigrožėjęs šventove, arkivyskupas A. Ratti buvo įkurdintas pas vyskupą. Kitą dieną svečias laikė iškilmingas pamaldas katedroje. Kitu laiku priiminėjo delegacijas ir lankė bažnyčias, įstaigas. Buvo lietuvių gimnazijoje ir didžiojoje prieglaudoje.

Apie J. Matulaitį buvo daug gero girdėjęs. Buvo informuotas ir apie jam daromus lenkų kaltinimus. Dabar turėjo progos išsikalbėti, susidaryti savo įspūdį, palyginti su Lenkijos hierarchais, kurių nemaža buvo sutikęs per pusantrų metų. J. Matulaičio atsidavimas Bažnyčiai buvo neabejotinas, taip pat apsisprendimas stovėti aukščiau politinių ir tautinių interesų. Besikalbant pasirodė, kad jis gerai pažįsta Lenkiją, Lietuvą, Rusiją, yra įžvalgus.

Išvykdamas iš Varšuvos, arkivyskupas A. Ratti nebuvo ketinęs pasiekti Kauną, bent nesiskelbė. Dabar apsisprendė. „Lenkų vyriausybei šitas sumanymas nepatiko, – rašo vyskupas P. Būčys. – Vietiniai Vilniaus valdininkai trukdė nuncijui. Dėl to jis ilgiau užtruko Vilniuje... Nuncijus telegrafu per Berlyną susižinojo su Lietuvos vyriausybe" ir sutarė, kad Kaune bus sausio 29 (Pijus XI, p. 339).

Iš Vilniaus svečią lydėjo du kunigai – J. Vaitkevičius ir A. Viskanta, o Vievyje, Lietuvos pusėje, laukė Kauno kapitulos ir kurijos atstovai. Traukinys pasiekė Kauną tik 8 val. vakare. Stotyje pasitiko vyskupas Karevičius su kapitula, prezidentas, kariuomenės vadas, užsienio reikalų ir susisiekimo ministrai ir Tarybos pirmininkas. Šaltis siekė 23°C.

Nuvykęs pas vyskupą Karevičių, vizitatorius rado laukiančius Kauno kunigus ir juos trumpu žodžiu pasveikino. Kitą dieną buvo iškilmingos pamaldos katedroje. Dalyvavo vyriausybė su prezidentu, anglų ir prancūzų misijos atstovai, kapitula ir pilna katedra žmonių, ištisa „galvų jūra". Svečią sveikino Žemaičių vyskupas, o šis Šv. Tėvo vardu atsakė į sveikinimą ir laimino. Po mišių pėsčias nuėjo į kunigų seminariją, kur priėmė prelatas Maironis ir pristatė klierikams. Seminarijoj užtruko apie valandą. Po to automobiliu vyko vizituoti prezidentą, vyriausiąjį kariuomenės vadą, užsienio reikalų ir susisiekimo ministrus ir prancūzų bei anglų misijų šefus. Po antros valandos buvo iškilmingi pietūs pas vyskupą, dalyvaujant kapitulai ir vyriausybei su prezidentu A. Smetona. Čia pasikeista kalbomis ir tostais („Lietuva", 1920.II.1, Nr.26).

Lietuviai buvo siuntę dvi delegacijas į Vatikaną su šiais prašymais: pripažinti valstybę *de jure*, įkurti bažnytinę provinciją, duoti atskirą nuncijų ir paskirti lietuvį kardinolu.

Vatikanas žadėjo pripažinti *de jure*, kai tai padarys didžiosios valstybės. Dėl nuncijaus atkreipė dėmesį. Kiti dalykai buvo palikti aiškintis vėliau. Kai kurie iš tų prašymų buvo pakartoti vizitatoriui dabar.

Arkivyskupas A. Ratti po pietų buvo palydėtas į stotį ir per Vilnių grįžo į Varšuvą sausio 31. Kitą sykį, vykdamas į Rygą, kovo 18 ir 19-ąją, stabtelėjo Kaišiadoryse ir Kaune. Būsimasis popiežius turėjo progos pamatyti Lietuvą bent du sykius.

KAŽIN AR NERVAI IŠLAIKYS?

Prieš antrąją vizitatoriaus kelionę grįžo iš Kauno kunigas J. Tumas ir tuoj užsuko pas vyskupą Jurgį. Neklausiamas išpasakojo, kokį įspūdį padaręs arkivyskupo A. Ratti vizitas, kokios reikšmės turinčios anglų ir prancūzų misijos, tarsi atstovybės, svarbiausia – kokia gyva esanti lietuviškoji veikla – spauda, teatras, dailės parodos, rašytojų subuvimai. Visi jį kviečia ten grįžti, o prezidentas „įsakęs" perimti jo redaguojamą „Tautą".

– Ką gi, lenkai čia palaidojo „Nepriklausomą Lietuvą", tai tenai teks gelbėti „Tautą", – juokavo.

Žadėjo, sutvarkęs reikalus, važiuoti. Kaunas vis dėlto esąs lietuviškos kultūros ir politikos svarbiausias kumštis. Ne be reikalo lenkai pravardžiuoja mūsų valstybę „Kauno Lietuva". Išvyko kovo 24-ąją.

Nuo metų pradžios buvo pradėta akcija prieš vyskupą spaudoje ir prieš lietuvius kunigus parapijose*. Dėl savęs

---

* Sausio 20 (1920) karo komendantas bandė ištremti Molėtų kunigus Bendzevičių ir Miknevičių. Vasario 12-ąją žandarai suėmė ir išvežė į Vilnių Bagaslaviškio kleboną Bertulį. Į jo vietą vyskupas Matulaitis pasiuntė Širvintų vikarą kunigą S. Smolskį. Žandarai jį vertė laikyti pamaldas lenkiškai, o kovo 12-ąją areštavo. Merkinėje gegužės 2 suėmė antrą sykį kleboną Ribikauską ir išvežė į kalėjimą. Gegužės 11-ąją įkalino Paparčių parapijos kunigą Zimkų. Kučiūnuose (prie Lazdijų) birželio 20-ąją buvo areštuotas ir įkalintas kunigas Galeckas.

Ši akcija buvo tęsiama 1921 ir kitais metais – ligi 1925, kol J. Matulaitis vyskupavo. Areštai nesiliovė, nekalbant apie grasinimus. 1921 kovo 17 Širvintų apylinkėse buvo nužudytas Zibalų koplyčios kunigas K. Lajauskas, o 1925 gruodžio 17 pašautas Merkinės vidurinės mokyklos direktorius kunigas dr. J. Bakšys, per kurio rankas ėjo Vilniaus lietuvių mokyklų ir prieglaudų šalpa iš Lietuvos. Šiais metodais prieš kunigus norėta įveikti ir vyskupą.

vyskupas nesijaudino, bet reikėjo tramdyti savavališką kunigų terorizavimą.

Vieną dieną buvo areštuotas Lazūnų klebonas kunigas K. Gumbaragis ir atgabentas į Lukiškių kalėjimą Vilniuje. Apie tai pranešė kurijai atėjęs apygardos teismo tardytojas, įspėdamas, kad kunigui gresia sušaudymas, nebent vyskupas jį perkeltų į kitą vietą.

Pranešimą priėmė balandžio 3 (1925) kancleris kunigas Chaleckis ir atėjęs persakė vyskupui. Vyskupas išklausė ir sako:

– Tegu šaudo, jei taip nusikalto. Aš jo kitur nekelsiu!

Kancleris pašoko:

– Ekscelencija, tai juk kunigo gyvybės klausimas.

– Jei kunigą K. Gumbaragį šiandien iškelsiu, tai rytoj jie areštuos panašiai 10 kunigų.

Po poros dienų kunigas K. Gumbaragis buvo paleistas.

„Mano tie patys vargai ir bėdos, – rašė vyskupas P. Būčiui kovo 19-ąją (1920). – Užsipuldinėjimų be galo... Kažin ar nervai ir sveikata ištesės. Dievo valia".

GEROS VALIOS ŽENKLŲ NEMATYTI

Birželyje vyskupas Jurgis išsiruošė lankyti parapijų Baltstogės dekanate. Žmonės priėmė pagarbiai, nuoširdžiai, su meile. Spaudos akcija prieš ganytoją, pasirodo, nepaveikė liaudies, gal tik kai kuriuos valdininkus ir dvarininkus.

„Aš dabar lankau savo diecezijos dalį, – rašė birželio 29 P. Būčiui, – labai nusidirbęs". Nelengva buvo keliauti iš vietos į vietą, ilgas valandas išbūti tvankiose bažnyčiose, sakyti 2–3 pamokslus per dieną, teikti sutvirtinimą eilių eilėms vaikų, paskui tikrinti parapijų knygas, priiminėti su reikalais kunigus ir žmones. Ir taip diena iš dienos.

Nuovargis buvo didelis, bet ir džiaugsmo daug. Kitoks jausmas būna grįžus į Vilnių... Bet nesirengė grįžti – visas liepos mėnuo dar buvo prieš akis.

VIZITACIJA NUTRŪKSTA...

Praeina pirmoji liepos savaitė ir baigiasi antroji. Gauna žinią, kad lenkai traukiasi iš Vilniaus ir jį užleidžia kitiems. Kam? Raudoniesiems! Vyskupas nutaria tuoj pat grįžti.

Sėda į Baltstogės traukinį ir pasiekia Gardiną. Iš čia susisiekimas su Vilniumi jau nutrūkęs. Teiraujasi šen ir ten, kaip būtų galima jį pasiekti. Sutinka mašinistą, ir šis, kiek pagalvojęs, apsiima vežti garvežiu. Įspėja, kad kelionė bus netikra, netgi pavojinga. Bėgiai gali būti išardyti, kai kur ir tiltai sugriauti.

Įlipa abu, sustoja priekyje ir, atidžiai sekdami kelią, išvažiuoja. Tik gerokai pavažiavus, užsimezga kalba. Vyskupas išsiklausinėja apie vyro šeimą ir jo gyvenimo sąlygas. Kai ką klausiamas pasipasakoja ir apie save. Kelionė, užtrukusi beveik parą, suartino darbininką su darbininkų globėju. Pasiekę Vilnių, abu buvo panašūs – suodini, nevalgę ir nemigę. Vyskupas norėjo atsilyginti, o vyras tik pabučiavo žiedą ir prašė palaiminti.

Namuose pasitiko Andrius Meciūnas, nustebęs ir išsigandęs. Tokio savo šeimininko dar nebuvo matęs – šitaip purvino ir taip išvargusio. Tuoj jį nurengė, paprašė nusiprausti ir paruošė užkandą. „Vyskupėli, dabar į lovą – nieko kito!" Vyskupas nusiėmė kryžių ir žiedą, pasidėjo ant staliuko prie lovos ir atgulė. Pačiame įmigyje pažadino svetimas grubus balsas. Praveria akis – raudonarmiečiai, ieško legionierių ir ginklų. Kai jie išėjo, ant staliuko nebebuvo nei kryžiaus, nei žiedo. Vėliau įsigijo kuklų kryžių ir dar kuklesnį žiedą. Pastarasis buvęs iš rago, šlifuotas, be akies.

Kitą dieną ateina keletas jaunų partiečių ir praneša, kad vyskupui teks apleisti namus. „Vyskupas jiems aiškina, – rašo tarnas Andrius, – jis esąs taip pat komunistas".

– Esu vienuolis, – sakė jis, – jokių turtų neturiu, atvažiavau čia tik su valiza rankose.

– Bet butas ir baldai gražūs, – pastebi anie vyrukai.

– Taip pat ne mano, – atsakė vyskupas. – Čia viskas yra taip pat komunos – Bažnyčios. Kai aš čia nevaldysiu, kitas tuo visu naudosis ir valdys.

– Bet kadangi čia butas didelis, – vėl kimba vyrukai, – mes čia atvesime savo „žmonas" (AJM, p. 142–143).

Vyskupas pasiruošė užleisti butą. Susidėjo reikalingiausius daiktus į valizą ir laukė. Ateina „žmona", kažkokia žy-

dė, apžiūri kambarius ir nežinia, ar jai pagailo suvargusio vyskupo, ar nepatiko butas, – pasakė nebeateisianti čia gyventi.

LIETUVIAI GRĮŽTA Į VILNIŲ

Sužinoję, kad vyskupas grįžęs, pradėjo lankytis artimieji – kanauninkas J. Kukta, kunigas M. Reinys, M. Biržiška. J. Matulaitis buvo visiškai atitrūkęs nuo įvykių eigos. Prieš išvykdamas vizitacijos tik tiek žinojo, kad ukrainiečių nepriklausomybės karo vadas S. Petliūra, neįstengęs susidoroti su bolševikais ir baltagvardiečiais, paprašė lenkų pagalbos, ir J. Pilsudskis ją pasiuntė. Iš tos pagalbos pasidarė nauja okupacija, ir ukrainiečiai gyventojai pasipriešino. Tuo pasinaudojo bolševikai ir Kijevą atsiėmė. Tolimesnių įvykių vyskupas jau nežinojo, ir svečiai turėjo jį „apšviesti".

Generolo M. Tuchačevskio vadovaujama bolševikų armija pradėjusi vyti lenkus iš Ukrainos. Šie, atsidūrę bėdoje, šaukęsi santarvininkų. Pastarieji reikalavę atsitraukti ligi Curzono linijos ir jos laikytis – tada ir sovietai turėsią ties ja sustoti. Santarvininkai nebepasitikėję: iškvietę ministrą pirmininką S. Grabskį į Belgiją ir čia liepos 10-ąją privertę jį Spa mieste pasirašyti protokolą, kad tikrai laikysis minėtos linijos. M. Biržiška dar priminė, kad Lenkijos vyriausybė, santarvininkų spiriama, liepos 4-ąją pripažinusi *de facto* Lietuvą.

Vyskupui buvo nauja, kad prieš keletą dienų, liepos 12-ąją, Lietuva pasirašiusi taikos sutartį su sovietais ir pagal ją Vilnius su plačia sritimi į rytus priklausąs dabar Lietuvai. Sovietų–lenkų kare Lietuva pasiskelbusi neutrali. Lenkai traukęsi iš Vilniaus, o lietuviai pasiuntę savo kariuomenę. Lenkai dar spėję pastoti lietuviams kelią, ir sovietai pirmieji atėję į miestą. Lietuviai įžengę į sostinę tik liepos 15-ąją ir jau radę šeimininkaujančius bolševikus.

Tolimesnius įvykius sekė jau pats vyskupas. Bolševikai, įspėti santarvininkų, nesustojo ties Curzono linija – stūmė lenkus toliau ligi pačios Varšuvos ir ją apsupo. Tik rugpjūčio 15-osios ties Vysla lemiamas mūšis, kuriam vadovavo prancūzų strategai, privertė bolševikus trauktis atgal. Traukėsi jie ir iš Vilniaus trim etapais. Paskutinieji išvyko rugpjūčio pabaigoj. Tada pradėjo keldintis iš Kauno valstybinės Lietuvos įstaigos.

Su atvykstančiais valdininkais atsirado ir rašytojo Aišbės Kriščiukaičio brolis kunigas Jonas, neseniai tapęs marijonu. Vyskupas buvo išsiuntęs į Marijampolę savo sekretorių kunigą J. Vaitkevičių, tad pamatęs svečią nustebo:

– Ar ne sekretoriauti man tave atsiuntė?

– Atvykau pas gydytoją ir vėl grįžtu, – atsakė kunigas Jonas ir papasakojo, su kokiais garbingais žmonėmis atvažiavęs.

– Stoviu Kauno stotyje ir nežinau – gausiu vietą ar ne. Girdžiu iš vieno vagono mane šaukia vardu. Pasigręžiu, o gi pažįstamas dr. K. Grinius, ministras pirmininkas, kviečia į savo vagoną. Jį lydi į Vilnių teisingumo ministras V. Karoblis, kunigas V. Jurgutis, K. Bizauskas.

Kunigas Jonas gerai išmanė apie knygas. Vyskupas prašė, kiek turės laiko, pasižvalgyti Vilniaus knygynuose ir antikvariatuose – gal ras ką nors iš lituanistikos marijonų bibliotekai. „Kiekvieną mano pirktą knygą, – rašo kunigas Jonas, – vyskupas norėjo pamatyti" („Draugas", 1967, Nr.31).

RŪPESTIS DĖL NAUJOS GRĖSMĖS

Lietuvių įstaigos netrukus susitvarkė ir pradėjo darbą. Tuo tarpu vyskupui iškilo naujų rūpesčių. Ištisi dekanatai liko be kunigų – pabėgo į Lenkiją nuo bolševikų. Bėgo tie, kurie buvo įsivėlę į politinį, šovinistinį darbą, pavyzdžiui, Ašmenos dekanas, be kita ko, per daug bendravęs su lenkų žandarais ir įdavinėjęs kitus kunigus. Į jo vietą vyskupas Jurgis paskyrė lietuvį kunigą M. Abaravičių, buvusį šioje vietoje dekanu jau rusų laikais, bet jų nušalintą. Kitas parapijas „apsodino" ramesniais lenkais – ne endekais, o kur trūko – lietuviais ir gudais. „Vyskupas Jurgis, – rašo vyskupas J. Kukta, – stengdavosi kunigus skirti taip, kad tas jo skyrimas sutiktų su žmonių ir jų kalbos reikalais. Jei kur sutikdavo kliūtis, surasdavo kitą kelią tą patį įvykdyti" (AJM, p. 95).

Lenkų kariuomenė rugsėjo viduryje jau buvo tiek atstūmusi bolševikus, kad priartėjo prie Lietuvos teritorijos. Atrodė, kad jie laikysis pažadų – sustos ties Curzono linija, gerbs Lietuvos neutralumą. Bet ne. Tuoj puolė lietuvių kariuomenę, stovėjusią ties Gardinu ir Augustavu.

Lietuvos vyriausybė pasiskundė Tautų Sąjungai, įkurtai po Taikos konferencijos (1920 sausio 10) ir dabar, rugsėjo

15-ąją, susirinkusiai į pirmąjį savo posėdį Ženevoje. Jinai rugsėjo 20-ąją nutarė imtis priemonių sustabdyti lenkų–lietuvių kovas ir paskyrė septynių kariškių įvairių tautybių kontrolės komisiją: anglą, ispaną, italą, belgą, serbą, japoną su pirmininku prancūzu pulkininku Chardigny. Komisija atvyko į Vilnių, įsikūrė „George" viešbutyje, padarė vizitus valdžiai ir vyskupui ir pradėjo savo darbą. Pirmiausia ji reikalavo, kad lenkai ir lietuviai patys susitartų dėl sienų. Abi pusės bandė tartis Kalvarijoje, bet nesusitarė, ir lenkai vėl pradėjo kovas.

Buvo nesaugu, bet vyskupas rugsėjo 25-ąją išsiruošė į Marijampolę. Kunigas N. Raštutis jį prašė, ar nesurastų tenai kokios seselės, kuri galėtų dirbti su vaikais Trinapolio vaikų prieglaudoje. J. Matulaitis žadėjo pakalbėti su viršininkėmis. Marijampolėj buvo tik porą dienų – patvarkė kai kuriuos marijonų ir seselių reikalus ir tuoj grįžo. Netrukus atvažiavo ir seselė Agota Kudirkaitė, išleista viršininkių dirbti su vaikais Trinapolyje. Laiške P. Būčiui rugsėjo 28-ąją vyskupas rašo:

„Vos įpuoliau į Marijampolę atlankyti savųjų, vėl turėjau skubėti Vilniun, kad lenkai manęs neatkirstų nuo jo. Tiesiog nervai nepakelia jau tų visų atmainų... Dar nėra dviejų metų, o aš jau šeštą valdžią turiu Vilniuje. Kai rašau šiuos žodžius, jau vėl lenkai slenka į Vilniaus pusę... Vos šiek tiek gyvenimas susitvarko ir vėl jį išardo... Jei lenkai ateis Vilniun, vėl kitaip viskas virs, kažin ir mane ar jie pakęs. Nors aš nesikišu į politiką, bet jie vis tiek nepakenčia, kad lietuvis Vilniuje vyskupauja".

P. Būčiui dar praneša, kad įstojęs pas marijonus pirmasis gudas kunigas Andrius Cikota ir jau esąs Marijampolės noviciate. Dar prideda: „Maniau, kad tversis (lietuvių. – Y.) universitetas. Manėme ir tave parsitraukti (profesūrai. – Y.)".

Kontrolės komisija neatleido įsibėgėjusių kariautojų – reikalavo ieškoti taikaus susitarimo su lietuviais. Lenkai priversti pasiūlė taikos derybas, ir jos buvo pradėtos rugsėjo 29 d. Suvalkuose. Truko 9 dienas, kol abi pusės suderino savo reikalavimus. Derybų vyksmą sekė kontrolės komisija.

Dėl sienų buvo priimta Curzono linija, tik kai kas pakeista. Vilnius paliktas Lietuvai, o Gardino apskritis ligi Merkinės, Varėnos ir Bastūnų – Lenkijai. Spalio 7-ąją, dalyvaujant kontrolės komisijos atstovams, sutartis buvo pasirašyta, karo veiksmai sustabdyti, liko tik pasikeisti belaisviais.

Tą pačią dieną kontrolės komisija grįžo patenkinta į Vilnių. Grįžo ir lietuvių delegacija, padėjusi savo parašus: generolas leitenantas M. Katchė, B. Balutis, V. Čarneckis, M. Biržiška ir majoras Šumauskas. Kitą rytą sužinojo apie laimingą susitarimą ir vyskupas Jurgis. Džiaugėsi galėsiąs dabar ramiai tvarkyti vyskupijos reikalus.

ĮSIBROVĖLIŲ ARMIJA

Popietyje, spalio 8-ąją, pasigirdo šūviai Didžiojoje gatvėje. Vyskupas priėjo prie lango. Atsekė ir kunigas J. Kriščiukaitis. Žiūri, lietuviai atsišaudo ir traukiasi, o juos apšaudo keistai apsirengę kariai nekariai. Pereina abu į valgomąjį ir stebi Gedimino kalną. Mato būrį vyrų, bandančių nutraukti Lietuvos vėliavą, o ši nesiduoda. Vienas užsliuogia kotu ir nuima. Jos vietoj iškyla lenkiškoji su ereliu.

Vyskupas atrodė ramus. J. Kriščiukaitis rašo dar nežinojęs, kad jis gali nuostabiai valdytis („Draugas", 1967, Nr.30). Netrukus lietuvių sargybiniai grįžo į savo pozicijas, ir vėl viskas atrodė ramu. Tuo tarpu miestas jau buvo supamas maždaug 3–4 divizijų dydžio armijos. Tos armijos telkimą Eišiškių–Varanavo apylinkėse buvo pastebėjusi lietuvių žvalgyba gerokai anksčiau ir įspėjusi kontrolės komisiją, bet ši ruošėsi Suvalkų deryboms ir nieko nedarė. Dabar pati matė, kas vyksta, ir kreipėsi į Varšuvą, klausdama, kas čia darosi. Varšuva atsakė, kad lenkų vyriausybė apie tai nežinanti.

Lietuvių karinės pajėgos Vilniuje buvo kur kas mažesnės: tik 7 batalionai ir 3 eskadronai (LE, t.34, p. 197). Apsispręsta trauktis ir apie tai pranešta kontrolės komisijai. Ši ryžosi perimti miestą savo žinion ir paprašė, kad lietuviai duotų jiems milicijos* ir karių tvarkai prižiūrėti. Apie tai, kad miestą perima Tautų Sąjungos kontrolės komisija, buvo paskelbta miesto gyventojams ir atskirai pranešta lenkų armijos štabui. Įspėta, kad sargybiniai nešaudys į ateinančią kariuomenę.

Lietuvių įstaigos pradėtos evakuoti jau iš vakaro. Kariuomenė ėmė trauktis apie pirmą valandą. Ėjo tvarkingai gurguolės ir kuopos. Gyventojai stebėjo – buvo pilna jų gatvėse. Stebėjo ir vyskupas pro langą. Milicija ir dalis karių liko toliau gatvėse – ėjo sargybą. Žmonės dar nesiskirstė,

---

* Nuo 1924 m. buvo pavadinta policija. – *Red.*

kažko laukė nervingi, sujaudinti. Vienur kitur pasirodė ginkluoti apdriskę lenkų partizanai ir pradėjo šaudyti. Pasigirdo iš atskirų namų ir kulkosvaidžiai. Žmonės pradėjo bėgti iš gatvių. Šaudymų aukos buvo lietuviai sargybiniai. Vienas jų, stovėjęs prie santarvininkų misijos ligi trečios valandos, taip pat buvo nukautas iš pasalų.

KLASTA, PAVADINTA MAIŠTU

Pirmieji armijos daliniai apie penktą valandą pasirodė miesto centre. Kontrolės komisijai iš karto buvo aišku iš ginklų ir uniformos, kad tai ta pati lenkų armija. Susiradusi štabą, komisija pareiškė protestą dėl savavališko įsibrovimo, sulaužant Suvalkų sutartį. Nustebo išgirdusi, kad čia „vietinis reikalas" – išlaisvinti Vilnių iš Kauno lietuvių. Toji armija esanti „lietuvių–gudų armija", ne lenkų.

J. Pilsudskis skubėjo atsiriboti nuo šio įvykio, o armijos vadą generolą L. Zeligowskį paskelbė maištininku. Tą maištą iš tikrųjų organizavo jis pats. Rugsėjo pabaigoj jis iškvietė į Baltstogę L. Zeligowskį ir Rydz-Smigłą ir su jais aptarė planą. L. Zeligowskis tuoj pradėjo telkti divizijas, o J. Pilsudskis spalio 2 dieną jas inspektavo ir pavadino Lietuvių–gudų armija. Dalis karininkų atsisakė dalyvauti maište. Tada J. Pilsudskis sužinojęs atsiuntė generolą Sikorskį įtikinti, kad tai tik politinis manevras.

Šiam manevrui pridengti sugalvota ir „Vidurinė Lietuva", lyg butaforinė valstybėlė tarp Lenkijos ir jų vadinamosios Rytų Lietuvos arba Kauno žemės. Tokiai naujai „Lietuvai" teritorijos dar nebuvo, bet buvo numatyta ją užkariauti, ir tai buvo svarbiausias šio viso žygio tikslas. Valdžios viršūnę sudarė trys J. Pilsudskio patikėtiniai: generolas L. Zeligowskis, A. B. Prystoras ir W. Abramowiczius. Pirmasis buvo šios srities ir karo pajėgų viršininkas, antrasis – jo adjutantas bei politinis patarėjas, trečiasis – „laikinosios valdančios komisijos" pirmininkas. Visi trys buvo susiję su Vilniumi, iš šios srities kilę arba čia lankę mokyklas.

Mieste pirmą vakarą kilo panika, nes prasidėjo plėšimai ir atsiskaitymas su žydais. Žydų aukų tą vakarą suskaičiuota 30. Teroras tęsėsi ir toliau. Rabinai kreipėsi pas vyskupą, ir šis bandė užtarti, bet mažai kas jo paisė. Žydai pradėjo bėgti iš miesto. Lietuviai laukė savo eilės, ir ji atėjo spalio 12-ąją, kada buvo uždaryti visi jų laikraščiai. Kitą dieną turėjo būti laidojami Rasų kapinėse žuvę lietuviai milicinin-

kai ir kariai. Bandyta neleisti, bet leido – pabijojo kontrolės komisijos, kuri dalyvavo laidotuvėse. Spalio 14-ąją buvo įvestas karo stovis. Vyskupas įspėjo lietuvių vadus, kad būtų atsargūs, nes maištas paprastai nieko nepaiso. Lietuvių komiteto pirmininkas M. Biržiška, matydamas, kaip žydai bėga, priminė tautiečiams: „Likti Vilniuje, jei bent badas ar prievarta išvarys, rūpintis savo įstaigomis". Lietuvių butuose buvo pradėtos kratos ir areštai spalio 18–19. Tarp kitų buvo areštuota ir M. Biržiškos žmona.

VYSKUPO PADĖTIS

Karas paralyžiavo vyskupo ryšį su ganomaisiais. Kurį laiką jis pasidarė lyg kalinys. Džiaugėsi, kad šalia savęs turi bent kunigą Joną, kuris nebegalėjo grįžti į Marijampolę. Užtai grįžo pabėgę lenkai kunigai ir pradėjo reikalauti paliktųjų vietų. Vyskupas nenorėjo triukšmo, tad daugelį grąžino į buvusias parapijas. Grąžino ir Ašmenos kelboną, o dekano pareigas paliko M. Abaravičiui, perkeltam į Žiupronius. Ašmeniškis kreipėsi į generolą L. Zeligowskį, ir šio įstaiga spaudė vyskupą, kad pakeistų sprendimą. Vyskupas pasiuntė kanclerį su medžiaga įrodyti, kad nei kunigai, nei žmonės nenori jo dekanu.

Žinios iš provincijos nedžiugino. Visur savavaliavo kariuomenė ir karo komendantai. Kunigas, atvykęs iš Švenčionių, pasakojo, kad iš jų atėmę lietuvių gimnazijos patalpas, paskui leidę naudotis tik po pietų, tarp 4 ir 9 valandos, kada vaikams baisiai nepatogu. Kareiviai apiplėšią žmones ir bauginą. Skurdas didžiausias – žmonės neturėsią sėklų laukams įsėti. Kunigas iš Šilėnų vėl pasakojo, kad komendantas šventą dieną gaudąs jaunimą prie bažnyčios neva į kariuomenę, o paskui reikalaująs po keletą tūkstančių markių išsipirkti; priešiškas lietuvių kunigams.

Vyskupas prašė surašyti faktus ir jam pateikti. Savo dienoraštyje rašo, kad visi kunigai patvirtinę blogą kareivių elgesį su žmonėmis – apiplėšia, apvagia, varu atima pinigus, net žmogžudysčių esti. Kai kur užpuldinėja moteris ir mergaites – nesą disciplinos, baisus pasileidimas, ypač tarp ulonų. Vyskupas rengėsi kreiptis į karinę vadovybę.

Vieną dieną „ateina pas vyskupą valdančio komiteto pirmininkas p. Abramovičius, kairiųjų pažiūrų žmogus, ir prašo vyskupą, kad padėtų jam tvarkytis su priešingų srovių žmonėmis, būtent, kad iškeltų iš Vilniaus miesto kun. Olšanskį,

o palaikytų tokius kaip kun. Zenkevičius, kuris jam atrodė esąs kairiųjų pažiūrų. Vyskupas griežtai atsisakė palaikyti jo prašymą", – rašo vyskupas J. Kukta (AJM, p. 94). Abramowiczius traukė kunigus į pilsudskinę kaimiečių draugiją „Odrodzenie" („Atgimimas"), kuri veikė prieš dvarininkus ir endekus, dėl to šie labai erzinosi. Įtraukė ir Barūnų kleboną gudą Petrovskį, kitados talkinusį F. Muckermannui krikščionių darbininkų veikloje.

Kunigų vėlimas į politinius reikalus vyskupui kėlė rūpesčių. Apie tai kalbėjo su kanauninku J. Kukta, o vieną vakarą prietemoje jie abu užėjo pas M. Biržišką. Šis prisimena, kad buvę kalbama „ir apie kunigų, ypač lenkų, kišimąsi į pasaulinę politiką. Nuostabu, kad jis net apie aiškius savo priešus atsiliepdavo su pagarba, laikydamas jų elgesį paprasta žmogiška silpnybe" (AJM, p. 149). Apsisprendė rašyti kunigams aplinkraštį ir jį parašė birželio 28 (1919). Priminė popiežiaus Benedikto XV įsakymą, kad kunigai per pamokslus laikytųsi grynai religinių temų ir vengtų tautinių bei politinių. Graudeno, kad nesidėtų prie politinių partijų, o dirbtų tik bažnytinį darbą, kurio yra gana, o paskui, kiek galėdami, – švietimo ir visuomenės darbą. Daug vilčių neturėjo, kad tas padėtų.

Nerimą kėlė kitas reiškinys – akcija prieš kunigus, kurie ramiai dirbo savo darbą. Ji buvo pradėta nuo 1919 metų vidurio. Vyskupą pasiekė žinia, kad „Straż Kresowa" („Pakraščių sargyba"), t.y. rytinių pakraščių, arba okupuotų sričių, apsaugos organizacija, sudarinėja specialius būrius prižiūrėti kunigams ir, jei reikia, rengiasi juos šalinti savo priemonėmis. Pradėjo plaukti į kuriją organizuojami nepagrįsti skundai prieš kai kuriuos gerus kunigus. Iš Nemenčinės buvo „išgraužtas" kunigas, o prieš Giedraičių kleboną Slapšinską pavartota prievarta. Iš jo reikalauta, kad visos pamaldos būtų lenkiškos, o parapija buvo lietuviška, tik dvarų daugiau nei kitur. Klebonas atsisakė. Tada rugpjūčio 24 (1919) jį prievarta paėmė iš klebonijos, įsimetė į vienratį vežimėlį („tačką"), nuvežė į miliciją ir pametė, o ši išgabeno į Lukiškių kalėjimą. Tai sužinojęs, vyskupas J. Matulaitis paskelbė Giedraičių parapijai interdiktą. Dėl to užvirė lenkų spauda, atvėrė burnas seimo nariai Varšuvoje, aliarmavo nuncijų. Pastarasis „parašė vyskupui Jurgiui, kad lenkų reikalavimus patenkintų, nes esą dėl vienos parapijos neverta tokį triukšmą kęsti, – rašo kunigas J. Kriščiukaitis, per kurio rankas ėjo vyskupo Jurgio atsakymas nuncijui. – Jis (Matulaitis) atsakė nuncijui A. Ratti, patardamas pasi-

naudoti nuncijaus teisėmis ir pasiimti Giedraičių parapiją savo žinion ir ją tvarkyti savo atsakomybe, o kai toji parapija priklauso Vilniaus vyskupui ir yra vyskupo J. Matulevičiaus žinioje, jis kitaip tvarkyti tos parapijos negali... Nuncijus atsiprašė, teisindamasis, kad tai buvęs tik patarimas, o ne koks nors noras kištis į diecezijos valdymą" („Draugas", 1967, Nr.35).

DU NEPRAŠYTI SUFRAGANAI

Vyskupas Jurgis prašė Romos jau 1919 m. skirti jam sufraganą ir pristatė du kandidatus. Romai atrodė, kol padėtis neaiški, geriau apsieiti be sufragano. Ir štai jis gauna Vladislavą Bandurskį, buvusį Lvovo sufraganą, nūnai vyriausią Lietuvių–gudų armijos kapelioną. Jaunesnis 14 metų už J. Matulaitį, iškalbus, demokratiškas, jis uoliai dalyvavo kariniuose paraduose ir tautinėse iškilmėse, sakė patriotinius ir politinius pamokslus, rėmė visus valdžios žygius. Jo atsiradimas ir pasilikimas Vilniuje, pasak P. Būčo, turėjęs tikslą nustelbti vyskupą J. Matulaitį (AJM, p. 28). Bet jis daugiau stelbė endekus, ir šie pradėjo bijotis jo įtakos. Negalėdami kitaip jo atsverti, parsikvietė kitą vyskupą – Karolį Hryniewieckį, 80 metų senuką, kitados buvusį (1883–1885) Vilniaus ganytoją. Rusai jį nušalino, ištrėmė, paskui išleido į austrų valdomą Galiciją. Lenkų akyse jis buvo tautos kankinys.

J. Matulaitis turėjo progos jį pažinti 1919 metais, per pirmąjį lenkmetį. Malonaus veido, aukštas, liesas, įdubusių akių, pamėlusių lūpų, rodos, gęstantis. Toks buvo pirmas įspūdis. Suruošė tada jam priėmimą pas save ir pakvietė kunigų. Senelis atsistojo kalbėti ir staiga atgijo, paraudo veidas ir lūpos, akys ėmė žaižaruoti. Kai buvęs čia vyskupu, nebuvę lietuvių nė gudų, tik „vierni" katalikai lenkai. Dabar sukėlę tas tautas rusų, žydų, vokiečių ir masonų pinigai. Tai vis lenkų priešų darbas, kenksmingas Bažnyčiai. Toj kalboj kliuvo ir pačiam šeimininkui už litvomaniją.

Dabar jį atvykusį paėmė į savo rankas endekai ir visur vedžiojo – į vaikų prieglaudas, darbininkų susirinkimus, įstaigas, draugijų centrus, redakcijas. Neiškęsdavo ir jis pats nesustabdęs moterėlių ar šiaip žmonių prie bažnyčios ar gatvėse ir vis kalbėjo tą patį – prieš gudus, lietuvius, žydus, masonus ir vyskupą „litviną". Vienas jo interviu, kurį parengė sulenkėjęs vokietis J. Obstas ir išspausdino laikraštyje

„Rzeczpospolita" (persispausdino ir „Głos Wileński"), sukėlė didelį triukšmą ir ilgai trukusią polemiką.

„Jo buvimas Vilniuje, – rašo J. Matulaitis dienoraštyje, – labai kenkė Bažnyčiai. Jis įnešė naujo raugo, neapykantos į vietinius santykius, jau ir taip blogus ir be galo įtemptus. Jis nebuvo meilės, taikos, rimties sėjėjas, o tik kiršintojas, agitatorius, kurstytojas".

Lietuviai buvo ketinę surinkti apie jo veiklą faktų ir pasiųsti Romai, bet, atrodo, to nepadarė.

Vyskupo V. Bandurskio veikla kliuvo ne vien endekams. Nepatiko ir tokiam neutraliam Vilniaus kunigui žurnalistui kaip V. Toloczkai. Patarė jis V. Bandurskiui palikti Vilnių ir nedrumsti tikinčiųjų savo šovinizmu; girdi, ir lietuviškasis vaišingumas turįs savo ribas. Vyskupą Bandurskį gynė spaudoj kancleris Chaleckis: kunigui, girdi, nedera užpuldinėti vyskupą, už tai V. Toloczka baustinas. Šis viešai atsikirto, kodėl kancleris nesiūląs bausti kunigų, kurie, pasirašinėdami slapyvardžiais, puldinėją vietos ordinarą vyskupą J. Matulevičių (J. Kriščiukaičio atsiminimai). J. Matulaitis vis dėlto sudraudė kunigą V. Toloczką ir liepė viešai atsiprašyti.

Pasirodo, kad, „atvykstant vyskupui Bandurskiui į Vilnių, vyskupas J. Matulevičius lenkų episkopato buvo įspėtas, kad būtų su juo atsargus. Mat vyskupas Bandurskis... buvo įtariamas kaip tautinės bažnyčios šalininkas ar kraštutinis tautininkas. Tačiau kai jiedu susidūrė, pasidarė vienas kitam net bičiuliai. Vyskupas Bandurskis, atsidėkodamas už tuo laiku taip reikalingą jam morališką ir materiališką paramą, vyskupą Matulevičių paskui net viešai gindavo nuo lenkų tautininkų užsipuolimų", – rašo Myk. Biržiška (AJM, p. 149).

*

Želigowskis, gavęs iš Pilsudskio naujų divizijų, spėjo per 3 savaites „Vidurinei Lietuvai" užkariauti teritoriją ligi Giedraičių, Širvintų, Želvos, Balninkų. Kontrolės komisija nepajėgė, o gal ir nelabai stengėsi stabdyti tų užkariavimų. Lietuviai buvo nepasiruošę atremti įsibrovimą. Bet pasipriešinimo nuotaika tolydžio kilo. Kariuomenė buvo užtvindyta naujais savanoriais, ir jėgų išbandymas įvyko ties Širvintomis ir Giedraičiais, netoli Ukmergės. Buvo šiurpu pirmamečiui gimnazistui tada stebėti, kaip vežimas po vežimo gabeno į ligoninę sužeistuosius, tarp jų ir vyresnius Ukmergės gimnazijos mokinius – savanorius. Kovos ties Širvintomis

užtruko, bet lapkričio 19-ąją lenkų brigados ir pulko štabai, nemaža karių ir ginklų pateko lietuviams į rankas. Už trijų dienų lenkai buvo paklupdyti ir ties Giedraičiais. Po šių pergalių lietuviai buvo bežygiuoją tolyn Vilniaus kryptimi.

Tada įsikišo kontrolės komisija – reikalavo sustabdyti kovas ir baigti konfliktą taikiai Tautų Sąjungos priežiūroje. Lietuviai buvo priversti pasirašyti paliaubų protokolą ir priimti laikiną neutralią zoną. Bylą prieš lenkus jie perdavė Tautų Sąjungai.

Kai vyskupas rengėsi Bernelių mišioms Kalėdų naktį, geros valios dar nebuvo matyti. Buvo skaudu. Rodos, gęsta jo vyskupijoje ir Dievo garbė.

LAUKIANT TAIKOS, NESULAUKIANT

Naujieji Metai (1921) prasidėjo iškilmingu „sausio sukilimo" minėjimu. Buvo suėję treji metai nuo legionierių proveržos, kuri truko savaitę ir paliko šiurpų prisiminimą žydams, gudams ir lietuviams. Vyskupas Jurgis buvo pakviestas dalyvauti. Pamokslą sakė vyskupas V. Bandurskis: nieko apie Dievą, tik apie Lenkiją.

Iškilmėse dalyvavo ir generolas Mokrzeckis, numatytas valdžios „pirmininku" vietoj Abramowicziaus. Perėmęs šias pareigas, jis sudarė garbės komitetą Silezijos plebiscitui remti ir pakvietė į jį vyskupą J. Matulaitį. Po vieno posėdžio, vasario 19-ąją, generolas paprašė vyskupą pasilikti kartu su arkivyskupu Hryniewieckiu.

POKALBIS SU GENEROLU MOKRZECKIU

Generolas buvo susirūpinęs dėl kunigų kišimosi į politiką. Jei vyskupas nieko nedarysiąs, jis būsiąs priverstas imtis savų priemonių, o tai nebūtų gera. Generolą tuoj parėmė senelis arkivyskupas. J. Matulaitis ramiai klausėsi.

– Išleidau kunigams aplinkraštį tuo reikalu, – tarė, – bet ne ką padėjo. Krašto padėtis nenormali, likimas neišspręstas – visi jaudinasi, karščiuojasi, kišasi į politiką. Tai laiko liga.

Generolui atrodė, kad vis dėlto nepateisinamas kunigų lietuvių ir gudų kišimasis į politiką. Ne be nuodėmės ir lenkai kunigai, atsakė J. Matulaitis ir priminė vyskupo Bandurskio pamokslą, kurį girdėjo ir generolas. Būtų neteisinga vieniems drausti, kitiems leisti, kaip norėtų valdžia. Bažnyčia savęs nesieja su jokia viena partija.

Generolas piktinosi kunigais, kurie remia draugiją „Odrodzenie". Tai esąs valstiečių kėlimas prieš ponus. O kieno gi ji vedama ir palaikoma, klausė J. Matulaitis, ar ne Pilsudskio valdžios, ar ne jos pinigais remiama prieš endekus? Abi srovės politinės, federalistų ir aneksistų, ir abi nori panaudoti kunigus bei vyskupus. Endekai dengiasi arkivyskupu Hryniewieckiu, o „odrodzenininkai" giriasi, kad už jų stovįs vyskupas Bandurskis. Į tą kovą vietos vyskupui nedera kištis, nebent kuri pusė eitų prieš tikėjimą.

Generolas pasigavo žodžius „vietos vyskupui nedera kištis". O vis dėlto ganytojas esą leidžiasi traukiamas į politiką. Kur ir kada, klausė J. Matulaitis. Generolas priminė lietuvių gimnazijos vakarėlį Vasario 16-osios proga, kur vyskupas dalyvavęs ir plojęs po kunigo Stankevičiaus kalbos, kur buvę pasakyta, kad Vilnius turįs tekti lietuviams. J. Matulaitis atsakė, kad dalyvavęs visose tautinėse lenkų iškilmėse ir plojęs, ar buvę bloga? „Pasakyk, Tamsta, ką gi lietuviai būtų man pasakę, kad aš, tiek kartų dalyvavęs lenkų šventėse ir iškilmėse, būčiau lietuvių kvietimą paniekinęs ir į jų vakarėlį neėjęs? Aš turiu būti visiems lygiai ganytojas" (Dnrš.)*.

Priminęs gudus, J. Matulaitis „suerzino" senelį arkivyskupą. Šis ėmė kaltinti vyskupą Jurgį, kam įvedęs gudų kalbą bažnyčiose. Jokių kalbos atmainų dar nedaręs, pastebi J. Matulaitis, ir nedarysiąs, kol karas nepasibaigs. Gudų kalbą Dysnos dekanate įvedęs vyskupas Roppas, o Minske – vyskupas Łoziński s, ir jie abu – lenkai. Leidęs tik vaikus katekizuoti gudiškai.

Čia generolas įsiterpė, kad, ką lenkai per amžius yra laimėję, to negalį paleisti iš savo rankų, ir priminė Barūnus, kur klebonas gudas Petrovskis norįs „atgudinti" žmones – įsteigęs gudų mokyklą, ketinąs steigti gudų mokytojų seminariją. Vyskupas turįs jį iš ten iškelti. Vyskupas prašė generolą pasakyti, kaip gi žmonės Barūnuose kalba, ar ne gudiškai? O dėl mokyklų, kurios ten steigiamos, tai ne vyskupo,

---

* Trečiųjų metų nepriklausomybės minėjime dalyvavo ir kontrolės komisijos atstovai – pulkininkas Tsu-Tsui ir majoras Uzquiano.

o valdžios dalykas. Kunigo Petrovskio negalįs iškelti, atseit bausti už tai, kas nėra priešinga Kristaus mokslui. Nepatenkinęs Abramowicziaus prašymo iškelti kunigą Olszańskį, neturįs pagrindo patenkinti ir generolo dėl kunigo Petrovskio.

Generolas dar prisiminė Ašmenos dekaną. Abaravičius esąs lietuviškos orientacijos, o žmonės reikalaują, kad dekanu pasiliktų kunigas lenkas. Tas dalykas liečia tik vyskupą ir kunigus, atsakė J. Matulaitis. Dekanas – kunigams prižiūrėti, ne žmonėms, ko jie čia kišasi, bene yra kurstomi?

Į generolo kabinetą atėjo vyskupas Bandurskis, matyt, pakviestas įsiterpti į akciją prieš ganytoją. Tačiau išėjo priešingai. V. Bandurskis pritarė J. Matulaičiui ir padėjo greičiau baigti nemalonų pokalbį.

Prieš atsisveikindamas, J. Matulaitis paprašė generolą pasilikti vieną ir jam pakartojo, kad nesusies Bažnyčios reikalų su viena kuria partija ir nesmerks vienų kunigų (ne lenkų) už tai, už ką kitus (lenkus) valdžia giria. Prašė generolą skirti dalykus: kur kunigai nusikals jo įstatymams, tegu tvarko jis, o kur pasirodys, kad kunigai nepaiso Bažnyčios įstatymų, tada bausiąs vyskupas.

Turbūt šį pokalbį turėjo galvoj M. Biržiška sakydamas: „Vieną lenkų generolą, padariusį jam daug nemalonumų, jis (Matulaitis) įveikęs gerumu bei ramumu" (AJM, p. 149).

ŠV. KAZIMIERAS GINA LENKŲ POZICIJĄ

Praėjo dvi savaitės, ir kunigas J. Kriščiukaitis prie stalo referuoja vyskupui apie „Dziennik Wileński" redaktoriaus J. Obsto straipsnį „Šv. Kazimieras istorijos šviesoje", paskelbtą vilniškėje „Rzeczpospolita" laidoje. Šv. Kazimieras buvęs priešingas lenkų ekspansijai į Rytus: nenorėjęs, kad valstybėje būtų per daug schizmatikų. Bet palaikęs ir rėmęs Lenkijos uniją su Lietuva. Straipsnio tikslas buvo aiškus: panaudoti šv. Kazimierą politiniams lenkų tikslams.

Po penketo dienų J. Kriščiukaitis atpasakoja vyskupui repliką lietuvių leidžiamame dienraštyje „Straż Litwy", parašytą feljetono forma ir pavadintą „Pono J. Obsto pasikalbėjimas su šv. Kazimieru". Karalaitis aplanko redaktorių, o šis egzaminuoja šventąjį apie Vilniaus likimą, ir abiejų pažiūros nuostabiai sutampa. Danguje esą visi remią Vilniaus inkorporavimą į Lenkiją, išskyrus du litvomanus – vyskupą Merkelį Giedraitį ir jėzuitą Maksimilijoną Rylą. Šventasis nepritaręs separatinei vytautinei politikai, bet jo nepatenkinąs ir

dabartinis federacijos planas. Pasisakęs už Lietuvos inkorporavimą, stebisi, kad lenkai toleruoja Vilniuje lietuvių ir gudų gimnazijas ir pakenčia žydus. Su pastaraisiais esą reikia elgtis Ispanijos pavyzdžiu: arba apsikrikštija, arba apleidžia kraštą ir praranda visą turtą.

Tas „Straż Litwy" numeris (39) tuoj buvo konfiskuotas, dienraštis sustabdytas, redaktoriui M. Biržiškai iškelta byla už piktžodžiavimą prieš šventuosius. Feljetono autorius kunigas V. Toloczka buvo pasirašęs slapyvardžiu „Wasz", tad manė, jei prisipažins ir kaltę prisiims sau, gal išgelbės laikraštį ir apsaugos redaktorių. Buvo vargo jį įtikinti, kad nieko tai nepadės – prieš teismą vis tiek atsako redaktorius.

Vyskupo tas dalykas nelietė, bet jis svarstė, kokios iš to bus pasekmės. M. Biržiškai greičiausiai teks kalėti keletą metų, lietuviai bus nuplakti viešai kaip šventųjų įžeidinėtojai, santykiai su lenkais dar labiau įsitemps. Vyskupas patarė prašyti advokatą T. Vrublevskį ginti bylą. Šis sutiko, bet prašė parūpinti medžiagos, kaip tai vertina žymieji teologai. Vyskupas pavedė keletui lietuvių kunigų akademikų tos medžiagos paieškoti.

ARKIVYSKUPAS HRYNIEWIECKIS ATSISVEIKINA

Vyskupas neturėjo laiko toliau domėtis šiuo reikalu. Visus priešpiečius būdavo užsiėmęs su interesantais. Dėl jų tekdavo nutęsti pietus valandą ar daugiau. Po pietų, pasivaikščiojęs, vėl eidavo į kabinetą ir priiminėdavo lankytojus. Tik po vakarienės, jei nebūdavo „ateivių", imdavosi „savo" darbų.

Vienas tokių darbų buvo vienuoliškos konstitucijos, kurias reikėjo priderinti prie 1918 metais įsigalėjusio naujo Bažnyčios teisyno. Vienuolijos žinojo, kad jis nepakeičiamas žinovas, dėl to prašė padėti. Pirmiausia prašė Vilniaus broliai doloristai, ir jis sutvarkė jų konstituciją, o Roma patvirtino be pastabų. Jėzaus ir Marijos Vardo seserų vienuolijai, be pataisų, pridėjo prašomas daugiau asketizmo, bet Roma tai nubraukė. Už tai be pataisų patvirtino jo parengtą Jėzaus Širdies tarnaičių (širdiečių) konstituciją. Rašė jas ir tikslino kortelėse lotynų kalba, o kunigas J. Kriščiukaitis perrašinėjo mašinėle („Draugas", 1967, Nr.32).

Šiam darbui neužtekdavo vakarų, juoba kad ir galva būdavo jau per sunki. Eidavo gulti 10–11 valandą, o keldavo

5. Norėdamas užbaigti darbą, kartais keldavo 4 ar net 3 valandą. Sakydavo, rašo kunigas J. Kriščiukaitis, kad iš ryto protas geriau veikiąs ir niekas tada nekliudo.

Per gavėnią sakė vakarinius pamokslus apie Kristaus kančią. Žmonės mėgo tuos ramius, paprastus mąstymus. „Žmonių per visus pamokslus apie Jėzaus kančią buvo pilna katedra", – pastebi vyskupas savo užrašuose. Kartais jį „pasigaudavo" konferencijai ar pamokslui kitos bažnyčios. Šv. Mikalojaus bažnyčioj kalbėjo lietuvių gimnazijos mokiniams. „Jo žodžius gaudyte gaudėm, – rašo buvęs klausytojas. – Stebino mus tuomet, kad toks aukštas dvasininkas ir tokio didelio mokslo, o kalba taip paprastai, suprantamai... Net vidinis džiaugsmas ėmė..." (AJM, p. 152).

Gavėniai neįpusėjus, kovo 16-ąją, užėjo senukas arkivyskupas Hryniewieckis. Atrodė labiau suvargęs. Ėmė skųstis sveikata – esą gydytojai išėmę šonkaulius, tai sunkiau kvėpuoti, o čia Vilniuje oras esąs blogas. Neskubėjo išeiti – pasakojo apie prabėgusias dienas, kai buvęs čia ganytoju ir lankęs parapijas. Vis jam kliūdavo gudai ir lietuviai, bet J. Matulaitis jau žinojo tą jo silpnybę. Nežinojo tik, kad šis apsilankymas paskutinis. Pasisakė išvykstąs iš Vilniaus, grįžtąs į Galiciją, kur oras esąs sveikesnis.

Atsisveikino J. Matulaitis atlaidžiai: „Seneliui, žinoma, reikia viskas dovanoti, bet kalčiausi tie, kurie jo senatve naudojosi savo nedoriems sumanymams" (Dnrš., 1921.III.16).

ISPANAS PILSUDSKIO PAGERBTUVĖSE

Kovo 19-ąją, per Juozapines, buvo du „valstybės viršininko" pagerbimai – karinis ir akademinis. Į pirmąjį vyskupą kvietė generolas L. Zeligowskis, į antrąjį – universiteto rektorius M. Siedleckis. Karinis pagerbimas buvo Lukiškių aikštėje su pamaldomis, kurias laikė vyskupas Bandurskis, bet pamokslo nesakė. Po pamaldų buvo karinis paradas. Žiūrovų stebėtojų buvo palyginti mažai.

Universitete vyskupas rado susirinkusius aukštuosius ponus: Lenkijos respublikos atstovą „Vidurinei Lietuvai" Raczkiewiczių, generolus Zeligowskį ir Mokrzeckį, miesto burmistrą Bankowskį, profesūrą, kapitulos ir kunigų seminarijos atstovus, o tarp jų ir Tautų Sąjungos kontrolės komisijos karišką ispaną majorą Uzquiano.

Pirmasis kalbėjo rektorius. Pašlovino Pilsudskį kaip universiteto atkūrėją, o toliau svarstė tris politines aktualijas:

Lenkijos sutartį su sovietais, pasitarimus su Lietuva ir Silezijos plebiscitą. Antrasis kalbėtojas prof. W. Zawadzkis pristatė Silezijos problemą – plačiau sustojo ties vokietinimo metodais bei priemonėmis. Viskas tiko Vilniaus kraštui, tik vietoj „vokiečių" reikėjo įdėti „lenkus". Paskutinį žodį tarė vicerektorius B. Žongolavičius, buvęs Kauno kunigų seminarijos profesorius. Poetiškomis bei patetiškomis frazėmis aukštino Lenkiją, jos laimėjimus ir dažnai minėjo Pilsudskį bei Zeligowskį. Dalyviai, žinoma, jam daugiausia plojo, ypač minint vadų vardus. Plojo ir rektoriui, kai šis palietė Tautų Sąjungą ir jai priekaištavo. Tautų Sąjungos atstovas Uzquiano nieko nesuprato lenkiškai, gal būtų įsižeidęs ir išėjęs iš salės.

Iškilmėms pasibaigus, ispanas priėjo prie vyskupo ir klausė, ar galėtų rytoj vakare užeiti. Vyskupas pažadėjo jo laukti. Pažino jį kaip uolų kataliką, nes kas rytą 9 val. užeidavo į katedrą mišių išklausyti ir komunijos Šv. Kazimiero koplyčioje priimti.

Kitą dieną atėjęs, pasisakė buvęs Varšuvoje ir kalbėjęs su nuncijumi arkivyskupu A. Ratti. Nuncijui vyskupas esąs skundžiamas vilniškių endekų, skundžiamas ir Varšuvos valdžiai. Pas nuncijų tuo reikalu važinėjąs Aleksandras Meysztowiczius, ketinąs siekti Romos. Prašęs ir Uzquiano padėti per jų (ispanų) ambasadą prie Vatikano pašalinti J. Matulaitį iš Vilniaus.

Vyskupas nusišypsojo:

– Tai jis mano prietelis, nes dirba mano naudai. Aš gi nenorėjau eiti į Vilnių ir mielai išeisiu, tegul tik Šv. Tėvas taria žodį.

Vyskupas norėjo faktų, kuo ir kaip jų akimis jis esąs nusikaltęs. Uzquiano čia pat pradėjo juos „kloti": nenorįs lenko sufragano, remiąs baltgudžius, kad sudarytų baltgudžių klausimą, palaikąs kunigus gudus ir Abaravičių, skriaudžiąs lenką Ašmenos dekaną.

J. Matulaitis bandė aiškinti, bet, pasirodo, nereikėjo. Ispanas buvo pakankamai informuotas ir iš antrosios pusės. Nauja jam buvo gal tik tai, kad vyskupas norėjęs dviejų sufraganų – vieno lenkams, antro gudams. Vyskupui jis pareiškė, kad tarp lenkų šovinistų aršiausi esą lietuvių kilmės bajorai ir sulenkėję dvarininkai; Vilnius teksiąs Lietuvai, o plebiscito, kokio nori lenkai, nebus.

PLEBISCITAS AŠTRINA KOVĄ

Plebiscitą buvo pasiūliusi 1920 m. spalio pabaigoje Tautų Sąjungos taryba, susirinkusi Briuselyje. Reikalavo, kad lenkai išvestų iš užimtų sričių savo kariuomenę ir ketino atsiųsti tarptautinės kariuomenės dalinius plebiscito laisvei užtikrinti. Lenkai su tuo nesutiko: norėjo surengti plebiscitą savo kariuomenės globoje ir savom administracijos priemonėm.

Tam jie ruošėsi. Sustiprino spaudimą prieš lietuvius bei gudus kunigus, veikėjus, o kartu ir vyskupą. Kontrolės komisija sekė tą akciją ir kartu stabdė lenkų pasiruošimą. Jos buvimas Vilniuje pasidarė lenkams rakštis, dėl to ieškojo progos ją iš čia pašalinti.

Vieši pasisakymai prieš Tautų Sąjungą komisijos nebaidė. Tada buvo prikalbintos moterys atakuoti komisijos narius. Šitai suerzino komisijos pirmininką pulkininką Chardigny ir viena proga jis pareiškė, kad, jei bus plebiscitas, tai tamsios lenkų davatkos negalės balsuoti.

Kartą pulkininkas Chardigny su belgu Nasė buvo pas vyskupą ir, kai grįžo į savo viešbutį, rado laukiančias moteris, kurios protestavo ir grasino dėl jo padaryto pareiškimo. Kovo 28-ąją jos, dalyvaujant universiteto studentėms, pakartojo puolimą geležinkelio stotyje ir apmėtė supuvusiais kiaušiniais. Pulkininkas turėjo grįžti į vagoną persirengti. Tai buvo dešiniųjų – endekų – darbas, padiktuotas iš Varšuvos. Kairieji, valdžios žmonės, tarp jų ir universiteto rektorius skubėjo atsiprašyti pulkininką.

Tą dieną, kovo 28-ąją, užėjo pas vyskupą svečias ir prisistatė esąs grafas Saint de Moricz. Pradėjo kalbėti bloga lenkų kalba, ir vyskupas pasiūlė kalbėti prancūziškai. Svečias kvietė J. Matulaitį į garbės komitetą Napoleonui paminėti Vilniuje. Vyskupui sutikus, teiravosi apie krašto padėtį. Matyt, Varšuvoje buvo įteigtas, kad lietuviai esą bolševikai ar jiems labai palankūs. Vyskupas aiškino, kad Lietuva valstiečių kraštas – žmonės prisirišę prie savo žemės; negi jie norėtų bolševikų, kurie žemę atima? Kariuomenę sudaro taip pat valstiečių vaikai, ir jie atkakliai kovojo prieš bolševikus. Miesto darbininkų beveik nėra, nes nėra ir pramonės. Iš kur tad galėtų būti lietuviai bolševikai? Esą komunistų žydų, vadinamųjų bundistų, ir gal vienas kitas nežydas jaunuolis svajotojas.

Svečias toliau teiravosi, ar žmonės Vilniuje ir jo srityje nesipriešins ginklu lietuviams, jei Tautų Sąjunga lieptų Zeligowskiui pasitraukti su savo kariuomene. Kaimiečiai tikrai

nesipriešins, atsakė vyskupas, nes nusistatę prieš lenkus kareivius. Kaimiečiai geriau norėtų lietuvių. O kas eis prieš lietuvius Vilniuje? Žydai – ne, gudai – ne, rusai – ne. Gali atsirasti triukšmadarių, agitatorių, bet tai nepavojinga. Trečias dalykas, kurį kėlė svečias, tai federacija su Lenkija. Lietuviai jos nenori, aiškino vyskupas, o varu versti nedera.

VIETOJ PLEBISCITO DERYBOS BRIUSELYJE

Tautų Sąjungos taryba, pasiūliusi plebiscitą, laukė ketvertą mėnesių. Lenkų nusistatymas per tą laiką nepasikeitė. Tada kovo 3 (1921) taryba pasiūlė spręsti lietuvių ir lenkų ginčą tiesioginėmis derybomis Briuselyje ir paskyrė derintoją – pirmininką belgą Hymansą. Lenkai ignoravo šį naują pasiūlymą, o lietuviai pradėjo ruoštis deryboms.

Derybose svarbiausias klausimas atrodė bus dėl rytinių sienų. Lietuva atkūrė savo valstybę etnografinėse ribose, bet rytų pakraštys buvo stipriai nutautintas. Tai lietė J. Matulaičio vyskupijos teritoriją, todėl Lietuvos įgaliotiniai, gyveną Vilniuje – I. Jonynas ir M. Biržiška, – kreipėsi į jį. Vyskupui atrodė, kad Gardino ir Lydos sritys visiškai sugudėjusios ir nebeatgaivinamos. Sujungtos su Vilniumi, jos tik gudins sostinę. Geriau, kad Lietuva pasitenkintų mažesniu plotu, bet vienalyčiu, su mažiausiu svetimųjų elementu. Gardino ir Lydos Lietuva ilgiau neišlaikytų, nes po kurio laiko gudai norės tas vietas atsiimti, o tada atplėš nuo Lietuvos ir daugiau vietų, kur dar kalbama mišriai.

Kovo 28-ąją vėl buvo užėjęs I. Jonynas. Vyskupas manė gal ir gerai, kad lietuviai lig šiol reikalavę platesnių sričių. Buvę iš ko derėtis. To norėję ir gudai, kad mažiau jų sričių tektų lenkams. Dabar, ruošantis Briuselio deryboms, verčiau turėti aiškus apsisprendimas. Gudams pripažinti, kas jų, ir palikti patiems apsispręsti, su kuo jiems geriau dėtis. O lietuviams geriau reikalauti tokių sienų, kurios pagrįstos, teisingos ir kurias galima tikėtis gauti.

I. Jonynas norėjo tikslesnių žinių, kur tokios sienos iš tikro turėtų eiti. Vyskupas jas nurodė bendrais bruožais, kur lietuvių dar gana daug, o kiti, sugudėję, galima tikėtis greičiau atsigautų. Dėl detalesnių žinių patarė kreiptis į kanauninką J. Kuktą, seną vilnietį, kuris padės surasti kitų daugiau žinančių.

Vyskupas apgailestavo sužinojęs, kad išvyksta iš Vilniaus Tautų Sąjungos atstovai. Jų komisijos pirmininkas pulkinin-

kas Chardigny atėjo su palydovu belgu Nasė apie tai pranešti ir atsisveikinti. Vyskupas pareiškė pulkininkui užuojautą dėl incidento geležinkelio stotyje. Pulkininkas kalbėjo gana atvirai: jie buvę su lenkais lig šiol labai kantrūs, bet ir kantrybė turinti ribas. Įsikursią Kaune, o čia atvažinėsią pagal reikalą. Jų padėtis vis dėlto esanti geresnė negu vyskupo: jie galį išvažiuoti, o vyskupas ne. Išsidavė žiną, kokių nemalonumų daro lenkai ir vyskupui. Dėkojo už palankumą, supratimą, patarimus visos komisijos vardu, o iš tų visų daugiausia lankėsi šiedu – anglas majoras Keenanas, japonas pulkininkas Tsu-Tsui ir ispanas Uzquiano.

Pasirodo, visi diplomatai, kurie ilgiau būdavo ar sustodavo Vilniuje, pasak kunigo J. Kriščiukaičio, lankydavęsi pas J. Matulaitį. Kas juos traukė? Paaiškinęs kartą latvių atstovas, berods, Uozelinis. Diplomatai esą žiūri tik einamųjų reikalų ir nepastebi bendrųjų. O vyskupas J. Matulaitis sugebąs įvertinti tiek bendrą padėtį, tiek atskirus faktus. Iš to diplomatams daug kas paaiškėja.

Kontrolės komisija išvyko traukiniu į Kauną balandžio 1. Kitu traukiniu tą patį vakarą grįžo iš Varšuvos generolas Zeligowskis. Jį pasitiko organizuota minia, šūkaudama prieš Tautų Sąjungą.

GENEROLAS ŻELIGOWSKIS PRAŠO TARPININKAUTI

Kokias instrukcijas Żeligowskis parsivežė iš Varšuvos, nebuvo aišku. Tik kitą dieną, balandžio 2, jis atvyko pas vyskupą ir ne vienas, o su savo adjutantu Prystoru – politiniu patarėju. Tvirta Kauno laikysena, matyt, sprogdino „Vidurinės Lietuvos" strategiją. Kaunas nesiskaitė su tos „Lietuvos" ponais ir derybas vedė tiesiai su Varšuva, tarpininkaujant Tautų Sąjungai.

Svečiai, be didelių įžangų, paprašė vyskupą tarpininkauti tarp jų ir Kauno. Vyskupas abejojo, ar lietuviai norės, kai reikalai tvarkomi su Varšuva. Prystoras pareiškė, kad jie irgi galį tartis. Vyskupas sutiko, kad reikia tartis, nes teks drauge gyventi.

Pasirodo, tarpininkauti jį buvo prašęs jau buvęs pirmininkas Abramowiczius. Tada vyskupas kalbėjęs su I. Jonynu ir M. Biržiška, ir šie pripažinę, kad, be oficialių derybų, naudinga tartis privačiai. Buvę pakviesti iš Kauno socialdemokratų ir liaudininkų atstovai. Dabar, manė vyskupas, de-

rėtų kam nors iš čia važiuoti į Kauną anuos revizituoti. Gal į tas kalbas būtų galima įtraukti ir krikščionis demokratus. Bet, pabrėžė vyskupas, pirmiausia reikia nustatyti ginčijamas sienas, ir kreipėsi į „Vidurinės Lietuvos" atstovus pusiau juokaudamas:

– Atiduokite Gardiną ir Lydą lenkams, o kas į šiaurę, tegu lieka Lietuvai.

– Ne, taip dalyti negalima, – atšovė svečiai. – Reikia, kad būtų Didžioji Lietuva, kad būtų atstatyta istorinė Lietuva. Visa nelaimė, kad kauniškiai nori tik etnografinės Lietuvos.

Vyskupas aiškino, kad dabar nebegalima vadovautis tik istorija. Tautų reikalai reikia spręsti kitais pagrindais. Istorinė Lietuva vargiai visus patenkintų.

– Negalima, kad mažumos būtų stelbiamos didumų, neatsiklausus gyventojų, – pareiškė svečiai.

Iš to paaiškėjo, kad gyventojų atsiklausimas – plebiscitas – vis dar „nepalaidotas" jų planuose, nors Tautų Sąjunga priėmė kitokį sprendimą.

Vyskupas pritarė, kad mažumų teises reikia apsaugoti ir į žmonių norus atsižvelgti. Bet mūsų šalyse gyvenimas nenormalus – priespauda, slėgimas, persekiojimai – viskas supainiota, o žmonės nesusipratę, nutautę. Sunku bus dabar visus patenkinti.

Vyskupas atsisveikino su svečiais nuoširdžiai, žadėdamas taikinti ir padėti. Manė, kad, be derybų Briuselyje, kurioms ruošiamasi, reikia rengti dirvą ir bendram kaimynų sugyvenimui.

*

J. Matulaičio budrumas saugoti teisingą poziciją kliudė lenkų tikslams. Iš pradžių jie bandė jį ignoruoti, nustumti į šalį – nesisekė. Toliau siekė panaudoti jo autoritetą ir galią – nesidavė. Jo įtaka diplomatams juos erzino, o ryšiai su Lietuvos įgaliotiniais kėlė įtarimą. Buvo sunku jiems suprasti, kam jis tarnauja. O J. Matulaičio politika, pasak J. Kriščiukaičio, buvusi ši. Jis dažnai kartodavęs: „Aš žinau tik vieną politiką, tai politika katalikų Bažnyčios, tai politika Viešpaties Jėzaus". Į tuos jo žodžius kartą atšovęs endekų kunigas Lutosławskis: „Didžiausia politika, tai neturėti jokios politikos".

Gal tai ir buvo didžiausia politika, kurios nepajėgė suvokti ne tik lenkų politikai, bet ir daugelis kunigų, ypač to-

kie kaip Lutosławskis. Tai taikos, dermės, visų meilės, išminties – ne godumo, ne aklos aistros ir neapykantos politika.

Po Želigowskio ir Prystoro vizito, balandžio 3 d., vyskupas rašė P. Būčiui į Čikagą: „Duonelės, dėkui Dievui, dar niekad nepritrūko. Blogiau tai sąlygos, kuriose tenka gyventi, ir atmosfera... Laukiame taikos".

NESUSIPRATIMAI, PRIEVARTOS AKTAI

Prieš Velykas (1921) pasiekė žinia, kad nuncijus Ratti grįžta į savo kraštą. Esąs skiriamas ganytoju į Milaną. Pastoralas ir kardinolo skrybėlė būsianti įteikta gruodžio mėnesį vykstančioje kardinolų konsistorijoje. Ligi to laiko atrodė bus dar Varšuvoje.

Gegužės 19-ąją gauna telegramą, kad kardinolų konsistorija atkeliama į birželio 13-ąją ir kad tuoj grįžtų į Romą. Skubiai sutvarko nunciatūros reikalus ir, lydimas kardinolo Kakowskio, birželio 4-ąją tyliai apleidžia Varšuvą. Nei valdžia, nei visuomenė išvykstančiam neparodė jokio dėmesio ar dėkingumo. Priežastis – Silezijos plebiscitas.

PANAŠI PADĖTIS KAIP J. MATULAIČIO

Plebiscito reikalus Silezijoje tvarkė sąjungininkų skirtoji kontrolės komisija, bet nepajėgė nuraminti įsisiūbavusių lenkų ir vokiečių. Neįstengė ir Breslau (lenk. Wrocław) kardinolas A. Bertramas sudrausti kunigų, kad nesikištų į tarpusavio politines kovas. Kilo mintis prašyti popiežių Benediktą XV, kad skirtų apaštališkąjį komisarą, ir buvo paskirtas arkivyskupas A. Ratti. Jo misija buvo bažnytinė, kunigų ir tikinčiųjų pozicijai per plebiscitą parengti. Roma jam patarė tartis su kardinolu A. Bertramu.

Birželio 10-ąją (1920) arkivyskupas Ratti atvyko į plebiscito komisijos būstinę Opolėje (vok. Oppeln), įteikė savo kredencialus ir išsiaiškino kompetencijos ribas. Sekmadienį, birželio 13-ąją, per pamaldas pranešė tikintiesiems abiem kalbomis apie savo misiją. Popiežius norįs, kad plebiscitas

būtų teisingas ir laisvas nuo bet kurių pašalinių įtakų. Prašė tikinčiuosius ir kunigus, kad padėtų jam tinkamai įvykdyti popiežiaus pavestą uždavinį. Po to lankė plebiscito sritis.

Vokiečiai iš karto sutiko jį nepalankiai kaip Lenkijos nuncijų. Lenkai puolėsi jį panaudoti, kad šventintų jų vėliavas, iškeldintų iš parapijų nepalankius kunigus. Arkivyskupas Ratti atsisakė, nes tai nepriklausė jo misijai. Jau tas nepatiko, o kai pastebėjo, kad jis lankosi pas kardinolą A. Bertramą ir su juo tariasi, pradėjo įtarinėti, kad veda vokiečiams palankią politiką.

Išbuvęs gerą mėnesį Silezijoje, A. Ratti liepos 12-ąją grįžo į Varšuvą, kuri buvo supama bolševikų. Čia jam dar tebesant, rugpjūčio 18-ąją lenkai Silezijoje surengė kruviną sukilimą, į kurį įsivėlė ir nemaža kunigų. Vokiečiai ėmė šaukti, kad Šv. Sostas jau perleidžiąs Sileziją lenkams ir dėl to kaltino arkivyskupą A. Ratti. Kardinolas A. Bertramas susirūpino, kaip apsaugoti Šv. Sosto ir jo atstovo vardą. Gavęs Romos pritarimą, paskelbė ganytojišką laišką, kuriuo uždraudė kunigams bet kokią politinę akciją ir, kas to nesilaikys, *ipso facto* (savaime) bus suspenduotas.

Kilo dėl to baisi lenkų audra tiek Silezijoje, tiek Lenkijoje. Visa kaltė dėl kardinolo A. Bertramo rašto buvo verčiama arkivyskupui A. Ratti. Abu vardai, Bertramo ir Ratti, buvo piktai linksniuojami ir komentuojami spaudoje. Trys Lenkijos vyskupai ir du kardinolai rašė net Šv. Tėvui, kad kardinolo Bertramo raštas esąs neteisingas. Šią akciją stebėdamas, italų atstovas Varšuvoje F. Tommassini pavadino „liguistu lenkišku patriotizmu" (Pijus XI, p. 56).

Audra tolydžio rimo, bet lapkričio 30-ąją lenkų seime buvo balsuojama už tris pasiūlymus: 1) kad valdžia prašytų Apaštalų Sostą išskirti Aukštutinę Sileziją iš Breslau arkivyskupo žinios, 2) kad Apaštalų Sostas atšauktų kardinolo A. Bertramo raštą ir 3) kad būtų atšauktas lenkų atstovas prie Vatikano, išsiųstas A. Ratti iš Varšuvos ir nutraukti santykiai su Vatikanu. Pirmieji du pasiūlymai buvo priimti vienbalsiai, trečiasis atiduotas komisijai. Komisiją atšaldė užsienio reikalų ministras Sapieha, ir tas reikalas seime nesurinko balsų daugumos.

Seimo elgesys buvo įžeidžiantis. Arkivyskupas A. Ratti gruodžio 2 išvyko į Romą ir ilgėliau negrįžo. Grįžęs į Varšuvą, netrukus buvo nominuotas Milano arkivyskupu. Išvykdamas iš Lenkijos, jau turėjo pakankamą vaizdą, kokioje padėtyje yra Vilniaus vyskupas. Buvo gera, pasak A. Novelli,

ir pačiam būsimam popiežiui pereiti tokį išmėginimą (The Life of Pius XI, 1925, p. 139).

BYLA DĖL ŠV. KAZIMIERO ĮŽEIDIMO

Išvykus nuncijui, Vilniuje prasidėjo byla prieš „Straż Litwy" redaktorių M. Biržišką. Teismas vyko už uždarų durų – leista dalyvauti tik valdžios žmonėms ir advokatams. Pastarųjų sulėkė iš viso Vilniaus ir net iš Lenkijos. Tarp valdžios žmonių buvo ir „pirmininkas" generolas Mokrzeckis.

M. Biržišką kaltino Vilniaus apygardos prokuroro padėjėjas A. Jodziewiczius. Po to iškvietė du ekspertus: kunigą prof. Lubėną ir prelatą Wołodźką. Ekspertai dėstė, kad esą trys piktžodžiavimo laipsniai: eretiškasis, pašiepiamasis ir įžeidžiamasis. Pastarasis esąs aukščiausio laipsnio piktžodžiavimas ir, pagal jų išmonę, straipsnis, paskelbtas „Straż Litwy", esąs to pobūdžio.

Žodį perėmė advokatas T. Vrublevskis. Kalbėjo ilgai. Vartė atsineštus didžiųjų teologų – Tomo Akviniečio, Lehmkulio, Noldino – ir kitų raštus. Nė vienas iš tų teologų, pasirodo, nekalba apie laipsnius, o tik apie piktžodžiavimo rūšis. Ekspertai esą per menki teologai, todėl jų išvada, kad straipsnis priklauso aukščiausio laipsnio piktžodžiavimui, neturi vertės. Byla esanti politinė ir šališka, nes panašus straipsnis buvęs paskelbtas „Rzeczpospolitoj"; šv. Petro lūpomis buvusi ginama vienos politinės partijos kryptis, ir redaktoriui nebuvusi iškelta byla už piktžodžiavimą. Lenkų prokuratūra turinti du matus: vieną – lietuviams, kitą – lenkams.

Grįždamas prie ekspertų, T. Vrublevskis priminė pamokslininką, kuris katedroje šv. Kazimiero dieną skelbęs, kad šventasis, pasirodęs prie Polocko, išgelbėjo *lenkų* kariuomenę. Tas kunigas (o tai buvo K. Lubėnas) arba nekalba brevijoriaus, kur parašyta, kad šv. Kazimieras pasirodęs *lietuviams*, įkvėpęs drąsos ir padėjęs laimėti kovą, arba jis sąmoningai nori klaidinti tikinčiuosius.

Paskutinį žodį tarė M. Biržiška. Niekad nekovojęs prieš religiją. Jam, kovotojui dėl lietuvybės ir istorikui, itin rūpi šv. Kazimiero asmuo ir garbė, todėl iškeltoji byla ir kaltinimas esą skaudūs. Po jo žodžio teismas, trumpai pasitaręs, paskelbė, kad kaltinamasis išteisintas. T. Vrublevskį sveikino advokatai, savo ranką ištiesė ir pats generolas Mokrzeckis.

Laimėta byla džiaugėsi ir vyskupas J. Matulaitis. Nuo to laiko jo santykiai su advokatu T. Vrublevskiu tolydžio šiltėjo. Advokatas dažnai užeidavo pas vyskupą, ir lenkai piktinosi, kad vyskupas leidžiasi į bendrystę su bedieviu. Vyskupas vėliau išrūpino šiam garbingam teisės gynėjui popiežiaus medalį, o „bedievis" savo laiku susitvarkė su Bažnyčia.

VAIKAI KENČIA DĖL SAVO KILMĖS

Liepos pradžioje jausdamas didelį nuovargį, vyskupas išvyko trumpų atostogų į vyskupijos ūkį Trinapolyje. Pasiėmė ir kunigą J. Kriščiukaitį. Apspito jį pirmą dieną vaikai, nes žinojo, kad jis kiekvieną paglostys, pažiūrės į akeles, ištrauks iš kišenės saldainį ir gal kitoj kišenėj paieškos kokio paveiksliuko. Rūpėjo jam susitikti kunigą N. Raštutį, visada užsiėmusį, ir patirti, kaip klostosi visi reikalai. N. Raštutis buvo dėkingas vyskupui už surastą talkininkę seselę Kudirkaitę, kurios brolį kunigą Feliksą J. Matulaitis buvo pasiuntęs į Čikagą, ir ten jis ėjo dvigubas pareigas – klebono ir marijonų vyresniojo. Susirašinėjo su juo ir galvojo, ką gi parašys apie jo seserį? Susitiko ją, išklausinėjo ir nusistebėjo. Apsukri, darbšti, vaikų mylima, geros nuotaikos ir, svarbiausia, žydinčios sveikatos.

Viską apžiūrėjęs, su visais susitikęs, vyskupas toliau nebesimaišė į prieglaudos reikalus. Daugiausia ilsėjosi arba vaikščiojo lydimas kunigo Jono. Nesant kitų reikalų nei lankytojų, jiedu galėjo daugiau išsikalbėti. Nuo to laiko J. Kriščiukaitis pajuto, kad vyskupas jam pasidarė ypač artimas ir savas („Draugas", 1967, Nr. 31). Pailsėjęs ir atsigavęs, išsiruošė lankyti parapijų, o kunigui Jonui liepė grįžti į Vilnių, priiminėti korespondenciją, pasekti spaudą ir, kiek laikas leis, toliau rinkti lituanistines knygas Marijampolės vienuolyno knygynui.

Rudeniop grįžo iš vizitacijos gerokai pavargęs, bet nebevažiavo atsipūsti į Trinapolį. Sėdo prie darbų. Dalį reikalų, kaip pinigų ir mišių aukų tvarkymą, tarnų priežiūrą, pavedė kunigui Jonui. Kitus dalykus – namų draudimą, jų taisymą, mokesčius, jau iš anksčiau buvo pavedęs kurijos notarui kunigui Jurgiui Januševičiui, kauniškio prelato labdario broliui.

Grįžusį vyskupą gerokai sujaudino žinia, kad, jam vizituojant parapijas, rugpjūčio 1 d. lenkų policija krėtė didžiąją lietuvių prieglaudą Subačiaus gatvėje, areštavo vedėją

B. Valiušį, 4 tarnautojus ir 8 mokinius, o rugpjūčio 24 pareikalavo, kad per dvi dienas prieglauda išsikeltų kitur. Kraustytis nebuvo kur – taip ir laukė. Grįžus vyskupui, atėjo Lietuvių labdaros draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas kunigas P. Bieliauskas tartis, ką daryti. Jau ne pirmą sykį lenkai tai vieną, tai kitą iš 10 lietuvių prieglaudų ir bendrabučių Vilniuje buvo nusiaubę per kratas ir areštus, bet ir vėl palikdavo ramybėje. Ši prieglauda turėjo 250 vaikų ir 30 tarnautojų, negi juos visus išmestų į gatvę? Vyskupas patarė laukti, gal valdžia apsiramins – nenorės skandalo, kai Briuselyje vyksta derybos su lietuviais...

Ir štai skandalas po skandalo. Rugsėjo 20 d. miesto valdyba rekvizuoja Lietuvių draugijos tvarkomą moksleivių bendrabutį su dviem namais (LE, t. 34, p. 163). Spalio 1 d. policija, padedama karių, išmeta į gatvę lietuvių Vytauto Didžiojo gimnaziją, veikusią prie Lukiškių aikštės; tai darydami, moksleivius ir mergaites sumuša, kai kuriuos net sužaloja durtuvais. Visa tai aprašė lietuvių dienraštis „Vilnius", redaguojamas M. Biržiškos, ir tas numeris (223) tuoj buvo konfiskuotas, o pats laikraštis netrukus uždarytas (LE, t. 3, p. 25; t. 34, p. 249). Spalio 5-ąją policija prievarta išmetė į gatvę 250 lietuvių didžiosios prieglaudos vaikų, tarp jų 4–7 metų našlaičius, 30 tarnautojų ir visus baldus (LE, t. 34, p. 163).

Buvo sunku suprasti, ko lenkai siekia tokiais teroro veiksmais, ar paveikti Kauną, kad būtų sukalbamesnis per Briuselio derybas, ar pasiruošti kokiems naujiems žygiams pačiame Vilniuje. Vyskupas buvo bejėgis ką nors daryti ir, jeigu bandė, padėties nepakeitė.

NESUSIPRATIMAS SU UNIVERSITETU

Spalio 11 dieną universitetas pradėjo naujus mokslo metus iškilmingu aktu, į kurį vyskupas nebuvo kviestas ir, atrodo, sąmoningai. Rektorius M. Siedleckis darė praėjusių mokslo metų apyskaitą ir užkliudė bažnytinę valdžią dėl Teologijos fakulteto. Kunigai, studijavę teologiją lietuvių valdymo metais, girdi, buvę vyskupo išsiųsti į vyskupijos pakraščius, dėl to negalėję baigti studijų. Visi bandymai rasti supratimą tarp universiteto ir vietos vyskupo nuėję niekais. Nepasisekę suderinti ir dėstomų dalykų universitete su pamokomis dvasinėje seminarijoje. Tai esą kenkia teologijos mokslo eigai ir dvasininkijos išmokslinimui, be to, paaštrina

tautinius priešingumus. Esąs ir nuostolis valdžiai, nes ši apmokanti tas pačias seminarijoj pamokas, kurias specialistai dėstą universitete.

Patyręs iš spaudos, kas buvo sakyta, vyskupas paprašė naują rektorių atsiųsti pranešimo nuorašą ir pateikti faktus, kuriais remiantis buvo skelbiamas vyskupo nepalankumas. Naujasis rektorius W. Staniewiczius atsiuntė prašomą nuorašą, o paaiškinimus esą galėtų duoti pats to pranešimo autorius, kuris dabar išvykęs profesoriauti į Krokuvą.

J. Matulaitis nauju raštu priminė, kad pranešimas darytas M. Siedleckio kaip universiteto rektoriaus, dėl to turįs teisę reikalauti davinių iš universiteto. Prašo atsakyti: 1) kur ir kaip buvęs bažnytinės valdžios nepalankumas, 2) kokie studentai ir kada buvę iškelti į vyskupijos pakraščius, 3) kas, kada ir kokias darė pastangas rasti supratimą, 4) kas ir kada bandė derinti dėstomus dalykus universitete su pamokomis seminarijoje ir kokiu būdu, 5) kur pastebimas dėl to paaštrėjimas tautinių santykių?

Rektorius vėl atsakė, kad minėtas pranešimas buvęs parengtas ne universiteto, o rektoriaus vardu, o dėl kunigų, tai 1919/1920 mokslo metais buvę iškelti į tolimas parapijas du – Giedrys ir Drabbas, o kunigas Zelmo į netolimą Naująją Vilnią. Pamokas gi suderinti seminarijoje ir fakultete bandęs fakulteto dekanas Žongolavičius, bet jokių vaisių nedavė, kaip esą vyskupui gerai žinoma.

Vyskupas atsakė rektoriui. Dėl trijų kunigų: Żelmo pats išvykęs į Naująją Vilnią, bėgdamas nuo bolševikų, ir įstojęs į lenkų kariuomenę kapelionu; kunigą Giedrį pasiuntęs į Giedraičius rugsėjo 27, kada universitetas neveikė ir nebuvo žinoma, kada pradės veikti; kunigas Drabbas buvęs paskirtas į parapiją, jam pačiam pakartotinai prašant, ir išvykęs ne 1919/1920 mokslo metų pabaigoj, o 1921 balandžio mėnesį. Dėl Žongolavičiaus pastangų – jis siekęs ne suderinti seminarijos ir fakulteto pamokas, o seminariją paversti fakultetu. Su tuo vyskupas negalėjęs sutikti, nes seminarija turi 7 metų kursą ir atskirą mokomąjį personalą bei vadovybę; fakultetas negali atstoti seminarijos, o vyskupas negali to daryti be Šv. Sosto pritarimo. Vyskupas siūlęs palikti fakultetą aukštosioms teologinėms studijoms ir laipsniams gauti.

Po šių susirašinėjimų laiške P. Būčiui lapkričio 13 rašo: „Aš čia dėl savo teol. fakulteto turiu nemalonių ginčų su universitetu. Raštų kopijas atsiųsiu Tau; pamatysi, kaip einasi. Nežinia kas padarius su fakultetu. Dėl jo savo seminarijos aš jokiu būdu nenoriu keisti ir negaliu; be Romos

sutikimo nei nedrįsčiau tai daryti. O kaip dabar – toks fakultetas neturi prasmės... Atsiųsiu sąlygas, kurias mums Ap. Sostas iškėlęs, tas pačias sąlygas, girdėjau, ir kitiems lenkų fakultetams kėlęs".

Baigdamas reikalą, J. Matulaitis dar paprašė buvusį Teologijos fakulteto dekaną, dabar universiteto vicerektorių Žongolavičių pasiaiškinti, kokius davinius davęs rektoriui apie Teologijos fakultetą. Šis atsakė nedavęs nei rektoriui, nei fakulteto tarybai jokio raporto už 1919/1920 ir 1920/1921 mokslo metus. Tada vyskupas vėl paklausė, jei nebuvo duota apyskaita, tai ar dekanas bei taryba reagavo, ar rengiasi reaguoti prieš minėtą (netikslią) apyskaitą? Jei nebuvo ir nebus reaguota, vyskupas turėsiąs manyti, kad Teologijos fakultetas solidarizuoja su paskelbta apyskaita, įžeidžiančia vyskupą, ir ją aprobuoja.

Šį sykį atsakė vyskupui visa fakulteto taryba. Girdi, universiteto regula ir akademiniai papročiai nenumato mokomajam personalui būdų, kaip daryti pataisas ar reaguoti dėl rektoriaus sprendimų ir apyskaitinės nuomonės. Bet taryba sutinkanti reaguoti dėl faktų pateikimo tokiu būdu, kokį vyskupas parinksiąs.

Visą šį susirašinėjimą J. Matulaitis išsiuntinėjo visiems Lenkijos vyskupams, paskui išvertė į prancūzų kalbą ir kartu su originalu pasiuntė į Vatikaną kardinolui Gasparri. Buvo išleistas ir atskiras leidinys: „Korespondencja pomiędzy Kurją Biskupią Wileńską a Uniwersytetem Stefana Batorego", Wilno, 1921.

BRIUSELIO DERYBOS NUTRŪKO...

Lietuvių ir lenkų derybos Briuselyje, prasidėjusios balandžio 21 d., įstrigo dėl sunkiai suderinamų istorinės ir etnografinės Lietuvos planų. Lenkai buvo pripažinę Lietuvos suverenumą jau Suvalkų sutartimi, ir lietuviai šia sutartimi rėmėsi derybose, tačiau darė nuolaidų dėl gudiškųjų sričių. Lenkai norėjo primesti Lietuvai gudiškąsias sritis ir susieti ją federacijos saitais su savimi. Abiejų šalių derintojas Hymansas gegužės 20 d. pasiūlė kompromisinį projektą: abi valstybės suverenios, bet glaudžiai bendradarbiauja užsienio politikoje, gynyboje ir ūkiniuose reikaluose. Lietuva pagal projektą tvarkosi Šveicarijos federacijos pavyzdžiu su dviem autonomiškais kantonais – Vilniaus ir Kauno, sostine Vilniuje ir dviem valstybinėmis kalbomis – lietuvių ir lenkų.

Projektas buvo priimtas abiejų pusių kaip diskusijų pagrindas, bet nei vieni, nei antri su juo nesutiko.

Hymansas rugsėjo 3 d. pateikė antrą projektą: atsisakė siūlytos Lietuvai federacinės sistemos, tačiau Vilniaus sričiai siūlė autonominio kantono teises; visos kitos sąlygos dėl bendradarbiavimo su Lenkija buvo paliktos tos pačios. Lenkams buvo nepriimtinas ir šis projektas, nes jie nenorėjo pripažinti Lietuvos suvereniteto Vilniaus krašte. Nesutiko ir lietuviai, nes ir pirmas, ir šis projektas Lietuvą paliko Lenkijos vasale. Lietuva jo atsisakė gruodžio mėnesį. Lenkams taip pat atsisakius, visa Vilniaus byla vėl grįžo į Tautų Sąjungos tarybą.

Tuo tarpu lenkai ėmėsi vienašališkų žygių. Varšuvos seimas rugsėjo 16 priėmė vyriausybės siūlymą surengti rinkimus Vilniaus krašte ir leisti vietiniam seimui nuspręsti tos srities likimą. Remdamasis Varšuvos nutarimu, generolas Zeligowskis rugsėjo 20 paskelbė, kad rinkimai į Vilniaus seimą įvyks 1922 sausio 8. Rinkimams parengti bei organizuoti generolas Zeligowskis lapkričio 21 d. paskyrė naują „Vidurinės Lietuvos" pirmininką, panevėžietį, Pajuostės dvaro savininką A. Meysztowiczių, kurį J. Matulaitis buvo pavadinęs savo prieteliu dėl jo pastangų pašalinti vyskupą iš Vilniaus. Lietuvių komitetas gruodžio 27-ąją pranešė visuomenei ir lenkų valdžiai, kad rinkimuose lietuviai nedalyvaus; tą patį padarė gudų ir žydų komitetai.

Rinkimai į Vilniaus seimą vyko paskelbtąją dieną ir juose dalyvavo vieni lenkai, o ir šių balsavo tik 18%. Rinkimus stebėjo Tautų Sąjungos kontrolės komisija, ir jos pirmininkas pulkininkas Chardigny sausio 20 pasiuntė Tautų Sąjungai tokį raportą: „Turint galvoj, kad lietuviai, žydai ir didelė dauguma baltgudžių oficialiai susilaikė nuo dalyvavimo rinkimuose, ir kad rinkimai buvo įvykdyti esant karinės okupacijos režimui, kur lenkų elementas galėjo naudotis visu valdžios aparato spaudimu, neatrodo, kad galima būtų laikyti dabartinį Vilniaus seimą tikru ir nuoširdžiu konsultuojamos teritorijos gyventojų valios išreiškimu" (LE, t.34, p. 146). Dėl seimo rinkimų pareiškė savo griežtą protestą Tautų Sąjungai ir Lietuvos vyriausybė.

Seimas tačiau pradėjo savo darbą, nežinodamas, ką iš tikrųjų turi daryti. Buvo netikrumo, gal ir baimės, kad lietuviai ir baltgudžiai kels triukšmą ir sudarys nepatogumų prieš užsienį. Seimo narius ramino naujasis pirmininkas Meysztowiczius: esą reikia tik geros lazdos ir jie, atseit lietuviai ir gudai, nusiraminsią.

POLICIJOS IR MEYSZTOWICZIAUS VIZITAS

Buvo vėlyvas sausio 23 (1922) vakaras. Į vyskupo rūmus pasibeldė policija, ir Andrius Meciūnas įleido 7 vyrus – uniformuotus ir be uniformų, atseit viešosios ir slaptosios policijos atstovus. Šie liepė juos vesti į jo kambarį. Tarnas atsakė neturįs teisės vedžioti po kambarius be vyskupo sutikimo. Tada liepė juos vesti pas vyskupą ir nustebo, radę jį sergantį. Paprašė leidimo daryti kratą pas A. Meciūną, ir vyskupas, manydamas, kad čia koks nesusipratimas, leido. Iškrėtę kambarį ir nieko neradę, vis dėlto jį areštavo ir nugabeno į kalėjimą (AJM, p. 145). Čia jau sėdėjo areštuoti lietuvių komiteto nariai: Mykolas ir Viktoras Biržiškos, kanauninkas J. Kukta, P. Mičiulis, T. Šulcas, P. Augustaitis, J. Siemaška, A. Randamonis ir kiti – iš viso 19 lietuvių. Tomis sausio 20–23 dienomis, pasirodo, buvo areštuoti bei įkalinti ir 13 baltgudžių veikėjų.

Iš lietuvių tardė tik tris – kanauninką J. Kuktą, M. Biržišką ir A. Randamonį. Paaiškėjo kuo jie kaltinami: ruošę sukilimą prieš lenkus, telkę ginklus ir sprogstamąją medžiagą, planavę kasti slaptą tunelį po Vilniaus seimo rūmais. Už tai būsianti keliama byla ir taikomas griežčiausias baudžiamojo statuto straipsnis.

Žinia apie areštus greit pasiekė Kauną, ir Lietuvos užsienio reikalų ministras V. Jurgutis apie tai pranešė telegrama Tautų Sąjungai. Ši kreipėsi į Varšuvą ir reikalavo paleisti suimtuosius. Padėtis pasidarė nemaloni „geros lazdos" iniciatoriui Meysztowicziui.

Vieną vakarą, rašo kunigas J. Kriščiukaitis, atėjo nepažįstamas ponas ir pasiprašė pasimatyti su vyskupu. Buvo atsakyta, kad vyskupas serga ir nieko nepriima. Tada nepažįstamasis pasisakė esąs ministras pirmininkas Meysztowiczius ir turįs labai svarbų reikalą. Buvo paklaustas vyskupas, ar sutinka priimti svečią. Šis priėmė ir atsiprašė, kad negalįs priimti kitaip, kaip tik lovoj.

„Pasikalbėjimas, – rašo J. Kriščiukaitis, – buvo ilgokas, apie 40 minučių. Išeidamas Meysztowiczius, mano nustebimui, prakalbėjo į mane lietuviškai. Žinoma, tuojau nusiskubinau pas vyskupą sužinoti tą svarbų reikalą. Vyskupas juokiasi, Meysztowiczius esąs menkas aktorius, neturįs visai to meno gabumų... Pasisakė esąs labai nelaimingas; didžiausią jam skausmą sudarą suimti lietuviai ir baltgudžiai. Juos suimti jis buvęs priverstas, nes jam buvo pateikta neginčijami įrodymai jų nusikaltimų; dabar jų nusikaltimai dar labiau

paaiškėję; turi juos atiduoti teismui ir nėra jokios abejonės, teismas juos visus nuteis mirti. Čia ir esanti jo nelaimė, jo skausmas: tiek žmonių skirti mirčiai, tiek šeimų daryti nelaimingomis. Čia išgelbėti ir jį, ir suimtuosius gali tik vyskupas. Kokiu būdu? Tegul tik esą vyskupas už visus suimtuosius laiduoja, jis jų neduosiąs į teismą, o paleisiąs laisvus. Vyskupas prašęs paaiškinimų. Ilgokai pasikalbėjus, paaiškėjo, kad visi suimtieji turi išsižadėti bet kokio politiško ir visuomeniško darbo, nei žodžiu, nei raštu be savo tiesioginių pareigų į jokius reikalus nesikišti; vyskupas turi juos prižiūrėti ir už jų elgesį atsako".

Vyskupas, išklausęs tos visos Meysztowicziaus kalbos, pagaliau pareiškęs, kad toks dalykas jam nepriimtinas. Jokiu būdu negalįs imtis už juos visus atsakomybės, nes daugumo jų nepažįsta, nežino net kas jie, neturįs jokių priemonių juos prižiūrėti ir taip toliau.

„Meysztowiczius bando vyskupą įtikinėti, kad dėl tokio svarbaus dalyko, kaip kad išgelbėjimas nuo mirties tiek žmonių, vertėtų pabandyti, vertėtų net rizikuoti. Tačiau vyskupas tvirtai laikosi savo nusistatymo... (ir) suabejoja dėl suimtųjų kaltės, netiki mirties bausmėmis. Čia Meysztowiczius nutraukia pasikalbėjimą, apgailestauja, kad vyskupas atsisako jį ir suimtuosius gelbėti, atsisveikina" („Draugas", 1976, Nr. 33).

VYSKUPO TARNAS TARP 33 IŠTREMTŲJŲ

„Mudu su vyskupu, – rašo toliau J. Kriščiukaitis, – dar ilgai kalbamės, ką gali reikšti tokia komedija... Vyskupo nuomonė buvo tokia: Meysztowicziui lietuvius ir gudus suimti buvo nesunku, bet kas su jais daryti toliau? Jokių rimtų kaltės įrodymų, aišku, neturi; laikyti juos ilgai be teismo negalima; atiduoti juos į teismą – paaiškės visas dalyko nerimtumas, bus tik sustiprinimas lietuvių ir gudų darbo. Paleisti suimtuosius be teismo ir be jokios bausmės – bus juokinga. Patekęs į tokią keblią padėtį, Meysztowiczius ieško kokios nors išeities" („Draugas", 1976, Nr. 33).

Kunigas J. Kriščiukaitis tęsia istoriją toliau. „Pačiame vidurnaktyje iš miego mane prikėlė Andriaus sesers šauksmas: „Mano broliuką išveža". Pasirodė, du policininkai atvedė Andrių į jo kambarį paimti šiltesnių rūbų, baltinių ir kt. Kur veža, Andrius nežino, ir abu policininkai pasisako nieko

nežiną. Atsisveikinti vyskupą Andriui leidžia, bet ir policininkai eina drauge į vyskupo miegamąjį. Kad galėtų išvežti į svetimą valstybę, mums nė į galvą neatėjo; tad Andriui duota tik lenkų pinigų. Tik rytojaus dieną sužinojome, kad visi 33 išsiųsti per demarkacijos liniją į Lietuvą" („Draugas", 1976, Nr. 34).

Visa ta operacija buvo atlikta vasario 5 dieną (1922). Iš 33 (tarp jų buvo gudų veikėjų) Andrius Meciūnas buvo vienintelis jaunuolis, moksleivis, lietuviškosios Rodūnios bernelis, ir jo vienintelis nusikaltimas buvo tas, kad jis ištikimai tarnavo lietuviui ganytojui. Norėta, matyt, įgelti vyskupui, gal mesti ir šešėlį, žiūrėkit, kokį nepatikimą tarną jis laikė, kad reikėjo su kitais „nusikaltėliais" ištremti. Kai jau buvo ištremtas, prisiminta, jog „Gazeta Warszawska" buvo rašiusi: Vilniaus vyskupas laikąs pas save baisų litvomaną. Buvęs, pasirodo, ir šnipų klausinėjamas, ar vyskupas juo pasitikįs, kokia kalba vyskupas su juo kalbąs ir t.t.

Meysztowicziaus lazda pasirodė turinti du galus. Dėl tų suimtųjų jis suerzino Lietuvą, sukėlė Tautų Sąjungą, paskatino veikti kontrolės komisiją. Galutinai nulėmė iš Varšuvos atsiųstas Gabrielius Narutavičius, viešųjų reikalų ministras, ir privertė Meysztowiczių paleisti suimtuosius, tik ištremti į Lietuvą. Pats G. Narutavičius buvo žemaitis dvarininkas iš Alsėdžių, brolis Stasio, kuris pasirašė Lietuvos nepriklausomybės aktą. Jis tais pačiais metais gruodžio 14 buvo išrinktas Lenkijos prezidentu, bet po dviejų dienų E. Newiedomskio nušautas.

Vasario 20-ąją Vilniaus „seimas" priėmė rezoliuciją įjungti Vilniaus kraštą į Lenkijos valstybę. Pagal šią rezoliuciją Varšuvos seimas kovo 24 d. prijungė Rytų Lietuvą prie Lenkijos. Po ketverto dienų Vilniaus „seimas" buvo paleistas. Buvusi „Vidurinės Lietuvos" valdžia išsiskirstė. Generolas Želigowskis viešai buvo reabilituotas kaip karys, atlikęs pavestą misiją. Meysztowiczius gavo banko direktoriaus vietą Vilniuje. Vienintelis, kurio padėtis pasidarė dar labiau paini ir trapi, buvo vyskupas J. Matulaitis.

„BAUDŽIA MANE DIEVAS VILNIUMI"

Po Vilniaus įvykių sekė įvykiai Romoje. Antrąją dieną, kai seimas nutarė Rytų Lietuvą prijungti prie Lenkijos, mirė popiežius Benediktas XV. Lietuvai jis buvo padaręs dvi reikšmingas paslaugas: paskelbė (1917) pasaulyje Lietuvių dieną ir paskyrė (1918) Vilniui lietuvį vyskupą. Pasaulis pirmą sykį sužinojo apie karo nusiaubtą Lietuvą ir skubėjo su pagalba. Pirmą kartą ir Vilnius gavo vyskupą – sąmoningą lietuvį.

Antrąją dieną, kai buvo ištremti 33 asmenys, tarp jų ir J. Matulaičio bendradarbiai, popiežiumi buvo išrinktas kardinolas Achilles Ratti. Išrinktas 14-tuoju balsavimu. „Mes tik ką pravedėm kard. Ratti per 44-ąją kryžiaus kelio stotį ir dabar paliekam jį Kalvarijos kalne", – pratarė vengrų kardinolas Csernochas belgų kardinolui Mercier. J. Matulaitis dar laukė savo kalvarijų viršūnės.

TREMTINĮ SKIRIA ADMINISTRATORIUMI

Tą rytą dar nebuvo žinoma, kas bus popiežiumi. Vyskupas laikė mišias savo koplyčioje. Meldė, kad Dievas duotų Bažnyčiai tinkamą vadovą. Per gyvųjų „Memento" prisiminė Andrių, Biržišką, Kuktą, Reinį – visus ištremtuosius.

Per pusryčius buvo tylus, ir J. Kriščiukaitis suprato kodėl. Abu pasigedo Andriaus. Kol buvo kalėjime, vis dar laukė. Dabar buvo aišku, kad nebegrįš, ir kito tokio negaus.

Po pietų jau žinojo, kas išrinktas popiežiumi. Tuoj sėdo rašyti sveikinimą ir jį, datuotą vasario 7-ąja, užbaigia šiais žodžiais: „Kad Aukščiausias Visagalis Dievas duotų tikrą taiką ir tarpusavį sutarimą tautoms bei valstybėms mūsų regione ir kad nutolusieji nuo vienybės su Katalikų Bažnyčia... rastų joje džiugų prieglobstį ir tėvišką Jūsų Šventenybės palankumą".

Tarp ištremtųjų buvo vienas, kurio turėjo ypač pasigesti vyskupas. Tai jo vadinamas „Kuktelė", senas draugas iš Petrapilio akademijos laikų. Sutapo jiedu ten ir nebesiskyrė, nors gyvenimas vieną įsodino Vilniuje, antrą grąžino į Lenkiją. Keitėsi laiškais, ir to buvo per maža. Jurgis, vykdamas atostogų pro Vilnių, būtinai sustodavo pas Juozą, o šis, ke-

liaudamas į Trakinius (Kurklių parapijoj) lankyti tėvų, išsukdavo kartais iš kelio, kad susitiktų su Jurgiu Marijampolėj ar sutartoj vietoj.

Tą draugystę stebėjo dabar kunigas J. Kriščiukaitis. „Pašauk Kuktelę", ir žinai, kad vyskupui iškilo reikalas su juo pasitarti. „Kodėl nepasirodo Kuktelė", ir kai pasirodo, vyskupas viską palieka, sėda abu ir kaip du broliai kalba. Žiūrint į juos atskirai ir kartu, sunku atskirti, kurio šypsnys paprastesnis, kurio ramybė didesnė. Buvo tikrai panašūs laikysena ir išmintimi, ir kažkuo daugiau.

J. Kukta pažino vyskupiją – kunigus, parapijas, tautybių santykius. „Turėjo (ir) daug sau palankių žmonių tiek tarp lietuvių, tiek tarp lenkų. Vyskupui tad Matulevičiui, ypač diecezijos reikaluose, ypač pirmaisiais metais, buvo idealus patarėjas, ir vyskupas jo patarimais naudojosi ir juos labai vertino" („Draugas", 1967, Nr.34).

Vieną dieną, kai buvo praėjusios gal trys savaitės, vyskupas sako kunigui Jonui:

– Kuktelę reikia skirti administratoriumi tos vyskupijos dalies, kuri yra Lietuvos pusėje.

„Tuoj buvo pagamintas kan. Kuktai paskyrimo raštas su visais įgaliojimais (1922.III.3) ir pranešimas (ta pačia data) Lietuvos valdžiai apie kan. Kuktos paskyrimą", – rašo J. Kriščiukaitis (ten pat).

J. Kukta perėmė pareigas ir apie tai pranešė vyskupui. Niekas dėl to nekėlė abejonių, nesirūpino. Tik po metų lenkų valdžia raštu paklausė vyskupą: „Ar tiesa, kad kan. Kukta, nubaustas už valstybės išdavimą, yra paskirtas demarkacijos linijos administratoriumi?" Į tai buvo taip atsakyta: „Demarkacijos linijai nėra skirtas joks administratorius; nėra jokio reikalo. Kan. gi Kukta paskirtas administruoti tą Vilniaus vyskupijos dalį, kuri yra Lietuvos valstybėje; kad kan. Kukta esąs baustas, kodėl iki šiol vyskupui nepranešta?" Į tai gautas apygardos teismo raštas, kuriuo pranešta, kad kanauninkas J. Kukta yra apkaltintas („Draugas", 1967, Nr.34).

KĄ PASIRINKTI SUFRAGANU?

Antroje birželio pusėje J. Matulaitis išvyko į Čenstakavą, į Lenkijos vyskupų konferenciją, kurioje dalyvavo ir naujasis nuncijus arkivyskupas Lorenzo Lauri. Grįžęs į Vilnių, tuoj išsiruošė lankyti parapijų Vilniaus apskrityje. Užtruko ligi

rugpjūčio pabaigos ir grįžo ligonis. Rugsėjo 15-ąją rašė P. Būčiui, parvykusiam į Kauną iš Čikagos: „Po vizitacijos kiek sergu; rašau lovoje". Spalio 19-ąją vėl rašo: „Su sveikata man žymiai geriau; jau pradedu darbuotis; greit galėsiu ir gatvėn išeiti".

Buvo susirgęs plaučių uždegimu. Liga su pagerėjimais ir pablogėjimais užtruko. Pagerėjimo protarpiais dirbo lovoje. Vyskupijos reikalus tvarkė per kanclerį, kuris dažnai ateidavo. Rašė dekanams instrukcijas, seselėms kazimierietėms tvarkė konstituciją, susirašinėjo su Amerikos, Lietuvos ir Varšuvos marijonais. Lapkričio 25-ąją lietuviai sveikino jį 25 metų kunigystės proga.

Nesveikata ir pasikeitusi politinė padėtis vertė susirūpinti sufraganu. Atsisakė anksčiau pasiūlytų Romai kandidatų ir sustojo ties nauju, būtent prelatu Michalkevičiumi. Turėjo savo motyvų, bet norėjo išgirsti kitų patikimų kunigų nuomonę. Pirmiausia pradėjo kalbą su J. Kriščiukaičiu:

– Ką, Tėveli, pasakytumėt, kad Vilniaus sufraganu būtų Michalkevičius?

– Michalkevičius? Jokiu būdu.

– Kodėl?

– Koks gi jis buvo administratorius? Koks jo taktas? Juk tai endekas! Ir kaip jis elgėsi su lietuviais?

– Tai ką, Tėveli, skirtum?

– Yra gi ir lenkų gerų kunigų, ne endekų, ne politikų, tikrų katalikų.

– Tokių tikrai yra, bet prašau nurodyti bent vieną.

– Kad aš tokių nežinau, tai nereiškia, kad tokių negalima rasti.

– Jei tokį surastume, ar yra kokia garantija, kad toks, anot Tėvelio, „tikras katalikas", tapęs Vilniaus sufraganu, Vilniaus sąlygomis nepasidarys tikras politikas, tikras endekas?

– Tai gali būti, – sutiko kunigas Jonas.

Vyskupas pripažino, kad K. M. Michalkevičius netiko valdyti vyskupiją. Bet sufragano pareigos kitos – padėti valdytojui, ir jis galėtų padėti, nes pažįsta vyskupiją, turi lenkų pasitikėjimą, palankus vyskupui. O kad draugauja su endekais, tai nieko baisaus – nėra gi gabus vesti gudresnę politiką. O lietuviams ką bloga jis gali padaryti?

J. Kriščiukaitis išsiaiškino vyskupo mintį taip: geriau pasirinkti žinomą, pažįstamą, negu rizikuoti su nežinomu. Lietuvių atžvilgiu jis taip pat buvo pasikeitęs nuo tada, kai grįžo iš Maskvos kalėjimo. Pateko ten, bėgdamas 1920 m.

nuo bolševikų į Lenkiją. Pačiupo jį raudonieji pakelėj ir nugabeno į Maskvą. Tik lietuvių delegacijos dėka, darant sutartį su sovietais, pavyko jį iš ten išlaisvinti. Šito K. M. Michalkevičius neužmiršo.

Patyręs kunigų nuomonę ir juos įtikinęs, J. Matulaitis lapkričio 2 dieną pasiuntė prašymą Romai, kad skirtų jį Vilniaus vyskupu pagalbininku. Pasiuntė per Vatikano atstovą Pabaltijui arkivyskupą Antaną Zecchini, rezidavusį Rygoje, neseniai, spalio 25-ąją, paaukštintą iš vizitatoriaus į apaštališkąjį delegatą. Tai buvo naujojo popiežiaus palankumo gestas šiems kraštams. Lapkrity Pijus XI pripažino ir Pabaltijo valstybes *de jure*.

Atsakymo iš Romos teko ilgokai laukti, o tai reiškė, kad ir prelatas Michalkevičius nieko nežinojo apie J. Matulaičio žygį.

PREZIDENTAS LANKO VILNIŲ

Nužudžius Lenkijos prezidentą žemaitį Gabrielių Narutavičių, gruodžio 20-ąją buvo išrinktas Stanislovas Wojciechowskis. Po inauguracijos jis ruošėsi atvykti į Vilnių. Sutiktuvių programoje buvo numatytos pamaldos katedroje, kurias turėjo laikyti vyskupas J. Matulaitis.

Porą kartų vyskupas buvo išvengęs patarnauti politiniam tikslui, bet tai buvo seniau. Kai L. Zeligowskis užėmė Vilnių, buvo kviečiamas laikyti pamaldas katedroje, bet pasiteisino negalįs, nes tą rytą jau buvo atlaikęs mišias savo koplyčioje. Kitą sykį, minint antrąsias lenkų okupacijos metines, užuot laikęs iškilmingas mišias, prieš savaitę išvyko lankyti parapijų. Lenkai, žinoma, kaltino, kad sąmoningai boikotavęs jų reikalą. Dabar jis sutiko įvesdinti prezidentą į katedrą, pasveikinti ir atlaikyti iškilmingas mišias.

Jau buvo pasirašęs sveikinimo žodį, jį gerai apgalvojęs, kai dieną prieš, iš pat ryto, atskubėjo prelatas Michalkevičius. Atrodė sujaudintas ir priblokštas. Vyskupas priėmė jį salone ir pats atsisėdo. Prelatas, užuot pasakęs reikalą, vaikščiojo po saloną ir dūsaudamas kartojo:

– Baisūs dalykai, Ekscelencija, baisūs dalykai!

– Prašom sėstis ir pasakoti, kas atsitiko.

Atsisėdęs pradėjo: endekai ketiną rytoj neįleisti vyskupo į katedrą, o jeigu eisiąs, tai sumušią, ko gero ir nužudysią.

– Ekscelencija, neikit rytoj į katedrą, paveskit pamaldas laikyti man.

Vyskupas patylėjo ir ramių ramiausiai sako:

– Jei endekai nori daryti avantiūrą, tegu daro, o aš savo pareigą atliksiu. Pamaldas arba aš laikysiu, arba jų visai nebus. Kam kitam jas laikyti griežtai draudžiu – *sub poena suspensionis ipso facto* („tuo pačiu užsitraukia bausmę – atleidimą nuo pareigų"). Tai prašau pasakyti visai kapitulai.

K. M. Michalkevičius staiga nusiramino. Klausiamas, iš kur gavęs žinią, sako, negalįs pasakyti, bet žinia esanti tikra. Pagaliau visai nusiraminęs, atsisveikina ir išeina.

Pietums atėjo kancleris L. Chaleckis. Vyskupas papasakojo įvykį ir visi trys, kartu su J. Kriščiukaičiu, diskutuoja. Išvada susiklosto tokia: jei vyskupas pabūgtų ir neateitų pamaldų, endekai galėtų skelbti: litvomanas ignoruoja Lenkijos prezidentą, jam ne vieta Vilniuje. Kaipgi su Michalkevičium? Koks čia jo vaidmuo, sąmoningas ar nesąmoningas? Vyskupas manė, kad nesąmoningas. Kas nors iš endekų suvaidino norįs gelbėti vyskupą, pasakė prelatui „paslaptį" ir liepė įspėti. Kancleris L. Chaleckis buvo kitos nuomonės. Kam gi prelatas būtų pats siūlęsis laikyti pamaldas vietoj vyskupo? Kam tas jo perdėtas jaudinimasis bei gąsdinimas ir tas greitas nusiraminimas, kai išgirdo griežtą vyskupo įspėjimą. Visi pagaliau sutarė, kad rytoj jokios avantiūros nebus.

Vyskupas sutiko prezidentą, palydėjo ligi presbiterijos ir paskaitė kalbą. Visi klausėsi su dideliu dėmesiu. J. Uszyłła po pamaldų, girdint visai asistai, pasakė:

– Na, ir moka mūsų vyskupas kalbėti.

Kalbos tekstas buvo pasiųstas Vilniaus spaudai, ir nė vienas laikraštis neišspausdino, netgi nepaminėjo. Varšuvoje paskelbė tekstą tik „Przegląd katolicki", kiti net neprisiminė, nors buvo gavę.

Per iškilmingus pietus vyskupas sėdėjo šalia prezidento ir su juo kalbėjosi. Grįžęs tiek tepasakė:

– Geras, doras žmogus, bet ypatingų gabumų neturi – tai ne Pilsudskis.

STAIGMENA PRELATUI MICHALKEVIČIUI

Kasdien kunigas Jonas peržiūrėdavo korespondenciją, vis laukdamas laiško iš Romos. Buvo jau sausio (1923) pabaiga. Vieną dieną varto paskutinį „Acta Apostolicae Sedis" numerį ir netikėtai užtinka žinutę: "Kazimieras Mykolas Michal-

kevičius nominuotas tituliniu Thyatiros vyskupu ir paskirtas Vilniaus sufraganu".

Su ta žinia tuojau nusiskubino pas J. Matulaitį ir jam paskaito.

– Einam tuojau pasveikinti Michalkevičių, – sako vyskupas.

Nueina, sveikina, o tas netiki. Paskaito oficialų paskelbimą ir paduoda į rankas. K. M. Michalkevičius pravirksta, siekia vyskupui bučiuoti rankų. „Tik neapsakomas Ekscelencijos gerumas tai padarė", – prataria.

Teko laukti dar beveik pusmetį, kol atėjo skiriamieji raštai. Atėjo per Rygą, gal dėl to taip užtruko. Pagaliau birželio 10-ąją J. Matulaitis konsekravo sufraganą Vilniaus katedroje ir iškėlė jam pietus. Kitą dieną iškilmingi pietūs buvo pas K. M. Michalkevičių.

J. Matulaičio parinkimas pasiteisino. Santykiai su sufraganu buvo draugiški. Jis buvo paslaugus vyskupui Jurgiui – gynė vyskupiją ir ganytoją kur ir kiek galėjo net prieš lenkų valdžią. Lietuviai taip pat neturėjo pagrindo juo skųstis.

Gavęs sufraganą, J. Matulaitis galėjo daugiau laiko skirti kitiems reikalams. Tais metais jam priklausė vykti *ad limina* į Romą – daryti popiežiui pranešimą apie savo vyskupiją, o Vienuolių kongregacijai – apie savo valdomą vienuoliją. Prieš tai reikėjo surinkti duomenis iš dekanatų, kunigų seminarijos ir kitų institucijų, taip pat iš savo vienuolijos židinių.

„Man reikės duoti apyskaitą iš kongregacijos gyvenimo Romoje", – rašė sausio 25-ąją kunigui V. Kulikauskui į Čikagą ir prašė parengti Amerikos marijonų veiklos apyskaitą. Primena, kad ruoštųsi ir Marijonų kapitulai, t.y. atstovų suvažiavimui.

Marijonų suvažiavimą planavo iš anksto ir ieškojo tinkamos vietos. Pirmiau atrodė, gal galės daryti Vilniuje. Sąlygoms pasikeitus, apsisprendė už Dancigą, kur buvo vyskupas O'Rourkė, taigi, jo globoje.

Į Romą ketino vykti balandžio pabaigoj ar gegužės pradžioj, bet paruošos darbai nusitęsė ligi birželio. Ne visos apyskaitos buvo prisiųstos laiku, o atsiųstąsias reikėjo dar taisyti. Kartą atneša vyskupas kunigui Jonui perrašyti Uszyłłos pranešimą apie kunigų seminariją. Raštas lotynų kalba buvo švariai perrašytas mašinėle, o vyskupas betaisydamas labai subraukė.

– Ką gi, Ekscelencija, padarėte, tokį gražų raštą taip sugadinote.

– Tikrai, raštas labai gražus, gramatikos klaidų nėra, bet tai ne lotynų kalba. Negaliu tokio rašto pasirašyti („Draugas", 1967, Nr.31).

Apie kitus pranešimus, pateiktus mažiau mokančių lotynų kalbą, netenka nė kalbėti. Vyskupas juos sijojo – buvo gi lotynistas.

VIZITAS ROMOJE, KAPITULA DANCIGE

„Buvau Romoje su visokiais reikalais, – rašo kunigui V. Kulikauskui į Čikagą rugpjūčio 16, – nuvežiau diecezijos ir mūs vienuolijos apyskaitas. Šv. Tėvas labai maloniai mane priėmė. Būdamas Romoje, daug pasinaudojau. Kiek patyriau, kaip reikia vienuolijos įstatai pagal naująjį kodeksą sutaisyti, kaip diecezijos sinodus laikyti (pravesti). Nusipirkau keletą gerų knygų. Iš Romos nuvykome tiesiog į Dancigą, į kapitulą. Kapituloje, rodos, viskas, dėku Dievui, gerai, ramiai ir taikiai atlikta. Sutarėme Jus skirti Čikagos namo vyresniuoju... Į Kazako vietą gaunate kun. Rėklaitį noviciatui vesti. Kun. Kudirka kol kas grįžta į Ameriką. Kapitulos nutarimus Jums atveš, jei dar neišsiuntė".

„Romoje ir Dancige būdamas labai nusidirbau ir pailsau", – todėl, rašo, nuvykęs su Tėvu V. Dvaranausku į Vokietijos Kisingeno gydyklą. „Kisingene jau pailsėjau. Kuracija čia kone visą laiką paima. Atliekamu laiku tvarkau mūsų vienuolijos įstatus pagal naująjį kodeksą. Jau dalį darbo atlikau, bet dar daug lieka darbo. Dabar valia ir šis tas iš asketikos įtraukti į įstatus; taigi reikės bent tie dalykai įtraukti, kurie gyvenimą nustato ir spalvos suteikia vienuolijai".

Apie kelionę į Romą pateikiamos dar šios žinios iš laiškų: „Vakar Šv. Tėvas teikėsi priimti mane ir kun. prof. Būčį, – rašo vyskupui P. Karevičiui birželio 10-ąją iš Romos. – Atsisveikindamas Šv.Tėvas prisiminė Jūsų Malonybę ir J.E. vyskupą Skvirecką; abiem siunčia sveikinimą ir palaiminimą. Būdamas Romoje patyriau, kad būtų labai geistina ir naudinga Lietuvai sudaryti konkordatą su Apaštalų Sostu... Iš Šventojo Tėvo ir kitų aukštų asmenų Romoje patyriau daug palankumo, širdingumo ir paramos".

Tą pačią dieną parašė ir Seinų vyskupui A. Karosui, perduodamas sveikinimus, palaiminimą ir primindamas konkordato reikalą: „Laikai dar neramūs, padėtis dar nėra tikra. Tikimasi naujų karų; gali įvykti visokeriopų atmainų.

Būtų labai naudinga ir geistina, kad tie įvykiai, jei jie bus, rastų Lietuvoje tarp Bažnyčios ir Valstybės santykius sutvarkytus ir nustatytus, kad rastų Bažnyčią, beturinčią pilną nepriklausomybę ir pilną laisvę. Būtų gera Klaipėdos krašte turėti atskirą bažnytinį administratorių, o Žemaičių diecezija padalyti į dvi Kauno ir Šiaulių diecezijas".

„PRIEŠ MANE SUKILO PONAI"

Laiškuose, tarp kitų dalykų, laikas nuo laiko prisimena ir savo padėtį Vilniuje. „Čia paprasti vargai ir darbai, – buvo rašęs P. Būčiui 1922.V.9. – Tai puola mane ir šmeižia, tai vėl pailsę kiek aprimsta. Sunku gyventi ir dirbti tokiomis sąlygomis".

Kunigui A. Cikotai 1923.XI.21 rašo: „Buvo neseniai pas mane viena poniutė perspėdama, kad mane žada užmušti katedroje. Sakiau, kad apsaugos neturiu, gali tai padaryti kada tik nori; o aš nesitrauksiu iš vietos, kol Šventasis Tėvas lieps būti Vilniuje. Laikraščiai nuolat prieš mane rašo. Viskas Dievo rankose". Tam pačiam po penketo dienų, be kita ko, prisimena: „Prieš mane iš tikro sukilo ponai ir nori iš Vilniaus pašalinti". Kunigui V. Kulikauskui lapkričio 28-ąją yra viena trumpa užuomina: „Mane, kaip paprastai, lenkų laikraščiai šmeižia. Bet, dėkui Dievui, dirbti galiu".

Konkrečiau apie tai rašo jo sekretorius kunigas J. Kriščiukaitis. Daugiausia šmeižtais ir užsipuldinėjimais vertėsi „Dziennik Wileński". Iš Vilniaus piktų pasisakymų prieš vyskupą buvo siunčiama į Varšuvos ir Krokuvos spaudą. Vyskupas „į tuos užgauliojimus niekados ir nė jokiu būdu nereaguodavo – nesiduodavo išprovokuoti". Tačiau dviem atvejais reagavęs. Varšuvoje buvo pradėtas leisti prancūzų kalba laikraštis „Bulletin Catholique", kurį redagavo kunigas M. Lutosławskis. Trečiame numeryje buvo užpulti vyskupai „lenkų ėdikai" – P. Karevičius ir J. Matulevičius. Tą laikraščio numerį J. Matulaitis pasiuntė Vatikano sekretoriui kardinolui P. Gasparri, o lydraštyje pabrėžė: vyskupus paprastai moko Šv. Tėvas ir nėra normalu, kai juos pradeda mokyti bei viešai barti paprastas kunigas. Laikraštis daugiau nebepasirodė, o kardinolas A. Kakowskis turėjęs dėl to teisintis Romoje.

Kitą sykį diecezinis Lvovo oficiozas atsiuntė J. Matulaičiui vieną savo numerį su raudonu pieštuku apibrėžta ilgoka korespondencija iš Vilniaus vyskupijos. J. Matulaitis ją per-

skaitė ir parašė raštą arkivyskupui Bilczewskiui, nurodydamas tokio darbo neleistinumą bei netinkamumą. Arkivyskupas tik ką buvo miręs, tad atsakė sufraganas Twardowskis, kad dėl to pasiaiškinsiąs ir atsiprašysiąs pats redaktorius. Redaktorius aiškinosi, kad korespondencijos autorius esąs žinomas ir atrodė vertas pasitikėti. O juo buvo endekas kunigas S. Maciejewiczius.

Neužteko spaudos. Prasidėjo akcija viešuose susirinkimuose. Vyskupas buvęs paskirtas lietuvių, susitarus su vokiečiais, esąs Kauno agentas, varąs lietuvišką politiką, nepakenčiąs Lenkijos, didžiausias jos priešas... Tai buvo endekų darbas, siekiančių pašalinti J. Matulaitį iš Vilniaus.

Valdžia dėjosi palanki vyskupui, bet šiai akcijai tyliai pritarė. Pritarė ir dvasininkija, išskyrus kai kuriuos vienuolius, kurie vyskupą arčiau pažino. Kitokie buvo jėzuitai. Kartą jie sumanė pagerbti tris kankinius, bolševikų nužudytus lenkus, ir paskelbė darysią jų garbei procesiją mieste. Vyskupas nedavė leidimo, ir tada pasipylė vieši šūksniai: „Tas lenkų priešas, lenkų ėdikas, tas Muravjovas neleidžia patriotinės procesijos".

Vyskupas jau turėjo žinių, kas tie kankiniai: vienas – konkubinas, antras – baustas už vagystę, trečias – viešas nusidėjėlis. J. Matulaitis pranešė visa tai jėzuitų generolui. Šis visus tėvelius iškėlė iš Vilniaus ir atkėlė tokius, kurie buvo saikūs ir lojalūs.

Skaudžiausia, kad prieš savąjį generolą grężėsi patys lenkai marijonai. Parašė nuncijui raštą, prašydami paveikti Šv. Tėvą, kad atšauktų J. Matulaitį iš Vilniaus. Girdi, jis reikalingas vienuolijai. Priežastis pasirodė kita: pabūgo, kad dėl J. Matulaičio praras populiarumą lenkų visuomenėje. Nuncijus tą raštą persiuntė vyskupui ir jis atsakė: jo buvimas Vilniuje nekenkiąs vienuolijos generolo pareigoms, bet paklūstąs Šv. Tėvo sprendimui.

Skundus persiųsdavo ir Roma. Tarp jų buvo ir ne vienas jo kapitulos skundas. Turėjo dėl to Romai aiškintis, nors ši visą laiką buvo jo pusėje. Kartą dėl tų skundų, kurie būdavo perduodami per lenkų pasiuntinį prie Vatikano, kardinolas P. Gasparri padarė pastabą pasiuntiniui V. Skrzyńskiui. Skundams nepritarė ir skundikus tramdė ypač du lenkų hierarchai – kardinolas A. Kakowskis ir vyskupas H. Przeździeckis.

Visa ta akcija vargino vyskupą ir skaudino. Laikėsi ramiai, stengėsi niekam to neparodyti. Tik vieną sykį, mena J. Kriščiukaitis, salone, žiūrėdamas pro langą, prasitarė:

– Baudžia mane Dievas Vilniumi už mano nuodėmes...

Bet greit susigriebė ir nukreipė kalbą kitur. Stengėsi būti ir toliau visiems lygus. Nekeitė savo principo *vince in bono malum* – nugalėk blogį gerumu. Džiaugėsi, kad bent liaudis jam ištikima, bet tai daugiausia buvo nelenkai. Įvertino ir lietuvių bei gudų pastangas jį ginti, nors jų balsas nedaug ką reiškė. Gailėjosi tų garbingų žurnalistų, kaip kunigas V. Tołoczka ir Liudvikas Abramowiczius, kurie, gindami visur vyskupą, patys buvo apšaukti „lenkiškumo išdavikais".

Kalbos dėl galimo vyskupo nužudymo nesiliovė, ir J. Matulaitis suprato, kad atmosfera tam visiškai palanki. Tačiau nieko nedarė, kad save apsaugotų. Vaikščiojo po miestą kaip ir anksčiau. Sakydavo esąs pasirengęs mirti. Tik vykdamas kur traukiniu taip rengėsi, kad nebūtų pastebima, jog vyskupas.

PALIKS AR ATŠAUKS ŠVENTASIS TĖVAS?

Besirengiant vykti į Romą *ad limina*, iškilo nesusipratimų Rodūnios parapijoje, Lydos apskrityje. Parapija buvo mišri – lietuvių ir lenkų. Pastarieji pradėjo kelti triukšmą per lietuvių pamaldas.

Vyskupas pasiuntė delegatus žmonių malšinti. Po kiek laiko pasiuntė kitą delegaciją. Abi nieko nelaimėjo. Paaiškėjo tik, kad triukšmauja nedidelė žmonių grupė, kažkieno inspiruojama. Vyskupas kreipėsi į Lydos teismo įstaigas, kad trauktų atsakomybėn triukšmadarius.

Praėjo du mėnesiai. Teismas nieko nedarė, o triukšmas buvo tęsiamas. Tada vasario 28 (1923) vyskupas parašė Vilniaus apygardos teismo prokuratūrai, kad atliktų tardymą ir kaltininkus baustų. Ir ši įstaiga nieko nedarė.

Susirūpinęs, kad tai gali pasikartoti kitose mišriose parapijose, dar kartą kreipėsi į Vilniaus apygardos prokuratūrą. Nesulaukęs atsakymo, išvyko į Romą, išsiveždamas rūpestį.

MARIJONŲ VIENUOLIJOS REIKALAI

Romoje iškilo kiti reikalai. Vienuolių žinyba laukė marijonų konstitucijos, priderintos naujam Bažnyčios teisynui. Vyskupijų kongregacija ragino rengti vyskupijos sinodą, nes pokario sąlygos reikalaujančios peržiūrėti vyskupijų tvarkymą ir jį priderinti naujam teisynui. Abu dalykai buvo neatidėliotini.

Vyskupijos sinodui pasirengti atrodė reikės daugiau laiko, o marijonų konstitucijai gal užteks mėnesio kito. Pirmiausia tad ėmėsi tvarkyti konstituciją. „Aš vis atitrūkdamas dieną naktį dirbu – taisau mūsų įstatus. Nesitikėjau, kad tiek darbo su jais turėsiu", – rašo kunigui F. Kudirkai spalio 12 (1923).

Darbo metodą apibūdina kunigas Jonas, sekretorius („Draugas", 1967, Nr. 32). Vyskupas rašęs ant atskirų kortelių, paskui jas tikrinęs, daręs papildymus bei pataisas, o joms įterpti naudojęs įvairius ženklus bei skaitmenis. Buvę nelengva tas korteles perrašyti mašinėle, ypač kad ir vyskupo raštas dėl skubos buvęs sunkiai įskaitomas.

Užtruko porą mėnesių, kol baigė pirmą redakciją. „Jau baigiau rašyti mūsų įstatus; kun. Jonas baigia juos perrašyti. Dabar imsiuos juos tobulinti", – rašė kunigui A. Cikotai lapkričio 21. Perrašytą tekstą vėl braukė, taisė, papildinėjo. „Baigęs įstatus, imsiuos diecezijos sinodą ruošti", – prisimena gruodžio 22 laiške P. Būčiui.

Tuo tarpu žinios iš Rodūnios buvo aliarmuojančios. Teko dar kartą kreiptis į Vilniaus apygardos teismo prokuratūrą, bet atsako nesulaukė. Po to rašė teisingumo ministrui ir, kiek palaukęs, švietimo ir kulto ministrui, o nuncijų L. Lauri prašė, kad įtikintų valdžią, jog turi sudrausti triukšmo kėlėjus. Nesulaukęs rezultatų, nutarė veikti pats, pasitaręs su nuncijumi. Šis abejojo, ar verta imtis griežtų bažnytinių bausmių, nes neramumai kilę ne dėl liturgijos, o tik dėl lietuviško giedojimo. J. Matulaitis atsakė, kad kliudoma ne tik giedoti, bet ir Dievo žodį skelbti. Be to, netvarkomas šis dalykas gresia persimesti į kitas parapijas, ir tada bus daugiau blogio.

Nuncijus paliko J. Matulaičiui laisvas rankas, ir šis spalio 7-ąją (1923) uždarė laikinai bažnyčią, po mėnesio padalijo parapiją tarp Nočios ir Žirmūnų, o triukšmadarius ekskomunikavo. Kilo audra lenkų spaudoje, bet vyskupas buvo įpratęs to laukti.

Grįžęs prie marijonų įstatų, vasario 9-ąją (1924) rašo kunigui A. Cikotai: „Aš jau šiaip taip pabaigiau įstatus. Kun. Jonas juos (antru sykiu) atmušė mašina ir jau juos išsiuntinėjome į Ameriką, Lietuvą ir Lenkiją". Išsiuntinėta tik pasisakyti, padaryti pastabų.

NAUJAS MOTYVAS PAVEIKTI ROMĄ

Marijonų reikalai atitraukė vyskupą nuo diecezijos. Užtai dvigubino darbą, o, anksčiau keldamasis, mažinosi poilsį. Prie sinodo dar negalėjo prieiti, bet dėl to niekam nekilo rūpesčio. Dėmesys tebesitelkė į tai, kad vyskupas lietuvis nesirūpina lenkiškumu, kuris atrodė svarbesnis už sielų išganymą.

Vieną dieną vyskupas gauna iš kardinolo P. Gasparri raštą, pasirašytą balandžio 3 (1924). Šv. Sostui esą pranešta, jog šioj vyskupijoj dėl didelio žmonių neramumo, kylančio dėl politinių sąlygų, Jums susidaro sunkenybių ganytojauti. Prašo atvirai išdėstyti, kokia iš tikro padėtis ir kaip pačiam vyskupui atrodo pagal sąžinę, ar būklė tokia, kad galėtų kenkti sielų išganymo darbui.

Buvo nesunku išsiaiškinti, kad, remiantis „sielų išganymu", bandoma paveikti Romą atsiimti vyskupą lietuvį. J. Matulaitis tuoj atsakė, kad nėra jokių specialių kliūčių, kurios būtų naujai iškilusios ir neleistų atlikti ganytojo pareigų. Kliūtys, kurios kyla dėl gyventojų sudėties, vis tos pačios, tik iš naujo keliamos. Padėtis tačiau nesanti tokia, kad galėtų kenkti sielų išganymui. Tikintieji apolitiški, vyskupą priima kaip jų ganytoją, visur jį sutinka su pagarba bei džiaugsmu. Per vizitacijas sakomi pamokslai keletą kartų per dieną ir, kunigų liudijimu, tos vizitacijos tampa lyg misijomis. Neatrodo, kad toks ganytojavimas galėtų kenkti Lenkijos respublikai. Dvasininkija aiškiai patenkinta valdymu, išskyrus kai kuriuos kunigus, atsidavusius lenkų Tautinės demokratijos partijai. Lenkų valdžiai vyskupas nėra malonus ir priimtinas, kadangi lietuvis, tačiau jis stengiasi savo pareigas atlikti, tad iki šiol negalėjo jam nieko prikišti.

Išdėstęs savo pažiūrą į tautybių santykį ir kalbų vartojimą, primena spaudos puolimus už tai, kad nepalaikoma viena tautybė bei jos kalba. Jei Šv. Sostui atrodytų geriau, kad ganytojas apleistų Vilnių, tai padarysiąs su džiaugsmu. Bet ar dėl to Šv. Sostas nesusilauks naujų sunkenybių. Šiame krašte, kur ir tautos įvairios, ir tikybos maišytos, ir są-

lygos nelengvos, kiekvienas vyskupas, kuris čia bus, negalės be puolimų savo pareigų eiti. Kaip bebūtų, prašo pranešti Šv. Tėvui, kad jo sprendimui visiškai paklūsta. „Tedaro su manim, kaip jam geriau atrodo".

VYSKUPAS STROPIAI SEKAMAS

Susirašinėjimas su Roma vyko per nunciatūrą, neviešai. Vyskupo korespondencija buvo kontroliuojama cenzūros, todėl, pasak J. Kriščiukaičio, reikėjo naudotis pasiuntiniais („Draugas", 1967, Nr. 33). Tik per tarpininkus vyskupas galėjo koresponduoti ir su Amerikos bei Lietuvos marijonais.

Kartą atvyko iš Kauno prekybos ir pramonės banko tarnautojas Domas Jonas Blynas. Užsuko pas vyskupą ir žadėjo grįždamas paimti laiškus marijonams. Kitą dieną jis nepasirodė sutartu laiku, tad kunigas Jonas nuėjo ieškoti į „Italijos" viešbutį. Neradęs teiravosi viešbučio tarno, kas atsitiko. Pasirodo, grįžusį iš vyskupo pasitiko viešbučio prieangyje policija ir pradėjo tardyti, kokiais reikalais lankęsis pas vyskupą, ką su juo kalbėjęs. Taip jį prigrasino, kad, ilgiau nelaukęs, išsiskubino atgal į Kauną.

Vyskupas buvo stropiai sekamas. Stebėjimo punktas, rašo J. Kriščiukaitis, buvęs kitoje gatvės pusėje, name su dviem langais. Kartą vakare (1923.XI.29) įsuko į vyskupo kiemą vežimas. Tuoj pat prisistatė policija, liepė uždegti kiemo šviesas ir nudengti vežimą, kuris buvo prikrautas kopūstų ir runkelių. Juos išvertė – ieškojo bombų. Neradę išsinešdino.

Vežimas buvo iš Trinapolio, vyskupo ūkio. Vidunaktį policija atsirado ten, apsupo namus, prikėlė gyventojus su našlaičiais. Tardė prieglaudos vedėją seselę A. Kudirkaitę, pradžios mokyklos mokytoją ir sargą, kur slepiami ginklai. Negavę atsakymo, pradėjo krėsti pastatus. Nieko neradę, persimetė į bulvių rūsį. Išnešė bulves į kitą vietą, kasinėjo rūsio žemę ligi metro gylio – ieškojo paslėptų ginklų. Užtruko ligi pietų, kol baigė darbą. Išvykdami paėmė tris paauglius mokinius, juos tardė ir po keleto dienų paleido.

Vyskupas sužinojęs negalėjo suprasti, ko iš tikrųjų siekiama tokiais žygiais. Atsakymą iš dalies duoda Marjanas Zdziechowskis, buvęs pirmasis Vilniaus universiteto rektorius, vyskupo J. Matulaičio gerbėjas ir gynėjas. Krokuvos laikraštyje „Czas" jis rašė, kad vienu metu „pradėję sklisti niekuo nepagrįsti gandai apie kažkokią nukreiptą prieš lenkus kons-

piraciją, kurios siūlus laikęs savo rankose vyskupas" (AJM, p. 222).

Tai buvo tie metai, kai Lietuva atsiėmė Klaipėdą ir Ambasadorių konferencija kovo 15-ąją (1923) išvedė liniją tarp Lietuvos ir Lenkijos, palikdama Vilnių lenkams. Pastarasis įvykis sukėlė Lietuvoje didelę audrą, ir lenkai, matyt, bijojo kokių nors lietuvių reakcijų Vilniaus krašte. Tik keista, kad tų prielaidų centre matė taikiausią vyskupą.

J. Matulaitis buvo apsipratęs, kad spaudoje ir susirinkimuose vadinamas „Kauno agentu", „svetimos valstybės piliečiu". Bet nesitikėjo, kad valdžia pareikalaus jo pilietybės įrodymų. Ir kai pareikalavo, jis liepė kurijai į tai nieko neatsakyti. Vyskupui reikėjo vykti gegužės 4-ąją (1924) į Latviją konsekruoti Rygos sufraganą Juozą Rancaną. Kurija kreipėsi į valdžią dėl užsienio paso. Atsakymas buvo toks: pasas bus duotas, kai vyskupas įrodys savo pilietybę. Kancleriui buvo pasakyta parašyti trumpai, tik paklausti, ar pasas bus duotas, ar ne?

Palaukus keletą dienų, pasas buvo duotas be sąlygų. Matyt, atsiklausta Varšuvos, ir ši patarė nebekelti šio klausimo, kad nebūtų diplomatinių komplikacijų su Vatikanu.

Po konsekracijos vyskupas užtruko Rygoje, nes buvo atvykę iš Lietuvos marijonų atstovai aptarti savo reikalų. Grįžęs į Vilnių, ruošėsi vizitacijai. Gegužės 20 d. atvyko Rodūnios delegacija su prašymu lietuvių ir lenkų vardu. Ne visa parapija, girdi, kalta, bet tik kai kurie asmenys, kuriems bažnyčia nereikalinga... Niekas jų neprašė ir neįgaliojo išniekinti Dievo namus ir kunigą. Prašo paskirti kunigą ir atidaryti bažnyčią. „Nuo šio laiko mokėsime ją gerbti. Sutinkame su Jūsų Ekscelencijos visais patvarkymais ir nustatyta pamaldų tvarka".

Nuraminęs delegatus, vyskupas prašė palaukti, kol grįš iš vizitacijos. Išvyko į Ašmenos dekanatą ir lankė parapiją po parapijos. Nuovargis ir karščiai, ypač nuo birželio vidurio, labai alino jėgas. Grįžo į Vilnių liepos 17-ąją, išsikvietė kunigą A. Cikotą aptarti Gudų marijonų reikalų, o liepos 22 d. parašė P. Būčiui: „Aš grįžau labai nusidirbęs ir nuvargęs. Važiuosiu mėnesiui į Ciechocinką* pasigydyti. Į užsienį nevažiavau, vengdamas su paso išgavimu sujungtų kliūčių". Išvyko į gydyklą liepos 25-ąją.

---

* Lenk. Ciechocinek. – *Red.*

UŽSIENIO REIKALŲ MINISTRO SKUNDAS

Laikraščiai tą vasarą, lyg susitarę, nebelietė vyskupo J. Matulaičio. Buvo neaišku kunigui Jonui, kuris sekė spaudą, ką tai reiškia. Ketino tą faktą priminti vyskupui, kai jis grįš. O vyskupas, grįždamas iš gydyklos, užsuko į Varšuvą pas nuncijų ir parsivežė „atsakymą" – užsienio reikalų ministro skundą dėl Rodūnios įvykių, įteiktą nuncijui gegužės 20. Tokio pat turinio skundas balandžio 11-ąją buvęs įteiktas ir Apaštalų Sostui per lenkų ambasadorių prie Vatikano. Vyskupas padavė kunigui Jonui paskaityti skundo tekstą.

Rodūnios parapija tapusi vieta nuolatinių incidentų, kuriuos sukėlę nesusipratimai tarp katalikų lenkų ir kunigų lietuvių. Parapijoje esą 10 000 tikinčiųjų, iš kurių 76% lenkai. Lietuvių mažuma kalbanti lenkiškai ir niekad neprašiusi lietuvių kalbos per pamaldas. Tik rusų valdžia, norėdama lietuvišką nacionalizmą iškelti prieš lenkų elementą, nuo 1905 m. išprovokavusi incidentus. Tačiau kai į Rodūnią būdavęs paskirtas lenkas kunigas, incidentai liaudavęsi.

Vilniaus vyskupijos kurija 1912.VII.28 įvedusi lietuviškus pamokslus ir giesmes kartu su lenkiškomis pamaldomis. Taip buvusi primesta lietuvių kalba žmonėms, įpratusiems kalbėti lenkiškai. Nuo 1912 ligi 1922 m. nebuvę sunkumų lenko klebono Kochańskio dėka. Tik 1922 m. Vilniaus vyskupas J. Matulevičius jį perkėlęs į kitą vietą ir atsisakęs priimti Rodūnios gyventojų delegaciją, kuri keletą kartų bandžiusi pasiekti vyskupą su prašymu grąžinti Kochańskį. Vietoj Kochańskio buvęs paskirtas kunigas Chodyka, lietuvis, ir jis nemokėjęs išlaikyti autoriteto. Prasidėjusios riaušės. Vyskupo speciali delegacija bandžiusi jas sustabdyti, bet nepavykę. Kunigas Chodyka, įsibauginęs, apleidęs parapiją ir apsigyvenęs pas dekaną Kuzminskį, žinomą savo šovinistine veikla lietuvį.

Vyskupas J. Matulevičius kreipęsis į Vilniaus apygardos teismo prokuratūrą, reikalaudamas apkaltinti asmenis, kurie protestavo prieš lietuviškus pamokslus. Teisminis tardymas buvęs pradėtas ir apie tai 1924.I.9 vyskupas buvęs painformuotas. Administracinis tardymas parodęs, kad riaušių priežastis buvusi veikla lietuvių kunigų, norinčių per jėgą įvesti lietuvių kalbą į bažnyčią prieš tikinčiųjų norą. Nelaukdama teisminio tardymo rezultatų, Vilniaus vyskupo kurija uždariusi Rodūnios bažnyčią, parapiją padalijusi tarp dviejų kaimyninių. Dvasiniame gyvenime pasidariusi tokia padėtis, kad

esą žmonių, kurie miršta be išpažinties, ir daugelis vaikų lieka be krikšto. Tai nukreipta prieš lenkus, nes lietuviams Vilniaus dvasinė valdžia įsteigusi netolimame Pelesos kaime koplyčią, kurioje Nočios parapijos vikaras aptarnauja vien tik lietuvius.

Tokia padėtis tęsiasi jau keletą mėnesių, todėl Rodūnios gyventojai labai susijaudinę. Tai sudaro dirvą veikti sektantams, kurie iki šiol Lydos apskrityje buvę nežinomi. Po Rodūnios bažnyčios uždarymo 50 asmenų prisidėję prie vadinamosios Šv. Rašto tyrinėtojų sektos. Žmonėms nuraminti ir riaušėms išvengti, taip pat sektantų plėtrai sulaikyti esą būtina, kad vyskupas tuojau atidarytų Rodūnios bažnyčią.

J. MATULAITIS ATSAKO Į SKUNDĄ

Vyskupas patikrino faktus kurijos archyvuose, išsikvietė vyskupą Michalkevičių ir kitus patikimus liudininkus, kurie žinojo Rodūnios padėtį bei įvykius iš seniau, ir sėdo rašyti atsakymą iš eilės pagal punktus.

1. Rodūnios parapijoj pagal per 1912 m. apklausa sudarytus sąrašus lenkų rasta 6417 ir lietuvių 2981. Apklausą atliko tuometinis vyskupijos valdytojas K. M. Michalkevičius. Taigi, lenkų buvo ne 76%, o maždaug du trečdaliai. Šiandien, vietos lenkų kunigų liudijimu, lietuviškai savo namuose kalba daugiau kaip 3000 parapijiečių.

2. K. M. Michalkevičius, perėmęs 1908 m. valdyti vyskupiją, Rodūnios bažnyčioj jau rado vartojamas abi kalbas. Ten vikaravęs jaunystėje kunigas Sokolowskis liudija, kad abi kalbos buvusios vartojamos dar prieš 1897 metus. Taigi lietuvių kalbą nebuvo reikalo įvesti 1912 metais; administratorius tik nustatė kalbų vartojimo proporciją per pamaldas pagal kalbančiųjų procentą.

3. Lietuviškųjų pamaldų turėjo būti daugiau pagal lietuviškai kalbančiųjų skaičių, bet, nenorėdamas pykinti lenkų, K. M. Michalkevičius, lietuviams sutinkant, nustatęs tiek, kiek jų iki šiol turėta. Jei buvo kas nuskriaustas, tai tik ne lenkai, o lietuviai.

4. Tie 2981 lietuviai, kurie taip užsirašė 1912 m., kaip tik ir pageidavo lietuvių kalbos bažnyčioje, nes tam ir buvo daromas klausinėjimas. Kunigai, kurie Rodūnios parapiją pažįsta, tvirtina, kad moterys ir vaikai tikrai nemoka lenkiškai. O jei ir suprastų lenkiškai, turi teisę girdėti Dievo žodį bažnyčioje savo gimtąja kalba, nes Bažnyčia visų lygi moti-

na. Rimtų lenkų kunigų liudijimu, lietuvių kalba Rodūnios bažnyčioje būtina.

5. Netiesa, kad lietuvių kalbą įvedė rusai. Jie lygiai slėgė ir persekiojo tiek lenkus, tiek lietuvius, pastaruosius dar labiau, nes uždraudė lietuvišką spaudą ir persekiojo už maldaknyges. Yra įžeidžiantis dalykas tvirtinti, kad administratorius Michalkevičius dirbo rusų valdžios naudai.

6. Nuo 1918 m. vyskupas negirdėjo iš Rodūnios nusiskundimų lietuviais kunigais. Tikrosios riaušių priežastys yra: a) nesveikas nacionalizmas, virtęs beveik sekta, siekiąs palenkti savo tikslams Bažnyčią ir sunaikinti kitas tautas; b) riaušininkai, politinių partijų įrankis, diriguojami ir vedami iš viršaus.

Iš riaušininkų pagal vyskupo komisijos tyrimus 4 – bedieviai, 1 – netikintis ir nepraktikuojantis, 2 – moterys isterikės, išmestos iš tretininkių. Prie jų prisidėjo dar 18 asmenų, suvedžiotų bažnyčios nelankančių. Riaušininkai tuo drąsesni, nes žino, jog nebus baudžiami – valdžiai jų žygiai patinka.

7. Memorandume sakoma, kad vyskupas, nelaukdamas 1924.I.9 pradėto tardymo, uždaręs bažnyčią ir t.t. Iš tikrųjų bažnyčia buvo uždaryta 1923.X.7, o parapija padalyta 1923.XI.4, kai jau visos pastangos nuraminti triukšmadarius nuėjo niekais.

8. Rodūnios klebonai prieš kunigą Kochańskį buvo lietuviai, bet tada buvo ramybė ir tvarka. Riaušės prasidėjo prie lietuvio klebono Lajausko. Tada buvo paskirtas lenkas kunigas Kochańskis, kalbantis ir lietuviškai, bet ir prie jo riaušės nenurimo. O dabartinės riaušės, prasidėjusios 1922.X.22, tęsėsi ir prie Kochańskio ir jam nepavyko jų numalšinti. 1922 m. gale buvo paskirtas lenkas Sołkowskis, kalbantis lietuviškai, bet riaušininkai jo neįsileido. Po jo parapijos administratoriumi buvo paskirtas Chodyka, neteisingai vadinamas lietuviu, nes yra gimęs gudiškoj vietovėj, save laikąs lenku, lietuviškai pramokęs tik seminarijoje ir vikaraudamas 1918–1920 Rodūnioje. Jam taip pat nepavyko riaušininkų suvaldyti, priešingai – pradėta grasinti jį nužudyti. Tada vyskupas leido jam apsigyventi pas dekaną Kuzminskį, kuris visiems yra lygus ir visų lygiai gerbiamas.

9. Jei kas miršta be sakramentų ir savo vaikų nekrikštija, tai jų kaltė, nes kaimyniniai klebonai pasiryžę visiems patarnauti. Dekanui dėl to buvo duotas vikaras. O rodūniečiai gerai žino, kad tuoj gaus kleboną, kai tik pasižadės nurimti ir kunigui negrės pavojus.

10. Kunigai, kurie aptarnauja Rodūnios parapiją, apie jokias naujas sektas nieko nėra girdėję. Tikri katalikai prie sektų neprisidės, o riaušininkai, kuriems tikėjimas ir Bažnyčia nerūpi, savo tikslams gali sukurti bet kokią sektą.

11. Rodūniečių delegacijos, kuri atvyko prašyti kunigą Kochanskį palikti Rodūnioje, vyskupas negalėjo priimti, nes tuo metu sirgo plaučių uždegimu, bet ją priėmė prelatas Michalkevičius. Kitais kartais delegatai visuomet buvo priimami.

12. Pelesos kaime tikrai įkurta koplyčia, kuriai vietos gyventojai padovanojo 18 ha žemės, bet ji aptarnauja lygiai visus, ne tik lietuvius... Reikia tik pagirti to kaimo gyventojus lietuvius, kurie patys vieni pastatė koplyčią ir joje pusę pamaldų užleidžia lenkams. Nočios vikaras, aptarnaująs koplyčią, nėra lietuvis ir negali ta kalba sakyti pamokslų.

13. Vilniaus vyskupas nėra kaltas, kad tokia padėtis susidarė Rodūnioje. Jau prieš karą vyskupijos administratorius dėl riaušių buvo uždaręs keletui mėnesių bažnyčią ir paskelbęs interdiktą. Tikroji priežastis – lenkų politika, kuri lietuviams nenori nė žodžio pripažinti bažnyčioje.

Atsakymas „De turbis in ecclesia Radunensi" („Apie neramumus Rodūnios bažnyčioje") buvo 21 mašinėle rašytas puslapis su 25 dokumentų priedu.

JAU ATĖJO LAIKAS... PASITRAUKTI

Išsiuntęs pranešimą, laukė atsiliepimų iš Romos. Lapkričio 17-ąją rašo P. Būčiui: „Iš Romos į savo raštą dar nesu gavęs jokio atsakymo... Labai norėčiau žinoti, ar jau lietuvių valdžia tariasi su Ap. Sostu dėl konkordato". Konkordatui ruošėsi lenkų valdžia, o tai turėjo liesti ir Vilniaus vyskupijos reikalus. „Nesnaudė nė Latvija, – rašo P. Būčys. – Jai pasisekė savo vienatinę, naujai atstatytą Rygos vyskupiją pakelti (1923) į arkivyskupiją... Lietuva, nors perdėm katališka, neturėjo arkivyskupijos. Austras F. Ritter von Lama rašo, kad Lietuva tuo laiku nerūpestingai vedė savo reikalus Vatikane" (Pijus XI, p. 349).

Gruodžio 11-ąją vėl rašo P. Būčiui, kad „iš Romos ...dėl savo rašto dar jokio nesu gavęs atsakymo". Iš tikrųjų laukė atsakymo iš kardinolo P. Gasparri dėl savo ganytojavimo Vilniuje – paliks ar atšauks Šventasis Tėvas. Primena P. Būčiui, kad pradėjusi vėl skaudėti koja.

Netikrumas dėl savo padėties ir fizinė negalė bus paskatinusi vyskupą skirti P. Būčį Marijonų vienuolijos generaliniu vikaru ir lietuvių bei latvių namų viršininku. Tai pranešė jam sausio 11-ąją (1925). O vasario 10-ąją Lenkija pasirašė konkordatą su Šventuoju Sostu, ir pagal jį Vilnius turėjo būti keliamas į arkivyskupiją su dviem sufraganinėmis vyskupijomis – gudiško Pinsko ir lenkiškos (su lietuviškomis priemaišomis) Lomžos. Konkordate buvo įrašyta, kad, skiriant vyskupus, atsiklausiama vyriausybės, ar ji neturinti politinio pobūdžio kliūčių. J. Matulaičiui buvo aišku, kad lenkų valdžia turės politinių kliūčių jį keliant į Vilniaus arkivyskupus. Pasklido ir gandai, kad, jei Šventasis Sostas norės J. Matulaitį palikti Vilniuje, jis būsiąs jėga pašalintas.

Kovo 29-ąją mirė Varšuvos sufraganas, titulinis arkivyskupas K. Ruškys, sulaukęs 89 metų. J. Matulaitis būtų vykęs atsisveikinti ir palydėti į amžinybę savo tautietį ir artimą bičiulį, bet nauja padėtis vertė geriau nesirodyti viešose iškilmėse.

Tik po Velykų, balandžio viduryje, nuvyko pas nuncijų kalbėtis dėl savo padėties ir grįžęs sėdo rašyti raštą Šventajam Tėvui. Gegužės 1 d. jį įteikė kunigui, vykstančiam į Romą, kad nuvežtų ir įteiktų pačiam popiežiui. „Viską gerai apsvarsčius, – rašo J. Matulaitis, – atrodo, kad jau atėjo laikas, kad aš dėl didesnės Bažnyčios gerovės būčiau iš Vilniaus atšauktas... Lenkai sunkiai mane pakenčia dėl to, kad esu lietuvis, ir Lenkijos respublikoje užimu vyskupo vietą. Jie pasiryžę jokiu būdu neprileisti, kad, šią vietą pakėlus į arkivyskupijos rangą, pasilikčiau Vilniuje kaip arkivyskupas. Politinės partijos, o ypačiai Tautinė demokratija, kuri respublikoje daug reiškia, nuolatiniais manęs puolimais, klaidingais kaltinimais ir šmeižtais pasiekė tiek, kad daugelis lenkų žiūri į mane šnairai ir su nepasitikėjimu... Šis nepasitikėjimas juntamai auga, ir nėra jokios vilties, kad jis sumažėtų. Matau, kad ir valdžiai esu ypatingai nemalonus: ji manimi taip pat nepasitiki. Taip dalykams susiklojus, aišku, kad aš negaliu laisvai, kaip yra reikalinga, eiti savo pareigų ir turėti reikiamos įtakos. Šitai darau ne tam, kad nusikratyčiau kryžiaus, kurį man Dievo gerumas uždėjo, bet vien tik trokšdamas didesnės Dievo garbės ir Bažnyčios gerovės. Tačiau visa pilnai sudedu į Tavo, Šventasis Tėve, rankas ir Tavo valiai pasivedu. Tu žinai, Mylimiausias Tėve, kad aš esu dėl Kristaus ir jo Bažnyčios pasiryžęs viską iškęsti".

KNYGŲ SIUNTOS Į LIETUVĄ

Nebesitikėdamas likti Vilniuje, J. Matulaitis susirūpino lituanistikos rinkiniu, kuris jau buvo gerokai išaugęs. Balandžio 10-ąją (1925) rašo P. Būčiui: „Kaip žinai, turime nemaža knygų... Manome jas pradėti Jums siuntinėti. Vietinis lenkų knygynas apsiima patarpininkauti. Jie turi Dancige savo atstovą ir Kaune žydelį Ptaszek. Būtų gera, kad kun. Juozas (Vaitkevičius) su juo susipažintų ir sutartų, kokiomis sąlygomis jis apsiimtų knygas gabenti. O gal būtų geriau JE vyskupo O'Rourke prašyti, kad patarpininkautų; ar galima būtų ir ar tiktų? O gal per Daugpilį patogiau būtų siųsti knygas? Pasitarkite su kun. Juozu ir man praneškite. Vieną sąlygą keliame, kad pinigų prisiųstumėte siuntinėjimo išlaidoms. Mūsų iždas tuščias, o net dažnai su skolomis tenka gyventi. Antra sąlyga, kad knygos būtų kraunamos Marijampolėje ir kad jos būtų tinkamai saugojamos ir prižiūrimos, nes brangių yra ir retų... Šio laiško įteikėjui žodžiu praneškite, jei ne – raštu ką manote dėl knygų".

Gegužės 9-ąją tam pačiam vėl rašo: „Knygų JE vyskupo O'Rourke vardu siunčiame: gal bus daugiau kaip 10 didelių dėžių, liksis gal dar kokia 50 didelių dėžių. Prašau jam parašyti ir jam pinigų nusiųsti... Prižiūrėk, kad knygos, eidamos per lietuvių sieną, nežūtų. Pakalbėk su p. Jokantu. P. Šlapelis skundėsi, kad valdininkai, kratydami knygas, siunčiamas per lietuvių sieną, sau kai kurias pasilieka. Siųstų knygų sąrašą atsiųsime... Dar jas tik į dėžes dedame. Kai pasiųsime, tą pačią dieną duosime Tau žinią".

Po 10 dienų rašo vėl P. Būčiui: „Kaip buvo rašyta, knygų siunčiame net 11 dėžių, tik eis jau kitu keliu, per Latviją, per Daugpilį... Kai tik būsi gavęs, pranešk, nes rūpės. Neilgai trukus, vėl daugiau siųsime". Birželio 15-ąją tam pačiam pastebi: „Siunčiamų knygų sąrašą labai ilgai laikė cenzūroje. Dar tik šiandien tą vienuoliką dėžių žada siųsti geležinkeliu. Bet kiti siuntiniai eis greičiau. Jau paruošta net 15 dėžių... Kunigas Jonas krauja knygas ir vis, dar kiek ištesėdamas, papildo savo biblioteką, neiškenčia, suradęs šį tą geresnio, nupirkti. Dabar važinėjo Varšuvon su reikalais ir kiek knygų surado". Liepos 19-ąją vėl primena: „Kun. Jonas... jau gavęs leidimą knygoms išvežti. Jau 15 dėžių išvežta; gal tuoj galės ir tas 11 dėžių išsiųsti, kurias buvom žadėję pirmiausiai siųsti".

Apie užmojį sukurti Lietuvos marijonų biblioteką buvo rašęs 1922.XI.5 kunigui F. Kudirkai į Čikagą: „Į Marijam-

polės vienuolyno biblioteką norėtume surinkti, kiek galima visa, kas išleista lietuvių kalba: knygas, brošiūras, laikraščius, net atsišaukimus, o taip pat kas bus leista svetimomis kalbomis apie Lietuvą ir lietuvius. Rinkite mums Amerikoje leidžiamus laikraščius ir knygas. Čia Tėvas Kriščiukaitis jau surankiojo po knygynus ir antikvariatus labai daug svarbių, brangių ir retų veikalų Lietuvos istorijai, o taip pat nemaža ir lietuviškų knygų..."

Iš Vilniaus buvo persiųsta į Marijampolę iš viso 93 didžiulės dėžės lituanistinių knygų („Draugas", 1967, Nr.36), kurios sudarė pagrindą bibliotekai, išaugusiai į 50 000 tomų.

GANYTOJAS TYLIAI PASITRAUKIA...

Lietuva nesiskubino daryti konkordato su Apaštališkuoju Sostu, nors buvo valdoma katalikų partijų. O kai lenkai sudarė, sukilo šaukti, kad Vatikanas atidavęs Vilnių Lenkijai. Kaunas ūžė, demonstravo prieš popiežiaus delegatą.

„Girdžiu, dėl konkordato pas jus ūžia, – rašo P. Būčiui gegužės 19-ąją. – Nesikiškite į ginčus ir kovas, ypač politines. Gink mūsiškius nuo to... Kur galėdamas ramink žmones, nes, man rodos, nėr ko taip labai ūžti".

Vyskupas dar nežinojo, kad užsienio reikalų ministras J. Purickis buvo įteikęs labai užgaulią notą Vatikanui. Ir „Ap. Sosto delegatui, arkivyskupui A. Zecchini, buvo sudarytos tokios sąlygos, kad jis buvo priverstas palikti Kauną ir 1925 metų vasarą išvažiavo į Romą" (Pijus XI, p. 352).

ATSAKYMO IŠ ROMOS BELAUKIANT

Apaštalų Sostas buvo užtikrinęs lietuvių delegacijai, kuri lankėsi 1924 m. pabaigoj Romoje, kad faktinio politinio valdymo sienoms pasikeitus, automatiškai bus pakeistos ir bažnytinio sutvarkymo ribos. Tas principas buvo įtrauktas ir į konkordatą su Lenkija (ten pat). Dėl to Lietuvos elgesys, pasak P. Būčio, ir nustebinęs Vatikano diplomatus. „Užuojautos Lietuvai, kurios pirma buvo daug Vatikane, dabar jau beliko tik vienoje paties popiežiaus širdyje" (ten pat).

Popiežius suprato ir J. Matulaičio padėtį. Kodėl tačiau nesiskubino atsiliepti į prašymą atleisti jį iš Vilniaus? Kas ten užkliuvo – nauji projektai ar atsargumas, kad, atšaukus vyskupą lietuvį, nekiltų naujas ūžesys Lietuvoj? O J. Matulaitis laukė kokio nors ženklo ir savo laiškuose vis priminė: „Kol kas jokių tikrų žinių neturiu, kas su manim bus".

Nieko nesulaukęs, gegužės 22 d. išvyko į Varšuvą dalyvauti Lenkijos vyskupų konferencijoje. Konkordato reikalai buvo pagrindinė konferencijos tema. Niekas, išskyrus nuncijų, nežinojo apie jo planą pasitraukti. Neprasitarė nė savo studijų draugui vyskupui H. Przeździeckiui, tik su juo besikalbant paaiškėjo, kad valdžia tikriausiai nenorės jo palikti Vilniuje. O kaip būtų, jei valdžia pasiūlytų persikelti į Čenstakavą? – paklausė vyskupas H. Przeździeckis. J. Matulaitis sukluso, nes tai buvo kažkas nauja. Gal H. Przeździeckis ką nors žino apie tokį planą, bet iš kur žino – iš nuncijaus ar valdžios žmonių? Šito nesiteiravo. Nuncijus, sutiktas konferencijoje, taip pat prasitarė apie Čenstakavą.

Grįžo į Vilnių gegužės 30-ąją, nesužinojęs nieko tikresnio. Skubėjo tvarkyti vyskupijos reikalus, nes liepos 7-ąją ketino vykti į Ciechocineką pasigydyti. Pagaliau, birželiui įpusėjus, gavo per nuncijų kardinolo P. Gasparri raštą, pasirašytą birželio 1 d. Kardinolas praneša nuncijui, kad gautas Vilniaus vyskupo raštas Šv. Tėvui. Prašo jam (J. Matulaičiui) pranešti, kad Šv. Sostas gerai supranta vis didėjančias sunkenybes, kurios jį slegia, be to, ne tik kad neturėjęs jokio pagrindo abejoti jo elgesiu sunkiomis vyskupijos valdymo sąlygomis, bet ir niekad nekreipęs dėmesio į kaltinimus, kuriuos darydavę jo priešininkai, dargi jį gynęs. Tačiau, jei vyskupas J. Matulaitis dėl sunkenybių nori atsisakyti, gali visai atvirai prašyti Jo Šventenybę, išdėstydamas priežastis, o Šv. Sostas dalyką svarstysiąs.

NAUJAS PRAŠYMAS ŠVENTAJAM TĖVUI

Vargiai J. Matulaitis išvengė klausimo, kodėl reikia vėl prašyti ir iš naujo dėstyti priežastis. Juk „Šv. Sostas gerai supranta vis didėjančias sunkenybes!" Tačiau sėdo rašyti ir birželio 27-ąją pasiuntė Šv. Tėvui naują prašymą. Pradėjo nuo politinės padėties.

Tarp Lenkijos ir Lietuvos neseniai buvo karas ir iki šiol tęsiasi beveik karo padėtis. Lietuviai neatsisako savo teisių į Vilnių ir į jį supantį kraštą. Lenkai gi prieš visą pasaulį

stengiasi įrodyti, kad šis miestas ir kraštas esą lenkiški. Stengiasi visus nelenkus kuo greičiau sulenkinti, naudodami visokias priemones ir net jėgą. Visa tai vyskupo, kaip lietuvio, padėtį daro nepaprastai sunkią. Ji tuo sunkesnė, kad lenkai dabar šiame krašte yra dominuojanti klasė, kuri veik visą viešą gyvenimą turi savo rankose, visa valdo ir tvarko. Kartu, kad esu lietuvis, lenkų akyse esu nepakenčiamas ir tartum kokia gimtąja nuodėme susitepęs... Antra vertus lenkų didžiausias siekimas čia Vilniuje turėti, kaip sakoma, savo žmogų...

Kai vokiečiai buvo okupavę šį kraštą, beveik visų vietos tautybių padėtis buvo lygi. Tada lenkai iš manęs reikalavo tik vieno, kad visus vienodai traktuočiau, ir pripažino, kad aš, nors lietuvis, visiems buvau lygiai teisingas. Bet paskui, kai patys šį kraštą paėmė valdyti, jų tautinės politinės partijos, o ypač ta, kuri vadinasi Tautinė demokratija ir kuri valstybėje daug sveria, visokiais būdais ir keliais, sistemingai ir su tam tikru iš anksto nustatytu metodu, pradėjo mane žiauriausiai pulti tiek gyvu žodžiu, tiek per laikraščius ir viešuosius visuomenės susirinkimus... Jau tiek yra pasiekę, kad daugelio akyse esu tarsi kokia baidyklė, kuri alsuoja vien lenkų neapykanta ir pražūtimi...

Iš tikrųjų mano ganytojiškame darbe vis labiau matau ir jaučiuosi kliudomas; vis dažniau pasitaiko, kad iš visų pusių sunkenybių slegiamas, rodos, jau neatlaikysiu ir suklupsiu, jei nepasaldintų mano gyvenimą Kristus ir jo kryžius bei klusnumas Šv. Sostui. Kas bebūtų, juo toliau ši padėtis tęsis, juo liūdnesni bus šios su vyskupu kovos vaisiai: ir Dievas įžeidžiamas, ir daugelio sielos žalojamos bei iškreipiamos, ir vyskupo autoritetas mažėja bei jo valdžia silpnėja, ir ne kartą patsai Šv. Sostas paliečiamas...

Kol dalykai, kiek man atrodė, dar buvo netikri, atvirai Šv. Sostui tada pareiškiau, kad gal dar neatėjęs laikas ir nebus naudinga mane iš Vilniaus atšaukti. Dabar gi, kai po sudaryto konkordato bažnytiniai dalykai yra naujai tvarkomi ir stabilizuojami, visa prieš Dievą rimtai apsvarstęs ir pasvėręs, jaučiu ir matau, kad yra atėjęs ir tai skubus laikas, kad iš Vilniaus būčiau atleistas...

Mylimiausias Tėve, puikiai žinau ir patyriau, kiek gerumo man esi parodęs ir kaip tėviškai bei sėkmingai esi mane gynęs. Amžinas Tavo man parodyto gerumo dokumentas yra Tavo laiškas, kurį tuojau, vos užėmęs popiežiaus sostą, man menkam Tavo tarnui atsiuntei. Čia visur taip manoma ir tvirtinama, kad aš turįs ne tik Tavo asmenišką pasitikėjimą,

bet dargi, ko nedrįstu ištarti, – net Tavo draugiškumo esu supamas. Po Dievo vien Tavo gerumui ir maloningumui priskiriu tai, kad tokiose sunkiose sąlygose visgi šiek tiek galėjau dar savo pareigas eiti, ir kad mano priešininkai, kurie tiek kartų yra man grasinę, vis dėlto neišdrįso savo planų įvykdyti...

Reikia stebėtis, koks didelis yra žmonių sugedimas. Kam daug ieškoti pavyzdžių? Kai patsai, Šventasis Tėve, buvai Lenkijos nuncijumi, esi pats visa tai patyręs, nors nieko kito, vien tik gera daryti stengeisi, nors visiems didžiausią meilę ir prielankumą rodei, nors pačią lenkų tautą taip mylėjai ir tiek gero esi jai padaręs, tačiau buvai su tokiu nedorumu ir smarkumu ir taip neteisingai, pats nekaltas ir nepajėgiąs gintis, puolamas.

Iš Vilniaus atleistas, prašo popiežių leisti apsigyventi Romoje ir atsidėti Marijonų vienuolijos reikalams.

ATLEISTAS IŠVYKSTA Į ROMĄ

Tą vasarą nebevyko lankyti parapijų – buvo nepajėgus fiziškai. „Važiuoju į Ciechocinką* pasigydyti ir pailsėti, – rašo liepos 7-ąją P. Būčiui. – Gal teks ir į Romą važiuoti". Į Ciechocineką išvyko liepos 12-ąją ir po savaitės tam pačiam parašė: „Gydytojai rado, kad aš persilpęs. Prie to dar prisideda paprastos ligos. Kas su manim bus, dar tikrų žinių neturiu... Tikiuosi gauti tikrų žinių dar šį mėnesį, o vėliausia rugpjūčio mėnesį. Pasiliuosavęs iš Vilniaus, norėčiau apsigyventi Romoje. Gal Dievas padės tenai įsteigti studijų namą ir (vienuolijos) valdybos buveinę".

„Gydymas eina gerai, jau kiek pailsėjau, – rašo kunigui Jonui į Vilnių. – Buvau pas nuncijų. Spėju, kad mane iš Vilniaus paliuosuos. Gal ne už ilgo gausiu žinią. Gal teks man dar į Vilnių važiuoti, o iš ten į Romą. Paslaptis reikia griežtai laikyti, kad nebūtų nemalonumų".

Grįždamas iš gydyklos, užsuko pas nuncijų ir gavo į rankas kardinolo P. Gasparri raštą, datuotą liepos 14-ąją. Kardinolas tarp kitko rašo: „Jo Šventenybei buvę nemalonu patirti iš Tavo laiško, kad iš naujo prašai atleisti iš Vilniaus vyskupijos valdymo pareigų. Tačiau priežastys, kurias pateikei, taip svarbios ir rimtos, kad Šv. Tėvas laiko savo pareiga patenkinti Tavo norą. Šiuo pranešu, kad Jo Šventenybė

---

* Lenk. Ciechocinek. – *Red.*

Tavo atsisakymą priėmė ir leidžia Tau, kaip prašyta, atvykti tuojau į Romą ir čia apsigyventi".

Parvyko į Vilnių kaip buvo ketinęs. Niekas nenujautė, kad čia jau svečias. Žinojo tik kunigas Jonas. Su juo aptarė būtinus dalykus ir tyliai, niekam nežinant, rugpjūčio 1 išvyko į Varšuvą. Iš čia parašė kapitulai, kad atsistatydinęs ir prašė išsirinkti vyskupijos valdytoją. Trumpus atsisveikinimo laiškučius pasiuntė vyskupams Michalkevičiui ir Bandurskiui, prelatui Hanusowicziui, kancleriui L. Chaleckiui ir kunigui A. Viskantai. Parengė švietimo ir kulto ministrui Grabskiui pranešimą, kad atsistatydinęs iš Vilniaus ganytojo pareigų, ir pasiuntė paštu.

Rugpjūčio 3 dieną, kada turėjo įsigalioti konkordatas, sėdęs į traukinį, paliko Lenkiją. Romą pasiekė rugpjūčio 5-ąją, vidurdienį. Apsistojo pas lenkus rezurekcionistus, jų vienuolyne, prie Ispanijos aikštės. Šią vietą pasirinko sąmoningai, kad lenkai nemanytų, jog nebenori jų nė matyti. Čia rado apsistojusį J.B. Cieplaką, buvusį kolegą profesorių Petrapilyje, vėliau Mogiliovo sufraganą, o nuo 1914 m. tos arkivyskupijos valdytoją, bolševikų įkalintą, pasmerktą mirti ir tik 1924 m. išleistą iš Rusijos. J. Matulaitis nenujautė, kad šis vyskupas kankinys netrukus bus paskirtas jį pakeisti Vilniuje*.

Pirmoji naktis Romoje buvo trumpa. Atsikėlė pusę keturių ir sėdo rašyti laiškų. „Jau esu Romoje.., – rašo pirmiausia P. Būčiui. – Rūpinuosi gauti pas Šv. Tėvą audienciją. Norėčiau jau šiemet iki rudens įsteigti čia mūsiškiams Collegium Marianum, arba Studijų namą... Jei Lietuvos laikraščiai netinkamai aiškintų mano iš Vilniaus pasiliuosavimą arba drįstų Šv. Tėvui priekaištų daryti, paaiškink, kad kitaip nebuvo galima padaryti. Ilgiau liktis aš negalėjau". Parašė dar keletą kitų laiškų, tarp jų ir savo bičiuliui lenkui, buvusiam Vilniaus universiteto rektoriui M. Zdziechowskiui.

---

* Pirmuoju Vilniaus arkivyskupu Cieplakas buvo paskirtas gruodžio 14 (1925). Ši žinia jį pasiekė Amerikoj, kur buvo nuvykęs lankyti lenkų parapijų. Vilniaus vyskupo sostą turėjo užimti kovo 25 (1926), bet susirgo plaučių uždegimu ir mirė Niū Džersyje vasario 17; į Vilnių buvo parvežtas tik palaidoti. Vietoj jo arkivyskupu 1926 birželio 24 buvo paskirtas R. Jałbrzykowskis.

PIRMIEJI ATLAIDUMO GESTAI

Dienai išaušus, atlaikė mišias, išnešė laiškus, perėjo gatvėmis. Romėnai dar miegojo arba buvo negrįžę iš atostogų. Skardenosi tik turistai ir maldininkai įvairiausiomis kalbomis. Po pusryčių išsiruošė į Vatikaną. Reikalingiausių žmonių dar nebuvo įstaigose. Valstybės sekretoriate rado vieną monsinjorą ir pasikalbėjęs patyrė, kad lenkų vyriausybė tikrai buvo dariusi žygių jį perkelti į Čenstakavą.

Ta proga užsuko į lenkų ambasadą prie Vatikano. Ambasadoriaus nerado, tik vieną iš sekretorių ar patarėjų. Pranešė, kad nebegrįšiąs į Vilnių. Ambasados žmogus aiškinosi, kad lenkų valdžia nieko neturėjusi prieš jį kaip vyskupą; jį netgi gynusi savo pranešimuose Apaštalų Sostui, tik norėjusi perkelti į Čenstakavą. J. Matulaitis atsakė žinąs priežastis, o su lenkais norįs gyventi taikiai. Blogu atsilyginti niekam nenorįs. *Vince in bono malum* – nugalėk blogį gerumu, – priminė savo gyvenimo šūkį.

Rugpjūčio 13-ąją gavo audienciją pas popiežių Pijų XI; prieš tai buvo gavęs labai malonų jo laišką. Susitiko kaip du seni bičiuliai. Popiežius įvertino vyskupo auką, nes lenkų valdžia tikrai būtų pareiškusi *veto*, keliant jį į arkivyskupus. Užtikrino, kad galįs pasilikti Romoje, rūpintis savo vienuolija ir pažadėjo padėti įsikurti. J. Matulaitis prašė patvirtinti visus jo veiksmus, kurie, valdant vyskupiją ir vienuoliją, galėjo būti netikslūs, nesant tinkamo susižinojimo su Roma. Popiežius patvirtino.

Netrukus gavo laišką iš prof. M. Zdziechowskio. Apgailestavo, kad vyskupas pasitraukęs iš Vilniaus ir reiškė viltį, jog būsiąs paaukštintas. J. Matulaitis padėkojo už palankumą ir parodytą širdį tuo metu, kai kiti „mane purvais drabstė, boikotavo". Bet „ne dėl tų šmeižtų ir ne dėl kryžiaus baimės pasitraukiau iš Vilniaus. To reikalavo susidariusi būklė". Primena, kad meldėsi ir dabar meldžiasi už tuos, kurie veikė prieš jį. Į Romą atvykęs tarnauti Dievui ir turįs vilties, kad jį aplenksiančios visokios garbės (AJM, p. 223).

Į Romą šventųjų metų proga tebevyko maldininkų grupės. Didoka grupė atsirado ir iš Lenkijos. Popiežius jiems laikė mišias, o po to suteikė audienciją. Prie maldininkų jungėsi ambasadų ir vienuolijų atstovai lenkai. Visų nustebimui atėjo ir vyskupas J. Matulaitis į mišias ir į audienciją. Norėjo parodyti, kad lenkams neturi kartėlio. Po audiencijos savo dienoraštyje įrašė: „Tegul Viešpats Dievas juos visus

laimina ir visa gera jiems teikia. Ant galo grįžus, ką bloga kentėjau, tai buvo ne lenkų darbas, o tik politikos, kai kurių partijų. Ir už tuos meldžiuosi ir pasižadėjau širdingai melstis". O P. Būčiui spalio 27 laiške pastebi: „Lenkams stengiausi ir stengiuosi, jei koks jausmas ir buvo kada mano širdy kilęs, viską dovanoti ir atleisti".

GRĮŽTANT PRIE „AGE QUOD AGIS"

Susitaikęs su lenkais, jiems atleidęs, rugpjūčio 21 nuvyko pas benediktinus prie Šv. Pauliaus bazilikos atlikti rekolekcijų. Dešimt dienų meditavo ir meldėsi. Po to rašo P. Būčiui: „Iš Vilniaus išvažiavęs jaučiau labai didelį reikalą rekolekcijų, kad, sutvarkęs praeitį, galėčiau ramiai pradėti naują gyvenimą... Tikrai nusiraminau ir vėl pasitikėdamas visiškai Dievo apvaizda ir šv. Mergelės globa stoju drąsiai į naują darbą. Ir čia, be abejo, kaip visur, teks eiti kryžiaus keliu, Dievo valia!" (3.IX).

Po rekolekcijų persikėlė gyventi pas pranciškonus į Via Lungotevere Gianicolese 40. Netrukus sužinojo, kad popiežius rugsėjo 1 pakėlė jį tituliniu Adulijos arkivyskupu, ir tai būsią oficialiai paskelbta per konsistoriją gruodžio 14-ąją. Gavęs kuklų kambarėlį, vienuolišką celę, pradėjo mokytis italų kalbos. „Dabar po rekolekcijų mokausi nuo ryto ligi vakaro italų kalbos", – rašo P. Būčiui. Be tos kalbos Romoje, girdi, būtų sunku ką nors daryti. Ištisą mėnesį dirbęs, rašo: „Vos pradedu suprasti ir iš bėdos susišnekėti".

Tik spalio pradžioje pradėjo grįžti iš atostogų kardinolai. Jis ketino kai kuriuos iš jų, visų pirma P. Gasparri, aplankyti. Tuo tarpu senu įpratimu užeidinėdavo į knygynus bei antikvariatus ir, užtikęs ką retesnio, neiškęsdavo nenupirkęs marijonų bibliotekai. „Pavyko surasti ir sukomplektuoti du tomus „Summa Legum Justiniani" ir kitų. Kaip tik dabar tiktų, teises statant (kuriant) Lietuvoje", – rašo spalio 8.

Lietuvos reikalai pradėjo iškilti jo rūpesčiuose. Buvo gavęs žinią, kad M. Reinys, buvęs jo kunigas Vilniuje, tapęs užsienio reikalų ministru po J. Purickio. Iš pradžių abejojo, ar jam derėjo imtis šių pareigų. Bet perskaitė Vatikano organe „Osservatore Romano" straipsnį apie Lietuvą, kur apie kunigą M. Reinį atsiliepiama labai teigiamai; tikimasi, kad, jam perėmus užsienio reikalus, santykiai su Vatikanu būsią atitaisyti ir suderinti. Tuoj pranešė apie tą straipsnį P. Būčiui (spalio 16) ir nuo savęs pridėjo: „Gal Dievas duos, kad

Lietuva sueis į tikrus santykius su Šv. Tėvu... Neatitaisius su Ap. Sostu santykių ir nesuderinus, jam (Reiniui), mano nuomone, ir nepritiktų ilgiau ministeriauti... Tikrai skauda, kad, kr. demokratams valdant Lietuvą, o ypač kunigams ministeriaujant, Lietuva liktųsi karo stovyje su Ap. Sostu... Mano nuomone, kaip tik dabar laikas pradėti tartis su Ap. Sostu, nėr ko laukti ilgiau". Ir dar prideda: „Jei kiek galėčiau, ir aš padėčiau suderinti tuos santykius". Pastaroji pastaba greičiausiai jam „išslydo" pasikalbėjus su kardinolu P. Gasparri.

Kitas jo rūpestis buvo kurti marijonų centrą Romoje. Dėl to išsikvietė iš Amerikos saviškį kunigą K. Rėklaitį, kitados baigusį Romoje mokslus, mokantį gerai italų kalbą ir turintį plačių pažinčių. Prie centro turėjo būti ir Studijų namai. Buvo numatęs iš marijonų lenkų, gudų ir lietuvių keletą kandidatų, kuriuos reikėtų mokslinti Romos universitetuose, formuoti jų dvasią ir juos suartinti.

„Marijonų vienuolija, – pasak P. Būčio, – buvo mylimiausias J. Matulevičiaus kūrinys". Pradėjo ją lietuviams, bet tolydžio darė įvairiatautę. Kitiems priekaištaujant, „atsakydavo, kad jis kuriąs katalikišką vienuoliją ir kad vienuolijos nukrypsta nuo savo esmės tapdamos išimtinai vienos tautos" (AJM, p. 32). „Turime stengtis visoms tautoms tarnauti", – buvo rašęs kunigui V. Kulikauskui į Čikagą (1923.V.1). – Jau du latviu įstojo į Marijampolę; galėsime Latvijoj namą įsteigti. Jau turime ir baltgudžių... Aš vis negaliu atsidėkoti Viešpačiui, kad taip trumpu laiku tiek davė mums padaryti. Keli metai atgal be nieko darbą pradėjome, o dabar jau tiek turime".

Lenkai ir lietuviai buvo jau pakankamai atsistoję ant kojų. Pirmieji pačioje Lenkijoje turėjo tris židinius, antrieji – du: Marijampolėje ir Čikagoje. Abi šakos veikė savarankiškai, turėjo noviciatus, gimnazijas, rengėsi kurti spaustuves (Čikagoje leido dienraštį „Draugą"). Latviai taip pat įsitaisė savo namus Vilianuose su keletu kunigų ir brolių. Kiekviena šaka dirbo savo tautai.

Sunkiau buvo gudams, nes jų centrą Drujoje J. Matulaitis pradėjo organizuoti, pasitelkęs kunigą A. Cikotą, tik 1923 metais. Paraleliai formavo ir gudžių mergaičių vienuoliją, marijonų globojamą (jų įstatus Roma patvirtino 1924 metais). Drujos centrą parėmė Amerikos lietuviai marijonai, už tai gudai įsitaisė namą, nusipirko spaustuvę ir rengėsi leisti savo laikraštį. Bet lenkų valdžia nedavė leidimo. „Kaip ugnies bijo baltgudžių. Bet iš palengva kliūtis pergalės", –

buvo rašęs kunigui Kulikauskui (1924.XI.28). Kol buvo ten vyskupu, galėjo jiems padėti ir juos ginti. Dabar buvo neaišku, kaip su jais bus. Bet brendo naujas planas: jei šie Lenkijoje negalės įsitvirtinti, ruošti juos misijoms Rusijai...

POKALBIS SU LENKŲ AMBASADORIUMI

„Lankiau neseniai ambasadorių prie Vatikano p. Skrzyńskį, – rašo P. Būčiui spalio 27-ąją. – Įdomus buvo su juo pasikalbėjimas. Parašysiu Tau". Ir parašė lapkričio 9-ąją. Pasikalbėjimas su grafu Vladislovu Skrzyńskiu įvyko spalio 25-ąją ambasadoje. „Kalbą pradėjo apie mano atsistatydinimą".

– Šv. Tėvas turėjo būti labai patenkintas ir labai Tamstai dėkingas, kad atsistatydinai, – tarė p. ambasadorius.

– Nežinau, ar turi kuo džiaugtis Šv. Tėvas, – atsakiau. – Tiek galiu pasakyti, kad ir Šv. Tėvui, ir man buvo aišku, kad ilgiau Vilniuje liktis buvo nebegalima. Gi Tamstos ruošėtės statyti griežtą *veto* prieš mano pakliuvimą į arkivyskupus, o endekų partija, remdama valdžią, rengė man skandalą.

Iš pradžių ambasadorius lyg buvo bandęs teisintis, kad lenkų valdžia nieko dėta.

– Kaipgi, – pasakiau. – Tik p. Grabskis, apšvietos ir tikybos reikalų ministras, būdamas Vilniuje, aiškiai pasakė savo partijos (endekų) žmonėms, kad valdžia jokiu būdu nesutiksianti, kad aš būčiau pakeltas į Vilniaus arkivyskupus ir likčiau Vilniuje, kad, remdamasi konkordatu, statysianti griežtą *veto* politikos tikslais. Tą patį ne kartą jis yra kalbėjęs ir Varšuvoje, kaip gavau patirti iš patikimų žmonių. Gi buvo valdžios sumanymas, o net jau buvo ir Ap. Sostui siūloma mane iškelti į Čenstakavą vyskupauti. Net vyskupas Przeździeckis buvo vieną kartą paklausęs, ar nesutikčiau eiti į Čenstakavą. Žinoma, griežtai atsisakiau. Ir su JE nuncijum teko apie tai kalbėti. Tada nuncijui pasakiau, jei aš Vilniuje netinku dėl to, kad tai grynai lenkiškas miestas esąs, tai kaipgi aš galėčiau būti Čenstakavoje, jei tas miestas ne mažiau lenkiškas už Vilnių. Pagaliau taip jau mane apšaukė lenkai savo laikraščiuose ir taip sugadino man gerą vardą, kad sunku būtų visa tai atitaisyti patekus į Čenstakavą...

„P. ambasadorius, matydamas, kad aš aiškiai buvau numatęs dalykų stovį, prisipažino, kad lenkų valdžia jokiu bū-

du nebūtų sutikusi manęs palikti Vilniuje, bet kad nieko nebūtų turėjusi prieš tai, kad būčiau buvęs iškeltas kur kitur. Tiesa, valdžia siūliusi Ap. Sostui mane skirti į Čenstakavą, manydama, kad aš, Marijos toks didelis garbintojas, būčiau buvęs tuo patenkintas. Visur kitur, tik ne Vilniuje ir ne pakraščiuose, aš būčiau buvęs geras".

„Čia jis pripasakojo man daug pagyrimo žodžių ir apgailestavo, kad aš išvažiavau iš Lenkijos, kad lenkų episkopatas netekęs tokios jėgos ir t.t., kad prieš mane kaip prieš žmogų ir kunigą nieko neturi, tik kad dėl politikos aš nepageidaujamas buvęs Vilniuje; kad partija ir laikraščiai tiek rėkę ir rašę, kad valdžia nebegalėjusi neatsižvelgti į visa tai. Pasisakė, kad per trejus metus, kai ambasadoriaująs, nuolat (buvę) galybės skundų prieš mane, bet drauge prisipažino, kad, kai reikalaudavęs, jokių faktų skundėjai jam nepristatydavę".

Tame pačiame laiške (9.XI) J. Matulaitis dar primena: „Lenkų valdžios atstovai labai nepatenkinti, kad aš Romoje apsigyvenau. Nežinau, kodėl manęs bijosi. Teko man tai išgirsti iš lenkų. Labai gal norėtų, kad aš iš Romos kur kitur išvažiuočiau. Lenkų ambasadorius, girdamas mane dabar, net užsiminė, kad būtų gera, kad mane vyskupauti pasiųstų į Lietuvą, kur esą lenkai taip skriaudžiami. Žinoma, to pavojaus nėra, kad mane dabar Šv. Tėvas kur nors iš Romos siųstų".

PASTANGOS GRĄŽINTI J. MATULAITĮ Į LIETUVĄ

Pasirodo, ir Lietuvoje sklido žinios, kad jis bus skiriamas į Lietuvą arkivyskupu. Bet kunigas J. Staugaitis įspėjo, kad jeigu Šv. Tėvas tai padarytų, tai Lietuvos valdžia neduotų vizos į Lietuvą, ir būtų naujas skandalas. „To pavojaus, kad mane skirtų dabar į Lietuvą, nematau. Ir Lietuvos valdžia gali būti rami. Jei ir iškiltų kada toks sumanymas, aš gynčiausi, kiek galėdamas".

Taip rašė P. Būčiui lapkričio 9, o gruodžio 3 į jo laišką taip atsako: „Tavo paskutinis laiškas mane labai nustebino ir dar labiau nugąsdino. Aš Tave visuomet gyniau nuo visokių vyskupavimų, o Tu mane, kaip matau, pradedi net piršti į arkivyskupus. Atsimink, kad mes pasižadėjome gintis nuo visokių poaukščių ir aukštų vietų. Tiesa, mūsų užduotis tarnauti Bažnyčiai visomis pajėgomis, bet *vienuoliškai.* Mes

esam pašaukti ne Bažnyčiai valdyti, o tik jos valdytojams tarnauti; mūsų uždavinys – ne bažnytinė politika, o tik Kristaus dvasios žadinimas..."

„Kad patarnauji Mgr. Faidutti, labai gera, bet kad duodiesi įtraukiamas į bažnytinę politiką ir su juo imi Lietuvos Bažnyčios reikalus tvarkyti, man tai neišrodo gera. Tai nėra mūsų tikras kelias... Ne į savo vėžes buvau (Vilniuje) patekęs. Jei mane vėl sutarę visi įstumtumėte į kitas vėžes, abejoju, ar iš to Dievas tiek, kiek galėtų, turės garbės. Aš jausiuos ne savo vietoje, atplėštas nuo savo tiesioginio pašaukimo..."

„Lietuvoje žmonių netrūksta, nėra sunku surasti ir į arkivyskupus tinkamo žmogaus.., o į mano vietą nesurasite. Pagaliau čia Romoje būdamas aš gal galėčiau ne kartą ir Lietuvos Bažnyčiai patarnauti. Jei Lietuvos politikai kiek toliau siektų, tai kaip tik turėtų viską daryti, kad aš Romoje galėčiau sau ramiai darbuotis. Romoje reikia ir lietuvių, ir jaunuomenės, kuri eitų mokslą, ir šiaip gerų kunigų, ir katalikų".

„Kaip matau dėl manęs jau ir su ministrais tariamasi; kaip gavau tikrą ir rimtą žinią, kad tie, kurie politiką Lietuvoje varo, yra nusistatę net vizos man neduoti, jei mane Šv. Tėvas dabar skirtų Lietuvai arkivyskupu..."

„Kaip tik gavau iš Vatikano pasiūlymą, ar nesutikčiau kuriam laikui važiuoti į Lietuvą vizitatoriumi. Aš sutikau, ir, jei gausiu Lietuvos vizą, važiuosiu. Jaučiu, kad tą darbą, Dievui padedant, gal atliksiu. Čia galėčiau patarnauti Bažnyčiai, o ir vienuolijai nebus skriaudos... Tikiuosi, kad greitu laiku gausiu žinią iš P. Carneckio, ar man duos į Lietuvą vizą. Jei jie man kaip vizitatoriui neduotų, padarytų didelę klaidą".

ATVYKSTA POPIEŽIAUS DIPLOMATU

Buvo nelaukta, kad išvykus delegatui arkivyskupui Zecchini, Vatikanas skirtų Lietuvai atstovu tos pačios tautos asmenį. „Visoje Bažnyčios istorijoje, – pasak P. Būčio, – tai yra iš viso antras atsitikimas" (Pijus XI, p. 354). Kaip

tai įvyko ir kodėl? Verta dėmesio P. Būčio užuomina, kad popiežius dažnai kviesdavęs J. Matulaitį pas save ir kalbėdavęs su juo apie Lietuvos reikalus (Pijus XI, p. 535).

Lietuvoje buvo tvarkytinų bažnytinių dalykų, ir vargiai kas kitas galėjo juos taip gerai suprasti bei spręsti, kaip savas, plataus mosto ir įžvalgus žmogus. Popiežius pasiūlė J. Matulaičiui šią misiją ir gruodžio 7 (1925) oficialiai paskyrė apaštaliniu vizitatoriumi.

PIRMIEJI VIZITAI IR ĮSPŪDŽIAI

Iš Lietuvos buvo pasiųsta Vatikanui du prašymai: vienas – spalio 13, antras – lapkričio 2. Pirmuoju Žemaičių vyskupas prašė padalyti jo vyskupiją į dvi. Antruoju vyskupas A. Karosas, vyskupas P. Karevičius ir Vilniaus vyskupijos dalies valdytojas kanauninkas J. Kukta maldavo įsteigti Lietuvos bažnytinę provinciją.

J. Matulaičio misija ir buvo sutvarkyti vyskupijų reikalus. Taip rašė P. Būčiui gruodžio 7-ąją: „Diecezijų sienų sutvarkymo ir padalijimo reikalu siunčia mane Šv. Tėvas Lietuvon".

Gavęs paskyrimą, kitą dieną atlaikė mišias Dvylikos apaštalų bažnyčioje ir nuvyko į Lietuvos pasiuntinybę prie Kvirinalo kalbėtis su pasiuntiniu V. Čarneckiu. Buvo įspėtas, kad Lietuvos vyriausybė greičiausiai neduos jam vizos. Pasiuntinys atsiklausė telegrama užsienio reikalų ministro ir, gavęs teigiamą atsakymą, vizą išdavė.

Gruodžio 9-ąją gavo audienciją pas popiežių ir kitą dieną išvyko į Lietuvą. P. Būčį buvo įspėjęs, kad nedarytų viešų sutiktuvių, tad atsirado Kaune tyliai ir apsistojo pas marijonus Laisvės alėjoje 64. Popiežius atsisveikindamas prisiminė, kad iš Lietuvos dar nebuvusi jokia maldininkų grupė šventaisiais metais. J. Matulaitis pasirūpino tokią grupę pasiųsti. Išvyko vyskupas Skvireckas, prelatai Šaulys ir Grigaitis, prie jų prisidėjo profesorius Pakštas ir studentas marijonas Grigaitis.

Savo įgaliojimus vizitatorius įteikė gruodžio 13-ąją vyskupams Karosui ir Karevičiui, o nuorašą su lydimuoju raštu pasiuntė ministrui pirmininkui dr. L. Bistrui. Pastarasis, pasak P. Būčio, džiaugęsis J. Matulaičio atvykimu, o kai kurie valdančiosios partijos seimo nariai reiškę nepasitenkinimą. „Nepatenkinti politikai norėjo aktyviai kliudyti vizitatoriaus darbą" (Pijus XI, p. 354).

Padaręs būtinus vizitus, susipažinęs su nuotaikomis ir darbo sąlygomis, gruodžio 18 parašė kunigui Rėklaičiui į Romą: „Daug turėsiu kryžių ir sunkenybių. Radau tokią padėtį, kad sunku buvo susilaikyti nuo ašarų. Tikiuosi Dievas padės daug dalykų atitaisyti".

Gruodžio 20–21 buvo nuvykęs į Marijampolę. Pasitiko būrys kunigų ir brolių, 20 kandidatų ir 17 naujokų. Rado ir kunigą Joną, parvykusį iš Vilniaus. Patarė noviciatą kelti į Ukmergę, o kunigams, kurių atrodė čia per daug, ieškotis naujo židinio kur nors Žemaitijoje. Seniai buvo raginęs leisti laikraštį, o dabar sutarė pradėti savaitinį „Šaltinį".

Seselių bendruomenėje taip pat buvo gražaus jaunimėlio. Patarė dalį jų perkelti į Kauną ir leisti studijų. Susitiko ir seselę A. Kudirkaitę, grįžusią iš Trinapolio.

Kaune susirado Andrių Meciūną, buvusį ilgametį savo tarną, jau vedusį ir pusėtinai įsikūrusį. Aplankė jį, „prisiminė bendrą gyvenimą ir vargus Vilniuje, papasakojo apie savo veikimą Kaune. Atsiminimui paliko dovanėlę iš Romos", – rašo atsiminimų pluošte pats A. Meciūnas (AJM, p. 145).

PROBLEMOS PERTVARKANT VYSKUPIJAS

„Pirmo vizito metu pas užsienio reikalų ministrą, – rašo M. Reinys, – vizitatorius padaręs priekaištą, kad buvusios vyriausybės nepadariusios konkordato anksčiau nei lenkai. Dėl santykių su Vatikanu buvę aptarti trys etapai: steigti bažnytinę provinciją, sudaryti abipusę atstovybę ir paruošti konkordatą" (AJM, p. 99).

Dėl bažnytinės provincijos vizitatorius tarėsi paraleliai su vyskupais ir vyriausybe. Jautriausias klausimas buvo Vilniaus vyskupijos dalis, tekusi Lietuvai. Vyriausybė norėjo, kad iš jos nebūtų daroma atskira vyskupija: tegu lieka, kaip buvusi *administratūra*, kad, Vilnių atgavus, toji dalis vėl grįžtų buvusiai vyskupijai.

Kitas jautrus klausimas buvo Klaipėdos reikalai. Jos katalikai priklausė Varmijos vyskupijai Vokietijoje ir iš ten reikėjo juos atgauti. Remiantis Klaipėdos statutu, reikėjo įkurti bažnytinę autonomiją, o atskiros vyskupijos nebuvo galima sudaryti, nes katalikų buvo per maža, vos 6000 (4 parapijos). Sutarta kurti Klaipėdos vikariatą.

Iš Seinų vyskupijos Lietuvai liko tik pusė. Vyriausybė norėjo, kad senasis vardas pasiliktų; tai, girdi, rodytų, jog neatsisakoma neteisėtai užgrobtos srities. Bet buvo netikslu

vadinti vyskupiją vardu to miesto, kuris *de facto* priklausė kitai valstybei. Tada siūlyta Sūdavijos vardas. Dėl to J. Matulaitis rašė ministrui pirmininkui: „Senas nežinomos kilmės Sūdavijos vardas, apimąs bene Įsruties ir kitas Vokietijoje esančias apygardas, netinka Lietuvos vyskupijai vadinti". Seinų vyskupas Karosas, lenkų ištremtas, buvo įsikūręs Marijampolėje, bet kapitula ir dekanai pasisakė už Vilkaviškį, kaip vyskupijos centrą, ir taip liko projekte.

Žemaičių vyskupiją sutarta padalyti ne į dvi, o į tris: Telšių, Panevėžio ir Kauno. Kaunas būtų arkivyskupija, dėl to bažnytinė provincija vadintųsi kauniškė (*Kaunensis*). Vasario 25-ąją viešai tautos vardu nuomonę pareiškė žemės ūkio ministras M. Krupavičius: pasisakė už Lietuvos (*Lituana*) vardą. J. Matulaitis kreipėsi į ministrą pirmininką dr. Bistrą, klausdamas: „Ar toks pat yra vyriausybės nusistatymas?.. Ap. Sostas atsitraukti nuo vyskupų nuomonės galėtų, turėdamas aiškaus ir tikro pagrindo. Jūsų Ekscelencijos oficialus atsakymas galėtų, mano nuomone, tą pagrindą sudaryti. Šventajam Tėvui ir Bažnyčios tikslams nedaug bus skirtumo, ar toji provincija vadinsis *Kaunensis* ar *Lituana*". Ministras pirmininkas ir kabineto dauguma, matyt, buvo kitos nuomonės nei žemės ūkio ministras – liko Kauno vardas.

ASMENŲ PARINKIMAS Į VYSKUPUS

Naujoms vyskupijoms reikėjo trijų ordinarų ir arkivyskupo. Romos kandidatas į arkivyskupus buvo J. Matulaitis, ir Lietuvos vyskupai pritarė. J. Matulaitis nuo to gynėsi ir savo vietoj rado kitus: J. Staugaitį, P. Kuraitį, J. Skvirecką. Pirmasis atrodė netiks Kaunui – politiniam centrui, nes buvo aktyvus politikas; antrasis – akademikas, ne viešumos žmogus, gal ir nepakankamai reprezentatyvus; trečiasis – sufraganas ir generalvikaras, turįs patirties valdyti, žinomas Šventraščio vertėjas, ramus ir atsargus, o tai dažnai laikoma hierarchų dorybe.

P. Kuraitis visai atkrito, J. Staugaitis tapo kandidatu Telšiams, liko J. Skvireckas. Kiti kandidatai: Panevėžiui – K. Paltarokas, Kaišiadorims – J. Kukta, Vilkaviškiui – augziliaru M. Reinys. Tarp kandidatų buvo ir P. Būčys, bet J. Matulaitis nesutiko jo praleisti.

Dėl kandidatų norėjo savo žodį tarti vyriausybė. Tai patyręs, J. Matulaitis kovo 1 d. rašė ministrui pirmininkui:

„Šv. Tėvas neįgaliojo manęs tartis (su vyriausybe) dėl asmenų, galinčių užimti ganytojų sostus naujai pertvarkytose vyskupijose..; todėl, Jūsų Ekscelencija, norėdamas pareikšti Katalikų Bažnyčios Galvai Lietuvos vyriausybės nuomonę dėl kandidatų į aukštas Bažnyčios vietas, teiksis tai padaryti pačiam Šventajam Tėvui arba Jo įgaliotiems asmenims per savo įgaliotus asmenis".

Suderinti visų interesus ir visus patenkinti buvo nelengva. „Tiek čia turiu darbo, rūpesčių ir kliūčių, kad sunku ir apsakyti", – rašo kunigui Rėklaičiui sausio 3, o sausio 30-ąją pastebi: „Pirmą mėnesį tiek turėjau rūpesnių ir darbo, kad vos tik vieną naktį gavau išsimiegoti 6 valandas, o šiaip miegodavau tik 3–5 valandas. Galybę žmonių aplankiau ir galybę reikalų atlikau. Dėku Dievui, po mėnesio ėmė krypti dalykai į geresniąją pusę, bet dar daug lieka padaryti".

„Spiria mane, – rašo tam pačiam, – kad kuo greičiau baigčiau svarbesniuosius reikalus ir važiuočiau į Romą". Ketino išvažiuoti vasario 17, bet abejojo ar suspės, nes iškilo naujų reikalų. Buvo dar neparengtas naujos provincijos apeigynas, kurį reikėjo vežtis į Romą patvirtinti; rengė kiti – ne jis pats. Teologijos ir filosofijos fakultetas veikė jau 4 metai, bet neturėjo Romos pripažintų teisių teikti akademiniams laipsniams. Prašomas fakulteto dekano P. Būčio, J. Matulaitis „nuodugniai ištyrė visą minėtojo fakulteto būklę, susipažino su kiekvienu fakulteto dėstytoju" ir paruošė pranešimą Studijų kongregacijai (Pijus XI, p. 360).

Dar buvo ėmęsis pertvarkyti Lietuvos katalikų veikimo centrą pagal popiežiaus Pijaus XI mintį ir kitų katalikų kraštų pavyzdį. Bet laiko buvo nedaug, tad paliko nebaigęs. Šiame katalikų centre buvo iškilių, pasišventusių asmenybių, kurias J. Matulaitis norėjo pristatyti popiežiui, kad suteiktų garbės titulą. Parinko pradžiai du – P. Dovydaitį ir J. Eretą. Pirmasis sužinojęs atsisakė, manydamas, kad yra „daug svarbesnių Lietuvos bažnytinio gyvenimo bendrųjų reikalų" (AJM, p. 164).

PROVINCIJOS PLANO ĮTEISINIMAS ROMOJE

Išvyko į Romą kovo 5-ąją ir pradėjo vaikščioti po Vatikano įstaigas. Pirmieji įspūdžiai nebuvo daug žadantys. Reikalai ėmė gerėti po audiencijos pas popiežių kovo 13-ąją. „Jo Šventenybė buvo labai patenkintas mano darbu, – rašo kunigui V. Kulikauskui į Ameriką. – Lietuvoje radau labai

baisią ir liūdną bažnytinių dalykų padėtį... Pavyko daug padaryti ir daug kas atitaisyti. Jei ir čia Romoje galės Jo Šventenybė visą ką padaryti, kas reikalinga Lietuvos Bažnyčiai, tai tikrai prasidės Lietuvoje naujas Bažnyčios istorijos lapas".

Kitą dieną rašė vyskupui J. Skvireckui: „Šv. Sostas nori, kiek tik bus galima, patenkinti ir vyskupų, ir valdžios pageidavimus", bet esančios dvi sunkenybės. Dėl Kaišiadorių nenorima palikti administratūros, sutinkama sudaryti vyskupiją, kuri, laiko sąlygoms pasikeitus, galėtų būti kitaip apibrėžta. Apie tai pranešė telegrama ir užsienio reikalų ministrui, prašė „pasitarti su prezidentu". Jam gi atrodė, kad „nieko kito nebus galima pasiekti", o iš to nebus „jokio pavojaus Lietuvai".

Gavęs vyriausybės pritarimą dėl Kaišiadorių, toliau sprendė Klaipėdos reikalą. „Daug sunkenybių ir kliūčių turėjau nugalėti dėl Klaipėdos krašto. Reikėjo atremti vokiečių ir Varmijos vyskupo daromi priekaištai ir reikalavimai. Teko daug skaityti ir rašyti, – rašo J. Skvireckui kovo 25-ąją. – Pavadinta bus ta šalis *prelatūra*.., bus pilnai įjungta į Lietuvos provinciją. Vikariato vardas pasirodė ne toks patogus..."

„Dariau, kas buvo galima, – rašo balandžio 6-ąją užsienio reikalų ministrui. – Iš esmės beveik viskas, kas norėta, yra pasiekta". Iš tikro balandžio 4-ąją jau buvo pasirašyta apaštalinė konstitucija „*Lituanorum gente*" („Lietuvių tauta"), steigianti bažnytinę provinciją; kitą dieną paskirti nauji vyskupai ir arkivyskupas. Konstitucijos redagavimas užtruko – buvo redaguota keletą kartų. „Daug buvo darbo ir vargo, kol prieita tos redakcijos". Vis dėlto per mėnesį viskas išsisprendė: „Čia visi stebisi, kad dalykai, ir tai tokie svarbūs, taip greit pavyko atlikti". Visa tai pasiekta ne be didelės įtampos.

„Turėjau labai daug darbo, sunkaus ir be galo alsinančio, beveik nė kiek laisvo laiko nebelikdavo, – rašo artimiausiam bičiuliui P. Būčiui kovo 29. – Širdis ir mano nervai, jaučiu, kad dar labiau nuvargę, negu kad yra buvę Lietuvoj. Visa mano paguoda buvo maldoj". Jėgas dar mažino influenca*, kuria buvo susirgęs. Manė nebeturėsiąs jėgų nė naujų vyskupų pasveikinti, bet parašė visiems. Juk „parinkta kur geriausi ir kur tinkamiausi žmonės iš tų, kuriuos Lietuva turi". Kiekvienam rado šiltą žodį, o vyskupui Paltarokui –

---

* Gripas. – *Red.*

išskirtinį: „Labai aukštai visuomet stačiau ir branginau Jūsų Ekscelencijos asmenį ir buvau įsitikinęs, kad geresnio kandidato į vyskupus sunku berasti".

Rašyti nereikėjo tik vyskupui P. Karevičiui, nes buvo čia pat, atvykęs į Romą. „Buvo priimtas Šv. Tėvo ko geriausiai ir ko maloniausiai", – rašė P. Būčiui. Atvykęs pareiškė Šv. Tėvui savo valią pasitraukti. „Jis padarė tą žygį laisvu noru; norėjo naujas vietas užleisti naujiems žmonėms", – rašė J. Staugaičiui. Popiežius pakėlė P. Karevičių tituliniu Skytopolio arkivyskupu, o jis pasiprašė priimamas į J. Matulaičio vienuoliją.

Vienuolijai kunigas K. Rėklaitis ieškojo namo Romoje ir buvo radęs pigią, patogią vilą su sodeliu. „Jei pavyks čia savo namus įsisteigti, – rašo P. Būčiui, – tai turėsime ir kandidatų... Kalbėjau su vienu kunigu vokiečiu;.. nori stoti su savo draugu. Juodu ruošiasi misijoms į Rusiją". Toji darbo sritis seniai rūpėjo. „Dėl misionieriavimo Rusijoje aš galvoju ir kalbu, – rašė gudui kunigui A. Cikotai balandžio 19-ąją. – Bet rimtai tuo dalyku galėsiu pasirūpinti tik grįžęs iš Amerikos. Tikiuosi, kad tuo reikalu man Dievas padės, nes tai jo reikalas. Būkite ramūs, teks Jums kada nors apaštalauti, ruoškitės tuo tarpu". Dar prideda: „Beje, pavyko man tai pasiekti, kad nebuvau paskirtas Kauno arkivyskupu, taip nei P. Būčys nebuvo skirtas vyskupu. Galėsiu visiškai tarnauti kongregacijai, atlikęs Lietuvoj darbus".

P. Būčiui kiek anksčiau, kovo 29-ąją, buvo rašęs: „Buvo man pasiūlyta arkivyskupauti Kaune, bet suprantu gerai, kad tai netiktų. Taigi jau nebėr to pavojaus... Ir tau nebegresia pavojus. Bus kam vyskupauti ir be mudviejų. Dievas kitiems tikslams mus skiria".

Į Ameriką buvo pakviestas Čikagos kardinolo Mundeleino; buvo prašytas ir paskaityti paskaitą eucharistiniame kongrese apie Rytų ir Vakarų Bažnyčių vienybę. Kelionei į Ameriką prašė leidimo iš popiežiaus ir jį gavo. Bet Romoje dar buvo nebaigtų reikalų.

KAIP DĖL TOLIMESNIŲ SANTYKIŲ SU VATIKANU?

Apeigynas, kurį atvežė tvirtinti, pasirodė nesuderintas su naujuoju teisynu. Grąžintą rankraštį teko iš naujo peržiūrėti. „Radau daug nereikalingo darbo, o to, kas reikia, nėra".

Susirado teisinių bei liturginių veikalų ir, naujai suredagavęs, įteikė. „Patvirtinimo greit sulauksime".

Dėl fakulteto „buvau kongregacijoje kelis kartus ir du kartus pas patį JEm kard. Bisletti. Dar daviau paaiškinimų raštu. Dabar jau, rodos, nieko netrūksta; lauks tik kardinolų susirinkimo", – rašė J. Skvireckui kovo 25. Studijų kongregacija nenorėjo daryti išimties Kaunui, kai Paryžiaus katalikų institutui tų pačių teisių teko laukti 6 metus. „Pijus XI liepė teises pripažinti nedelsiant", – rašo P. Būčys (Pijus XI, p. 360). Iš tikro popiežius savo nuožiūra suteikė šią teisę tik 20 atvejų (iš laiško J. Skvireckui, IV.16).

Pasiruošęs grįžti į Kauną, užsuko pas kardinolą Gasparri. Abiem rūpėjo tolimesni Lietuvos ir Vatikano santykiai. Jie buvo sutrikę (kaltai ar nekaltai) dėl delegato arkivyskupo Zecchini. Čia patyrė, kad Vatikanas pasiryžęs Zecchini atšaukti iš delegato pareigų Lietuvai ir skirti internuncijumi Latvijai. Apie tai J. Matulaitis pranešė balandžio 15 P. Būčiui ir pridėjo suredaguotą tokią žinią, skelbtiną „Šaltinyje", kai tik Vatikanas oficialiai praneš naują Zecchini paskyrimą:

„Svarbus Lietuvai įvykis. J.E. arkivyskupas A. Zecchini paskirtas Latvijos Ap. Internuncijum. Tai reiškia, kad tuo pačiu jis nustoja buvęs Ap. Delegatu Lietuvai. Toliau Mgr. A. Faidutti ir Ap. Delegatūra Kaune jau nė kiek nepriklausys J.E. arkiv. A. Zecchini. Tokiu būdu dar viena kliūtis laimingai pašalinta sueiti Lietuvai į gerus santykius su Ap. Sostu".

Prieš išvykdamas į Kauną, J. Matulaitis gavo įgaliojimus tęsti derybas su Lietuvos vyriausybe dėl atstovų pasikeitimo ir dėl konkordato. Pirmasis uždavinys, kurį sėkmingai atliko, buvo tik dalis tikslo; dabar jis turėjo visas apaštalinio vizitatoriaus teises.

Balandžio 19-ąją vėl priėmė popiežius – šį sykį abu su arkivyskupu P. Karevičiumi. Vakare jiedu išsiruošė į Kauną, kurį turėjo pasiekti balandžio 22 prieš pietus.

LAIMĖJIMŲ AKIVAIZDOJE

Grįžtantį vizitatorių šį sykį Lietuva priėmė kitaip. Jau „Kybartuose ir kitose stotyse pasitiko mane iškilmingai. Kaune buvo susirinkę daug žmonių stotyje, tik lijo, negalėjo atėjusieji pasirodyti kaip reikiant", – rašo gegužės 3 kunigui K. Rėklaičiui.

Prasidėjo naujų vyskupų konsekracijos, kurioms turėjo pats vadovauti. Buvo pageidavęs, kad konsekruotųsi visi sykiu, bet jie buvo jau sutarę tai daryti atskirai: J. Staugaitis – balandžio 25, J. Kukta – gegužės 1, K. Paltarokas – gegužės 2, Vilkaviškio vyskupas augziliaras M. Reinys – gegužės 16. Visų iškilmių centre turėjo būti iškilmingas bažnytinės provincijos paskelbimas ir naujo arkivyskupo bei metropolito įvesdinimas. „Šio mėnesio 13 bus iškilmingai paskelbta konstitucija „*Lituanorum gente*" katedroje ir drauge aktas tos konstitucijos įvykdymo, – rašo kunigui K. Rėklaičiui gegužės 6-ąją. – Ta proga pasinaudos turbūt ir valdžia atitaisyti santykius su Šv. Tėvu".

Valdžia dalyvavo iškilmėse kartu su mase žmonių, visų vyskupų, ir labai daug kunigų iš visos Lietuvos. Išklausė visi skaitomos viešai popiežiaus konstitucijos ir po to arkivyskupo Jurgio – apaštališkojo vizitatoriaus rašto dėl konstitucijos vykdymo:

„Šiuo raštu pareiškiame ir nustatome, kad iš visų šalių, dabar Lietuvos Respublikos sienose tebesančių, būtų sudaryta savaiminga bažnytinė provincija ir kad ji susidėtų iš Kauno arkivyskupijos, kaip metropolijos, ir iš vyskupijų: Telšių su Klaipėdos prelatūra, Panevėžio, Vilkaviškio ir Kaišiadorių kaip sufraganijų. Kai dėl kitų dalykų, įsakoma, kad visame kame griežtai ir tiksliai būtų prisilaikoma tos pačios konstitucijos „*Lituanorum gente*".

Per iškilmingus pietus, kurie vyko kunigų seminarijoje, valdžios atstovai taip pat dalyvavo. Ministras pirmininkas L. Bistras įteikė vizitatoriui Lietuvos kryžių albumą su dedikacija ir aukštųjų asmenų parašais. Dėmesio centre buvo naujai įvesdintasis provincijos metropolitas arkivyskupas J. Skvireckas. J. Matulaitis tarė žodį, kurį baigė vildamasis, kad, stiprėdami dvasia, lietuviai stiprės ir kitais atžvilgiais – tautiškai ir valstybiškai: „Ne tik džiaukitės ir dėkokite (Šv. Tėvui už jo tėviškos širdies palankumą), bet ir pradėkim naują gyvenimą, tikrai katalikišką, dvasinį. Vienykitės tarp savęs, spieskitės aplink savo ganytojus, stiprėkite dvasia" (Laiškai, p. 513).

Kitą dieną, gegužės 14-ąją*, vizitatorius sukvietė pirmąją provincijos vyskupų konferenciją ir jai vadovavo. Jam gi

---

* Tą dieną Lenkijoje įvyko karinis perversmas. Wytoso kabinetas pasitraukė iš Varšuvos, prezidentas Wojciechowskis lėktuvu pabėgo į Kališą. Valdžią po 3 metų pertraukos perėmė J. Pilsudskis; valdė pusiau diktatoriškai ligi savo mirties (1935) ir vėl sukūrė įtampų su Lietuva, ypač dėl Vilniaus.

konstitucija pavedė per šešis mėnesius oficialiai įteisinti provinciją ir, „iškilus kokiai sunkenybei ar pasipriešinimui, definityviai spręsti". Konferencija truko dvi dienas. Buvo įvairių persiorganizavimo reikalų. J. Matulaičiui be kita ko rūpėjo, kad nauja bažnytinė organizacija neapsunkintų valstybės biudžeto. Patarė kol kas nekurti naujų seminarijų, pasitenkinti kauniške ir neskubėti su savom kapitulom – tenkintis patarėjais.

Valdžia turėjo vilčių, kad rinkimai į seimą (jie turėjo baigtis gegužės vidury), neatneš naujų staigmenų, tad žadėjo tuoj pradėti derybas su Apaštalų Sostu. Bet vyskupų konferencijai besibaigiant, paaiškėjo, kad katalikų blokas rinkimus pralaimėjo. „Opozicijai laimėti daug padėjo vidujai katalikų nesutikimai" („Draugas", 1926, Nr.115). Laukdama pasikeitimų, vyriausybė, matyt, svyravo, ar pradėti derybas. Galutinį atsakymą davė tik praėjus keletui dienų. J. Matulaitis rašo kunigui K. Rėklaičiui gegužės 24: „Valdžia jau nusprendė sueiti į gerus santykius su Ap. Sostu". Apie tai jis pranešė ir kardinolui Gasparri, primindamas, kad tuoj išvyksta į eucharistinį kongresą ir trumpai sustos Paryžiuje.

VYKSTA Į AMERIKĄ LANKYTI LIETUVIŲ

Eucharistinis kongresas Čikagoje buvo rengiamas minint Amerikos 150 metų sukaktį. Į jį buvo kviečiami vyskupai iš visų kraštų. Lietuvos episkopatas įgaliojo atstovauti Lietuvai arkivyskupą J. Matulaitį. Amerikos lietuviai ta proga užsiprašė, kad aplankytų jų parapijas. Du Amerikos lietuviai kunigai išpirko jam ir palydovui P. Būčiui laivakortes.

Išsiruošė iš Kauno gegužės 26-ąją. Paryžiuje pasiteiravo nunciatūroje, ar nėra kokių žinių Lietuvos apaštališkajam vizitatoriui. Pasirodė, kad yra gauta kardinolo P. Gasparri telegrama: „Ap. Sostas reiškia savo pasitenkinimą, kad Lietuvos su Juo santykiai yra atnaujinami, ir Jis nusistatęs Lietuvoje įsteigti internunciatūrą. Kai dėl kandidato, tai sau rezervuoja teisę jį skirti, susižinojęs su Lietuvos Respublikos vyriausybe". Telegramos nuorašą vizitatorius tuoj pasiuntė ministrui pirmininkui dr. Bistrui į Kauną.

Tą pačią dieną, birželio 1, pasiekė Šerbūro uostą ir, sėdęs į „Leviathan" laivą, išplaukė į Niujorką. Čia jo laukė Lietuvos pasiuntinys Vašingtone K. Bizauskas, prieš metus buvęs atstovu prie Vatikano. Buvo ir Niujorko kardinolo atstovas monsinjoras Lavelle, ir gražus būrys lietuvių. Vakare

vietos ir apylinkių tautiečiai, iš viso 400 asmenų, surengė svečiui priėmimą.

Iš Niujorko vyko į Vašingtoną vizituoti Lietuvos pasiuntinį. Čia birželio 10-ąją buvo gauta žinia, kad Lietuvos prezidentu išrinktas Kazys Grinius, kitados mokęsis Marijampolės gimnazijoje kartu su J. Matulaičiu, tik trimis klasėmis aukščiau. Tuoj pasiuntė jam sveikinimo telegramą, bet atsakymo negavo.

Birželio 11-ąją traukiniu pasiekė Čikagą. Stotyje laukė lietuviai, suvažiavę automobiliais. Iš ten nulydėjo ligi Aušros Vartų marijonų bažnyčios, kur arkivyskupas atlaikė mišias ir pasakė susirinkusiems žodį. Vakare šv. Kazimiero seserų salėje jo laukė priėmimas. Dalyvavo Lietuvos konsulas P. Žadeikis ir 400 tautiečių.

Kitą dieną padarė vizitą Čikagos kardinolui Mundeleinui ir Lietuvos konsului P. Žadeikiui. Birželio 13 vyko į Siserą šventinti naujosios Šv. Antano lietuvių bažnyčios. Pasitiko jį pusantros mylios lietuvių procesija gatvėse. Pašventinęs bažnyčią, atlaikė sumą ir pasakė pamokslą. Daugelis netilpo bažnyčioje ir jo negirdėjo. Klebonas prašė nemačiusius susirinkti 3 val., ir arkivyskupas vėl pasakė pamokslą ir palaimino Švenčiausiuoju. Vakarop, 5 valandą, jo laukė Dievo Apvaizdos bažnyčia, pilnutėlė lietuvių, ir vėl jiem sakė pamokslą.

Eucharistinis kongresas prasidėjo birželio 16-ąją. Bet jis toliau lankė parapijas, atitrūkdamas nuo kongreso programos, daugiausia vakarais. Čikagoje ir Indianos Garyje* aplankė iš viso 9 parapijas ir šv. Kazimiero seserų mokyklą. Kongrese susitiko seną savo draugą, atvykusį iš Lenkijos, vyskupą H. Przeździeckį. Šis rašo, kad J. Matulaitis eucharistiniame kongrese „kalbėjo apie Rytų susijungimą su Katalikų Bažnyčia. Kalbėjo, kaip paprastai, ramiai, aiškiai, tačiau kiekviename žodyje jautei karštą meilę. Po kongreso kalbėjau su juo trumpai. Žiūrėjau į jį, prislėgtą kančių ir pareigų naštos. Nežinojau, kodėl mus gaubia liūdesys, kodėl širdyje ir lūpose trūko žodžių" (AJM, p. 103).

J. Matulaitis buvo išvargęs, tiesiog išsekęs. Atsisakyti progos ir pažado aplankyti visas lietuvių parapijas nebegalėjo. Po kongreso išsiruošė į Detroitą, toliau – į Pensilvaniją (čia ilgiausiai užtruko), o paskui – į Atlanto pakraštį.

Pasiekęs Bostoną, tikėjosi susitikti jaunystės draugą iš Mokolų kaimo – Vincą Šlekį, pagarsėjusį išeivių veikėją. Jį

---

* Garis – Čikagos priemiestis Indianos valstijoje. – *Red.*

vis prisimindavo, bet jų korespondencija buvo nutrūkusi. Vincas buvo pasukęs į socialistus, vėliau – į sandariečius. Pasirodo, ir jis neužmiršo Jurgio. Tuo laiku, kai Jurgis rengėsi į Ameriką, Vincas grįžo į Lietuvą. Ketino, kai Jurgis grįš, susitikti, atnaujinti ryšį ir bedelsdamas nebespėjo (plg. V. Šlekio atsiminimus „Šaltinyje", 1935, Nr.6).

Parapijų lankymas užtruko. „Nuo birželio ligi rugsėjo mėnesio Lietuvos vizitatorius aplankė 92 lietuvių bažnyčias, – rašo P. Būčys. – Tas lankymas visuomet būdavo malonus, matant, kiek jis džiaugsmo padarydavo išeiviams. Bet labai dažnai jis būdavo sunkus" (Pijus XI, p. 359). Bažnyčios mažos, žmonių pilna, tvanku, langai atviri, skersvėjis. Neišeidavo tai svečiui į sveikatą. Pamokslų ir kalbų pasakė apie 200.

GRĮŽTA Į LIETUVĄ BAIGTI DARBO

Grįžo į Kauną rugsėjo pradžioje ir rado naują kairiųjų valdžią, kuri apie apaštališkąjį vizitatorių nenorėjo nieko žinoti. Ėmėsi kitų darbų. Pertvarkė Katalikų veikimo centrą. „Sutvarkiau benediktinių vienuolyną Kaune" (XII.13): pervedė iš uždaros į viešosios veiklos bendruomenę. Keletą kartų lankė seseris kazimierietes, atkilusias iš Amerikos ir įsikūrusias Pažaislyje; jas vizitavo ir padarė kai kurių patvarkymų. Spalio mėnesį, nuvykęs į Marijampolę, derino Vargdienių seselių reikalus. „Daug turėjau darbo ir daug dėl jų rūpesnio". Atleido buvusią viršininkę P. Uogintaitę ir paskyrė naują – Uršulę Navickaitę. Priėmė įžadus būrio seserų. „Dievas duos, laikui bėgant, bus pavyzdinga vienuolija", – rašė K. Rėklaičiui spalio 28.

Artėjant šešių mėnesių terminui nuo bažnytinės provincijos įkūrimo, sukvietė vyskupus naujai konferencijai. Buvo daug svarstytinų dalykų, kaip rodo jo užrašuose likę „Agendos" punktai. Vienas iš jų buvo reviduoti Bažnyčios ir politikos santykį: atitraukti kunigus nuo aktyviosios politikos, kad nebūtų partijos lyderiais ir ministrais. Toliau rengti dekanams konferencijas, kunigams – kursus, parapijose steigti komitetus, katekizuoti vaikus mokyklose, o jaunimą ir suaugusius – bažnyčiose, ruošti katechetinius kursus; kariuomenę aprūpinti kapelionais, rengti religinius vadovėlius, tiksliau padalyti bažnytinius turtus ir t.t.

Praėjus šešiems mėnesiams, parengė pranešimą Vyskupų kongregacijai apie provincijos veikimą ir, atrodė, užbaigs sa-

vo misiją Lietuvoje. „Šiandie nakčia važiuoju į Latviją, – rašo K. Rėklaičiui lapkričio 4. – Grįžęs stengsiuos ko greičiausiai atlikti darbus ir važiuoti Romon. Bet kada išvažiuosiu, dar nežinau, dar daug svarbių dalykų likosi atlikti".

„Labai jaučiuos nusidirbęs ir norėčiau ko greičiausiai į Romą grįžti, – rašo tam pačiam lapkričio 22. – Bet „greitai dar nevažiuoju... Mat vyriausybės narys pranešė, kad gal bus tariamasi sudaryti konkordatą... Bet ar bus galima su dabartine vyriausybe tartis ir susitarti?.. Pradžioje gruodžio vis tik manau grįžti, nes ir pasas baigiasi... Pradeda Lietuvoj kilti kaskart didesnis nepasitenkinimas dabartine vyriausybe. Gaila Lietuvos, tie visi eksperimentai,.. ir tos partijų rietenos gali sunaikinti Lietuvą..."

„Aš vis dar negaliu išvažiuoti iš Lietuvos, – primena gruodžio 2 kunigui V. Kulikauskui. – Bet gal pavyks sutvarkyti santykiai Bažnyčios ir valstybės". Romoje jo laukė suvažiavę į kuklią, naujai įkurdintą Marijonų kolegiją keleto tautų studentai kunigai marijonai; nerimo ir tie kunigai vokiečiai, kurie norėjo ruoštis misijoms Rusijoje. J. Matulaitis gruodžio 10 ramina, kad nesijaudintų, nes „ir čia svarbūs reikalai", bet tikisi „greit ištrūkti". Gruodžio 13-ąją vėl rašo: „Aš čia sėdžiu kaip ant žarijų. Laukiu tos dienos, kad galėsiu pas Jus atvažiuoti. Ministras V. Požėla prašė, kad palaukčiau: nori dėl konkordato tartis. Bet iki šiol dar jokios tikros kalbos nėra buvę. Vargu kas iš to išeis. Nematyti,.. kad vyriausybė rimtai tuos dalykus imtų". P. Būčys rašo, kad derybos buvo daugiau delsiamos, nei rimtai vedamos. „Iš tų derybų J. Matulaitis pareidavo visiškai išvargintas" (Pijus XI, p. 360–361).

Gruodžio 17 įvyko karinis perversmas. A. Smetona tapo prezidentu, o A. Voldemaras – ministru pirmininku ir užsienio reikalų ministru. „Lietuvoje įvyko didelė atmaina, – rašo K. Rėklaičiui gruodžio 21. – Pasikeitė vyriausybė... Gal dabar prie naujos valdžios greičiau pavyks man bažnytiniai reikalai atlikti ir tuoj važiuosiu Romon". Iš tikro užsienio reikalų ministras A. Voldemaras tuoj pasiūlė derybas dėl konkordato, ir jos buvo pradėtos.

Įsiterpė Kalėdų šventės. Kūčias valgė Kaune pas tarnaites – zitietes; taip jis darė ne kartą ir Vilniuje. Po švenčių vyko katalikų suvažiavimai ir kunigų kursai. Jis juose dalyvavo ir džiaugėsi, kad „katalikai ima intensyviai organizuotis". Jo kalbas tomis progomis apibūdina kanauninkas A. Sabaliauskas: „Jis nešaukia, nesimėto, bet iš jo burnos ramiai galingai teka tiesos srovė... Jo kalboje nė krislelio nebėra jo

paties; visą gyvenimą, kurį jis piešia, rodos, apipila Dievo šviesa... Jausmas: kalba *šventasis*" (AJM, p. 105).

Derybos dėl konkordato užtruko mėnesį. Per tą laiką buvo aptarti svarbieji klausimai. „Kaip tik dabar rašau konkordato projektą, – primena K. Rėklaičiui gruodžio 31. – Labai intensyviai dirbu. Gal per kokias tris savaites viską padarysime". Baigęs šį projektą, sausio 15-ąją sukvietė vyskupus jį aptarti ir po to pasiuntė ministrui A. Voldemarui. Iš jo gavo raštu atsakymą, kad vyriausybė priima projektą kaip būsimų formalių derybų pagrindą. Tada sėdo rašyti pranešimą kardinolui P. Gasparri.

PASKUTINĖ DRAMATIŠKA SAVAITĖ

Pranešimo rašymas užtruko, nes reikėjo aiškinti ir pagrįsti atskirus projekto punktus. Berašant pradėjo aštriai skausti viduriuose. Darbas dėl to lėtėjo. P. Būčys siūlė gydytoją, bet jis atsisakė. Raštą baigė tik trečią dieną ir įdavė P. Būčiui nunešti į paštą, o pats nuėjo į lovą.

„Naktį iš ketvirtadienio į penktadienį skausmai pasidarė nebepakenčiami, ir arkivyskupas sutiko, kad būtų pakviestas gydytojas. Apie 1 val. nakties atvyko d-ras V. Kairiūkštis ir pažino, jog apendicitas jau trūkęs. Skubotai susižinota su profesoriumi Hagentornu (chirurgu); kunigas J. Vailokaitis paskolino savo automobilį gydytojui parvežti, bet šoferį areštavo III nuovados policija", nes buvo karo stovis (Pijus XI, p. 361). Užtruko, kol šoferis buvo išlaisvintas ir atvežė prof. Hagentorną. Šis nenorėjo daryti sprendimo be konsiliumo; ieškojo trečio gydytojo – Žemgulio; ir jo neprisišaukė. Tada liepė ligonį gabenti neštuvu į jo kliniką ir tik rytą, 10 valandą, padarė operaciją.

Ligonis pradėjo jaustis geriau, bet jo lankyti niekam neleista. Tik vienas marijonas kasdien atnešdavo komuniją. Jį slaugė pasikeisdamos trys gailestingosios seserys. Vienai jų, Juzei, ligonis pasakė iš ryto, kad turįs daug darbų, o vakarop tarė:

– Gana, keliausiu amžinybėn.

Vakare atvyko lankyti kunigai J. Vailokaitis ir I. Česaitis – marijonas. Daktaras įspėjo, kad ligonis silpnas, o sesuo priminė paskutinį jo posakį. I. Česaitis pasiliko budėti nakčiai. Iš ryto vėl atnešė komuniją, ir arkivyskupas panoro ją priimti kaip *viatiką*. Grįžtančiam nuo ligonio I. Česaičiui, daktaras pasakė:

– Pulsas aliarmuojantis. Nuo 10 valandos eina blogyn.
Gailestingosios seserys visą laiką budėjo. Ligonis, pravėręs akis, padėkodavo, prašydavo nesivarginti – eiti ilsėtis. Buvo liepęs ir I. Česaičiui eiti namo, bet šis pasiliko koridoriuje. Įkišdamas galvą į ligonio kambarį, girdėjo greitą alsavimą ir kartais dejonę.
Apie 1 val. nakties daktaras pasakė I. Česaičiui, kad ligonis greičiausiai nebesulauks ryto. I. Česaitis atėjo prie lovos ir atsiklaupė.
– Ekscelencija, prašau palaiminti vienuoliją.
Ligonis uždėjo rankas ant galvos, padarė kryžiaus ženklą ant kaktos ir tarė:
– Rikiuokitės ir pasišvęskite! Rikiuokitės ir pasišvęskite!
Pakėlęs ranką, palaimino, vėl nuleido ant galvos ir pirštais švelniai užgavo skruostą, lyg sutvirtindamas.
– Ekscelencija, gal suteikti paskutinį patepimą?
– Gerai. Šįryt priėmiau *viatiką*. Duok patepimą!
Kai apeiga buvo atlikta, tarė:
– Dabar gali eiti namo. Pasilsėk!
I. Česaitis pasitraukė į šalį, bet iš kambario neišėjo. Ligonis kalbėjo psalmes, paskui sudėjo rankas, pusračiu jas išskėtė, kažką iš tolo laimino. Valandėlę, lyg jėgų netekęs, nurimo, gal užsnūdo – nesąmoningai stūmė nuo savęs antklodę, retkarčiais nerimo.
Gailestingoji sesuo vėl pasirodė ir prisėdo prie jo lovos. Jis pravėrė akis ir paklausė:
– Kuo vardu?
– Juozapa.
– Klaupkis ir kalbėk su manim.
Gailestingoji sesuo atsiklaupė. Arkivyskupas uždėjo ant jos galvos rankas ir kalbėjo:
– Aš, Juozapa, Viešpaties tarnaitė, į Aukščiausiojo rankas sudedu tris paprastuosius įžadus neribotam laikui.
Juozapa kartojo kiekvieną žodį, nežinodama, kad tai vienuolių įžadai. I. Česaitis girdėjo tuos arkivyskupo žodžius koridoriuje. Jis tarė juos taip aiškiai ir garsiai, kad pamanė, bene grįžta jam sveikata.
„Antrą ir trečią valandą pulsas jau nesuskaitomas. Pusiau ketvirtą ligonis visai ramus. Alsavimas labai lėtas. Prie ligonio trys slaugės, daktaras ir aš, – rašo I. Česaitis. – Suklaupiame... Arkivyskupas mirė 3.45 val. ryto – ramiai, su šypsena užgeso" (AJM, p. 52).

Tai buvo sausio 27-ąją (1927). Žinią iš ryto pranešė Kauno bažnyčių varpai, pradėję sutartinai gausti. Telegrama nunešė žinią Apaštalų Sostui.

„*C'est un désastre*" („tai skaudus smūgis")! – ištaręs kardinolas P. Gasparri.

„Rasi, ir šiandien tebebūtų J. Matulevičius gyvas, jei būtų susyk atgulęs, kai tik pasijuto negerai, – rašo P. Būčys. – Bet jis norėjo pirma atlikti savo pareigą". Tai branginęs labiau už savo gyvybę. „Teologų kalba tatai vadinasi herojiškas dorybės laipsnis" (Pijus XI, p. 362).

*

Laidotuvėse dalyvavo brolis Andrius, kuris kitados jį rengė gimnazijai, ir būrelis kitų artimų giminaičių. Jo karstą ant savo pečių iš klinikos į Marijonų bažnytėlę, paskui į baziliką ir jos kriptą nešė studentai ateitininkai – „taip ir dera tai jaunuomenei, kuri užsimojusi Kristuje Lietuvą atgaivinti" (AJM, p. 53). Paskutinėms pamaldoms bazilikoje rinkosi moksleiviai, studentai, valdžios, seimo, kariuomenės, diplomatinio korpuso, latvių, baltgudžių atstovai, kunigai, kunigų seminarija, kapitula, visi vyskupai, Kauno darbininkai ir apylinkės liaudis. „Laidotuvės, – pasak M. Vaitkaus, – buvo didingai liūdnos, įspūdingai rimtos... Gailėjosi visa Lietuva, praradusi vieną iš didžiausiųjų savo vaikų" („Keturi ganytojai", 1960, p. 48). „Kiek nustojo Lietuva ir Kat. Bažnyčia su a.a. Jurgio mirtimi, sunku šiandien ir įsivaizduoti. Tokie vyrai atsiranda tik iš ypatingos Apvaizdos malonės", – rašė E. Turauskas (AJM, p. 63).

Praėjo 20 dienų. Virto kitas Lietuvos stulpas – mirė dr. Jonas Basanavičius. Mirė Vilniuje, tame tautybių skersvėjyje, mažai kam užkliuvęs savo tautiškumu, nors buvo tautininkas *per excellance*. „Vyskupas Jurgis, – pasak Tumo, – buvo tikras ir atviras lietuvis,.. tačiau ne tautininkas, specifiškai tą žodį suprantant. Jis buvo visos žmonijos darbininkas, nes buvo „katalikiškosios", vadinas, visuotinės Bažnyčios tarnas. Jam net prikaišiojama, jog per uoliai tarnavęs „Rymui". O kam gi jis turėjo tarnauti? Jis, būdamas „Rymo katalikas"? Varšuvai, Maskvai, Kaunui? Tada jis būtų ministras, ne vyskupas. Čia joks priekaištas. Reikia juk žmonių, kurie būtų nenusidažę politika... Jis buvo toks, koks turi būti geras dvasininkas" (AJM, p. 138). Tai ir pajuto tauta; tai išreiškė tyliu liūdesiu per laidotuves ir atviru sutartiniu jo asmenybės liaupsinimu.

Praėjo septynetas metų. J. Matulaitis ruošėsi grįžti į savo gimtinės – Marijampolės bažnyčią. Jo išlydėti Kaune susirinko minios žmonių, kunigai ir Lietuvos vyskupai. Tarp pastarųjų buvo vienas nepažįstamas hierarchas. Pasirodo, tai J. Matulaičio kolega, bičiulis, gerbėjas Henrikas Przeździeckis...

Perkėlus palaikus į Marijampolę, Vilkaviškio vyskupas patvirtino maldą į Švenčiausiąją Trejybę jo beatifikacijai išmelsti. Beatifikacijos bylos pirmasis informacinis procesas buvo pradėtas 1953 m. Romoje. 1959 m. jam pripažintas Dievo Tarno titulas. 1971 m. byla perkelta į aukštesnę, popiežiaus instanciją.

Apybraižos

MISIJOS ŽMOGUS

Kai žvelgiame į J. Matulaičio fotografijas, kai prisimename jį apskrito, pilno veido, labai ramų, nekyla abejonių, kad jis buvo sutvertas įstrigti vienoje vietoje, priglusti prie vieno darbo ir taip ramiai praleisti visą gyvenimą. O iš tikro jis buvo pilnas vidinio nerimo ir didelės skubos veikti. Ar tai nebuvo vadovo nerimas, ar ne dinamiko skuba?

Kai skaitome jo raštus, kai prisimename jo kalbėjimo būdą, atrodo, buvęs labai paprastas, visiems prieinamas savo žodžiu ir minties dėstymu. Bet juo daugiau jį skaitome ir mąstome, tuo geriau suvokiame, kad tame paprastume slypi išmintis, žmonių ir jų santykių pažinimas, gilus laiko reikalų suvokimas. Ne vienas iš jo amžininkų prasitaria, kad J. Matulaitis buvęs nepaprastų, tiesiog genialių gabumų. Ar to neliudija dvi aukštosios mokyklos – Petrapilio ir Friburgo, suteikusios jam aukščiausius įvertinimus už magistro ir doktorato darbus?

Ne tik draugai, bet ir Vilniaus laikų priešai pripažįsta, jog J. Matulaitis mokėjęs nuostabiai susivaldyti ir atleisti nuoskaudas, buvęs labai taktingas ir visiems be išimties tėviškas. Niekas tada jo nelaikė šventu, tačiau kažkas tobulo dvelkė iš jo asmens.

Trys bruožai neabejotinai būdingi jo asmeniui – *genialumas, veiklumas ir šventumas,* – ir jie sukuria labai retą,

spalvingą asmenybės derinį, vertą mūsų dėmesio ypač šiais laikais.

J. Matulaičio gyvenimas pasidalijo beveik pusiau tarp XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios, t.y. jis gyveno tuo laikotarpiu, kada Vakaruose dar klestėjo stiprus sekuliarizmas ir iškilo intelektualinis bei socialinis katalikų atgimimas, o Rytuose, Rusijoje, dar siautėjo despotizmas ir brendo komunizmas. J. Matulaitis pažino Rytus ir Vakarus, ir jo nerimas susikaupė ties savo tautos ir Bažnyčios rūpesčiais.

Minėjome jo gimimo šimtmetį ir mirties 50 metų sukaktį. Tačiau ne tai svarbu jo asmeniui ir mums. J. Matulaitis buvo *misijos žmogus* ir ta misija buvo ypatinga anais laikais ir reikšminga dabarčiai. Misijos pobūdis išaiškėja tik po kurio laiko ir tam tikrame žmogaus subrendimo tarpsnyje. J. Matulaičio misijos išsiskyrė trys fazės.

PIRMOJI MISIJOS FAZĖ – SOCIALINĖ

Kaip kunigas, J. Matulaitis turėjo progos išbandyti įvairaus darbo galimybes – vikaro, seminarijos profesoriaus, akademijos vicerektoriaus, ligoninės kapeliono ir gimnazijos mokytojo. Atlikdamas bet kurią iš tų pareigų, jis nejuto ypatingos misijos. Labiausiai buvo pasirengęs dėstyti apologetiką ir dogmatinę teologiją, bet ir tai nelenkė jo širdies. Savo misiją atrado tokioje srityje, kuriai iš anksto mažai ruošėsi, būtent – *sociologija ir socialinė veikla.* Ir atrado ją tada, kai jis atrodė mažiausiai buvo pajėgus bet ką dirbti. Apsigynęs nuo kojos amputavimo, šiek tiek apsigydęs, dėstydamas vienoje mokykloje, jis tyliai pradėjo organizuoti priemiesčių darbininkus ir per trumpą laiką subūrė juos į 50 000 organizaciją. Šis darbas sukėlė nemažų reakcijų. J. Matulaitis buvo apšauktas Bažnyčios priešu, liberalu, socialistu.

Dėl to J. Matulaitis negniužo ir nepabūgo. Priešingai, pajutęs ugnies krikštą, ėjo tolyn. Ėmė rengti socialines savaites Varšuvoje (vėliau ir Kaune). Ir buvo nelaukta, kad 1907 metais buvo pakviestas į Petrapilio akademiją dėstyti kaip tik sociologijos, dar niekur iki tol nedėstomos Rusijoje. Ir ne tik dėstė teoriškai, bet ir rengė būsimus kunigus praktiškai, juos tiesiog kvėpte kvėpė imtis socialinės veiklos. Iš jo studentų būrio mes susilaukėme nemaža socialinių veikėjų

savam kraštui. Jo įkvėptas V. Jurgutis su keletu kitų antraisiais metais ėmė organizuoti būsimus ateitininkus.

Sociologijos dėstymas toli gražu nepatenkino J. Matulaičio. Neatrodė, kad socialinei misijai turėtų užtekti darbininkų ir varguomenės. Ėmė kristalizuotis mintis, kad „reikia ir visus visuomenės darbus atnaujinti Kristaus dvasioj" (Užr., p. 31). Bet kas ir kaip atnaujins be vadovaujančių asmenų, be specialių branduolių ir židinių? Kas parengs pačius vadovus ir kokiu būdu?

Jis ryžosi kurti vienuoliško tipo „intensyvaus katalikiško gyvenimo židinius" ir apie juos telkti pasauliečius – vyrus ir moteris (Užr., p. 16, 28). „Mūsų amžiuje, – manė jis, – ir toje Bažnyčios padėtyje, kurią matome, nebeužtenka paprastų darbininkų, samdinių, bet reikia tikrų apaštalų" (Užr., p. 107). „Geriau mažiau darbininkų, bet gerų ir tikrų, išsižadėjusių savęs, pilnų dvasios" (Užr., p. 32, 106).

Toks *apaštališkos dvasios elitas*, „uolus ir narsus, be svyravimų ir baimės, viskam pasiryžęs,.. su iniciatyvos dvasia, drausmingas ir organizuotas" (Užr., p. 27–28), būtų „jėga... – ne tik tokia, kuri ginasi" (Užr., p. 45). Nebeužtenka gintis, reikia ir užkariauti (Užr., p. 10): „Eiti ten.., kur didžiausia bedievybė, ištvirkimas, tikėjimo atšalimas, nutolimas nuo Bažnyčios" (Užr., p. 22). „Visur įlįsti, įsibrauti...: jei kur išvaro pro vienas duris, grįžti pro kitas, kad ir užpakalines.., kad tik visur būtų įnešta Kristaus dvasia" (Užr., p. 22–23).

ANTROJI MISIJOS FAZĖ – CHARIZMATINĖ

Toks buvo jo naujas pašaukimas ir apsisprendimas, gimęs bene 1908 metais Petrapilyje, kai ten dėstė sociologiją. Pajuto, jog nebeužtenka jam likti vienišu Bažnyčios šluostuku, arba atskiros, nors ir garbingos, bažnytinės funkcijos kamštuku, dėl to ryžosi apleisti akademiją, atsisakyti profesūros ir visiškai pasišvęsti šiam reikalui. Tas reikalas tapo visa pavergianti idėja, tiesiog *Kristaus misija*. „Kristaus gyvenimo tikslas turi tapti ir mano gyvenimo tikslas, jei iš tikrųjų noriu eiti šventųjų pėdomis... Ko Kristus troško? – Įvykdyti Dievo karalystę žemėje, t.y. šv. mūsų Bažnyčią. Kokiu keliu prie to ėjo? – Visiško savęs išsižadėjimo keliu... Kas iš to seka? – Pilnai atsiduoti ir pasišvęsti Bažnyčiai" (Užr., p. 10). Su tuo išryškėjo J. Matulaičiui ir naujos, kristocentrinės dinamikos būtinybė: „Visur Kristų nešti, viską Kristuje

atnaujinti ir atgaivinti, viską dėl Kristaus apimti, viską prie Kristaus patraukti" (Užr., p. 10–11).

Iš šio apsisprendimo pirmą kartą kilo ir labai įsidėmėtina implikacija: „Jei noriu eiti šventųjų pėdomis". Tai reiškia: J. Matulaitis sąmoningai ir nebeatšaukiamai pasuko *herojiniu tobulybės siekimo keliu.* Bet čia pat atsidūrė naujoje bandymų ugny, kurią pats taip apibūdina:

„Stebėtinas dalykas: kol buvau nepasiketinęs visko išsižadėti, visiškai sekti Kristų.., žmonės menkai mane paliesdavo, net atokiai laikydavo nuo visokių vietų ir garbių... O kuomet padariau pirmutinį žingsnį sekti Kristumi, pradėjo žmonės man siūlyti aukštas, įtakingas vietas: seminarijos rektoriaus, kanauninko. Padarė mane, be mano pritarimo, akademijos vicedirektoriumi, pradėjo masinti esą aš tapsiąs vyskupu sufraganu... Ir pasaulinė valdžia buvo aprimusi dėl katalikų dvasinio gyvenimo ir jų darbuotės bei organizavimosi. O mums pradėjus vykdyti savo sumanymą, ėmė persekioti, daryti kratas, ieškoti slaptų organizacijų" (Užr., p. 81). Dėl to „teko daug pergyventi, daug kentėti, daug permąstyti" (Užr., p. 80; plg. p. 105–106).

J. Matulaitis buvo priverstas likti dėstytoju ir administruoti akademiją ligi 1911 metų, tačiau slapta, jau 1909 metais, padarė vienuolio įžadus ir pradėjo atkurti beišmirštančius marijonus. Su tuo prasidėjo *intensyviausias dvasinio jo gyvenimo tarpsnis, kartu ir dinamiškiausias*, trukęs ne daugiau kaip 20 paskutiniųjų jo gyvenimo metų.

Kunigystės pašaukimą buvo radęs pirmame brendimo amžiuje, jaunystėje, o dabar, būdamas apie 37 metų, susirado vienuoliškąjį pašaukimą. Tokie dalykai nėra naujiena: apie 40 metų žmogus bando vieną pašaukimą keisti kitu – aukštesniu. Tačiau J. Matulaitį reikia teisingai suprasti. Jo misija buvo ne pačiam tapti vienuoliu, bet *restauruoti rusų sunaikintą vienuoliškąjį gyvenimą Lietuvoje.* Tai viena. Antra, vienuoliškąjį gyvenimą pritaikyti naujiems laikams, pagal naujausius socialinio darbo reikalavimus, veiklą kreipti į Kristų – krikščioniškojo atnaujinimo versmę.

Ši misija tuo ir buvo *charizmatinė, kad ja siekta atnaujinti specifišką bendruomeninio gyvenimo sektorių* ir jį padaryti lankstesniu, geriau tarnaujančiu tautai ir Bažnyčiai – didžiosioms bendruomenėms. Per 20 metų jis išugdė marijonų Lietuvoj, Lenkijoj, Gudijoj, Latvijoj, Amerikoj, įsteigė moterų vienuolijas atskirai Lietuvai (Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo seseris) ir Gudijai ir penkiolikai vie-

nuolijų padėjo atnaujinti, patikslinti jų regulas bei instrukcijas.

J. Matulaitis šioms bažnytinėms bendruomenėms įteisinti, jas instruktuoti, jų darbui konkretinti ir tikslinti skyrė nepaprastai daug laiko, energijos ir jėgų. O kaipgi su socialine veikla, kurią buvo taip sėkmingai pradėjęs? Kaip su pasauliečių organizavimu ir jų apaštalavimu, kaip su Lietuvos gyvaisiais reikalais? Ar visi tie dalykai paskendo ir ištirpo lyg būtų nebuvę?

AUKA LIETUVAI

„Pirmon eilėn, – rašė jis, – aš tarnauju Bažnyčiai, nes esu jos kunigas. Bet manau, kad ir Lietuvos nenuskriausiu, jei Viešpats norės mano darbus laiminti... Sąžinė man sako, kad einu tikru keliu" (Užr., p. 128). Ir nors labai nenorėdamas atitrūkti nuo pradėto vienuoliškų židinių ugdymo, jis ryžosi bene pačiai *didžiausiai aukai Lietuvos labui* – sutiko, Lietuvos Tarybos prašomas, imtis Lietuvos sostinės Vilniaus vyskupo pareigų, jei Roma tam pritars ir jį skirs. Ir jis buvo paskirtas. Tačiau netrukus lenkai užėmė sostinę ir užvaldė didžiąją dalį Vilniaus vyskupijos, o jį atskyrė nuo Lietuvos ir nuo savųjų židinių. Tą vyskupo sostą svilino aitri politinės neapykantos ugnis, nepakentusi lietuvio ganytojo, nors koks objektyvus, nešališkas ir visiems tėviškas jis buvo. Svilino ištisus septynerius metus, kol pagaliau jis apsisprendė šio sosto atsisakyti.

Ganytojavimas Vilniuje atėmė daug fizinių ir dvasinių jėgų, įspaudė kankinio žymių, tačiau jo nepalaužė, priešingai, dar daugiau nuskaidrino. Tokį mes jį išvydome grįžusį į tėvynę 1925 metų pabaigoje. Grįžo iš Vilniaus per Romą, kur popiežius Pijus XI pakėlė jį į titulinius arkivyskupus ir paskyrė apaštaliniu vizitatoriumi su nauja misija: įkurti pirmą kartą po Mindaugo savarankią bažnytinę Lietuvos provinciją ir parengti konkordatą tarp Lietuvos ir Vatikano.

Pirmąjį uždavinį jis atliko per nepilnus metus, parinkdamas ir Romai pristatydamas keturis naujus vyskupus ir metropolitą. Po to aplankė visas Amerikos lietuvių parapijas ir grįžęs ėmėsi antrojo uždavinio. Berengdamas planus konkordatui, kentė apendicito priepuolius ir neskubėjo kreiptis pas gydytojus. Pavėluota operacija, deja, nebeišgelbėjo jo gyvybės. Jis užgeso 1927 sausio 27. O buvo ne kartą meldęs: „Duok, Viešpatie, kad sudegčiau kaip ta žvakė ant al-

toriaus nuo darbo kaitros ir meilės ugnies tau ir tavo Bažnyčiai" (Užr., p. 89).

Tada, kai mirė, prasivėrė amžininkų ir buvusių jo mokinių lūpos, liudydamos, jog netekome tikrai *didelio moralinio vadovo ir didesnio lietuvio negu manėme*; jo gyvenimas buvęs herojiškas, jo asmenybė buvusi šventa. Tada paaiškėjo, kad, be J. Matulaičio talkos, patarimų, įteigimų, patikslinimų, vargiai būtume Lietuvoj turėję tiek ir tokių katalikų organizacijų, tokios spaudos, tokių drąsių užmojų ir pasirengimų reformoms. Tada tik supratome, kad *J. Matulaitis, atlikdamas šią misiją, nebuvo pamiršęs nei sociologijos, nei pasaulietinių reikalų, nei lietuviškųjų darbo barų.*

TREČIOJI MISIJOS FAZĖ – EKUMENINĖ

J. Matulaičio misija dėl jo mirties liko nebaigta. Nebaigtas liko jo planas ir dėl vienuolijų, kad jos iš tikro būtų aukšto lygio bendruomenės, ir jo užmojis atnaujinti parapijas ir katalikų organizacijas, kad jos viską suderintų ir viską atnaujintų Kristuje. Tačiau jo pradėti, įkvėpti, tikslinti darbai, jo paliktos gairės ir jo idėjos tebėra gyvos ir, kas nuostabu, aktualios dabarčiai ir ateičiai.

J. Matulaitis šia prasme nėra miręs, ir po 50 metų jis laukia naujo gimimo. Jo beatifikacijos procesas, atrodo, eina į pabaigą. Tikėkimės po to ateis laikas jo paskelbimui šventuoju. Jis taps *redivivus* savam kraštui, savos tautos išeiviams ir visam krikščioniškajam pasauliui. J. Matulaitis turės ką pasakyti šiems laikams, esant tokiai civilizacijos padėčiai. Vakaruose dar vis vyksta sekuliarizacija, o Rytai teberaudonuoja. Pasaulis sunkiai bepakelia dvi negales: 1) *stoką meilės tarp žmonių* ir 2) *stoką gilesnio ryšio su Dievu socialinėje, kultūrinėje, tautinėje, politinėje veikloje.*

Toji veikla darosi įelektrinta ambicijų, išskaičiavimų. Ji neatneša norimų vaisių ir nepasotina pačių veikiančiųjų, nes nemalšina savęs įprasminimo alkio.

Stoka meilės šeimose, bendruomenėse, visuomenėje sukuria tokią padėtį, kad, atrodo, tartum gyventume erdvėje tarp sudužusių stiklų. Kur pasigręši, kur žvelgsi, ten tave žeidžia.

Albertas Schweitzeris, teologas ir gydytojas, dirbęs Afrikoje, yra pasakęs: „Siela kantresnė už kūną: ji gali palaukti, todėl pirma reikia gydyti kūną".

Tuo tarpu vienuolė Teresė, dirbanti Indijoje, įkūrusi naują vienuoliją ligoniams, mirštantiesiems ir pamestinukams,

sako priešingai: „Šiandien beveik visos ligos lengvai pagydomos, net džiova ir raupsai. Bet viena liga tebėra neapgalėta – tai nemeilė. Kiek žmonių yra atmestų šeimose ir visuomenėje! Jų siela kenčia daugiau nei kūnas".

Ar ne dėl to sielos skausmą vieni bando užpilti alkoholiu, kiti apmarinti narkotikais?

J. Matulaitis, pats fizinis ligonis nuo 11 metų ir savotiškas atmestasis savo šeimoje ir ypač savo vyskupijoje Vilniuje, geriausiai galėtų suderinti A. Schweitzerio ir sesers Teresės pažiūras. Jis mokėjo fizines žaizdas maldyti kantrumu, o dvasines – prasmingumu. Socialines žaizdas jis buvo linkęs operuoti teisingomis reformomis ir naujos dvasios – Dievo dvasios – grąžinimu į gyvenimą. Tautinius nesutarimus jis sprendė, pats išsivaduodamas iš neapykantų, kurias jautė žydams, rusams ir lenkams savo jaunystėje (plg. Užr., p. 112). Jis norėjo būti visiems viskuo ir, kuo ir kur galėdamas, visiems padėjo, tačiau saviškiams, lietuviams, jautėsi artimiausias ir labiausiai stengėsi jiems būti naudingas (ten pat).

Trečioji šių dienų žaizda yra *nesugebėjimas derinti vertybių*. Blaškomės tarp kraštutinumų, neigiame, kas teigtina, ir teigiame, kas atmestina. J. Matulaitis buvo vienas iš nuostabių pavyzdžių, rodančių, kaip suderinti gyvenime žmogiškąsias ir krikščioniškąsias vertybes, kaip viską sujungti į aukščiausią vertybių viršūnę – Dievą.

Gyvenime jis mokėjo derinti veiklą ir kontempliaciją, socialinėje veikloje – teisingumą ir meilę, supratimą, pagarbą ir pasiaukojimą, ir tą derinį matė įkūnytą Kristaus pavyzdyje (Užr., p. 124).

Ketvirtoji globalinė žaizda – tai *Rytų ir Vakarų konfrontacija*, politinė ir dvasinė, galinti tapti katastrofiška. J. Matulaitis, brendęs tarp Rytų ir Vakarų, galėtų taip pat būti šio derinio pavyzdys.

Penktoji žaizda – *Bažnyčios skilimas*. Jis J. Matulaitį jaudino, o apjungimas domino. Vakariečiams jis pristatė savo disertaciją „Rusų teologų doktrina apie pirmųjų žmonių teisumo būklę", o rytiečiams rodė dinaminį žmogaus įsipareigojimą perkeisti pasaulį Kristaus pavyzdžiu.

Dar viena žaizda, bent Amerikoje, galėtų būti gydoma J. Matulaičio pavyzdžiu, – būtent *suartinti pasauliečius ir dvasininkus bendroms krašto ir katalikų problemoms spręsti*. Čia J. Matulaitis daugiausia turėtų ką pasakyti, nes jis įkvėpė būsimą popiežių Pijų XI skelbti pasauliečių apaštalavimą. Savo studentus akademijoje, būsimųjų ateitininkų ir kitų pasaulietinių organizacijų kūrėjus kunigus, jis skatino

padaryti tokį posūkį, kuris buvo bene pirmasis katalikų pasaulyje. Mūsų kunigai, kaip ir kitų kraštų visur patys vadovavę, atsisakė šio vaidmens ir išugdė pasauliečių, juos pastatė į pirmąsias pozicijas, o patys jiems daug kur tik talkino. Šito dar nėra Amerikoje ir daugelyje kitų kraštų. *Tai vienas svarbių misijos uždavinių*, dabar vykdomų Bažnyčios po Vatikano II susirinkimo. J. Matulaitis čia buvo pirmūnas.

*

Mūsų laikų sielos nebėra taip kantrios ir pajėgios laukti. Joms reikia pagalbos. Jos desperatiškai ieško gyvenimo prasmės, vertybių derinio ir ypač trokšta daugiau meilės. Viena motina, paklausta, kaip ji gali padalyti savo meilę dešimčiai vaikų, atsakė:

„Aš jos nedalinu, tik didinu!"

J. Matulaitis buvo pavyzdys, kaip reikia didinti meilę ir kaip ją kreipti į neišsenkamą šaltinį – Dievą.

Albertas Camus šaukė: „Turime pakeisti šios civilizacijos kryptį, išsivaduoti iš nihilizmo, arba mes žūsime!" Rašytojas F. Kafka mato šiais laikais tik du pasirinkimus: tarp „*sanctum*" – „šventa" ir „*sputum*" – „spjaudalo".

J. Matulaitis parodė, kaip išsivaduoti iš beprasmybės ir kaip siekti asmeninio ir visuomeninio šventumo. Jis mus ragina:

„*Tobulinkit save, tarnaudami kitiems*"; „*Gyvenkit sąmoningu antprigimtiniu gyvenimu!*" (Užr., p.11); „*Blogį nugalėkit gerumu ir atkaklumą įveikit meile*" (Užr., p.124); „*Išlaikykim ramybę ir drąsiai žiūrėkim ateitin – pasitikėkim Dievo Apvaizda*" (Užr., p.21). „Eikim drąsiai ir narsiai prie tikslo keliu, kurį Dievas mums rodo, kur dvasia mus veda... *Dvasios nė pančiais niekas nesurakins, nė kalėjime neužkals, nė ištrėmime nesulaikys*" (Užr., p.24).

VADOVO ASMENYBĖ

Lietuva, atkurdama savo valstybę, susirūpino, kas bus jos sostinės vyskupu. Klausimas buvo reikšmingas. Vilniaus vyskupai buvo lyg nevainikuoti Lietuvos primai, vaidinę svarbų vaidmenį istorinės Lietuvos gyvenime.

Lietuvos Taryba stengėsi, kad į šį sostą patektų visais atžvilgiais pranašus dvasininkas ir kartu geras lietuvis. Tuo reikalu darė žygių pas Vatikano atstovus ir, laimei, gavo pritarimą kandidatui, kuriuo buvo parinktas Jurgis Matulaitis.

Niekas neabejojo, kad jis pranašesnis už kitus dvasininkus: baigęs dvi aukštąsias teologines mokyklas, buvęs vienos jų vicerektorius. Taryba tačiau nebuvo tikra, ar jis, ilgiau išbuvęs Lenkijoje, galės būti geras lietuvis, ar supras savos valstybės rūpesčius?

Tarybos nariai jo arčiau nepažino, išskyrus Tarybos vicepirmininką Justiną Staugaitį. Šis ilgokai vargęs, kol juos įtikinęs (AJM, p.89).

ASMENYBĖ IR LIETUVYBĖ

Ilgokai už Lietuvos ribų buvo išbuvęs ir dr. J. Basanavičius, nūnai Tarybos narys, tačiau savo lietuviškumą įrodė „Aušra" ir kitais savo raštais. J. Matulaitis buvo ne rašto žmogus, o veiklos, ir šia veikla nesiskardeno. Jo lietuviškumą reikėjo atsekti ir pamatyti jo veiklos didelę prasmę, kaip tai padarė A. Smetona, jau tapęs antrą kartą Lietuvos prezidentu. A. Smetona pavadino J. Matulaitį „didesniu lietuviu, nekaip kam gali atrodyti", ir būtent dėl jo plačios, visuotinės religinės bei moralinės veiklos, skirtos savo tautai.

A. Smetona jautė, jog tautai reikia stiprių moralinių vadovų, ir tokį vadovą jis atpažino J. Matulaičio asmenyje. „Jei Lietuva eis tuo (J. Matulaičio rodomu) keliu, ji išliks nepriklausoma, nes nepriklausomybės pamato reikia ieškoti tyroje lietuvio sieloje" (AJM, p. 66). Šiuo savo įžvalgumu A. Smetona pasirodė galbūt didesnis krikščionis lietuvis, negu kai kam tada galėjo atrodyti.

J. Matulaitis, kaip „didžiausia ir skaisčiausia asmenybė" („Lietuva", 1927.II.2), tuoj po savo mirties buvo skiriamas altoriaus garbei. Apie tai buvo ne tik plačiai kalbama, bet ir rašoma, kol pagaliau buvo pradėtas beatifikacijos procesas Romoje. Nelabai patikimas (bent iš pradžių) kandidatas į Lietuvos sostinės vyskupus, pagaliau tapo visų pripažintu kandidatu į šventuosius. Ši aplinkybė, sakytume, vėl savotiškai atskiria J. Matulaitį nuo mūsų. Kur ir kaip išsiskleidė jo šventumas – ar uždaroje vienuolyno celėje, ar vyskupo – kankinio – soste? Kur gi slypi jo tikrosios šaknys, koks jo veiklos mastas?

Ligšioliniai raštai sava ir svetimomis kalbomis, deja, neatskleidžia jo įtakos savo tautai, o ji tikrai prilygo M. Valančiaus veiklos mastui. Reikėjo, kad prabėgtų 50 metų, kol mes supratome M. Valančių ir jo vietą mūsų istorijoje. Jau sukako 50 metų, kai miręs J. Matulaitis, bet jo vaidmuo vis dar tebėra išsamiau neišaiškintas. Neatskleistas iš dalies dėl to, kad, kiek M. Valančių dengė XIX amžiaus pabaigos sutemos, tiek J. Matulaitį slepia XX amžiaus pradžios neįprastos veikimo aplinkybės.

Tačiau negalima nuslėpti fakto, kad šio šimtmečio pradžioje visas mūsų gyvenimas – socialinis, kultūrinis, religinis – staiga padarė didelį šuolį pirmyn, ir tai įvyko neatsitiktinai. Šiuo laiku buvo priimta tokių šviesių sprendimų, prasidėjo tokie nauji sąjūdžiai ir tokios reformos, kurios kituose pažangiuose kraštuose vyko gerokai vėliau. Pavyzdžiui, kad ir trijų to meto Lietuvos židinių – Vilniaus, Kauno ir Seinų – katalikų spauda, katalikių moterų sąjūdis, krikščionys darbininkai ir tarnaitės, ūkininkai, mokslus einantis jaunimas – ateitininkai, kaimo jaunimas – pavasarininkai; pavyzdžiui, katalikų švietimo organizacijos, drąsios ir taiklios socialinės bei politinės idėjos, vienuolijų atgaivinimas, knygų leidyklų steigimas. Visa tai buvo padaryta per trumpą laikotarpį – 1907–1910 metus. Net nepriklausomybės metais mes, galima sakyti, daug ko naujo nebekūrėme, tik tęsėme, tobulinome, plėtėme tai, kas buvo pradėta anuo metu.

Šiam ypatingam Lietuvos katalikų gyvenimo šuoliui aiškinti galime surasti įvairių priežasčių. Visų pirma lietuviai, ypač dvasininkai, kurių žvilgsnis buvo nukreiptas į Vakarus, į jų universitetus, pastebėjo Rusijos mokyklų ir mąstymo atsilikimą nuo Vakarų bent 50 metų. Vakarų universitetai davė pranašesniems lietuviams naują impulsą ir jie galėjo išvengti rusų nešamo savajam kraštui atsilikimo. Antra vertus, socialinės veiklos užuomazgos, ypač tarp katalikų Vakaruose, pasirodė taip pat nepakankamos, akivaizdoje revoliucinės rusų bangos, kuriai lietuviams reikėjo atsispirti. Bręstanti revoliucija vertė veikti skubiai, atkakliai ir taikliai.

Tie žmonės, kurie tada ėmėsi naujiems darbams vadovauti, išskyrus A. Jakštą, P. Januševičių, J. Tumą-Vaižgantą, buvo dar labai jauni ir neįgudę. Pats A. Jakštas buvo intelektualas, ne praktinis vadovas. Kas nors naująją veiklą turėjo planuoti, įkvėpti, jai vadovauti, o ypač numatyti ilgalaikius ateities uždavinius.

Kas buvo toji dinamiška asmenybė, kuri išjudino katalikus, kas performavo kunigų sąmonę, kad jie, ligšioliniai va-

dovai, ėmė ruošti pasauliečius ir pagaliau jiems perleido plačios, šakotos katalikų veiklos iniciatyvą bei vadovybę?

Šį klausimą iškėlė profesorius J. Eretas, rengdamas paskaitą Katalikų mokslo akademijos suvažiavimui Vokietijoje. Savo laiškais jis užklupo nemaža asmenų, klausdamas, kokia viena asmenybė turėjo daugiausia reikšmės katalikų kartai, susiformavusiai po M. Valančiaus mirties. Kiek žinau, atsakiusiųjų dauguma J. Matulaičio neįrašė tarp ryškesniųjų tos kartos asmenybių, todėl prof. J. Eretas savo paskaitoje paminėjo J. Matulaitį tik greta kitų – Jakšto, Dovydaičio, Šalkauskio. Pastarieji du vargiai laikytini šios kartos atstovais, be to, jie buvo A. Jakšto intelektualiniai mokiniai, o pasaulietinės katalikų veiklos vadovais juos padarė kažkieno kito tiesioginė ar netiesioginė įtaka. Tą įtaką savotiškai atskleidžia Achilles Ratti, buvęs labai artimas jam asmuo. Kai tapęs popiežiumi Pijumi XI paskelbė pirmąją savo encikliką „*Ubi arcano Dei*", iškeldamas pasaulietinės katalikų veiklos naują linkmę, pačioje pradžioje jis prisimena Vilniaus Aušros Vartus. Tuo lyg parodė, kad šios minties pagrindinį įkvėpimą gavo iš Vilniaus vyskupo.

PRIPAŽINTAS AUTORITETAS IR VADOVAS

Kad J. Matulaitis buvo ypatingas vadovas, pasigirdo mūsų visuomenėje balsų tik po jo mirties. A. Smetonos žodžiais, „jis buvo didelis visuomenės organizatorius. Visuomenės organizavimas, jos tvarkymas, rikiavimas – štai kokia vedamoji mintis žymėjo arkiv. Jurgio gyvenimą" (AJM, p. 65). „Lietuvių Tautos Valia" (1927.II.1) rašė: „Reta vado asmenybė buvo a.a. Jurgis (Matulevičius)". „Lietuva" (1927.II.2) pastebėjo, kad „arkiv. Jurgis buvo tas žmogus, kuris seniai pramatė gresiantį mūsų tautai pavojų ir daug yra padaręs jam pašalinti... Jis buvo visų pripažintas neginčijamas autoritetas ne tiek dėl savo padėties, kiek dėl asmens ypatybių".

Kokios gi buvo Matulaičio ypatybės, padariusios jį pripažintu autoritetu ir vadovu? Jo mokinys Petrapilio akademijoje, vėliau prof. I. Tamošaitis rašė: „Visus suprasti ir atjausti mokanti širdis, sujungta su valia ir iš jos einančiu šventumu bei galingu protu padarė Ganytoją (Matulaitį) ta didele, pilnutine asmenybe" (AJM, p. 71). Katalikų dienraštis „Rytas" J. Matulaičio mirties dieną (1927.I.27) apibūdino jį šitaip: „Arkiv. Jurgio asmenybė savo begaliniai kilniu ir

šventu gyvenimu, geležine valia, nepaprastu švelnumu ir geniališku protu imponavo ne tik artimiesiems, bet ir kiekvienam net priešingos ideologijos žmogui". Praėjus penkeriems metams po jo mirties, „Naujoji romuva" rašė, kad Matulaitis sugebėjo suderinti įvairiausias vertybes. Apie tai S. Šalkauskis vėliau skelbė visai mūsų tautai: „Arčiau įsižiūrėjus į vysk. Matulevičiaus asmenybę, galima pajausti, kad jame buvo susikristalizavusios Rytų ir Vakarų kultūros kilniausios savybės. Galima drąsiai sakyti, kad jo asmenybėje pasireiškė tų dviejų kultūrų sintezė, bet vienkart jame išliko grynas lietuviškumas su kilniausiais protėvių pradais" (1931, Nr.18).

Kaip šis „talentingas veikėjas, netgi reformatorius", tariant J. Tumo-Vaižganto žodžiais, išaugo? Viena aišku, kad jį augino ir brandino ne vien Lietuvos žemė. Jis ją apleido jaunas ir keliavo per Lenkiją, Rusiją, Šveicariją. Šiose trijose šalyse, pradėjęs nuo Lietuvos, jis mokėsi ir dirbo ligi pagaliau įsėdo į Vilniaus vyskupo sostą. Kur bebūdamas, jis neatitrūko nei nuo lietuvių, nei nuo Lietuvos reikalų. Pasilikęs lietuviu, bet mokęsis visur ir iš visų, jis ir pasiekė savo asmenybės ir savo veiklos sintezės.

Kaip subrendęs, nors dar gana jaunas vadovas – sociologas, – jis staiga švystelėjo Varšuvoje: suorganizavo netrukus po 1905 metų revoliucijos 50 000 krikščionių darbininkų, atnaujino katalikų studentų sąjūdį „Odrodzenia" ir vedė pirmuosius Lenkijoje socialinius kursus, kuriuos 1909 metais panašiu būdu pakartojo Kaune. Dėl šio staigaus švystelėjimo jis 1907 m. buvo pakviestas profesoriauti į aukštąją teologijos mokyklą Petrapilyje ir čia pirmasis pradėjo dėstyti sociologiją. Dėstė, kaip liudija Mečislovas Reinys, ne tik teorinę, bet ir praktinę sociologiją. Formavo ne tik socialines studentų pažiūras, bet ir kartu ugdė, skatino pasiryžimą veikti ir praktiškai mokė veiklos metodų. Jo buvę šioje akademijoje studentai lietuviai, kaip antai: M. Reinys, P. Kuraitis, V. Jurgutis, I. Tamošaitis, B. Česnys, M. Vaitkus ir daugelis kitų, taip pat kolegos dėstytojai, pavyzdžiui, P. Būčys, pasidarė tie naujosios katalikiškosios socialinės akcijos perteikėjai, inspiratoriai, dvasiniai vadovai. Ketvertas iš jų, įkvėpti J. Matulaičio paskaitų bei paskatinti, jau 1908 metais susibėgę Kaune per vasaros atostogas parengė pirmuosius būsimųjų ateitininkų įstatus ir pradėjo akciją, rašydami tuo reikalu laiškus į visas puses (plg. M. Vaitkaus „Ateitininkų genezė"//Tėvynės sargas, 1948, Nr. 2). P. Būčys rašo, jog J. Matulaičiui šis naujas, mokslus einančiojo jaunimo sąjūdis

buvęs toks brangus, kad jis, jau tapęs apaštaliniu vizitatoriumi, norėjęs „ateitininkijos kūrėją išaukštinti ir, jei to neįvykdė, tai ne jo kaltė" (AJM, p. 36). P. Būčys dar pastebi, jog J. Matulaitis buvo susijęs su visomis lietuvių katalikų organizacijomis: jų veiklą skatinęs, jų vadovus rėmęs, su jais palaikęs nuolatinį ryšį.

Prie visų katalikų veiklos barų jis buvo pridėjęs savo ranką – vienur nulemdamas, kitur tikslindamas, lygindamas, derindamas. Net toks revoliucinis žygis kaip Lietuvos žemės reforma, Myk. Krupavičiaus teigimu, nebūtų buvęs galimas be J. Matulaičio pritarimo, padrąsinimo, patarimų (plg. AJM, p. 158–160). J. Matulaitis, kaip rašė „Rytas" (1927, Nr.22), buvęs ir „krikščionių demokratų kelių tiesėjas", tiksliau sakant, jų programos bei linkmės tikslintojas. Tikslino ir plėtė jisai ir V. Endziulaičio įsteigtą Katalikų veikimo centrą.

Įdomus, retas J. Matulaičio interesų, patirties, įtakos mastas – nuo politikos, kurioje pats tiesiogiai niekad nedalyvavo, ligi asketikos – vienuoliškojo gyvenimo organizatoriaus ir atnaujintojo; nuo Lietuvos visų reikalų ligi Amerikos lietuvių, kuriuos jis pats lankė ir veikdino, ypač per savo pasiųstuosius brolius marijonus.

Toji plati interesų ir veiklos skalė neleido jam ilgiau sustoti vienoje vietoje. Jis Petrapilio akademijoje profesoriavo ketvertą metų, tapo vicerektoriumi, bet staiga, visų apgailestavimui, pasitraukė. Po septynerių metų, pats apsisprendęs, paliko ir Vilniaus vyskupo sostą. Atrodo, kad jis išgyveno kažkokį nerimą, kažkur skubėjo, kažkam didesniam ir svarbesniam kaupė savo jėgas arba jas norėjo išdalyti platiems naujosios gadynės, besikeičiančių sąlygų uždaviniams. Ar tai ne vadovo nerimas, ar ne moralinio tautos vado skuba?

VIDINĖ DINAMIKA IR IŠORINĖ RAMYBĖ

J. Matulaitis savo išvaizda priminė flegmatiką, o ramus veidas su giliomis akimis – mistiką. Jis buvo neatpažintas dinamikas, kaip ir M. Valančius savo šaltu išoriniu ramumu. Šiedu mūsų hierarchai turi panašumų ne vienu atžvilgiu. M. Valančius pusę savo vyskupavimo buvo rusų gubernatorių kalinys, uždarytas Kauno kurijoje. Pats negalėjo niekur pajudėti, bet judino visą religinę, kultūrinę, net politinę rezistenciją per savo patikėtinius.

J. Matulaičio judrumą gerokai paralyžiavo tarytum kalinio grandinė, kurią jis metų metais nešiojo ant savo sužalotos (kaulų džiova) kojos. Kliudė jam tiesiogiai viską diriguoti ar kitus veikdinti ir ta pati rusų seklių priežiūra. J. Matulaitis veikė, kaip ir M. Valančius, daugiausia per kitus.

Artimiausias J. Matulaičio bendradarbis vyskupas P. Būčys, jau senatvėje ryškindamas savo ir kitų vaidmenį Lietuvos gyvenime, sustoja ties M. Valančiumi ir J. Matulaičiu: „Ne tik katalikiškos Lietuvos, bet ir visos mūsų tautos patriarchu buvo ir yra vyskupas Motiejus Valančius; deja, mūsų visuomenė mažai ar pernelyg retai apie tai mintija ir šneka... Dvidešimtojo amžiaus tikybiniame Lietuvos gyvenime ne tiek raštais, kiek veiklos nepaprastu naudingumu iškilo arkiv. Jurgis Matulevičius. Kažin ar jam neteks XX amžiuj garbingiausioji vieta, kaip teko Valančiui pereitame šimtmetyje" (Būčys P. Atsiminimai II, p. 187, 189).

M. Valančius patyrė Lietuvos mokyklų, bibliotekų, spaustuvių, vienuolijų sunaikinimą, o J. Matulaitis mojosi atgaivinti vienuolijas, kurios kurtų mokyklas, spaustuves, bibliotekas (be kita ko, marijonų biblioteka jo dėka tapo didžiausia po Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos). Vienuolijos jam buvo ne uždari, asmeniniam tobulumui ar ramybei skirti židiniai, bet socialinio ir kultūrinio darbo branduoliai. Ta kryptimi jis reformavo keliolika užsilikusių vienuolijų likučių Lietuvoj ir Lenkijoj, perredagavo jų konstitucijas. Kurdamas 1918 m. naują Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo seserų vienuoliją, jis galėjo joms sudaryti naują programą, o ji pasirodė taip toli numatanti, tokia moderni ir lanksti, kad net dabar, po 60 metų, vienuolijai nereikia kaip kitoms reformuotis.

Ką jis paliko marijonams ir Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo seserims kaip gaires, yra būdinga visai jo dvasinei krypčiai, kurią kvėpė ir kitoms Lietuvoj įsikūrusioms organizacijoms. Tai matyti iš jo parengtų šioms vienuolijoms „Vedamųjų minčių" ir iš „Užrašų", išleistų Londone 1953. „Vedamosiose mintyse" jis pabrėžia vertybių derinį, kurį vėliau filosofijoje ir pedagogikoje tobulino S. Šalkauskis. J. Matulaitis reikalavo derinti principų tvirtumą su priemonių lankstumu, dvasinį brandumą su aktyvumu – eiti į visuomenę, atrinkti asmenis ir juos parengti atskiriems uždaviniams pagal jų gabumus bei palinkimus. Ypač jis pabrėžė autoriteto reikšmę, tačiau ragino paisyti ir žmonių laisvės. Išorinė tvarka net vienuolynuose jam atrodė nebūtų prasminga, jeigu ji nebūtų derinama su atskiro asmens sąžinės

balsu. Net organizuotoji visuomeninė veikla, kurią jis skatino ir nepaprastai vertino, jo įsitikinimu, nebūtų pilna, jei nustelbtų asmens veikimo – apaštalavimo – iniciatyvą. Jo žodžiais, veikdami patys, niekada neturime užmiršti vieno dalyko – traukti ir kitus į veiklą.

J. MATULAIČIO REIKŠMĖ EKUMENIZMO LAIKAIS

J. Matulaitis dažnai kartojo šūkį „Jausti su Bažnyčia". Ir tai galima aiškinti, kaip jo reikalavimą visų pirma jausti anksčiau minėtą krikščionybėje slypintį vertybių derinį. „Jausti su Bažnyčia" – reikštų suvokti jos misiją gyvenime, šiuo laiku, šiomis sąlygomis, ir niekad nepamesti iš akių minėto derinio. Tokia buvo ir J. Matulaičio sociologija – eiti į žmones, imtis būtinų uždavinių, nepaisant sunkumų, ypač eiti ten, kur labiausiai reikia, kur kiti neina, kur sunkiausia. Einant į liaudį, į darbo žmones ar apskritai į visuomenę, nesibijoti reformų, atsisakyti net vienuolio ar kunigo rūbo (jei tai padėtų geriau prieiti prie žmonių). Tai buvo anais laikais tiesiog neįtikėtinai drąsi mintis, kuri rado platesnį atgarsį tik dabar, po Vatikano II susirinkimo.

Būdamas didelių gabumų žmogus, J. Matulaitis liko kuklus, paprastas, labai pakantus, tolerantiškas visiems, visus lygiai gerbiantis. A. Smetona prisimena jo žodžius, pasakytus Vilniuje įvairių tautybių ir pažiūrų atstovams: „Jei mes imamės kepurę, eidami pro kryžių, ir tuo lenkiamės ženklui, primenančiam Kristų, dėl žmonių meilės mirusį, tai dar labiau turime linkterėjimu pagerbti kiekvieną žmogų, kataliką ar nekataliką, to paties Dievo dvasios pakvėptą" (AJM, p. 66).

J. Matulaitis buvo drąsus reformatorius, savotiškas revoliucininkas, kur reikėjo keisti formas ar daryti socialines reformas. Įdomiausia, kad tokių gabumų ir geriausia prasme ambicijų asmuo, visiškai nepaisė savo karjeros, net paties savęs ir savo jėgų ar savo ligų. Jis palenkė save laiko uždaviniams ir Bažnyčios misijai, siekė savo tautą išvesti iš dvasinių pavojų, ir visa tai darė numatydamas labai toli į priekį.

Vertybių derinimas J. Matulaičiui buvo mūsų krikščioniškųjų sąjūdžių ir vienuolijų veiklos pagrindas, o tai lėmė ne tik gilus krikščionybės suvokimas, bet ir noras gydyti savo laikų klaidas. Revoliucinės srovės, labiausiai jaučiamos Lietu-

vos kaimynystėje, tiesiog skaldė bet kurias vertybes ligi pačių kraštutiniausių ribų. J. Matulaičio atsakymas buvo pozityvus ir veiksmingas, siekiantis nors ir mažoj tautoj išlaikyti pusiausvyrą.

J. Matulaičio šūkis „Jausti su Bažnyčia" darosi tiesiog gyvybinis. „Jausti" – vadinasi, kartu klausti ne tik savęs, imtis atsakomybės, bet ir sverti, dar kartą sverti, ar tai atitinka giliausią Bažnyčios mintį. J. Matulaičio užrašai rodo, kaip jis šiuo atžvilgiu buvo jautrus. Būdamas drąsiai pažangus, pralenkiąs kitus formomis ir priemonėmis, jis taip pat gerai suvokė, kas savo esme šventa, patvaru, nekeistina. Šių laikų negalvojimui, dažnai ir nepakankamam dalykų supratimui ypač reikėtų J. Matulaičio gilumo.

Kitas J. Matulaičio šūkis „Bažnyčiai ir Tautai" yra taip pat aktualus mūsų laikais, ypač mūsų emigracijoje, netgi mūsų tėvynėje, kur gresia ir tautinė, ir religinė disintegracija. J. Matulaitis savo įžvalgumu, savo idėjomis, savo veiklos metodais bent 50 metų pralenkė laiką.

*

Tylus, paprastas, kuklus – J. Matulaitis iš pirmo žvilgsnio neatrodė vadovas. Dvasingas, išmanus ir įžvalgus galėjo tikti auklėtoju ir tiko mokyklose. Vadas jame gimė, kai kilo nerimas ir rūpesčiai dėl Bažnyčios ir tautos, ypač anomis nepalankiomis sąlygomis. Ėmėsi restauracijos – vidinės, dvasinės bei moralinės, panaudodamas tam ir socialinį patyrimą. Pradėjęs nuo jaunų dvasininkų, plėtė savo veiklą tarp pasauliečių, rengė juos sąjūdžių vadovais, įsipareigojusiais visam gyvenimui pasišvęsti tom dviem realybėms – Bažnyčiai ir tautai.

Mėnuo prieš savo mirtį kalbėjo jaunimui, suvažiavusiam iš visos Lietuvos į Kauną: „Mylėti Dievą ir Bažnyčią, mylėti artimą ir tėvynę – tebūna tavo kiekvienos dienos meilė, sparnai kilti į dorovę... Turime visokios rūšies mokytų žmonių – inžinierių, advokatų, politikų, gamtininkų, tik stinga aukštos doros, tobulų, šventų žmonių. Be Dievo negali būti kalbos apie žmogaus dorinimą, jo auklėjimą... Šio aukščiausiojo idealo spindulių atokaitoje gema didvyriškos sielos, angelai žmogaus kūne, krikščioniškieji antžmogiai..." Ir prideda: „Dideli veikalai negema be aukos ir kentėjimų, be pasiaukojimo ir kantrybės, be meilės. Prisiminkime sau brangiausiąjį pavyzdį Kristų... Jis pirmas yra to idealo auka. Jis sudegė to idealo liepsnose ant Kalvarijų kalno" (AJM, p. 257–259).

Šiais žodžiais J. Matulaitis atskleidė ir save.

RAMYBĖ SPINDI...

Bene svarbiausias jo bruožas buvo ramybė, giedri, gili, žavi ramybė. Dar mažai kas pastebėjo jo šventumą, o jau matė jo ramybę, spindinčią iš veido, iš akių. Kai kam galėjo atrodyti, kad šis žmogus nuostabaus būdo — labai ramus, taikus, švelnus. Kas žinojo, kokių sunkumų ir kančios jis patyrė jaunystėje ir vėliau, galėjo manyti, kad ši kančios mokykla sušvelnino jo atliepimą įvairiems gyvenimo kryžiams. Kai kas gal galvojo dar paprasčiau. Juk šis kunigėlis, gyvenęs mokslais, vėliau apsvaigęs nuo vienuoliškų idealų, pagaliau tapęs vyskupu, neturėjo progos pažinti gyvenimo nė žmonių, todėl nebuvo apviltas ar įskaudintas. Tikrai būtų naivu manyti, kad jo ramybė sklido iš jo būdo ar iš gyvenimo nepažinimo, ar iš natūralios apvalančios kančios.

PAŽINTI ŽMONES IR MYLĖTI

Stebėjo jis gyvenimą gana atvirai ir pažinojo jį realiai. „Žemė — ne rojus, žmonės — ne angelai, ir čia negali gyventi be kryžiaus, — rašo konfratrui marijonui ir prideda. — Rūpinkis, Brolau, savo širdyje turėti ramybę... Jei gali, ir kitų tarpe sėk ir gaivink tą ramybę... Matyt, ramybė yra brangus dalykas, kad ją Kristus labiausiai teikė apaštalams" (Užr., p.124—125).

Žinojo gerai ir pats patyrė, ko galima laukti iš žmonių net švenčiausiame darbe. „Kitados aš maniau, — sako jis, — kad žmonės tik tada kitiems trukdo, kai juos mato kylant aukštyn, veržiantis į geresnes vietas. Dabar įsitikinau, kad žmonės daug labiau pyksta ir daug daugiau trukdo, matydami kitus norint iš tolo šiek tiek pasekti Kristaus pėdomis" (Užr., p. 125). Jam būdavo graudu, kai matydavo, kaip pilni neapykantos, pagiežos vieni prieš kitus (ten pat).

Žmonių pažinimas, ypač tokių, yra pati didžiausia kliūtis mūsų ramybei. Visa tai arkivyskupas J. Matulaitis pajuto jau vaikystėje, net savo šeimoje — iš savo paties brolio. Būdamas kunigu, turėjo išgyventi vieną skaudžiausių patyrimų, kaip pašventintojai kartais užmiršta savo pašvęstuosius ir palieka kančioje ir vienumoje.

J. Matulaitis buvo įtarinėjamas net pačių pašaukimo brolių, buvo jų skundžiamas net vyresniesiems. Jis rašo: „Kai

man pirmą kartą pranešė rimtas kunigas, kad aš Varšuvos konsistorijoj (kurijoj) esu už bedievį laikomas, kad aš net aprobatos negausiąs, man buvo labai skaudu. Tiesiog susirgęs jaučiausi, kaip nesavas vaikščiojau kokias dvi savaites". Ir jis prideda: „Kryžius tik paveikslėliuose atrodo gražus, gėlėmis papuoštas. Tikrasis kryžius, gyvenimo kryžius visuomet sunkus" (Užr., p.107).

Tik mažas mažutėlis gali būti ramus ant motinos rankų, kol jo kojyčių nesužeidžia aštri žemė. Tik vaikas gali šypsotis kiekvienam sutiktam žmogui, kol jis nepažįsta žmonių nemeilės, nedėkingumo, vyliaus. Jeigu visiems šypsosi suaugęs žmogus, mes turėtume sakyti arba jis yra nenormalus, arba šventasis. J. Matulaičio ramybė ir šypsnys negalėjo tad būti nei naivaus vaiko, nei pamišėlio, o tik šventojo, kuris žmonių pažinimą pakeitė nepaprasta meile. Ir tai jis padarė vedamas pavyzdžio, kokį mums davė Kristus. „Viešpats Jėzus visuomet buvo ramus, – rašo arkivyskupas J. Matulaitis. – Kiek jam žmonės visokių šunybių darydavo, o jis niekad nesiliovė žmonių mylėjęs ir jiem tarnavęs. Numirė už juos, nors žinojo ir matė jų nedėkingumą ir niekingumą... Iš visų žmonių turbūt tik vienas Viešpats Jėzus pilnai suvienijo žmonių pažinimą su jų meile. Jis tik vienas, pažinojęs žmones iki pačiam dugnui – visas jų tamsias puses, patyręs nuo jų baisiausią nedėkingumą, – niekad nesiliovė jų mylėjęs... Mes paprastai elgiamės priešingai. Net ir dorą žmogų, pažinę arčiau, pamatę jo silpnas puses, pradedam atšalti, ir meilė mūsų širdyse eina silpnyn. O ką jau bekalbėti apie tuos žmones, kurie mus įžeidžia, užgauna. Toli dar, toli mes, Brolau, nuo tikrosios Kristaus dvasios" (Užr., p. 124).

Štai vienas gražiausių ir taikliausių J. Matulaičio pastebėjimų, kad neužtenka žmones pažinti, bet reikia juos mylėti. Ir juo mes daugiau juos pažįstame, juo labiau reikia ugdyti savyje jų meilę ir šitos meilės mokytis iš Kristaus. Meilė yra vienas tų šaltinių, iš kurių turi trykšti ramybė.

MYLĖTI IR ATLEISTI

Nors J. Matulaitis čia toliau nepratęsia Kristaus ramybės vaizdavimo, betgi mes žinome patys. Kristus ramus ir tylus Kajafo ir Piloto teisme. Jis, lyg būtų bejausmis, ramiai priima apspjaudymą ir mušimą, piktus kaltinimus ir melą. Ir Kristaus ramybės paslaptis atsiskleidžia iš jo žodžių: „Atleisk jiems, nes nežino, ką daro".

Meilė negali būti neatlaidi, jeigu jos bent kiek turime. Kiek jos turime, tiek parodome per savo atlaidumą. Mūsų atlaidumo dydis priklauso nuo meilės laipsnio. Žinome iš patyrimo, kaip būna ramu, kai galime atleisti nuoskaudą ir nesinešioti jos ilgai.

Meilė yra didelė, pati didžiausia dorybė, kurios iš mūsų reikalauja Dievas ir kurią savo pavyzdžiu paliko Kristus. Įkūnyti šiai dorybei, iš kurios plaukia ir ramybė, reikia kitų parengiamųjų dorybių. Arkivyskupas J. Matulaitis nurodo labai natūralių pedagoginių priemonių. Jis sako: „Reikia mokytis matant nematyti, girdint negirdėti. Reikia mokytis visų tų šunybių, blogybių nejausti taip labai, nesigraužti dėl jų" (Užr., p. 125).

Žiūrėkime, kaip jis atskleidžia save, parodydamas, kad ir jis buvęs jautrus: „Girdint kalbas prieš mylimus žmones, prieš savo tautą, niekad negali būti malonu... Ir aš seniau, tokias kalbas girdėdamas, labai atjausdavau. Bet dabar jos labai menką man daro įspūdį. Jei kur girdžiu, praskamba ir tiek. Raminuosi tuo, kad mes nuo tų kalbų nei blogesni, nei geresni nebūsime. Tegu sau kalba, ką nori, o mes žiūrėkime savo ir dirbkime, kad būtume kaskart geresni. O jau graužtis dėl tų kalbų visai nėra ko" (Užr., p. 124).

Arkivyskupas Jurgis iškelia tokio graužimosi neprasmingumą, netgi žalą sau patiems: „Ta gaiži neapykantos rūgštis, kuriai leidžiame viešpatauti mūsų širdyse, daugiau mums patiems kenkia, negu mūsų skriaudėjams. Ji mūsų pačių širdis ėda" (Užr., p. 125).

PAŽINTI SAVE IR PASITIKĖTI DIEVU

Jei santykiai su žmonėmis yra vienas didelis mūsų nerimo šaltinis, tai antrasis – mūsų santykis su pačiais savimi. Mumyse kyla vidinių kliūčių, abejonių, pagundų. Iš to atsiranda susidrumstimas ir savimi pačiais nusivylimas. Kartais ateina dvasinė naktis arba akis pridengia lyg rūkai. Kartais, rodos, eini, veržies pirmyn ir krinti lyg į prarają. Didžiausią nerimą, rūpestį ir sielvartą mums kelia mūsų pačių netobulumai. Juo didesni mūsų netobulumai, kuriuos pažįstame, juo didesnė mūsų neramybė. Bet ir čia yra sprendimas.

Bendravimas su žmonėmis turi būti pagrįstas didele artimo meile, o sau pačiam reikia didelio pasitikėjimo Dievu. J. Matulaitis rašo vienai vienuolei: „Tik niekad nereikia nusiminti dėl savo netobulybių ir silpnybių. Juo silpnesni jau-

čiamės, juo labiau Dievu pasitikėkime. Jis mūsų stiprybė ir išganymas". Ir J. Matulaitis vėl kreipiasi į sveiką protą, primindamas, kad „tarp idealo ir mūsų gyvenimo visuomet yra plyšys... Didžiausi šventieji jautėsi silpni, nusidėjėliai ir dažnai skundės, dejavo... Pats šv. Povilas skundžiasi, kad ir jį varginusios pagundos... Tik stenkis vis eiti tobulyn ir kilti. Nežiūrėk taip labai, kiek dar kelio lieka nueiti. Dievas atlygina už pastangas ir gerus norus. O matydama savo silpnybes ir netobulumus, tik vis žeminkis Dievo akyse, o Viešpats, matydamas nužemintą tavo širdį, neatstums tavęs. Juo silpnesni jaučiamės, juo labiau pasitikėkime Dievu" (Užr., p. 123). Kitoj vietoj jis rašo: „Prie tobulybės priklauso ir mokėjimas savo netobulumus kantriai nešti, geriau sakant, kantriai ir patvariai su jais kovoti" (Užr., p. 99).

Pasitikėjimas Dievu mums yra lyg inkaras laivui audringoje jūroje. Kai turime atramą ir žinome, kas mus palaiko, tada negalime jaustis vieni patys – tarsi būtume žmonės be Dievo.

Štai paties J. Matulaičio prasitarimai: „Vėl giliau žvilgterėjau į savo gyvenimą... Viešpatie, kokia negalė. Kiek visur netobulybių, klaidų. Beviltis apimtų, kad taip didžiai nepasitikėčiau tavo gailestingumu... Labiausiai mane žudė šį mėnesį vaizduotė ir mintys. Per mažai jas valdžiau. Kiek kartų atsitiko koks svarbesnis reikalas, tai jau pagavęs mane ir nešiojo, kur tinkamas, ir blaškė į visas puses, dirbti neduodamas. Taip pat nors dirbau, bet nebuvo geros tvarkos darbuose..."

Po rekolekcijų jis rašo: „Matau, Viešpatie, kaip tavo gausios malonės, tekėdamos nelyginant srovės upelis, nuolat valo, nuplauja nuo sielos netobulybių dulkes ir nusižengimų purvus. Už tai ačiū tau, gailestingasis Dieve!" (Užr., p. 84).

DARYTI GERA IR NESIJAUDINTI

Be žmonių ir mūsų pačių negalių, yra dar vienas mūsų neramybės šaltinis – tai įvairūs darbai, pareigos ir reikalai. Kartais jų susibėga tiek daug, kad jėgos išsenka ir dvasia ima pavargti. Darbas išplaka kaip vėjas skudurėlį. Ir kad darbų galą matytum, kad galėtum kada nors pasakyti: va baigiau ir galiu atsikvėpti, kaip žmogus viską užmiršti. Dar baisiau, kad vieną darbą bedirbdami, turime galvoti apie keletą kitų ateityje. Ir kiek pats darbas išvargina, tiek ne

mažiau išsekina jo planavimas ar žinojimas, kad kiti darbai tavęs laukia.

Dar vienas dalykas. Kai kurie mūsų darbai susiję su įvairiomis kliūtimis, kurioms apgalėti vėl prireikia naujų didelių dvasinių ir fizinių sunkumų. Laimingi, kas gali dirbti normaliai, sistemingai, pastoviai ir daugiausia vienos rūšies darbą. Jie gali susitvarkyti, susiplanuoti ir taip išlaikyti vidinę ramybę. Ir šiuo atveju žvelkime į J. Matulaitį. Pažiūrėkime, kaip jis, begalinių darbų užgultas, mano ir kuo pasitiki: „Ar išeis kas iš mano sunkaus ir vargingo darbo, težino vienas Dievas, kuris viskam duoda derėjimą. Nors žmonės mano darbą vadina tuščiomis svajonėmis, bet svajoti aš neturiu kada. Man tenka sunkiai dirbti nuo ryto ligi vakaro. Nelabai turiu kada išeiti ir pasivaikščioti... Jei ir nieko neišeis iš mano sunkaus darbo ir vargo, tai, manau, kad bent Dievas priims mano gerus norus ir už juos atlygins, o tai mums visiems turi labiausiai rūpėti... Nei turtų, nei tuščios garbės, nei jokių poaukščių niekad negeidžiau ir dabar juo labiau jų nežiūriu, tik rūpinuosi, kad Dievui įtikčiau, Bažnyčiai ir žmonėms galėčiau ką gera padaryti" (Užr., p. 128).

Ketvirtaisiais metais po Marijonų vienuolijos atnaujinimo, išvykęs į užsienius, jis rašė: Užsienyje „sunkiai dirbau ir dirbu, daug vargo turėjau ir turiu. Bet to nežiūriu. Aš atsidaviau Kristui, kuris ėjo darbų, vargų ir kryžiaus keliu, ir ketinu jo pėdomis eiti tol, kol tik galėsiu ir kiek tik pajėgsiu. Kas iš to mano darbo išeis, vienas Dievas težino, tai jam viską ir pavedu" (Užr., p. 117).

Atnaujindamas vieną vienuoliją ir kurdamas antrą, J. Matulaitis, be abejo, žinojo, kad bus žmonių, kurie pasibels į tų vienuolijų duris, ieškodami gyvenimo ramybės ir ramaus būvio. Taip juk būna, o be to, tokia juk ir vieša žmonių nuomonė, kad už vienuolynų rūmų slypi gili, miela ramybė, kurios pasaulis negali duoti. Ir žmonės tą ramybę supranta labai paprastai – ramus, užtikrintas gyvenimas, lengvas darbas, dažnas vaikščiojimas gamtoje gražiais vienuolyno takais su rožantėliu rankose, paukšteliams čiulbant ir saulelei gražiai besišypsant. Dėl to būsimai vienuolei M. Rūškytei savo laiške jis rašė: „Tikra vienuolė privalo trokšti ne ramaus būvio, bet darbo ir pasišventimo Dievui ir žmonėms" (Užr., p. 99).

*

„Prisimenu įvairius laikus, kuriais, pradedant nuo Friburge kartu praleistų metų, Apvaizda mudu suvesdavo, – rašo Liublino universiteto profesorius dominikonas Jackus Waroneckis. – Kaip visuomet, stebino mane jo gili iš akių spindinti dvasios ramybė, kuri visai jo asmenybei teikė ypatingą bruožą. Jame buvo didi dvasios vienybė, kurią puošė gyvenimo išmintis, visiems nuoširdi meilė, gerumas bei palankumas. Buvo jaučiama, kad jo siela nedalomai su Kristumi susijungusi... Apie savo darbus (paskutinį sykį susitikus Čikagoje 1926 birželio 21. – Y.) kalbėjo jis man labai ramiai, kilniai pasiteisindamas, savo priešams vis tiek nereikšdamas aitrumo... Jis visuomet pasiliks mano širdyje ir atminime kaip tobulas Kristaus kunigo idealas" (AJM, p. 189).

BEATIFIKACIJOS LAUKIANT

Prieš ketvertą metų teko būti Lenkijoje, aplankyti vietą, kur Jurgis Matulaitis atnaujino Lenkijos marijonų vienuoliją. Netoli Varšuvos, Bielianuose, dar tebestovi kamaldulių namukai, kurių viename jis buvo įsikūręs. Priešais juos – baroko bažnyčia, ant kurios išorinės sienos įrengtas didelis spalvotas mozaikinis Dievo Tarno paveikslas. Toji vieta buvo pažįstama, kai gyvenau išėjęs iš kaceto netoli Varšuvos. Tik tada dar nebuvo šios mozaikos, nebuvo pradėta nei jo beatifikacija.

Į Lenkiją buvau nuvykęs dėl ko kito. Tenykščiai lietuviai mojosi pastatyti naują paminklą dviem buvusiems Štuthofo kaliniams – kunigui Alfonsui Lipniūnui ir inžinieriui Antanui Šapalui, palaidotiems Pucke. Norėjo ir didesnių šventinimo iškilmių, todėl kvietė tautiečius, gyvenančius tame krašte, ir buvusius Štuthofo kalinius iš Amerikos.

LYGINANT SU LENKAIS

Anksčiau nuvykęs, apsižvalgiau Varšuvos bei Krokuvos bibliotekose ir pastebėjau ypač vieną dalyką: lenkai labai gerbia savo žuvusiuosius kare, Varšuvos sukilime, kacetuose.

Prie gatvių ir namų (žūties vietose) jiems buvo įrengti įrašai, įsmeigtos vėliavėlės, padėta gyvų gėlių. Tokiame krašte mūsų tautiečiai, matyt, jautėsi nesmagiai dėl savų kankinių Pucke. Jų betoniniai antkapiai buvo aptrūniję ir užrašų lentos suskilusios. Jie buvo verti didesnės pagarbos.

Lenkijoje neseniai buvo paskelbtas Palaimintuoju buvęs Aušvico kacetininkas poznanietis kunigas Maksimilijonas Kolbė. Juodųjų pranciškonų vienuolis, buvęs misionierius Japonijoje, vargšų globėjas, rašto žmogus (leidęs populiarų liaudies dienraštį), atsidūręs kacete, savanoriškai pasirinko mirti už jauną šeimos tėvą lenką ir buvo nacių numarintas badu. Lyginau mintyse jį ir mūsų A. Šapalą, kuris išgelbėjo gal keletą dešimčių gyvybių tik kitu būdu. Jis su J. Rimašausku, vieni du, suorganizavo naują ligoninę, sutempė lovas, matracus ir, nesant gydytojo, patys pagelbėjo, kaip mokėjo, ligoniams. Ten pat su jais ir gulėjo. Abu užsikrėtė dėmėtąja šiltine, tik J. Rimašauskas apgalėjo ligą, A. Šapalas mirė – mirė už svetimus, nepažįstamus. Ir A. Lipniūnas išsėmė savo jėgas dėl kitų. Mums neatėjo į galvą daryti juos šventaisiais, o lenkai per trumpą laiką savąjį M. Kolbę pervedė per visus procesus ir susilaukė jo beatifikacijos. Ant altorių buvo pastatyti jo paveikslai su gėlėmis ir žvakutėmis, o jo gimtinėj, Poznanėj, pradėta statyti didinga šventovė.

Lenkai vieną beatifikaciją baigia, pradeda kitą, arba keletą iš karto. Ašai vėl svarsčiau, ką gi darysime mes, jei vieną dieną bus pranešta, kad Šv. Petro bazilikoje, Romoje, skelbiamas palaimintuoju lietuvis? Kas tuo susidomės ir kiek vyks į iškilmes? Gal keletas dešimčių iš Europos, pora lėktuvų iš Amerikos – ir viskas. Mums palaimintasis ar šventasis lyg nedaug ką sako. O nesako dėl to, kad neturime patirties per visą ilgą mūsų istoriją. Kazimiero beatifikacijos iškilmes šventėme 1604 metais Vilniuje, pasidžiaugėme ir užmiršome. Ar neturėjom daugiau kandidatų į altoriaus garbę, ar tik nesirūpinom, o gal negalėjom dėl baisiai nepalankių istorinių sąlygų? Šio šimtmečio pradžioje pasauliečiai rašė popiežiui Leonui XIII, prašydami beatifikuoti Merkelį Giedraitį ir Andrių Rudaminą. Pakalbame apie arkivyskupus kankinius Matulionį ir Reinį, Pabrėžą ir Valančių, Šalkauskį ir Dovydaitį, Pečkauskaitę ir Lipniūną, bet jokio žingsnio nesam padarę.

KAIPGI SU J. MATULAIČIU?

Vienintelis, kuriam pradėta beatifikacijos byla, yra arkivyskupas Jurgis Matulaitis. Formalusis procesas jau baigtas, o apie beatifikaciją dar niekur nieko negirdėti. Ko gi trūksta? Teko būti Romoje tais metais, kai susidegino Romas Kalanta. Italijos spauda, televizija, radijas skelbė naujus susideginimus. Ant sienų pasirodė užrašai: „Viva Lituani Cattolici" („Tegyvuoja lietuviai katalikai!"), „Viva Lituania Cattolica liberata dall'USSR" („Tegyvuoja katalikiška Lietuva, išlaisvinta iš SSSR!"), „Viva Gioventu Lituana Cattolica" („Tegyvuoja lietuvių katalikų jaunimas!").

Vieną dieną pakvietė pietų 4 lietuvius palankus kardinolas. Jis ir buvo paklaustas, ar Vatikanas nieko neketina daryti? Lietuvių tauta yra desperacijoje, jei jau žmonės deginasi... Tautai reikia moralinės paramos. Ar negalima paskubinti J. Matulaičio beatifikacijos?

– O kaip paskubinsi, kad reikia dviejų stebuklų, – įsiterpė Romos lietuvis.

– Stebuklus daro Dievas, o šventajam užtenka dorybių, – atsikirto pirmasis. – Argi popiežius, atsižvelgdamas į dabartines sąlygas, negalėtų dispensuoti nuo stebuklų? Juk Lietuvoje joks gydytojas nepatvirtins parašu tokio reikalo...

Nežinia, šis pokalbis ar kitos priežastys „atskraidino" iš Vatikano vieną monsinjorą čia, į Ameriką. Jis aplankė keletą vietovių, susitiko su dvasininkais ir pasauliečiais. Kalbėjo apie popiežiaus rūpestį Lietuva ir apie J. Matulaičio beatifikaciją.

– Kas iš to, jei beatifikacija bus nudelsta dar 10 ar 15 metų. Tautos dvasia gal jau bus palaužta... J. Matulaitis tokia didelė asmenybė, kad, jį iškėlę, duosit švyturį ne tik mums, bet ir visai Bažnyčiai.

– Bepigu jums, italams, – kalbėta toliau, – gaunant šventąjį kas antri, treti ar penkti metai. Mes neturime jau ketvirtas šimtmetis. Neturim net patyrimo, ką reiškia laukti šventojo. O tauta ne mažiau šventa. Kiek šventų motinų, herojiškų tėvų, o dabar kiek jaunimo! Jūs kalbat apie J. Matulaičio procesą... Gerai, bet mums to per maža. Lenkai gavo Kolbę – šio karo kankinį, duokit mums Matulionį – kitos sistemos dabartinį kankinį...

Monsinjoras klausėsi, kai ką žymėjosi, pagaliau klausiamas, ką turim daryti dėl J. Matulaičio, patarė rašyti prašymus popiežiui. Taip prasidėjo akcija kolonijose – su J. Matulaičio minėjimais ir parašų organizavimu.

AR PAŽĮSTAME SAVĄJĮ ŠVENTĄJĮ?

Kreipimasis į popiežių yra tik viena akcijos dalis. Reikia antrosios. Kartą Kunigų vienybės posėdyje, pasidalijus įspūdžiais apie Romos svečio vizitą, kilo toks klausimas. Čia gimę kunigai administratorai pastebėjo, kad ne tik žmonės – jų parapijiečiai, – bet ir jie patys beveik nieko nežino apie Dievo Tarną. „Duokit medžiagos, kad galėtume žmonėms jį pristatyti".

Beatifikacijai, atrodo, dar neparengta dirva pas mus pačius. Paskaitome (jei kas skaito „Laivą"), kad J. Matulaitis buvęs šventas vienuolis ir Vilniaus vyskupas. Kai kas žino daugiau: bažnytinės Lietuvos provincijos steigėjas, konkordato tarp Lietuvos ir Vatikano parengėjas. Ar daug kas žino, kad buvo žymiausias mūsų sociologas, krikščioniškosios veiklos skatintojas, žemės reformos rėmėjas?

Ar žinom, kodėl atsisakė garbingos ir sėkmingos profesūros Petrapilyje ir tapo vienuoliu? Norėjo pabėgti iš pasaulio, užsidaryti už mūrų? Ne! Vienuolynų reikėjo ne jam, o Lietuvai, nes rusai buvo juos sunaikinę. Sociologas žinojo, kad gerai organizuoti pasišventusių žmonių branduoliai gali atlikti tautai neapskaičiuojamai didelį darbą – dvasinį, ugdomąjį, kultūrinį ir socialinį. Štai ko jis norėjo atkurdamas vienuolynus.

Buvo nepaprastų gabumų žmogus ir geriausias profesorius akademijoje – gilios minties, įžvalgus, suvokiantis gyvenimo problemas. Savo gabumus palenkė visuomenei, darbininkijai, vienuolijoms atkurti. Įsiliejo į mūsų tautos atgimimą kaip naujas dvasinis raugas su didele jėga, apsisprendęs eiti absoliučios aukos keliu. Šventojo veikla buvo pridengta tuo metu būtinu atsargumu ir jo paties dideliu kuklumu, todėl ilgą laiką mes taip maža apie jį težinojome.

PRABILTI GALI TIK PER SAVO TAUTĄ

Beatifikacija yra ilgas ir sunkus vyksmas, kurio metu viskas surenkama ir perleidžiama per tyrinėjimų rėtį, pasveriama. Jeigu po to skelbiamas palaimintuoju, vadinasi, asmuo yra dvasios, charakterio, dorybių, herojinio gyvenimo pavyzdys. Turėti tokį savo tautos žmogų, vadinasi, turėti visuotinai pripažintą švyturį ne tik sau, bet ir žmonijai...

Šventasis turi ką nors pasakyti šiems laikams, o J. Matulaitis tikrai turi. Kardinolai, kurie dalyvauja jo tyrinėjimų

byloje, esą nustebinti, koks aktualus J. Matulaičio pavyzdys nūnai. Daug dalykų, kurie iškilo Vatikano II susirinkime, J. Matulaičio jau buvo skelbiami ir vykdomi prieš 50 metų.

Beatifikacijai reikia stebuklų... Bet ar ne stebuklas, kai pati beatifikacija prikelia mirusįjį ir jis pradeda švytėti, kalbėti, skatinti veikti daugelį. Šventasis betgi prabyla per savo tautą ir jos istoriją. Pasauliui jį pristato savos tautos biografai. Jį ir sutinka išskėstomis rankomis pirmiausia savoji tauta.

Naujas šventasis „įsipilietina" pasaulyje tik per savo kraštą. Jei mūsų tauta turi ką pasakyti pasauliui, – o ji turi, – dabar yra proga pasakyti per J. Matulaitį.

Jei beatifikacija mums buvo lyg užmirštas arba tiesiog lietuvių krikščioniškos sąmonės nesuvoktas reikalas, tai laukti, kol toji sąmonė pati pabus arba pribręs, reikštų laukti dar šimtmečius. Ir kodėl laukti, o ne laužti? Kodėl nedrumsti negirtinos mūsų ramybės? Dabar gera proga, arba tokios greit neturėsime, ir nebus ką kaltinti, tik save pačius. J. Matulaitis tik pradžia, kurią reikia baigti. O toliau eiti prie minėtos eilės kitų, ypač didžiųjų dabarties kankinių.

KODĖL VIENAS LIETUVIS?

Kai kas gal sakys: šventųjų era jau praėjo, Bažnyčia gręžiasi nuo šventųjų kulto, o tautos kažin ar domisi *savais* šventaisiais. Bet ar kas atšaukė Kristaus žodžius: „Būkite šventi kaip jūsų dangiškasis Tėvas yra šventas"? Ar šventumas nėra pastovus, visuotinis krikščionijos siekinys? Ar mes jau nekartojame savajame credo: „Tikiu šventųjų bendravimą"?

Kulto – liturgijos – esmė buvo ir yra Kristus. Šventieji buvo ir lieka tik choras. Jų šventės, tiesa, nebeprivalomos visiems, visoj Bažnyčioj, kaip buvo anksčiau, išskyrus kai kurias. Palikta jas švęsti su didesnėmis iškilmėmis atskiriems kraštams ir vyskupijoms, iš kurių šventieji kilę arba yra jų globėjai. Tik toks pakeitimas – ir tai nereiškia nusigrįžimo.

O kaip su tautomis, ar joms šiandien nebeaktualūs šventi pavyzdžiai iš savo tarpo? Kodėl Europos kraštai, nestigę šventųjų, nesiliauja klabenę Romos duris naujais prašymais ir procesais? Kodėl Amerika paruošė trečią kandidatą į šventuosius? Kodėl net tokie misijų kraštai kaip Afrika gauna naujų šventųjų?

Šiuo metu Romoje yra apie 1500 beatifikacijos bylų, laukiančių savo eilės. Nežinia, ar kada yra buvę jų tiek daug? Kandidatai – įvairių tautų, skirtingų socialinių sluoksnių, daugiausia naujųjų laikų. Tarp tos daugybės – tik vienui vieno lietuvio byla, pradėta prieš 23 metus, lyg ir baigta, bet dar nepriartėjusi prie galutinio savo slenksčio... O tautos dvasinė padėtis nepalyginama su kitų tautų – tiesiog tragiška. Ar jai nereikia švyturio – atramos daugiau nei kitoms tautoms?

Ir kodėl tik vienui vienas kandidatas, kai dramatiškos sąlygos iškelia tiek daug herojų? O kiek pasišventėlių, apaštalų yra buvę prieš tai – tylių, bet plačiai žinomų!

KAM PRIKLAUSO INICIATYVA?

Kas gi turėtų, iš tikro, rūpintis šiais dalykais? Kam tai priklauso pagal teisę ir pareigą, ar ne krašto vyskupams, vadinamajam episkopatui? Juk jie kituose kraštuose paprastai atrenka kandidatus, nustato jų pirmumą, pradeda rinkti reikalingą medžiagą, apklausinėja liudininkus, pažadina tautoje susidomėjimą, organizuoja lėšas byloms vesti.

Kaipgi su mūsų episkopatu? Ar jis iš viso yra šiuo metu? Juk Lietuvoje nėra nė vieno pilnateisio vyskupo ordinaro. Iš esančių trijų vyskupų du – administratoriai, vienas – pagalbininkas. Kiti du vyskupai ištremti ir izoliuoti, o dvi vyskupijas valdo paprasti kunigai. Ryšio tarp jų nėra, o kartu – ir sutarimo. Toks sąmoningas sovietų planas, kad vyskupijų valdytojai nesueitų kartu ir nesusitartų veikti vieningai. Kiekvienas jų žingsnis kontroliuojamas bei cenzūruojamas. Todėl valdantieji vyskupijas negali nieko daryti beatifikacijų reikalu iš tenai.

Išeivijoje yra du vyskupai, kurie nėra pilnateisiai, bet galėtų savo autoritetu judinti šį reikalą – parinkti kandidatus ir pradėti rimtą liudininkų apklausinėjimą. Kitados teko palydėti vyskupą P. Brazį į atitinkamą Romos kongregaciją, ir atsakymas buvo toks: raskit postulatorių ir tegu jis pradeda rinkti informacinę medžiagą; tegu pradeda anksčiau, kol nepraėjo 30 metų nuo kandidato mirties, atseit, kol yra gyvų liudininkų.

Vyskupas P. Brazys mirė, nespėjęs šio darbo pradėti. Atėjo į jo vietą vyskupas A. Deksnys ir buvo apie tai informuotas. Bet pirmiausia jam teko tvarkyti kitus reikalus, o kai nuėjo į beatifikacijų kongregaciją, ši pasakė panašiai. Tada vyskupas A. Deksnys pakvietė kunigą juristą Zenoną

Ignatavičių, esantį Romoje, imtis postulatoriaus pareigų. Šis netrukus mirė ir vietoj jo dar nėra surastas bei paskirtas kitas.

Tokia yra padėtis apskritai dėl naujų mūsų kandidatų į beatifikuojamuosius. O kaipgi su J. Matulaičiu? Dorybių patikrinimo procesas, kaip žinome, yra baigtas, bet nėra akivaizdesnių ženklų, kad būtų rengiamasi beatifikacijai. Kas kliudo, kokios priežastys sulaiko?

STEBUKLO REIKALINGUMAS

Viena kliūtis – reikia dviejų stebuklų. Toks yra formalus proceso reikalavimas. Popiežius dabar dispensuoja nuo vieno stebuklo, bet reikia antrojo. Teologai sako, kad toks reikalavimas nepagrįstas: Dievui negalima kelti sąlygų, kaip tai darė žydai, reikalaudami iš Kristaus ženklų ir stebuklų. Tai esąs viduramžių dalykas, likęs mūsų Bažnyčioje.

Beatifikacijų procesai dabar gerokai palengvinti, gal kada nors bus atsisakyta ir šios sąlygos. Bet kol tai įvyks, turim motyvą prašyti popiežių dispensuoti J. Matulaičio bylą nuo antrojo stebuklo. Motyvas – ypatingos sąlygos mūsų krašte: jokio stebuklo, jeigu ir būtų, niekas Lietuvoje (ypač medikai) negalėtų patvirtinti savo parašu. Reikia susiorganizuoti ir gražiai prašyti popiežių – gal jis į tai atsižvelgtų.

Turime ir kitą kelią – patys maldauti Dievą stebuklo. Į šį antrą galimumą kažkodėl neatkreipėme dėmesio, lyg mūsų tautai stigtų tikėjimo arba lyg neturėtume stiprių maldininkų. Nieko ligšiol nedarėme bendromis pastangomis, organizuotai – palikome, kaip sakoma, Apvaizdai. Vienas kunigas pareiškė: „Jei nėra sąjūdžio tarp žmonių, tai iš kur bus stebuklas? Jei jo ieškom, turim kelti pamaldumą ir jį reikia ugdyti per ištisus metus, o ne viena kuria proga". Kitas pastebi: „Kodėl neįtraukti Matulaičio beatifikacijos prašymo į tikinčiųjų maldas per Mišias?"

Tokia yra pirmoji kliūtis, kuriai pašalinti turime dvi galimybes ir jas reikia išbandyti.

ŠVENTUMO GARSAS

Antroji kliūtis – per mažas žmonėse šventumo garsas, arba atgarsis, vadinamas „*fama sanctitatis*", t.y. žmonių laikomas šventuoju. Toji „*fama*" yra „*praeambula*" („įvadas") beatifikacijos procesui. Dar daugiau – tai „*conditio sine qua*

non" – sąlyga, be kurios procesas nepradedamas. Svarbu tai ir artėjant pačiai beatifikacijai.

Kaipgi su tuo atgarsiu pas mus? Iš pradžių, kai J. Matulaitis mirė, kanauninkas J. Tumas viešai šūktelėjo: girdi, palikęs *„odorem sanctitatis"* – šventumo kvapsnį (AJM, p. 69). Kalbėjo ir daug kas panašiai. Rašytojas kanauninkas A. Sabaliauskas, praėjus šešeriems metams po mirties, prisimena: „Po arkivyskupo Matulevičiaus kalbų manyje pasilikdavo jausmas: kalba *šventasis*. Ir aš neabejoju, kad mes susilauksime jo beatifikacijos proceso" (AJM, p. 105–106). Vyskupas P. Būčys pastebi: „Didelėje jo pamokslų daugybėje, kuriuos man teko girdėti, skambėdavo styga, kviečianti klausytojus į šventumą. Aš manydavau, kad to per daug, nes mums pirma reikia pasiekti daug žemesnius dorovingumo laipsnius. Man labiausiai nepatikdavo, kad a.a. Arkivyskupas į šventumą ragindavo ištaigose paskendusius amerikiečius. Dabar aš suprantu, kad jis, kalbėdamas kitiems, kalbėdavo drauge ir sau. Jam iš tiesų jau artimas buvo šventumo laipsnis" (AJM, p. 24).

Kiti šventumo garso požymiai tokie: žmonės prie jo kapo ir sarkofago nuolat degė žvakes ir meldėsi. Atvykdavo iš toliau net būriais melstis, ir tai daro ligi dabar, kiek pasiekia žinios iš Lietuvos. O čia, Amerikoje, jei kas skaito „Laivą", gali pastebėti įvairių padėkų už pagijimus bei išklausymus per jo užtarimą.

Plačioji visuomenė išeivijoje to jausmo lyg ir neturi. Gerai, kad marijonai pradėjo tokį procesą, betgi kiekviena vienuolija rūpinasi savo steigėjus ar atnaujintojus beatifikuoti. Marijonai savo „Laive" turi beatifikacijos skyrių; kitoje jų spaudoje J. Matulaitis prisimenamas tik mirties metinių progomis. Kitų vienuolijų spauda vengia net prisiminti.

Medžiagos apie J. Matulaitį ir jo šventumą graudžiai maža. Viena raštinga ponia neseniai rašė laiške: „Ieškojau medžiagos pasiskaityti apie arkivyskupą Matulaitį. Kaip žinote, jo kanonizacijos byla, atrodo, stagnacijoje. Panorėjau būti gudresnė už Popiežių ir nuspręsti pati, ar arkivyskupas šventas, ar ne... Skaičiau viską, kas papuolė po ranka. Klausinėjau žmonių, kurie jį bent šiek tiek pažinojo. Rezultatas? Turiu prisipažinti, kad neesu nė trupučio gudresnė. Ar jis šventas – nežinau".

Mes, kaip išeivija, dar neparodėme ir neįrodėme, kad J. Matulaičiu daugiau domimės, apie jį kalbame ar rašome, norime matyti jį altoriaus garbėje, sakyčiau, nekantraujame nesulaukdami. Esame tam reikalui lyg neutralūs, nesakyčiau,

apatiški. Gal dėl to ir Vatikanas sustoja ir abejoja, ar bus pateisinamų vilčių, kad šis rimtas kandidatas deramai bus sutiktas savo tautos. Gal įkris kaip akmenėlis į vandenį ir tuo viskas pasibaigs. Vatikanui juk svarbu, kad paskelbtas palaimintuoju, tapęs Bažnyčios rinktiniu, pradėtų veikti — daryti savo įtaką. O kaip jis veiks, jei jo neremia jo paties tauta?

Tuo reikalu neturiu jokių konkrečių duomenų, bet jaučiu, kad Vatikanas pirmiausia stebi, kokia J. Matulaičio *fama sanctitatis* pas mus. Aišku, čia išeivijoje esame tik maža tautos dalelė, bet, kai kraštas užčiauptas, kai jis nieko negali šiuo reikalu padėti, Vatikano akys, spėju, krypsta daugiau į mus. Todėl laukdami ir nesulaukdami beatifikacijos, turėtume rimtai susirūpinti pirmiausia šia kliūtimi, kuri glūdi mumyse pačiuose.

IEŠKOME PRIEŽASČIŲ SAVYJE

Ieškodami šios kliūties priežasčių, gal turėtume sustoti pirmiausia ties istorine priežastimi, kurią jau teko prisiminti ir kitiems kartoti. Neturėjome gi tuo reikalu patyrimo tiek šimtmečių. Apsiėjome be beatifikacijų tiek laiko, kam čia dabar dėl to jaudintis? Lyg siektume kokios garbės ar lenktyniautume su kitomis krikščioniškomis tautomis. Nesam mažiau šventi už kitus, ar to negana, bent to jausmo?

Ligšiol man dingojosi, kad ši priežastis bene bus svarbiausia. Bet viena ponia, neseniai rašiusi apie Dovydaitį, kaip kandidatą į šventuosius, kelia rimtą priežastį, būtent *šventumo sampratos* stoką. Gal bus atleista, jeigu jos laišką pacituosiu: „Pavaizduoti šventojo sampratą, susidariusią lietuviuose, labai lengva. Užtenka tik pakalbėti su keliais asmenimis. Atrodo, kad mūsų žmonės negali suvokti dviejų dalykų. Viena, kad šventųjų gali būti ir šiais laikais. Antra, kad šventasis yra visais atžvilgiais normalus žmogus... Jeigu šventas, tai turi būti koks atsiskyrėlis, užsidarėlis, kvėšelis, nepritampąs prie gyvenimo. Žmogus be gabumų, kuo nors gamtos nuskriaustas, nusivylęs, persekiojamas visokių nelaimių, žmonių pajuokiamas. Tokiam vargšui, geros širdies glušeliui, Dievas pasidaro tarsi užuovėja, vienintelė paguoda nesvetingame jam pasaulyje. Na ir toks pasidaro šventuoju...

Kodėl toks keistas šventumo supratimas? Tiksliau sakant, supratimo stoka. Ogi todėl, kad neturime lietuvių šventųjų. Kazimieras buvo Lietuvos kaimui svetimas, kaip dangiškas užtarėjas. Kaip darbo žmogus galėjo tikėtis, kad „karalaitis",

gyvenęs prieš kelis šimtus metų, suprastų jo vargus ir reikalus? Augdama kaime, aš žinojau tik tiek, kad vyturėlis turi parlėkti per šv. Kazimierą... O eidama mokslus sužinojau, kad jis – Lietuvos globėjas... Neturėdami savų, meldėmės į svetimus šventuosius. Daugumas jų buvo tikrai viduramžiniai šventieji ar net Kristaus laikų. O ir modernieji, kaip šv. Teresėlė, Don Bosco, Pijus X, buvo lietuviams pažįstami tik kaip paveiksliniai šventieji...

O jei būtume prancūzai, tai žinotume, kad ta graži vienuolė buvo kadaise Mademoiselle Thérèse Martin... Žinotume trumpai tariant, visą jos gyvenimo istoriją. Ir taip išmoktume suprasti, kad kiekvienas šventasis buvo visiškai gyvenimiškas, normalus žmogus. Ne koks svajotojas, o pats didžiausias realistas. Juk amžinybė ir yra pati didžiausia realybė žmogaus gyvenime, kurios nei vienas negali išvengti. Kai lietuviai turės lietuvį šventąjį (arkiv. Matulaitį, arkiv. Reinį, kun. Lipniūną, prof. Dovydaitį ar visus juos), tai ir jų juokinga samprata pasikeis į tokią, kokia ji turi būti. O iki tai savaime įvyks, man atrodo, yra *mūsų kunigų* pareiga pamėginti tą sampratą pataisyti" (laiškas rašytas 1977.I.5).

Trečia priežastis, man regis, yra *psichologinė*. Esame dideli intravertai, ypač religijoje. Ne mažiau religingi už kitus, bet slepiamės už devynių užraktų. Bepiga italams, ispanams, prancūzams arba lenkams, gal ir airiams. Jie nesivaržo, nesislapsto, greičiau išsilieja, rodo daugiau entuziazmo, nors ne visuomet ištvermingai. Mūsų ištvermingumas gal didesnis, bet dusinamas uždarumo, varžymosi, net baimės, kad tik kas nepalaikytų manęs „pamaldžiu", nesišaipytų, nepradėtų pirštais rodyti. Baimė išsiskirti. Tas pats jausmas verčia slėpti savo įsitikinimą dėl kitų šventumo, kad ir dėl Matulaičio, Šalkauskio, Lipniūno. Žiūrėkit, ar atsiliepė kas į N. Gailiūnienės straipsnį dėl Dovydaičio „Laiškuose Lietuviams"? Jokio viešo atgarsio. Širdyje pasidžiaugė ne vienas ir pritarė, kas pažino Dovydaitį. Bet tik širdyje. Gal dar parašė autorei padėką – tai ir viskas. Kaipgi Dovydaitis galėtų patekti į kandidatus, jeigu žmonės jo nelaikytų šventuoju? Kaip įtikinsi Vatikaną, kad dėl J. Matulaičio šventumo nesame skeptikai, tik negalime perkopti per save ir to parodyti.

TILTAS IŠVESTI J. MATULAITĮ Į PASAULĮ

Šventieji neskelbiami tik tam, kad būtų skelbiami. Netgi sulaikomos bylos tokių kandidatų, kurie pakankamai šventi, bet kurie šių dienų pasauliui neturi ko svarbesnio pasakyti. Bažnyčiai užtenka šventųjų, ir nėra prasmės jų dauginti be pagrindo. Šventieji eina į dangų ir be beatifikacijos. Beatifikuotų šventųjų reikia tikinčiųjų bendruomenei, kad turėtų realių dabarties pavyzdžių, kaip siekti šventumo.

Dėl J. Matulaičio nėra abejonių, kaip rodo kardinolų pasisakymai. Jis tikrai aktualus šiems laikams, daug pasakantis. Bet ne jų pareiga pristatyti J. Matulaitį pasauliui. Pareiga priklauso tai tautai, kuri procesą pradeda, pateikia medžiagą. Ką mes tuo reikalu esame padarę? J. Matulaitis ilgiau dirbo pas lenkus, bet ir ten, be straipsnių ir atsiminimų, išleisti tik jo dienoraščiai, versti iš lietuvių kalbos. Italų ir anglų kalba išėjo tik tie patys dienoraščiai su trumpu biografiniu įvadu*. Geros biografijos nėra jokia svetima kalba, o vokiečių ir prancūzų kalba – visiškai nieko, jokio leidinio. Dienoraščiai, kurie buvo išleisti lietuviškai „Užrašų" vardu, yra išsibaigę. Vargiai kas turi ir didįjį sudėtinį leidinį „Arkivyskupas Jurgis Matulevičius" (1933). Stingame medžiagos patys, o ką jau kalbėti apie jos rengimą pasauliui. Tiesa, dr. A. Kučas rengia didesnį biografinį istorinį veikalą, bet jis tiks daugiau lietuviams nei kitataučiams.

J. Matulaičiui reikia tilto į pasaulį. Reikia jo dar prieš beatifikaciją, kad būtų laukiamas ir pasitinkamas. Ir čia vienų marijonų rūpesčio per maža.

---

* Vincenzo Cusumano. Innamorato della Chiesa. Milano, 1963; angl. vertimas: In the Service of the Church – Biographical Sketch and Spiritual Diary. Chicago, Ill., 1974; lenk: Arcybiskup Jerzy Matulewicz. Dziennik Duchowny. Rzym, 1973.

BIBLIOGRAFIJA

TRUMPINIMAI

AJM – Arkivyskupas Jurgis Matulevičius. Red. K. Čibiras. Marijampolė, 1933; **Atsm.** – atsiminimai; **Dnrš.** – dienoraštis; **LE** – Lietuvių enciklopedija; **Užr.** – Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius. Užrašai. Londonas, 1953.

ŠALTINIAI

Dievo Tarno Jurgio Matulaičio laiškai. Roma, 1956 (rankraštis).

Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius. Užrašai. Londonas, 1953. Vertimai į italų, anglų, lenkų kalbas.

Vyskupo Jurgio Matulaičio dienoraščiai iš Vilniaus laikotarpio (iš dalies panaudoti spaudoje).

Vyskupo J. Matulaičio ganytojiniai laiškai//AJM, p. 202–212.

J. Matulevičius. Instrukcijos bei nurodymai Marijonų vienuolijai (vert. iš lotynų k.). Marijampolė, 1928.

J. Matulevičius. Nekalto Marijos Prasidėjimo (Vargdienių) seserų vienuolijos vedamoji mintis ir dvasia (vert. iš lotynų k.). Marijampolė, 1921; Putnam, 1956.

Jurgis [*Matulaitis*]. Keli žodžiai mūsų kunigėliams//Dirva–Žinynas, 1903. Nr.9. p.43–69.

J. Matulevičius. Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas. Atsp. iš „Draugijos". Kaunas, 1909.

J. Matulevičius. Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo//Draugija, 1909. Nr.31–32.

J. Matulevičius. Apie dvasiškąjį ganytojavimą miestuose//Vadovas, 1911. Nr.32.

J. Matulevičius. Iš kelionės į Ameriką (įspūdžiai)//Vadovas, 1913. Nr.62. p.192–196.

J. Matulevičius. Bažnyčia ir savastis. Petrapilis, 1918.

[*J. Matulewicz*]. Korespondencja pomiędzy Kurją biskupią wilenską a uniwersytetem Stefana Batorego. Wilno, 1921.

[Georgius, Eppus Vilnensis]. De turbis in Ecclesia Radunensi, 1924.

Arkv. *J. Matulevičius.* Žodis pavasarininkams pradedant ir užbaigiant jų konferenciją Kaune 1925//AJM, p.256–260.

LITERATŪRA

Aleksa J. Neužmirštamasis//Laivas, 1977. Nr.2.

Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920. Čikaga, 1972.

Arkv. Jurgio Matulevičiaus mirties atgarsiai Romoje//Šaltinis, 1927. Nr.11.

Bagdanavičius V. Vienuolinio gyvenimo laisvė arkv. J.M. supratimu//Laivas, 1972. Nr.11; *Bagdanavičius V.* Ar esame pasirengę priimti šventąjį//Bendradarbis, 1977. Nr.22.

Bičiūnas V. Pažintis su vysk. Jurgiu//AJM, p.153–156.

Biržiška M. Iš Vilniaus veiklos (atsiminimai)//AJM, p.147–151.

Bochan D.D. Apie vysk. J. Matulaitį Vilniuje//Laivas, 1969, Nr.21.

Būčys P. Atsiminimai. Užrašė Z. Ivinskis. I–II. Čikaga, 1966; *Būčys P.* Pijaus XI darbai Lietuvai//Pijus XI. Marijampolė, 1937; *Būčys P.* Bažnyčios ir tautos darbininkas//AJM, p.14–39; *Būčys P.* Ko galima išmokti iš arkv. J. Matulaičio//Laivas, 1969. Nr.18.

Česaitis I. Paskutinės (arkivyskupo) valandos//AJM, p. 49–53; Šaltinis, 1927. Nr.6.

Čėsnys B. Studento atsiminimai apie prof. J. Matulaitį//AJM, p.108–110; Židinys, 1927. Nr.1.

Čibiras K. (red.). Arkivyskupas Jurgis Matulevičius. Marijampolė, 1933.

Dambrauskas A. Redakcijos patėmijimai (dėl soc. kursų Kaune)//Draugija, 1909. Nr.31–32; *Dambrauskas A.* Svarbi pradžia (dėl liet. rekolekcijų kunigams)//Draugija, 1909. Nr.54.

Dovydaitis P. Pažintis su arkv. J.M.//AJM, p.161–166; *Dovydaitis P.* Pijus XI Lietuvoje prieš 18 metų//Ateitis, 1937–1938. Nr.2.

E.B. Atsiminimai apie vysk. Jurgį//Laivas, 1968. Nr.10; *E.B.* Pirmasis susitikimas su kapitula//Laivas, 1967. Nr.19; *E.B.* Iš priešo – bičiulis (vysk. Bandurskio persisvėrimas vysk. J.M. pusėn)//Laivas, 1968. Nr.2.

Floridi U.A. Il Servo di Dio Giorgio Matulewicz-Matulaitis e conversione della Russia. Roma, 1957.

Garšva P. Negęstanti šviesa – marijonų veikla Amerikoje. Čikaga, 1964.

Gečys K. Vysk. J. Matulaitis – kankinys//Šaltinis, 1977. Nr.1.

Gorski T. Pijaus XI nuomonė apie arkv. J. Matulaitį//Laivas, 1970. Nr.12.

Ingelewicz J. Atsiminimai apie Vilniaus vysk. J.M.//Laivas, 1973. Nr.4.

Jančius J. F. A Man called George//The Marian, 1959. N 1; *Jančius J. F.* The Revival of An Order//The Marian, 1949. N 2.

Jarmulowicz J. J. Matulaičio veikla Bielianuose//Laivas, 1972. Nr.9.

J.B. Ministrantas monsinjoro rūbuose//Laivas, 1968. Nr.18.

Jonaitis M. Lietuviškos orientacijos klausimu (rytų–vakarų kultūros derinys J. Matulaičio asmenyje)//Naujoji romuva, 1931. Nr.28.

Yla S. Žmogaus ramybė arkv. J.M. išgyvenime ir mąstyme. Putnam, 1965; *Yla S.* J. Matulaitis misijos žmogus. Putnam, 1966; *Yla S.* Valančiaus tipo vadas – arkv. J.M. vieta atgimstančioj tautoj. Putnam, 1969; *Yla S.* Lietuvis žavėjo vokietį (Fr. Muckermanną)//Laivas, 1970. Nr.7; *Yla S.* Jurgis Matulaitis//Laiškai lietuviams, 1977. Nr.6.

Karvelis P. Marijampolėje, Vilniuje, Kaune (atsiminimai)//Šaltinis, 1977. Nr.1.

K.K. Atsiminimai apie vysk. J. Matulaitį//Laivas, 1971. Nr.16, 17.

Kriščiukaitis J. Apie J. Matulaičio vyskupavimą (rankraštis) ir Kun. Jonas Kriščiukaitis – vysk. J.M. sekretorius (spaudai parengė K.A. Matulaitis)//Draugas, 1967. Nr.30–36.

Kropownicka W. J. Matulaičio veikla Bielianuose//Laivas, 1972. Nr.7.

Krupavičius M. Pop. Pijaus XI bičiulis//AJM, p. 46–49; *Krupavičius M.* Krikščioniškosios demokratijos rėmėjas//AJM, p.157–160; *Krupavičius M.* Kilniaširdis lietuvis//AJM, p.261–268.

Kukta J. Bičiulio atsiminimai//AJM, p.91–96.

Labanauskaitė O. Arkivyskupas Jurgis Matulaitis. Putnam, 1949.

Łysik W. Mūsų tėvas atnaujintojas//Laivas, 1974. Nr.3,4.

Maciejewska J. J. Matulaičio veikla Bielianuose//Laivas, 1972. Nr.7.

Mačiulis P. Kelios akimirkos (rekolekcijos Kauno kun. seminarijoj 1918)//Laivas, 1962. Nr.19; *Mačiulis P.* Iš prof. J. Matulaičio veiklos Petrapilyje//Laivas, 1976. Nr.6.

Margis A. The Man of Action//The Marian, 1950. N 2.

Matulaitis K. A. Arkv. J. Matulaičio beatifikacijos bylos eiga//Aidai, 1954. Nr.9; *Matulaitis K. A.* A Modern Apostle. Chicago, Marian Press, 1955; *Matulaitis K. A.* Antroji kelionė (1911) Romon//Laivas, 1962. Nr.47; *Matulaitis K. A.* Arkv. J. Matulaičio geradariai (dėdė kun. Feliksas ir pusbrolis mok. Jonas Matuliai)//Laivas, 1971. Nr.18; *Matulaitis K. A.* Giedraičių byla, J. Matulaičiui valdant Vilniaus vyskupiją//Laivas, 1972. Nr.1.

Matulis S. Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulevičius (1871–1927) visitator apostolicus pro Lituania (1925–1927). Roma, 1948; *Matulis S.* Lietuvos laisvės vainikas – bažnytinės provincijos Lietuvoje 50 m. sukakčiai//Šaltinis, 1976. Nr.2–6; 1977. Nr.1; *Matulis S.* Lietuvos ir Vatikano sutartis//Draugas, 1952. Nr.263, Nr.364; *Matulis S.* Lietuva ir Apaštalų Sostas//Suvažiavimo darbai. Roma, 1961. T.4, p. 153–174.

Meciūnas A. Tarno atsiminimai//AJM, p.139–147.

Merkelis A. Juozas Tumas Vaižgantas. Čikaga, 1955. T.1.

Mikailaitė O. Viltis mūsų laikams//Bendradarbis, 1977. Nr.22.

Miniataitė L. Keletą kartų aplankė benediktinių vienuolyną Kaune//AJM, p. 166–168.

Muckermann F. Susitikimas su vysk. J. Matulevičium Vilniuje//AJM, p.292–296.

Nockiūnas A. Pasauliečių apaštalavimo pirmtakas//Laivas, 1972. Nr.3.

Novelli A. The Life of Pius XI, Yonkers. N.Y., 1925.

Pellegrinetti E. Mons. Achille Ratti e i paesi Baltici. Roma, 1941; Vertimas: Pijus XI Lietuvoje//Šaltinis, 1972, Nr.6; 1973. Nr.1–6; 1974. Nr.1–3.

Piotrowicz V., Sobczyk J. Paskutinio Vilniaus vyskupo tragedija//AJM, p.213–221.

Pocytė P. Su Dievo Tarnu Varšuvoj ir Vilniuj//Laivas, 1969. Nr.2.

Przeździecki H. Iš ilgalaikės draugystės//AJM, p.101–104.

Reinys M. Studento, kunigo, ministro atsiminimai//AJM, p.96–100.

Rėklaitis K. Mano pažintis su Dievo Tarnu//Laivas, Nr.4, 5, 7–11; *Rėklaitis K.* Articoli e il processo informativo del Servo di Dio. Giorgio Matulewicz. Roma, 1953; *Rėklaitis K.* Il Servo di Dio Giorgio Matulewicz-Matulevičius. Profilio Biografico. Roma, 1955.

Roczkowski Joak. Kančių taurė iki dugno//Šaltinis, 1934. Nr.44; *Roczkowski Joak.* Vysk. J. Matulaitis Vilniuje//Laivas, 1969. Nr.25.

Sabaliauskas A. Stebint J. Matulaitį Friburge ir Kaune//AJM, p.104–106.

Sakevičius J. Nuo lopšio ligi altoriaus//AJM, p.5–14.

Seirijų Juozas. J.E. Arkv. J. Matulevičius. Čikaga, 1926.

S. M. Atsiminimai apie vysk. J. Matulaitį (Vilniuje)//Laivas, 1971. Nr.15.

Smetona A. Kalba laidojant arkv. J. Matulaitį//AJM, p.64–67.

Šaulys K. Prie pradžios ir įvykdymo socialinių kursų Kaune//Draugija, 1909. Nr.31–32.

Šėmis B. [*Biržiška M.*]. Vilniaus Golgota. K., 1930.

Šimutis L. Jo veidas švitėjo šventumu//Laivas, 1969. Nr.12.

Šlekys V. Kaip arkv. J. Matulaitis virto Matulevičium//Šaltinis, 1935. Nr.4–6.

T[amošaitis] I. Didžiajam arkivyskupui mirus//AJM, p. 70–71.

Tilvytis J. Iš pirmųjų liet. rekolekcijų kunigams Kaune//AJM, p.123–124.

Tyruolis A. Arkv. J. Matulaitis atsiminimų šviesoje//Laivas, 1977. Nr.1.

Totoraitis J. Marijonų vienuolijos atnaujintojas//AJM, p. 39–46; *Totoraitis J.* Jis buvo darbštus ir ramus//Šaltinis, 1937. Nr.5; Laivas, 1977. Nr.12.

Tumas (*Vaižgantas*) *J.* Kun. dr. Jurgis Matulaitis-Matulevičius – Vilniaus vyskupas//Lietuvos aidas, 1918. Nr.113; *Vaižgantas.* Raštai. 1922. T. 1. P. 136–137; *Tumas J.* Kun. dr. Jurgio Matulaičio Matulevičiaus įšventinimas vyskupu//Lietuvos aidas, 1918. Nr.157; *Vaižgantas.* Raštai. T. 1. P. 137–146; *Tumas J.* Vilniaus vyskupo Jurgio ingresas//Lietuvos aidas, 1918. Nr.153; *Vaižgantas.* Raštai. T. 1. P. 146–150; *Tumas J.* Vyskupo apšlovinimas//Vaižgantas. Raštai, 1922. T.2. P. 171–181; *Tumas J.* Atsiminimai apie vysk. Jurgį//AJM, p. 129–139; *Tumas J.* Mirė Jurgis Matulevičius//AJM, p. 67–70.

Turauskas E. Skaudžioji iškilmė (laidotuvės)//AJM, p. 53–64.

Ulickas J. Mano pažintis su vysk. J. Matulaičiu//Laivas, 1973. Nr.5.

Uogintas A. Susitikimai su Matulaičiu Marijampolėj//AJM, p. 125–128.

Vaišnora J. Arkv. J. Matulevičius Vilniuje//*Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius.* Užrašai. Londonas, 1953. P. 137–214; *Vaišnora J.* Arkv. J. Matulevičiaus Vilniaus golgota//Aidai, 1952. Nr. 4–6; *Vaišnora J.* DT Arkv. Jurgis Matulaitis. Putnam, 1953; *Vaišnora J.* J. Matulaitis traukia Tumą//Lux Christi, 1953. Nr.3; *Vaišnora J.* Mačiau Dievo Tarną. Čikaga, 1962; *Vaišnora J.* J. Matulaitis Kelcų seminarijoj//Laivas, 1974. Nr.7, 12; *Vaišnora J.* J. Matulaitis Varšuvos seminarijoj//Laivas, 1975. Nr.9; *Vaišnora J.* J. Matulaitis Petrapilio akademijoj//Laivas, 1975. Nr.12; 1976. Nr.6; *Vaišnora J.* Krikščionių vienybės apaštalas//Laivas, 1975. Nr.3; *Vaišnora J.* J. Matulaitis ir kun. Grum-Grzymajło//Laivas, 1976. Nr.8, 10; *Vaišnora J.* Jurgio Ma-

tulaičio kelias į Vilniaus vyskupo sostą//Aidai, 1977. Nr.3–7; *Vaišnora J.* Arkv. J. Matulaičio keli gyvenimo bruožai//Draugas, 1977. Nr.192–210; *Vaišnora J.* Eucharistinio Jėzaus tarnaičių vienuolijos steigėjas//Laivas, 1977. Nr.4, 5, 10.

Vaitkus M. Arkv. J. Matulaitis//Keturi ganytojai. Čikaga, 1960. P.9–48.

Vilnietis [*Vaitkevičius J.*]. Arkv. Matulevičiaus kryžiaus kelias//Draugas, 1934. Nr.23.

V. M. Atsiminimai apie Vilniaus vysk. J. Matulaitį//Laivas, 1971. Nr.3.

V. S. Kanclerio prel. L. Chaleckio atsiminimai apie vysk. Jurgį//Laivas, 1967. Nr.2.

Zajančkauskas K. Nuo piemenėlio iki arkivyskupo. Marijampolė, 1939.

Zdziechowski M. Bičiulystė su Vilniaus vysk. Jurgiu//AJM, p.222–224.

Žukauskaitė-Jokantienė J. Platerytės mergaičių gimnazijoje//AJM, p.107–108.

Lietuvos vyskupų ir vyskupijų valdytojų raštas arkv. J. Matulaičio 50 m. mirties sukakčiai//Laivas, 1977. Nr.6.

Gimtoji sodyba Lūginės kaime, Marijampolės parapijoje

Vienas gimtojo namo kambarių

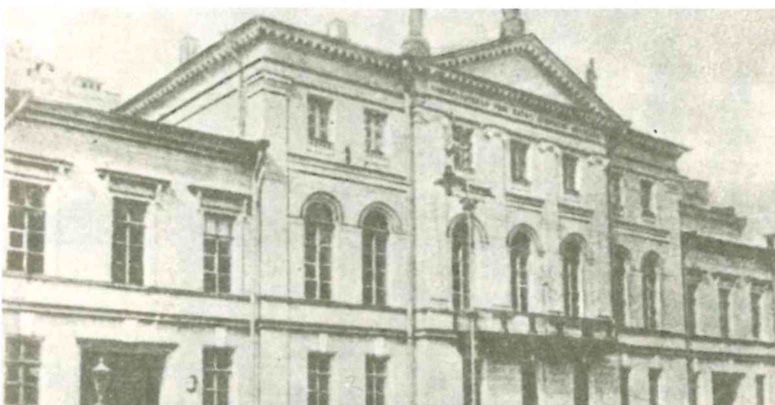
Jurgis Matulaitis, įšventintas diakonu

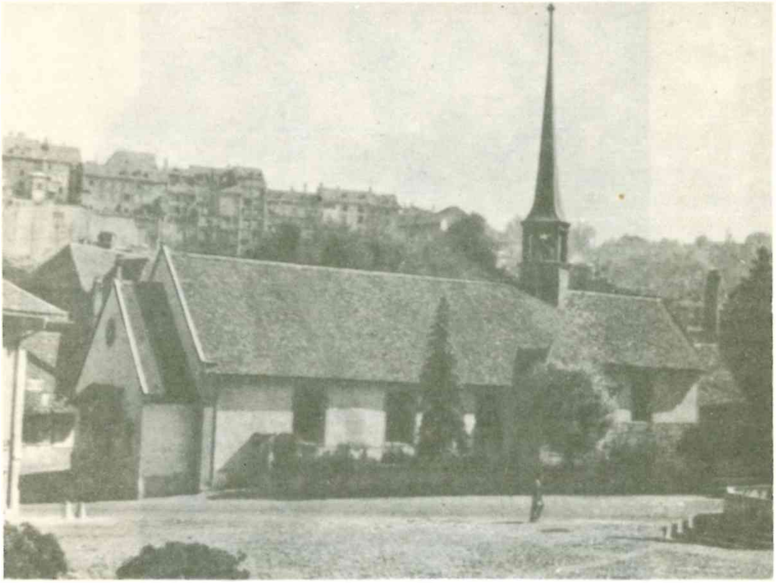
Kelcų (Lenkija) kunigų seminarija

Kunigas Jurgis Matulaitis apie 1902—1904 metus

Petrapilio dvasinė akademija

Šv. Jono parapijos bažnyčia Friburge

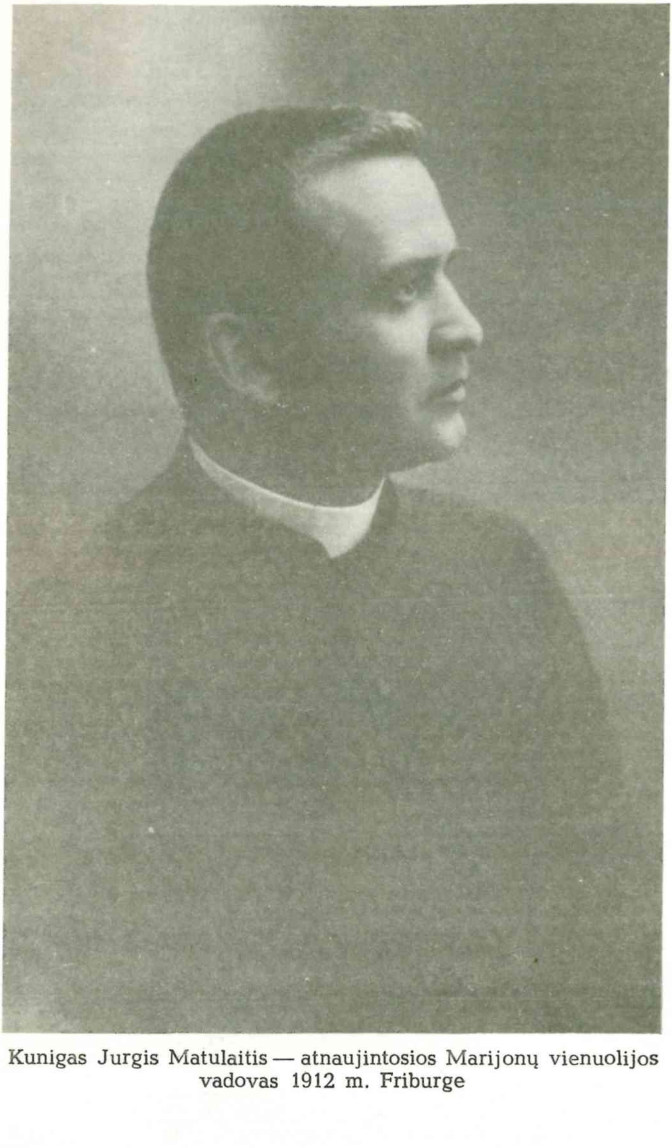
Marijampolės Marijonų bažnyčia ir vienuolynas

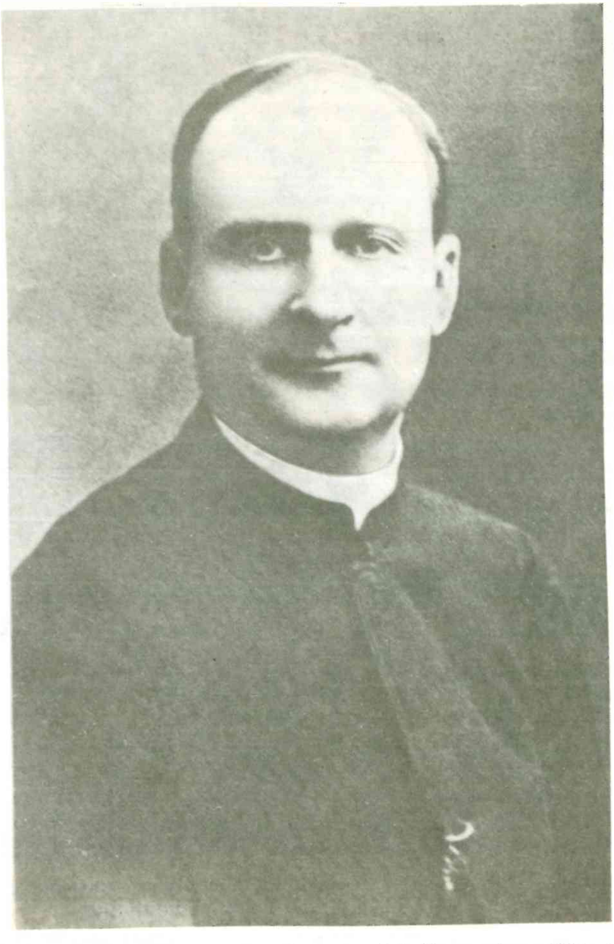
Kunigas Vincentas Senkus (1840—1911) — paskutinis Marijampolės marijonų vyriausiasis vadovas

Kunigo V. Senkaus kapas Marijampolės prokatedros bazilikos šventoriuje. 1991 m. P. Petkevičiaus fotografija

Kunigas Jurgis Matulaitis — atnaujintosios Marijonų vienuolijos vadovas 1912 m. Friburge

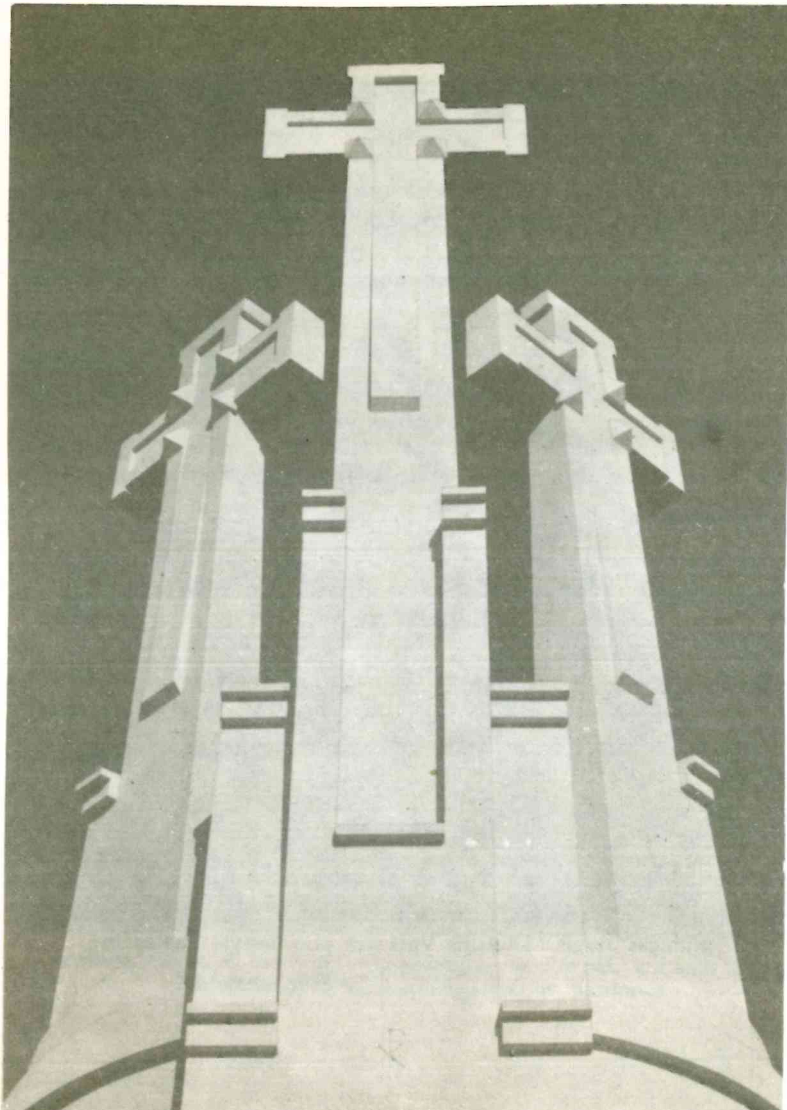
Kunigas Pranas Būčys — atnaujintosios Marijonų vienuolijos narys

Bielianų (Lenkija) bažnyčia ir kamaldulių vienuolynas, kuriame Jurgis Matulaitis 1915 m. įkurdino Lenkijos marijonus

Kunigas Jurgis Matulaitis Varšuvos priemiestyje Bielianuose

Trys kryžiai, pastatyti Vilniuje ant Plikojo (Trijų kryžių) kalno pagal A. Vivulskio projektą 1916 metais (atstatyti 1990 m.). P. Petkevičiaus fotografija

Vilniaus vyskupas

Su palaiminimu
+ Jurgis, Vyskupas
17.XII 1924
Vilnius.

Drujos bažnyčia ir vienuolynas, kuriame Jurgis Matulaitis įkurdino gudų marijonus

Vyskupas Jurgis Matulaitis per vyskupo J. Rancano konsekraciją Rygoje 1924 metais

Arkivyskupas Jurgis Matulaitis

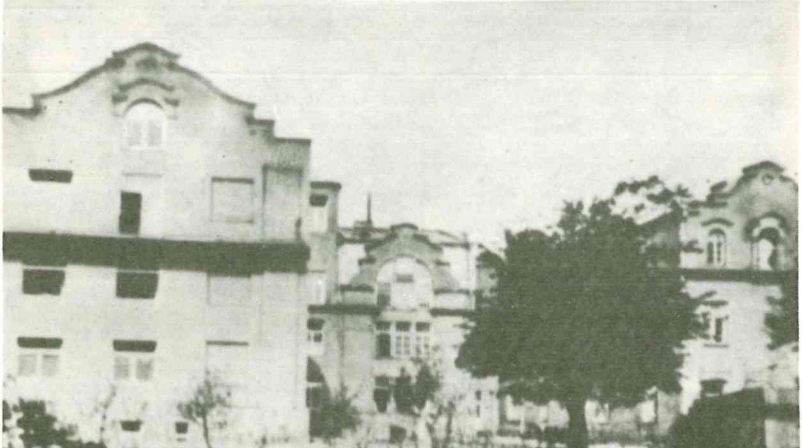
Arkivyskupo sutikimas Aušros Vartų parapijoje Čikagoje 1926 metais

Arkivyskupas Jurgis Matulaitis kalba per posėdį Amerikoje. Sėdi iš kairės: kunigas A. Milukas, konsulas P. Daužvardis, kunigai J. Kaulakis, J. Šeštokas ir P. Būčys

Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo iškilmių dalyviai

Namas Kaune, kuriame iki paskutinių dienų gyveno arkivyskupas Jurgis Matulaitis

Šv. Gertrūdos (Marijonų) bažnyčia Kaune 1927 metais

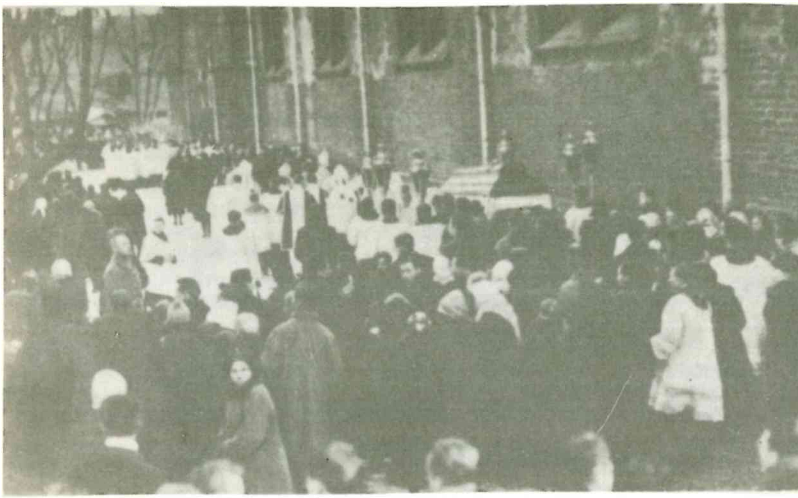
Arkivyskupo palaikai Šv. Gertrūdos bažnyčioje

Lietuvos Respublikos vyriausybė per arkivyskupo Jurgio Matulaičio laidotuves

Laidotuvių procesija

Karstas nešamas į Kauno katedros rūsį

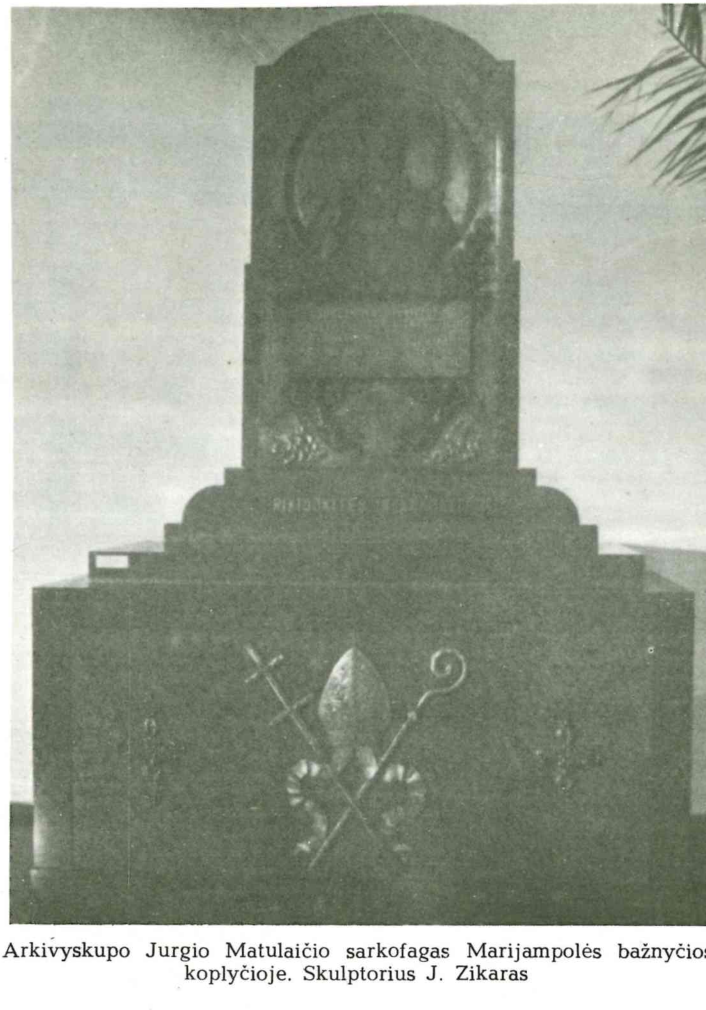
Kauno katedros kripta, kurioje buvo palaidotas Jurgis Matulaitis

Marijampolės Šv. arkangelo Mykolo prokatedra bazilika 1991 metais (čia 1934 m. buvo perkelti arkivyskupo Jurgio Matulaičio palaikai). P. Petkevičiaus fotografija

Palaimintojo Jurgio Matulaičio koplyčia ir altorius Marijampolės prokatedroje bazilikoje. Dailininkas V. Ciplijauskas, skulptorius V. Vildžiūnas, architektas J. Zibolis. P. Petkevičiaus fotografija

Arkivyskupo Jurgio Matulaičio sarkofagas Marijampolės bažnyčios koplyčioje. Skulptorius J. Zikaras

Sarkofago detalė

Arkivyskupui Jurgiui Matulaičiui skirta ekspozicija Marijampolės prokatedroje bazilikoje. P. Petkevičiaus fotografija

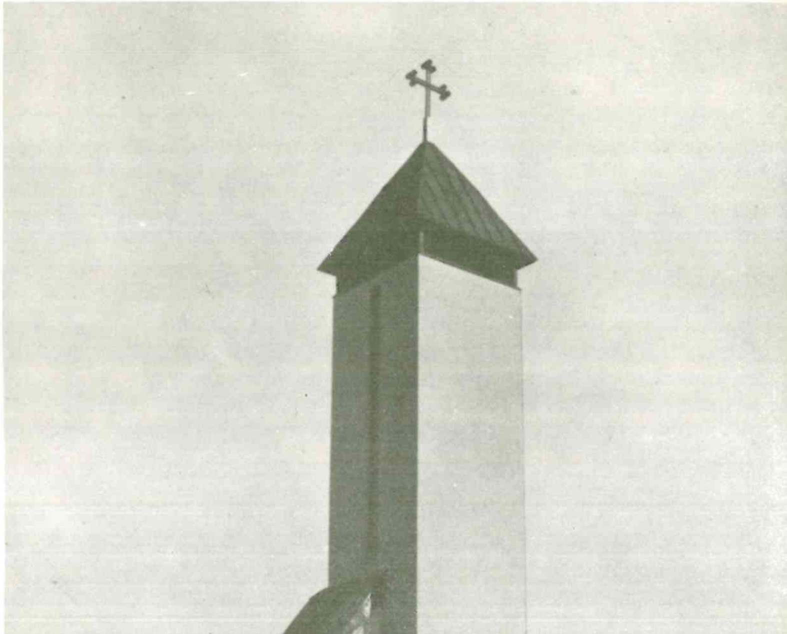
Kryžius (atstatytas) buvusioje Matulaičių sodybvietėje Lūginės kaime. 1987 m. jį pastatė marijampoliečiai S. Kadusauskas ir S. Miškinis, po mėnesio pareigūnai kryžių nugriovė. P. Petkevičiaus fotografija

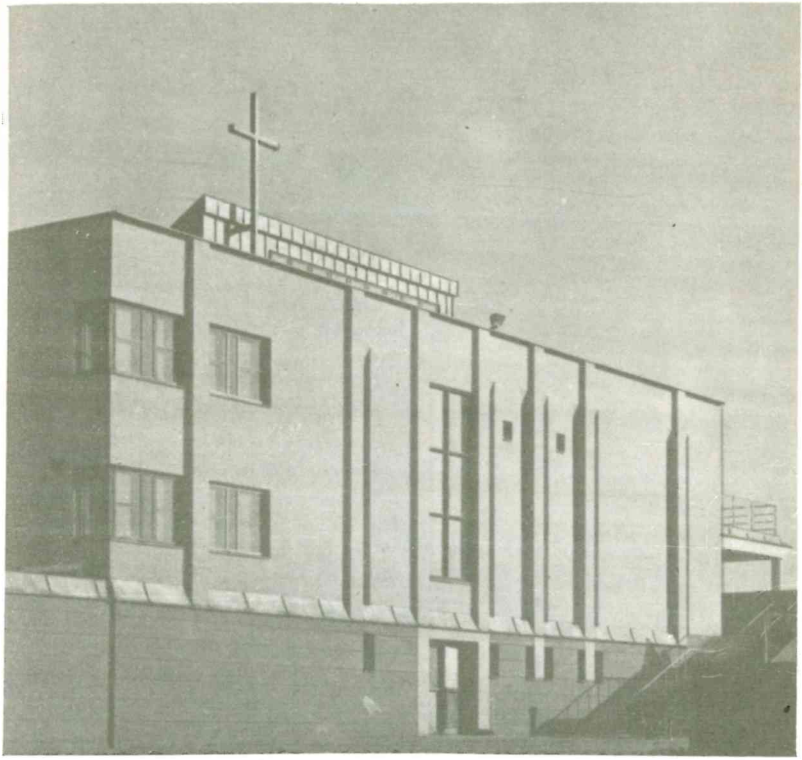
Beatifikacijos iškilmės 1987 m. birželio 29 d. Romoje, Šv. Petro bazilikoje

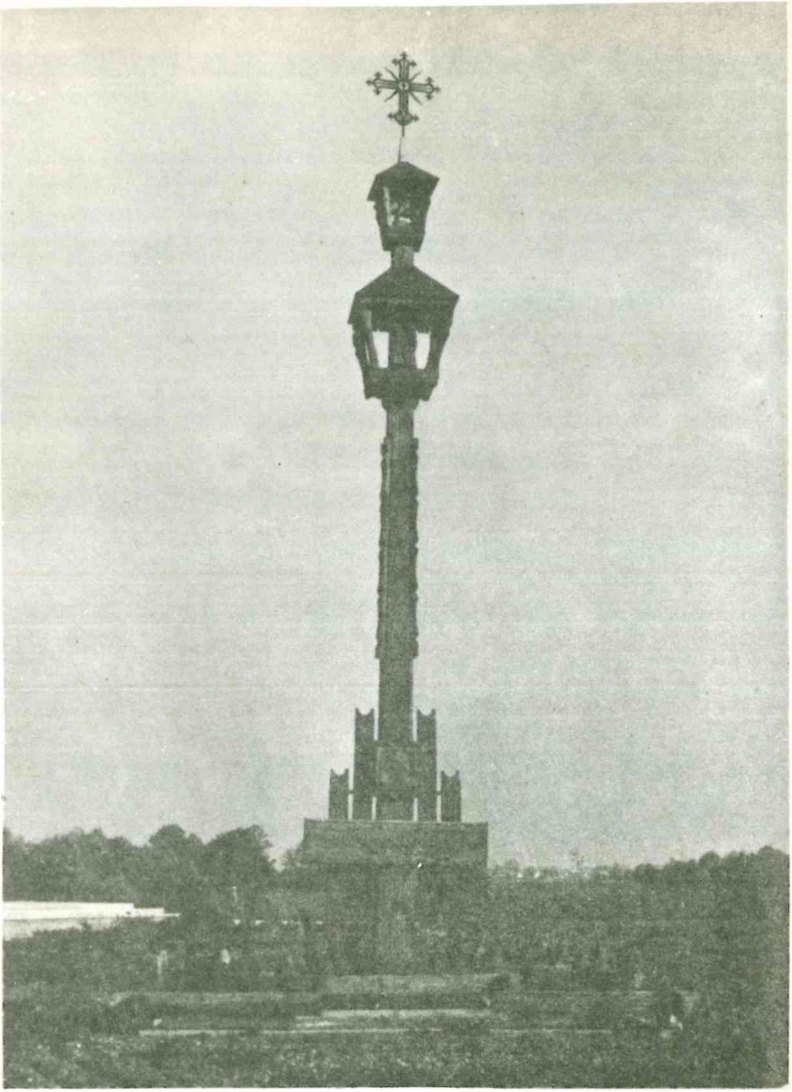
Per beatifikacijos iškilmes Šventasis Tėvas Jonas Paulius II Telšių vyskupui Antanui Vaičiui ir Lietuvos marijonų provincijolui kunigui Pranui Račiūnui įteikia dovanas

Palaimintojo Jurgio Matulaičio koplyčia Lūginės kaime, pastatyta 1991 m. Architektas Zigmas Brazauskas. P. Petkevičiaus fotografija

Palaimintojo Jurgio Matulaičio parapijos, įsteigtos Vilniuje 1988 m., koplyčia. Architektas G. Baravykas. P. Petkevičiaus fotografija

Koplytstulpis buvusioje Matulaičių sodybvietėje Palaimintajam Jurgiui Matulaičiui atminti, pastatytas 1990 m. P. Petkevičiaus fotografija

Palaimintojo Jurgio Matulaičio atminimo medalio aversas ir reversas

VARDŲ RODYKLĖ

TURINYS

Yla S.

Il–03 Jurgis Matulaitis: Biogr. apybraiža. – 2-asis leid. – V.: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1993. – 232 p., [16] iliustr. lap.

Bibliogr.: p. 212–216.– Vardų r-klė: p. 217–226.

Kunigas Stasys Yla, remdamasis pokalbiais, dienoraščių ir laiškų ištraukomis, buvusių mokinių ir bendradarbių liudijimais, nušviečia XIX a. pabaigos–XX a. pradžios audringus ir prieštaringus įvykius, kupinus politinių ir tautinių aistrų, ir kartu arkivyskupo Jurgio Matulaičio (1871–1927), 1987 m. paskelbto Palaimintuoju, veiklą.

„Trys bruožai būdingi jo asmeniui, – rašo autorius, – genialumas, veiklumas ir šventumas". Jo pradėti, įkvėpti darbai, jo idėjos tebėra gyvos ir aktualios dabarčiai ir ateičiai.

UDK 27(474.5):929 Matulaitis J.

Mokslinis leidinys

Stasys Yla
JURGIS MATULAITIS
Biografinė apybraiža

Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993
Redaktorė G. Bagdanavičiūtė
Dailininkė ir meninė redaktorė V. Kuraitė
Techninė redaktorė N. Mazurkevičienė
Korektorės L. Balaikienė, G. Zaščižinskienė

Pasirašyta spausdinti 1992 08 10. SL 256.
Formatas 84x108 1/32. Popierius – ofsetinis Nr. 2.
Garnitūra – Taims, 10 punktų. Ofsetinė spauda.
12,18 sąl. sp. l. – 1,68 l. įkl., 14,20 sąl. spalv. ats.
14,82 apsk. leid. l. – 1,34 l. įkl. Tiražas 5000 egz. Užsakymas 15
Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Žvaigždžių 23, Vilnius 2050
Spausdino Poligrafinių paslaugų įmonė.